

RÉGI NEMES URAK ÚRASSZONYOK

**HISTÓRIÁK, LEGENDÁK,
VIRTUSOS CSELEKEDTEK**

**ÖSSZEGYÜJTÖTTE
VAY SÁNDOR GRÓF**

**BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
1908**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

A RUDNAYAK.
APRÓSÁGOK V. FERDINÁNDRÓL.
A KIRÁLY LOVAGLÓMESTERÉRŐL.
EGY FEJEDELMi TERÉZIÁNISTA.
A KOLDUSDIÁK DINASZTIÁJA.
UDVARI BÁLOKRÓL.
RÉGI LEVELEK.
SZÁZÉVES UJDONSÁGOK.
ELJEGYZÉS EGY SIR FÖLÖTT.
II. NAPOLEON LEGENDÁJA.
CZOBOR GRÓF SZERECSENJEI.
A MEGBABONÁZOTT DOLMÁNY.
AZ INÁRCSI NAGYÚR.
A VÉGRENDELET.
A SZERÉMI HERCEGEK.
AUMALE HERCEG.
KÓBURGI KLEMENTINA MAGYARORSZÁGON.
AZ ELSŐSZÜLÖTT.
KIRÁLYI SZÁLLÁSOK A RÉGI PESTEN.
PAN BENICZKY PANYI BENICZKÓ.
JÓZSEF NÁDOR MEG A KURTANEMES.
A MEERWAHL ZSUZSÁNNA PAPUCSA.
AKI A KORONÁT MEGMENTETTE.
ÖRÖK SZERELEM.
AZ ELMARADT NÓTA.
EGY UTOLSÓ SZÓ SOBRI JÓSKÁRÓL.
A SKUTARI BASA LEÁNYA.
A NYIRY PÁRBÁJA.
A KÓBURG HERCEG FAJDKAKASA.
BISMARCK ÉS A MAGYAR JUHÁSZ.
HALOTTI BESZÉD A NÁJGEBÁJRÓL.
MAGYAR HUSZÁROK SZÁZ ÉV ELŐTT.
A DORMÁNDI HALOTTLÁTÓ.
A VILÁG VÉGE.
KÍSÉRTETEK.
A KORMÁNYELNÖK REZIDENCIÁJA.
SZILVESZTER.
EGY ZAJOS ESTE A MILÁNÓI SCALABAN.
AZ OROSZ INVÁZIÓ IDEJÉBŐL.
A DRASKÓCZYNÉ HAJA ÉS EGYEBEK.
A TALIÁN ÉNEKES.
MORE PATRIO.
IGAZI MAGYAR URAK.
GYÁSZJELENTÉSEK.
RÁDAY BIRI.
ELHAMVADT RÓZSÁK.
ASSZONYTÁBOR BUDAVÁR OSTROMA ALATT 1849-BEN.
BRUNSWICK TERÉZIA ÉS VERES PÁLNÉ.
MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ ÉDESANYJA.
A CSALÁDI SZOKNYA.
RÉGI MAGYAR ÁLARCOS MULATSÁG.
TÉRÍTÉSEK MÁRIA TERÉZIA IDEJÉBEN.
LUCA NAPJÁN.
A HAJDANI BUDAI REDUT.
HUSVÉT A TÁBLABÍRÓI VILÁGBAN.
RÉGI SZÁZADFORDULÓK.
FŐURI VADÁSZAT BETLÉREN.
„POSONI LEVELEK.”
KARÁCSONY TISZÁÉKNÁL.
ÖRKÉNY NAGYASSZONYA.
VAY MIKLÓS.
A ROFFI GYEREKEK KARÁCSONYESTÉJE.

NÉHAI IFJ.
RUDNAY JÓZSEF
EMLÉKEZETÉNEK

A RUDNAYAK.

Régi nemzetség a Rudnay. Olyan régi, hogy eredetére nézve sokáig tapogatóztak a genealógusok.

Voltak akik Hunt-Pázmántól is származtatták, mások egyéb régi törzsektől. A legutóbb eszközölt kutatások, és a családi levéltárban talált tizenhárom árpádkori okirat bizonyítják, hogy a Rudnayak *genus*, s a honfoglalás idejében telepedtek le Magyarországon. Nevezetes ezek között az okiratok között az, amely a Rudnayaknak az Árpádházi királyokkal való vérrokonosságát bizonyítja.

De bizonyítja a család régi és előkelő voltát a címere is. Mert tudvalévő, hogy állatos címet csak a legkiválóbb családoknak adományoztak. A Rudnayak címere pedig két medve s ezért a család a *de Ursina* nevet is használta.

Ez eredetileg négy törzsből állott; még pedig a Rudnay, Ujfalussy, Bossányi és Zsámbokréthy nemzetségekből.

Már a régi időkben is nagy birtokok urai voltak s Nyitra- és Zoborhegyén, a Zoborhegytől Nyitra-Lehotáig - a Fekete-erdőig - nekik hódolt a nép.

A család Zsigmond királytól 1415. december 15-én pallosjogot is nyert, s egyik Rudnay mint főpohárnok, a konstanci zsinatra is elkísérte uralkodóját.

A rudnói völgyben, nem messze az országúttól, még most is látható egy amfiteátrum-szerű kőfal. Ebből két köoszlop mered ki, az akasztófa, az egyetlen, amely még az országban áll, zordonan hirdetve a hajdani magyar nemes úrnak élet-halál fölött való uralmát.

Jeles tagja volt a családnak Rudnay Ádám, aki 1440-50 körül élt, és daliás vezére volt a dunáninneni fölkelő nemesek seregének.

A XV. század hatvanas éveiben több ágra szakadt a család. Ágostaiak és reformátusok lettek belőlük. Az utóbbiak Bethlen idejében Törökországba vándoroltak ki.

De szívüket a messze idegenben elfogta a honvágy és hazakiváncsoztak. Ebbe azonban csak úgy egyezett bele a császár, ha katolikusokká lesznek, sőt ha jobbágyaikat is megtérítik. A haza vágyakozók még ezt a föltételt is elfogadták és perenális *fassio* útján, így kapta vissza előbbeni birtokait az úgynevezett *szentkereszti ág*. Ebből származott később Rudnay Sándor hercegprimás is, aki 1830-ban, az utolsó pozsonyi *koronáció*n V. Ferdinánd fejére tette szent István koronáját.

Divék-Ujfalut, a Divék nemzetségiek alapították, akik némely okiraton *Divecske* néven szerepelnek. A telepítés még 1270 előtt történt, erre vall Divék-Ujfalu ódon temploma s nagyon régi harangjának fölírása is.

A községben három régi várkastély áll. Az egyik 1380-tól 1401-ig épült. Sáncok, árkok veszik körül. A másikat a XV. században Ujfalussy Mátyás építtette, akinek neje Károlyi Éva volt.

A XVIII. század közepéig ennek a kastélynak a kápolnája volt messze földön az egyetlen katolikus templom, s a kápolna alatt volt a sirbolt.

Érdekes, hogy az Ujfalussyakat mind vertezüst koporsókban temették, s a XIX. század elején már színig tömve volt a kriptá efféle koporsókkal. Mesés kincset képviseltek ezek a koporsók, valamint a halottakkal eltemetett drága fegyverek, ékszerek és díszes ruhák is.

Miután gróf Ujfalussy Károlyban a család férfi-ága kihalt, egyetlen leánya Ujfalussy Gabriella saját része mellett, még egész Divék-Ujfalut bérelte. A grófnő a mult század egyik legérdekesebb alakja volt. Igazi várúr szoknyában, aki mindent hatalmába akart keríteni.

1804-6 körül válságos idők jártak az országban. Gabriella grófnő, hogy pénzre tehessen szert, a divék-ujfalusi kriptá ezüst koporsóit szekerekre rakatta és elvitte Körmöcz-Bányára, ott pedig eladta Paulai ezüstművesnek. Így tett a holtak ékszereivel, drága bársonyruháival is, úgy hogy néhány évtized múlva, amikor Rudnay Ádám, gróf Nádasdy Jasik nevű ügyvédjével lement a divék-ujfalusi kriptába, szétszört csontokat és egy vaspáncélt talált csupán.

De mindent felülmúl a divék-ujfalusi asszonyháború, amelyet Gabriella grófnő indított meg és vezetett.

A harmadik várkastély, melyet 1570 körül Ujfalussy Pál építtetett, valóságos háborús időkre számított építkezés volt. 1200 emberre tanya, lőrések, a vár körül bástyák, ágyúkkal megrakva, a toronyban is kerek ágyúk, amelyek mindig a falu felé voltak irányítva, még fegyvertár és puskaporos torony sem hiányzott.

1808 táján családi osztozkodás alá került ez a kastély, mely alkalomra úgy a hatósági személyek, mint az örökösödésre jogosultak is megjelentek.

Midőn neszét vette ennek Gabriella grófnő, hintóján bejárta az uradalomhoz tartozó falvakat. Vagy ötezer parasztot látott el régi fegyverrel, szóval és *pálinkával* lelkesedést is diktált beléjük, s úgy vezette a Pál-féle kastély ellen, amelyben a comissio ülésezett.

A megszorult várbeliek ezüst tálakból öntöttek golyókat, úgy lövöldöztek ki a régi lőrésen, a bástyákról pedig forró vizet zudítottak az ostromló jobbágyak fejére.

A leforrázott népség dühödt vadként rohant most a zárt kapuknak. Puskatussal, fejszéssel betörték, összevagdosták az ajtókat, s ordítva özönlöttek el a várkastély udvarát.

Igazi mészárlás kezdődött most ostromló és ostromlottak közt.

Végre betörték a termekbe is, és bőszerűen támadtak az urakra. Rudnay Lajos főbíró kétten lehúzták, míg egy harmadik jobbágy irgalmatlanul megbotozta; Rudnay Pál pedig az istálló egyik szelelő lyukán bujt ki, s futva menekült Nyitra-Novákra, ahol akkor Majthényi Péter főbíró lakott.

Ujfalussy Gabriella, akár csak a *terreur* valamelyik megérája, vörös kendőt lobogtatva, vad kiabálással biztatta újabb és újabb kegyetlenkedésekre jobbágyait. Rudnay Sándort, aki cimzetes püspök volt már, ugyancsak megragadta két részeg fickó.

- Üssétek, vágjátok - csak ne a fejét, mert az föl van szentelve.

A babonásabb része aztán el is állt a *pap* bántalmazásától, annál nagyobb erővel támadták a többi.

Rudnay Gergelyt félholtra verték, Rudnay János vértés-ezredesnek pedig, aki oly erős volt, hogy csak egy tucat jobbágy bírta legyőzni, eltörték a keresztcsontját, úgy hogy sebébe bele is halt.

Ennek következtében, de főleg azért, hogy egy császári tisztet is mert bántalmazni a nép, gyorsan Nagytapolcsányba küldtek és katonaságot hoztak.

De a harcias Ujfalussy Gabriellát még ez sem riasztotta vissza.

Kardot vett kezébe s a fanatizált jobbágyakkal így támadt a fegyveres erő ellen. Néhány katonát sajátkezüleg jól össze is vagdalt.

Zorkóczy, a Rudnay család ügyvédje, látván, hogy a bősziult amazon saját fejére is bajt zudít, most halálmegvetéssel lépett elébe s erős marokkal megragadva az asszony fehér csuklóját, mondotta:

- Tegye le a grófnő ezt a véres szablyát, nem való ez ilyen szép női kézbe...

De még Zorkóczyra sem hallgatott volna a felbősziult asszony, ha a túlnyomó erő nem fegyverzi le csapatját.

A divék-ujfalusi ostromnak szomorú folytatása lett, a jobbágyak közül sokat elfogtak, 6-10 évre s évente 50-100 botbüntetésnek az elszenvedésére ítélték.

Ujfalussy Gabriella is pört kapott a *violencia* okáért, s ügyvédjével együtt hat évi börtönre ítélték.

Ezt Budán töltötte ki Ujfalussy Gabriella, az akkori uri előjogok révén, nem valami nagy szigorúsággal. Két cellát saját selyembutoraival butoroztathatott be, evett, ivott, amit akart, sőt délutánonként még rendes whist-partija is megvolt.

Ujfalussy Gabriella báró Splényi József neje lévén, ezen a réven a Splényiek sokáig pörösködtek még a Rudnayakkal. A hétszemélyes táblánál akárhányszor maga József nádor elnökölt ebben az évtizedekig elhúzódott pörben, s valahányszor a Rudnay-okmányokat hozták, fölemelkedett, fővegét érintve, így szólt.

- Ilyen ősrégi család okmányai előtt tisztelettel kell kalapot emelni.

Midőn végre a pörnek vége lett, Rudnay Péter tizenkét hatökrös szekérre való okmányt szállíttatott Budáról Divék-Ujfalura. Ezekben az okmányokban per longum et latum, szép diák körmondatokban, máig is olvasható a divék-ujfalusi ostrom, az utolsó amazon históriája.

*

Ha Petőfi már a *nagyúr* idejében élt volna, bizonyosan Rudnay Péterről másolja vala a *magyar nemes* alakját.

Tipusa volt azoknak a régi uraknak, a kik *ősi házban, ősi joggal* pipázták el életüket. A *tudományoknak nem élt*, de rengeteg birtokaival sem igen törődött. Arra való a paraszt, hogy dolgozzék. Az ispán majd behozza a dézsmát, füstpénzt, mi egymást.

Neje, a nagyműveltségű, finom érzésű Hellenbach Krisztina bárónő, boldogtalan is volt a nemes úrral, úgy, hogy mihamarább elváltak. Egyetlen fiuk Dénes, valóságos Eris almája volt a házasfeleknek. Mindig viaskodtak miatta, s hol az egyik, hol a másik lopta magához.

Midőn a kis Dénes atyjánál tartózkodott Rudnón, huszonnégy fegyveres jobbágy őrizte fölvaltva a házat, még pedig tizenkettő nappal, tizenkettő pedig éjjel.

Dénest a saját elvei szerint akarta neveltetni Rudnay Péter. Azaz sehogy sem. Lovaglás, vadászat, ezzel teltek el a gyermek napjai, aki tizenkét éves korában még olvasni sem tudott.

Édesanyja - a fent említett Hellenbach Krisztina bárónő - éppen ellentéte volt férjének. Nyájas, szelid, a XVIII. század urasszonyainak olvasottságával. Gazdag, előkelő leány volt, akit Mária Terézia udvarába édesgetve, reá is, mint annyi más főúri protestáns hajadonra és ifjura kivetette hálóját. Hellenbach Krisztinán azonban nem fogott a bécsi udvar levegője, sem el nem németesedett, sem katolikussá nem lett. Hiába ajánlott neki a királynő vőlegényül egy nagyon előkelő, nagyon finom grófot, Sternberget, inkább oda nyujtotta kezét a nyers, műveletlen, de magyar és protestáns Rudnay Péternek, ámbátor tudta, hogy nem illenek egymáshoz.

Azokban az időközökben aztán, amikor Hellenbach Krisztina fiát atyjától ellophatta, tanult is Rudnay Dénes. Művelt, szelid ifjává serdült, és tökéletesen édesanyjára és nem Rudnay Péterre ütött.

Mikor Dénes már abba a korba jutott, hogy saját tűzhelyet alapíthatott, kedvelt terve volt édesanyjának, hogy unokanővérét Hellenbach Zsuzsánnát vegye feleségül.

Hellenbach György, a leány atyja is nagyon óhajtotta ezt, de Zsuzsánna, bár mint rokona, szerette Dénest, férjül nem óhajtotta. Fényéről, vendégszeretetéről, szép lányáról híres volt abban az időben Hellenbach György szemerédi kastélya.

Mint méhek a virág körül, zümmögtek ott az udvarlók, a kérők, s különösen a vidéken állomásozó katonatisztek rajongták körül a szép Zsuzsánnát.

Nem kisebb ember, mint vitézvári Simonyi József, a későbbi hős obester is esengett érette, ám ezt külön történetben mondom el máskor.

Hellenbach Zsuzsánna szívét, a sok hódoló közül, egy fiatal, bajorszármazású tiszt, Steinlein birta, ámde Hellenbach György semmi szín alatt sem akart ebbe a házasságba beleegyezni.

Steinlein kedvelt embere volt az akkori bajor uralkodónak, aki valahogy megtudta az ifjú tiszt bánatát.

Mikor a kikoszorúztatás okáról bővebb felvilágosítást kért tőle, Steinlein őszintén nyilatkozott:

- Ich bin ihnen halt zu wenig.

A bajor király nagyon megsértődött s mérgesen kifakadt:

- Was, - ich werde schon den stolzen Ungarn zeigen, dass ihnen mein Liebling nicht zu wenig sein darf.

Rögtön grófi méltóságra emelte a fiatal tisztet, neki ajándékozta zu und auf Salenstein uradalmakat s végül bécsi bajor követté is kinevezte.

Könnyű volt most már Steinleinnak kérőként fellépni a büszke paczolai Hellenbach György előtt, annál is inkább, mert Zsuzsánna leányzó szíve már amúgy is régen ő felé hajlott.

Rudnay Dénes most már egy kicsit jobban megeresztette a négy vasderes gyeplőjét. Vác-Hartyán falujába, Pest megyének Nógráddal határos, erdős lankás csücskébe, egy büszke oszlopos kuria elé állított be mint kérő.

Virágos kert a kastély előtt, szálás fák a parkban s a homlokzatról aranyos betűk hirdették, hogy:

MICHAEL DE GOSZTONY ET CRENCES.

Cum Consorte Anna Sembery
sibi et suis posuerunt MDCCCII.

Gosztonyi Mihály főbíró uramé volt ez a virágos porta, aki anno 1800-ban a palatinus első feleségét, a szép Alexandra Pawlownát is megtraktálta a jó hartyáni borral, amikor ugyanis a pestmegyei nemes urak bálján, tizenkét formaruhás ifjával járatta el előtte a *verbungost*.

Rudnay Dénes megkérte és csakhamar el is nyerte Gosztonyi Zsuzsánnát, akivel bilici kastélyában főúri módon rendezkedett be.

Míg Rudnay Dénes mindig négy szürkén, addig a felesége négy fekete lovon járt. Cselédsége harisnyát, kamáslit, meg puderos fejet viselt, amit akkor csak a legeslegnagyobb házakban lehetett látni. A konyhán szakács főzött két kuktával, és ha Rudnay Dénes valahová elment, a bakon mindig ott ült arany vállrojtos, tollbokrétás vadásza. Még ekkor édesanyja is élt,

Rudnay Péterné, aki a közeli Pázsiton nagy elvonultságban töltötte napjait. Még fiához is csak akkor ment át, ha keresztelő esett a családban.

De ilyenkor nagy pompát fejtett ki. Talpig brokátba öltözött és aranyos csipkéből való fejkötőt tett föl. A szebbnél szebb főkötőkkel nagy luxust üzött, s halála alkalmából száz pompás főkötőt találtak ruhatárában.

Rudnay Dénes arról is nevezetes volt, hogy 12.000 forintnál soha kevesebb pénz nem volt a tárcájában.

- Ennyit mindig magamnál hordok - mondá gyakran - mert soha sem tudja az ember, mi érheti. Annyira jószívű volt, hogy alig tudott kérést megtagadni s ezért is sok pénz kellett neki.

Még egészen fiatal férfi korában, egy vadászat alkalmával annyira megsérült, hogy a testét operálni kellett. Stáhly, a ki akkor az országnak leghíresebb doktora volt, operálta, de végzetesen, mert Rudnay Dénes belehalt a műtétbe.

Hogy mennyire tudta saját elhanyagolt nevelésének hátrányait, mutatja végrendeletének következő része:

„Kérem kedves feleségemet, hogy gyermekeink helyes és célirányos nevelésére megkivántató költséget ne sajnálja, nemcsak azért, mivel ez minden emberi boldogságnak, jólétnek s világi előmenetelnek kutfeje, hanem már azért is, mert szükség nekik olyan jót hagyni, mely minden mulandóság és más sorscsapásai által történhető viszontagságoktól ment lehessen.”

Ebben a végrendeletben gyermekeit anyjuk iránt való hálára, szeretetre inti, s kéri őket, hogy egymás közt ne torzsalkodjanak, különösen pedig *hiuságos és elmuló földi javak* miatt.

Rudnay Dénes halála órájáról érdekes hagyomány maradt fel a családban.

1838 december 7-én, a kisbilici kastély kertjében sétált a Rudnay fiúk nevelője. Egyszer, véletlenül fölnézett s a magasban gömböt látott lebegni, amely valami felhőzethez hasonlított. A téli tájon méla csönd ült, midőn egyszerre csak valami szózatot hall a nevelő:

- *Vigyázzon kedves fiaimra...*

A szózatban, amely a magasból hangzott alá, Rudnay Dénes hangjára ismert a halálra ijedt ifju, aki ezt a dolgot késő vénségében, mint nemeskosztolányi protestáns pap, mesélte el fiának, akitől aztán a család is megtudta.

Sajátságos, hogy mikor a nevelő a szózatot hallotta, éppen abban a pillanatban halt meg Pesten Rudnay Dénes, akit éjnek idején, szénásszekérbe rejtve loptak haza Rudnóra, akárcsak Jókai „*Mire megvénülünk*” című regényének Áronffyját.

Sajátszerű, hogy a Rudnayak protestáns ágában, már évszázadokon át mindig csak egy fiú folytatta ágazatát.

Igy történt ez Dénes családjában is. Egyik fia, Sándor, mint ifjú halt el, a másik Szent-Tamás ostrománál napszurást kapva megtébolyodott s csak a középső, József alapíthatott családot.

Neje, a páratlan nemes lelkű, ritka műveltségű farádi Veres Szilárda négy gyermekkel ajándékozta meg, de ezek közül csak egy volt fiú.

Tizennyolc éves korában halt meg a nagy reményekre jogosító, kiváló tehetségű ifju.

Gyöngéd szeretet ápolta, nevelte. Boldog családi körben jólét környékezte; törekvései, igyekezete, minden jel arra mutatott, hogy ő lesz folytatója a család fényének, fentartója az évszázados nemes hagyományoknak.

A szülők bizó reménynyel tekintettek a jövőbe. Ősi névnek, ősi fény kell, ősi birtok. Igyekeztek, hogy megtartsák, megadják ezt drága fiuknak.

De a gyermek is minta-gyermek volt. Tudta, hogy pazarlás, könnyelműség semmivé tettek annyi jeles családot, soha sem kívánt szülőitől áldozatot. Örömei, mulatságai szelidek voltak.

Virágok, gyümölcsfák közt, kis méhesében érezte magát legjobban, s minden szava, tette elárulta a jövő kitűnő gazdását.

Ősi telken akart ő is gazdálkodni, de nem durva ököljoggal, mint őse Péter, hanem bölcsen, nemes szívével könnyítve a nép sorsán, oktatva, javítva azt.

Aztán, mint mikor a tavasz virágát dér lepi meg, jött a romboló kór. A szép piros arc elsápadt, fénytelen lett a nagy, okos szem, összeesett a délceg tartású ifju, mint Libanon cédrusa, ha vihar derékban hajlítja meg.

Megható volt, minő türelemmel, keresztényi önmegadással tűrte a hosszas szenvedést.

„*Anyám imádkozzunk*” mondá mindegyre a vele szenvedő anyának, aki dél forró nyarába, balzsamos ibolyamezőire is elvitte fiát.

De meghalni haza vágyott. Magyar földre, magyar ég alá. Hadd világítson halavány arcára utolsónak is áldott haza napja. A hazáé, amelyről szól a költő: *...bölcsőd ez, s majdan sirod is - mely ápol s eltakar...*

A neki szánt fényből, ragyogásból csak *könnyek* jutottak koporsójára - minden gazdagsága az a néhány szál virág volt, melyet az ősi kertből fontak koszoruba.

Együtt indultunk a pálya kezdetén. Rokoni szeretet, a serdülő kor pajtássága kapcsolt egybe, egy harmadik halavány, krisztusfejű ifjuval, egy új Magyarországról álmodtunk.

A halavány krisztusfejű ifju, meg én tollal, Rudnay József mint gazda akart nagy, szép eredményeket elérni.

Legelsőnek, legifjabbnak ő ment el a világi életből. Megsiratva, meggyászolva, mégis örökkön-örökké élve a szülői szeretet, a soha el nem muló szülői emlékezetben.

Férfikora legelején követte a krisztusfejű ifju, Justh Zsigmond, sok szépet, maradandót alkotva, de félben maradt munkássággal, mint mikor kettétörik a remek szobor, amit a mester vésője alkotott.

Egyedül maradtam. Talán nem egészen dicsőség nélkül folytatva azt, amit a két nemes ifjú kebel tervezett, fölvéve a harcot mindakettőjük helyett az élet nehéz küzdelmével.

A kardot a kor csavarta ki a magyar nemes kezéből. - Az ősi rög barázdájából sokunknak csak a koporsójára jut már, - de imhol a toll, ami megmaradt, krónikába foglalni vele multak fényét, multak árnyát. Mesélni *ősökről unokáknak*.

Ezeknek az összegyűjtött, igaz meséknek első sorozata legyen a te emlékezetednek ajánlva, jobb hazába tért, szeretett unokatestvér. Közös ősökről szólnak részben, és ott estek Nógrád terebély erdői, gyepes lankái közt. Ott, ahol a *Pan Beniczky*, a *Pany Beniczko*-nak nagy szerelméről még most is él a legenda, s ahol pattogó kandalló tűzénél még ma is el-elmondják a *Meerwahl Zsuzsánna papucsának* a történetét.

Talán elviszi hozzád hű bajtársi üdvözetemet a megújuló kikelet langyos fuvalma. Oda, ahhoz a kriptához, amely utoljára előtted nyílt meg. Ahol nyugszol a megfordított ősi cimer alatt, míg bennünket vigasztal az *írás*, hogy: *Jövevények vagyunk a földön és nincs itt maradandó városunk*.

A szerző.

APRÓSÁGOK V. FERDINÁNDRÓL.

V. Ferdinánd, Ferenc császár és neje, a ritkaszép Mária Terézia nápolyi hercegnő elsőszülött fia, nagyon beteges gyermek volt, akit nem igen lehetett tanulásra szorítani. Szellemi tulajdonságai is meglehetősen korlátozottak voltak, de annál nagyobb volt a szíve jósága.

A régi Magyarországon nagyon szerették Ferdinánd főherceget és ócska ujságokban, régi levelekben mindenütt, mint „a’ Haza Fenséges Reménységét” emlegetik.

Maga Ferdinánd főherceg is szívesen időzött Magyarországon s örökké emlékezetes maradt a régi *pestieknek* az idő, amikor 1809 nyarán, a francia invázió idejében, Ferenc császár családja a magyar fővárosban tartózkodott.

A fiatal trónörökös rendkívül népszerű volt akkor és, mint régi följegyzések mondják: „*az utcán is többször gyalog mutatkoza*”.

Tele volt akkor Pest nyalka inzurgensekkel, a kik rendesen Halzel, „a’ *Paraditsom tzimmerü*” vendéglőjében mulattak.

Ferdinánd főherceg, aki - ezekben a napokban gyakran viselte a pestmegyei nemes fölkelők egyenruháját, egyizben szintén belépett az említett vendégfogadóba, amely a mai Bécsi-utca tájékán volt.

Estefelé járt az idő s az ebédlőterem még meglehetősen üres volt, csak egy jómódu földesúr-forma ember ült egyik sarokban. Ferdinánd főherceg intett a pincérnek és egy palack sas-hegyit tétetett maga elé. A földesúr egy darabig csak nézte az ifju vendéget, aztán magával hozva a saját borosüvegét, áttelepedett az asztalához.

- Unalmas egyesben ülni, így majd jobban telik az idő, - jegyzé meg a birtokos-forma úr.

- Ja, ja, - hagyta rá Ferdinánd főherceg, aki értett ugyan magyarul, de folyékonyan nem igen beszélt nyelvünket.

A földesúr aztán előhozakodott a terméssel, a háborúval, meg egyébbel, amik akkor érdekelték az országot.

- *Ja, ja*, - hagyott mindent helyben a főherczeg és nyájasan mosolygott hozzá.

A magyar úr végre megsokalta asztaltársa hallgatagságát és rászólt:

- Ejnye, öcsém, de pénzen veszed a szót. Pedig látom a *ruhádról*, hogy megyebéli inzurgens vagy - de talán a felső vidékről való... azért nem ösmerlek. Én Halász Antal vagyok, de eadem, Alsódabasról. Ki fiát tisztelhetem benned?

A jóképű magyar úr nyájassága nem hozta zavarba a főherceget, elfogadta a barátságosan nyújtott kezét és latinra fordítva a beszédet, úgy mutatta be magát.

Mikor az utolsó szó, *Archidux Austriae* is elhangzott, Halász Antal uram csaknem kővé meredt a bámulattól, de a fiatal főherceg egészen kedélyesen mondta aztán németül:

- Macht nichts, desswegen lassen wir unsere Flaschen nicht hier!

És valóban nem is ment el addig, míg a két palack ki nem ürült, Halász Antal uram pedig holtáig emlegette az ő *egyszeri inzurgensét*.

A huszas években különösen Kassán és Miskolcon fordult meg gyakran Ferdinánd főherceg, nagy katonai parádék, fényes mustrák alkalmával.

Kivilágítás, bálók, színházi díszelőadások voltak ilyenkor fölös számmal. Nekem is van egy csomó ilyen szinlapon, meg báli meghívóm abból az időből, amelyiken mindegyiken ott áll: „*Ő Fő Hertzegsege Ferdinánd Koronaörökös különös tiszteletére...*”

Egy ilyen alkalommal Miskolcon történt, hogy a bálon jelen volt Szathmáry-Király József adminisztrátor, szépségéről híres leánya, *Zsuzsika* is.

Ferdinánd főherceg hadsegéde által tudtára adatta Szathmáry K. Zsuzsikának, hogy vele fogja táncolni az első kontratáncot.

A zenekar már éppen jelt adott, a párok sorakozni kezdtek, midőn Szathmáry Zsuzsika előtt csak megáll egy nyalka, karcsutermetű, villogószemű ifju, aki megfogja kezét s így szól hozzá:

- *Gyere Zsuzsi táncolni.* - Ezzel vitte magával.

A zavar leirhatatlan lőn. A trónörökös táncosnő nélkül maradt, és éppen, hogy az adminisztrátor leánya miatt esett ez a nagy *manque d'etiquette*, kétségbeejtette a társaságot. Növelte a bajt, hogy a fiatalember, aki elvitte, egyik borsodmegyei legnagyobb urnak volt a fia. Olyan-nak, akinek a szava döntött a pozsonyi diétán, és akit *Metternich* éppen akkortáiban csábít-gatott leginkább az ellenzéktől. A megyei urak, a főherceg kísérete magukon kívül voltak. Végre is Ferdinánd kedélyessége segített a dolgon.

- *Lassen's gut sein,* - mondá desperáló környezetének. - A szép *Fräulein Susi* csak jó cserét csinált, *én ugyis nagyon rossz táncos vagyok!*

Általában az ő kedélyessége többször segített a bajon.

Így egyizben, már császár volt akkor, egyik fiatal Wurmbrand gróf jelentkezett nála audien-cián. Hogy kérelmének nagyobb súlyt adjon, megjegyezte, hogy a Wurmbrand-család még a Habsburgokénál is régibb, és így minden előkelő állásra hivatott Ausztriában.

A jó Ferdinánd, ahelyett, hogy megharagudott volna ezért a merészségért, mosolyogva mérte végig a fiatal nyegle urat és csak ennyit mondott.

- *Ja, ja, wir ham's aber a pissl weiter'bracht.* - És a faképnél hagyta a megszégyenült kérvényezőt.

Végre érdekes fölemlíteni, hogy ennek a galambszelid, jólelkű uralkodónak is akadt Ravail-lac-ja, akinek a merénylete azonban balul ütött ki.

Már magyar király volt akkor Ferdinánd, akit atyja még életében megkoronáztatott, midőn 1832-ben valami *Reindl* Ferenc nevű nyugalmazott kapitány folyamodott hozzá, hogy 9000 forintos tartozását fizesse ki.

Miután, az udvar részéről Reindlnak adósságát már többször kifizették, Ferdinánd ezuttal csak 100 forintot utalványoztatott neki.

A századost ez rendkívül fellázította, úgy hogy bosszut forralt a trónörökös ellen. Megleste, mikor egy szép nyári napon, augusztus 9-én sétára indult, és utána lopózkodott.

Ferdinánd kamarása, gróf Salis, és Eszterházy György kíséretében a Baden felé vezető Berg-strasséba ért éppen, midőn Reindl kiugrott egy kapu alól és mordályból rálőtt a koronahercegre.

A golyó nem talált, de oly erővel furódott az utca oldalán álló lámpaoszlopba, hogy az üvegek csörömpölve törtek össze. Salis gróf, lélekjelenlétét el nem veszítette, hanem bátran rávetette magát a merénylőre, kicsavarta kezéből a pisztolyt és átadta a legközelebb álló *Wacht post-nak*.

A bécsi nép ekkor annyira feldühödött Reindl ellen, hogy bizonyosan meglincseli, ha azonnal át nem adják a katonai törvényszéknek. Másnap valamennyi templomban hálaistentiszteletet tartottak a trónörökös szerencsés megmeneküléseért, és örömben uszott a birodalom. Ferdinánd oly jó volt, hogy többször kérte atyját, ne büntesse Reindlt tulszigoruan. A merénylet csak fájt neki és Salis grófnak *sirva* mondá:

- Mit érdemelnek a rossz uralkodók, ha még egy olyan emberrel is, mint én, aki *senkit sem bántok*, aki népeim javát óhajtánám csak, így bánnak!

És valóban V. Ferdinánd soha senkit sem bántott; általában nem volt ingerült, bosszus természetű, legfeljebb *sírt*, ha valami bántotta és ez nagyfoku idegbajára is visszavezethető.

Sirt akkor is, mikor 1848 júliusában megkezdődtek nálunk az alvidéki zavargások, akkor is, mikor ugyanez év decemberében, lemondási okmányát aláírta.

Hogy az uralkodásról le kellett mondania, azt holtáig *nagy szerencsétlenségnek* tartotta és az 50-es évek elején szállóigévé lett a prágai főrangú társaságban ez a mondása:

- Comtesse, hab's mein Unglück g'hört? I hab' *müssen* abdicieren...

Colloredo grófné bálján mondta ezt egyik szép Csáky grófnőnek, akinek látása eszébe juttatta az 1848-iki fényes pozsonyi napokat. Valahányszor magyar embert látott, mindig búsan fel-sóhajtott:

- Oh! meini Ungarn, oh diese *eljen* 's in Pressburg!

A KIRÁLY LOVAGLÓMESTERÉRŐL.

Mióta csak emlékezni tudok és ha Budapesten voltam akkor, mindig elmentem *október 6-án* a Ferenciek-templomába.

Először, mint porban játszó gyermeket, nagyanyám vezetett oda. Szépen megsimogatta sűrű fekete hajamat, amely akkor még nem ritkult meg úgy a halántékoknál, mint most, aztán megfogta a kezemet és mentünk.

A templom közepén gyertyák lobogtak, szállt a tömjénfüst, sírt, bűgött az orgonaszó és a padsorok mind tömve voltak.

Feketekabátos urak, gyászfátyolos asszonyok ültek a padokban. Az utóbbiak többnyire zokogtak. Különösen két, tiszteletet parancsoló matróna tartotta zsebkendőjét szüntelenül az arcához.

- *Ezek a nemzet özvegyei*, - magyarázta az én jó nagyanyám. És valóban ők voltak, a hős Damjanich és a vértanu Batthyány Lajos özvegyei.

Közel hozzájuk egy harmadik asszony is ült mindig, de ez nem sírt olyan nagyon és valahányszor kijöttünk a templomból, mindig nyájasan beszélgetett a nagyanyámmal.

Ez az alacsony, nyájas arcú matróna téglási Ercsey Emilia volt, Gáspár András honvéd-tábornoknak, az isaszeghi győzőnek a neje.

Évről-évre ott ült október 6-án a Ferenc-rendiek templomában, ahol évről-évre egyre fogyott azoknak a száma, akik maguk is részesei voltak, vagy legalább is átélték a ma már mithoszsá váló, gyönyörű szép hőskölteményt, az 1848-49-iki szabadságharcot.

Egyszer aztán nem láttam ott.

Eltűnődtem. Vajjon miért nem jött el, úgy mint máskor, verőfényes, lombhullajtó őszi délelőttön, megemlékezni a hősokról, akiknek immár virág fakad sirjukon és a béke, a szelid kiengesztelődés angyala virraszt álmaiknál.

Másnap gyászjelentését olvastam...

Elment ő is oda, ahonnan nincs többé visszatérés, egyesülni hős férjével, aki, hogy az aradi vértanuk közt nem lett a tizennegyedik, azt csak egy szerencsés véletlennek köszönhette.

Gáspár András egyszerű szülőktől származott és az alföldi *hírhős városban*, Kecskeméten, ringott a bölcsője.

Nyalka legény volt, lelkesítgette a Simonyi óbester példája, aki olyan nagy úr lett, hogy a Napoleon trónusán verte ki a pipáját, meg kedve is volt a *gyöngy élethez*, kapta tehát magát és egy szép napon, mikor megszólalt a verbungos nóta a nagytemplom előtt, parolát csapott a káplár uram markába és felesküdt a *császár zászlója* alá.

A közlegény olyan ügyes, értelmes katonának bizonyult, de különösen olyan *kitűnő lovas* volt, hogy nemcsak a 9-ik huszárezredben, ahol szolgált, de az egész hadseregben ritkította párját.

A negyvenes évek elején, mikor Ferenc Károly főherceg fia, a serdülő *Ferenc József főherceg* mellé lovaglómestert kerestek, az irányadó körökben uniszónó *Gáspár András huszárkapitányt* ajánlották.

A kapitány csakhamar meg is kezdte az oktatást és a kis főherceg kitűnő tanítványnak bizonyult.

A lovagló órákon többször megjelentek Ferenc Károly főherceg és neje, Zsófia főhercegnő, sőt maga V. Ferdinánd, a császár és király is, és ilyenkor különösen a jóságos, galambkedélyű Ferenc Károly főherceg mindig beszédbe ereszkedett a tagbaszakadt, vállas huszártiszttel és rendesen megkérdezte:

- Na, macht der *Franzerl* hübsch Fortschritte.

És a tanár mindig csak lelkesedéssel nyilatkozott a kis főhercegről, aki nemcsak tanulékony, jeles tanítvány, de rendkívül nemes indulatu, nagyszívű gyermek volt.

- Ha ez lehetne valamikor magyar király, - mondá Gáspár egyizben egyik tisztársának, - *ezért tűzbe-vízbe mennének honfitársaim!*

És Gáspár megérte ezt, és hogy megérte ezt, egyenesen királyi tanítványának köszönhette.

Mentől jobban haladtak a tanulásban, annál elégedetlenebb volt a kis főherceg azzal a szelid, jámbor lóval, amelyet a számára választottak.

- Csak egyszer ülhethék föl igazán jó paripára! - mondá, s tekintete lángolt a gyönyörűségtől.

Addig-addig ismételte ezt, míg a mester maga is átlátta, hogy az udvari istálló szelid vén kancáján bizony nem valami nagy passzió lovagolni, - de nem mert más lovat adni fenséges tanítványa alá.

A fiatal főherceg azonban annyira könyörgött Gáspárnak, úgy biztatta, hogy nem mondja meg az *Onkel*-nak - V. Ferdinándot értette - se a mamának, s mikor látta, hogy tanítványa igazán pompásan ül a nyeregben, egy napon megcserélte vele a lovát. Gáspár András ült a vén kancára és saját félvér arabs lovát adta a főherceg alá.

- Lehet, hogy várfogságba kerülök, - mormolá magában a derék magyar huszár, - de olyan kedves, áldott jó ez a gyermek, hogy nem tudok kérésének ellentállani.

A kis Ferenc József főherceg tulboldog volt. Az első kísérlet pompásan sikerült, úgy megülte a lovat, hogy ezentul sohasem kinozták többé a szelid gebével, és Gáspár az udvar legnagyobb meglepetésére fejezte be a tanítást.

Ezek a lovagló-órak mentették meg később az életét.

Mikor 1849-ben Gáspár Andrást is halálra ítélték, a fiatal uralkodó látván nevét a listán, kitörölte az *auf Tod verurtheilt* mondást, és várfogságot írt helyébe, de másfél év múlva ezt is elengedte.

Gáspár elment és megköszönte a kegyelmet, s I. Ferenc József mosolyogva jegyzé meg:

- Igaz, hogy *ellenem* harcolt, de mikor a vén gebétől megszabadított, oly nagy örömet szerzett, hogy egyáltalában el sem csukattam volna, ha nem lett volna *muszáj*.

Ez a *muszáj* sok mindennek adja meg a magyarázatát, ami különben ellentétben állott a fiatal uralkodó áldott jó szívével, szelid lelkületével.

Egészen édesanyja befolyása alatt állott és engedelmesebb, szülőit jobban tisztelő gyermeket képzelni sem lehetett nálánál.

Mikor már a trónon ült, akkor is anyja vezérelte, egészen odáig, míg Zsófia főhercegnő, aki rendkívül éles eszű asszony volt, maga is átlátta, hogy fia engedelmissége fenyegeti birodalma és népei jólétét.

S ekkor támadt egy másik női befolyás, egy szelidebb, végtelenül üdvösebb az előbbinél, amely a saját jóságával együtt visszahódította számára a népek szívét.

Támadt egy másik női alak, akinek neve *imádság* volt a magyar nemzet ajkán, akiért milliók fohásza szállt naponta az egek urához, hogy áldja, védje nagyasszonyunkat, aki megértette ezt a sokat szenvedett hazát, örömeivel, bujával és első *királynéi* ténye is az volt, hogy 1867-ben a koronázási ajándékot a gyámoltalan öreg honvédek, szabadsághősök özvegyeinek fölsegélyezésére adta.

Ez a pillanat örökké felejthetetlen marad Magyarország újabb történetében, amely Ferenc Józsefnek a *legigazságosabb*, Erzsébet királynénak a *legszeretettebb* nevet adta.

EGY FEJEDELMI TERÉZIÁNISTA.

Mint már az intézet neve is mutatja, Mária Terézia császárnő és királynő alapította a *Seminarium Nobiliumot*, mint Vámosy páter, az osztrák jezsuita provincia főnöke, 1743-ban kidolgozott memorialéjában mondja, azért, hogy: „az osztrák országokból való keresztény nemesek istenfélelemre, tudományokra, hűségre és szeretetre oktattassanak az uralkodó és uralkodóház iránt”.

1747-ben január 6-án abban a szerencsében részesült a „collegium nobilium”, hogy Mária Terézia személyesen megtekintette; és a növendékek nevében, huszonhatan voltak akkor, Auersperg József gróf üdvözölte. A magyar nemesség számtalan fiatal sarja nyerte azután ott kiképeztetését, és a királynő számtalan magyar ifjat ingyen is fölvetetett, sőt, saját pénztárából, költséggel is ellátott.

Mária-Terézia messzelátó, édesgető politikájának egyik melegágya volt a Theresianum is, mert a magyar fiúkba korán oltották be az uralkodóház iránt való ragaszkodást, a vonzalmat minden iránt, ami *bécsi*, ami *osztrák* és javarészből ott nevelkedett föl a mult századvégi, és a jelen századelei langyos érületű arisztokrácia, amelynek anyanyelve a lerchenfeldi zsargon hazája Bécs volt és fővágya és ambíciója az osztrák hadseregbe való bejutás. Még a nagy Széchenyi István is ilyen bécsi magyarka volt ifjú éveiben és csak a megváltozott korszellem, a szabadság ébredő szellője gyurta át igazi magyarrá.

Az a messzelátó politika volt a Theresianum ringató bölcsője is, amely, szépasszonyi hajszálak segélyével Bécsbe vonzotta a magyar gavalérokat s puha kezekkel báránnyá szelídítette a kuruc oroszlánt. Az a messzelátó politika, ami olyan nemzedéket teremtett, amely II. Lipót alatt könnyen beleegyezett már abba is, hogy az ország első hivatalnoki állását, a nádorispánságot, osztrák főherceg töltsse be, sőt örökölhessen.

*

A hetvenes évek elején gyakran lehetett a bécsi utcákon egy sugár, karcsu gyermekifjat látni. Termetét a theresianisták egyenruhája fedte, oldalán ott függött az egyenes, aranyos veretű kard és büszke tartása, sajátságos fejhordozása elárulta, hogy nem közönséges származású ember. Halavány, kissé beteges színű, jellemző arcvonása, sötét szeme és fénylő fekete haja spanyol, vagy olasz eredetre vallottak. Egyszer aztán, egy színházi ünnepi előadás alkalmával, amikor Gizella főhercegnő menyasszony volt, a karcsu halvány ifjú Rudolf trónörökösrel együtt jelent meg az udvari páholyban. Másnap aztán egész Bécs tudta, hogy az előkelő megjelenésű fiatal akadémista nem más, mint II. Izabella spanyol ex-királynő és assisi Ferenc herceg fia, a spanyol trónkövetelő - *Alfonso*.

Amúgy is érdekes ifjú volt, hát még most, amikor megtudták, hogy trón, korona vár rá. És a kis Alfonz biztosan hitte, remélte, hogy a koronát nem várja hiába. Jó tanuló volt, pontos, szorgalmas növendék, aki mindenképpen úgy élt az intézet falain belül, mint növendéktársai, de azért pihenő óráiban mindig a királyságról álmodott. Még élénken emlékezett a madridi udvarra, a fényre, a csillogásra, amelytől tizenegy éves korában szakadt el, és újra ott látta magát, hallotta a zajos éljenést, a mivel népe üdvözli és egyre írta, törölte, másolta és mondogatta a beszédet, amellyel egykoron majd az egybegyűlt *Cortezt* üdvözli. Valamelyik sötétes iskolahelyiség volt ilyenkor a trónterem és Don Alfonso néha nyári vászonöltözetben, fölment a katedrára és megnyitotta az országgyűlést.

A Cortez *Inkey Tódor* volt, Inkey Kázmér ezredes és gróf Keglevich Eugenia fia. Valami szőkefürtös, szép, kékszemű fiú, a kis trónkövetelő legjobb barátja. Csak Inkeyvel közölte álmait, reményeit, és mindig ismételte neki:

- Várj csak, ha király lesz belőlem, nagy úrrá teszek téged is, spanyol grand leszel.

Egyszer a kis Inkey éppen rossz kedvében volt, mikor Don Alfonso ismét a spanyol grandsággal hozakodott elő.

- Hagyjon nekem békét, fenség, - mordult föl a kis kuruc, - van egy magyar nemes mindig akkora úr, mint egy afféle Don Kolibrádosz spanyol grand.

Alfonz elképedt.

Eddig a spanyolt tartotta a földkerekség legbüszkébb népének, de most látta, hogy csalódott. Ez a kis incidens azonban nem zavarta meg a két gyermekifju barátságát. Alfonz aztán is folytatta álmait, Inkey pedig hűségesen képviselte a Cortezt. Ünnepeken aztán, mikor a többi fiúért is eljöttek a Bécsben lakó rokonok, jó ismerősök, Alfonz ő fenségét rendesen elvitték a Burgba játszani.

Rudolf trónörökös csak egy évvel volt ifjabb nála, és a két fiú őszintén ragaszkodott egymáshoz.

- Oh! én is nemsokára *igazi* trónörökös leszek - király, mint te, de akkor is a régi jó barátok leszünk, sohasem izenek neked háborút, - mondogatta gyakran a spanyol királyfi, ha ott kocsikáztak vagy lovagoltak a luxenburgi park árnyékos fái alatt.

Egyszer fényes gyermekbált rendezett Erzsébet főhercegnő, amelyre hivatalos volt Alfonz is. Az efféle bálokon nem a táncos választ, hanem a főudvarmester mondja meg neki, hogy kivel táncoljon. A véletlen - talán *egyéb is* - úgy akarta, hogy a cottillonra a ház leányának, *Mária Krisztina* főhercegnőnek Alfonz királyfit jelölték ki táncosul.

Hosszu volt a cotillon. Beszédbe ereszkedtek a fiatalok, éppen úgy, mint más husból és vérből való emberek. Hiszen a fiatal, vidám kedélynek kiváltságai vannak még az udvari etikett merev szabályai között is.

- Ha valamikor király lesz belőlem - kezdé Alfonz kedves tárgyát - akkor meghívom egy madridi nagy udvari bálra fenségedet.

Krisztina főhercegnő mosolygott.

- Szép lesz, de hiszen én nem látogathatok meg egy nőtelen urat.

- Óh! - mondá s nem esett zavarba Alfonz, - már akkor nekem feleségem is lesz... vagy nini, még jobb, ha mindjárt feleségül jön hozzám! - tette hozzá tréfásan, oda hajolva a piruló lányka felé.

Álmok... ábrándok... tervek, a minőket szőnek táncpróbákon közönséges halandók gyermekei, udvari táncestélyeken fejedelmi sarjak. A cotillonnak vége lett - compliment... és a főudvarmester ismét elválasztja a táncoló párokat.

Aztán mindinkább kezdett a helyzet bonyolulni Spanyolországban.

Egy napon elkergették Amadeot, a *ré galantuomo* fiát, és mivelhogy az ország visszakívánta a régi dinasztiaát, 1874 december 30-án az elűzött II. Izabella fiát, a *bécsi theresianistát* kiáltották ki spanyol királynak.

XII. Alfonso, az új spanyol király, 1875 január 14-én tartotta bevonulását Madridba.

A régi spanyol királyi székhely fényárban uszott, a házak lobogódíszben álltak és virágot szórtak Andalúzia bársonyos szemü lányai, asszonyai a deli fiatal uralkodó díszes hintaja elé.

És amikor álmai beteltek, amikor már ott ült V. Károly trónusán, eszébe jutott a diák-pajtás, a magyar nemes fiú, aki nem valami sokra becsülte a spanyol grandságot, és levelet írt neki,

amelyben meghívta udvarához. Inkey Tódort, aki akkor már hadnagy volt az osztrák-magyar hadseregben, meghatotta, hogy a király sem felejtí el azt, amit a pajtás ígért, beadta lemondását és elment oda, ahol kékebb az ég, forróbb a sugár, tüzesebb a csillámló bor a kehelyben, és édesebb a csók a női ajakon. Elment és előkelő udvari hivatalt töltött be mindaddig, amíg nőül nem vett egy dúsgazdag hercegnőt, akivel aztán haza jött a zalamegyei ősi fundusra.

Királyi jó barátjával, a mi tragikus végű Rudolf trónörökösünkkel gyakran látták aztán is egymást, bár a véletlen úgy akarta, hogy majdnem fölmondhatták volna egymásnak az egykor Alfonz által ígért *fegyverbarátságot*.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy Rudolf főherceg első szerelmi álma, első ideálja Montpensier herceg leánya, a csudaszép Mercedes volt, aki - a véletlen játéka folytán - a fiatal spanyol király szívét is fölgyújtotta. *Mercedes* ez utóbbit választotta és 1878 január 23-án nagy pompával ment végbe a madridi nász. A fiatal pár boldogságát nagyon rövidre szabta a végzet. Alig egy félév múlva már ravatalon feküdt a fiatal spanyol királyné - hófehéren, hófehér virágok közt maga a legszebb, halavány, örökre elhervadt virág. A fiatal férj zokogva állt a koporsó mellett, amely mindenét magába zárta - hej, de más is gyászolta a szép fiatal királynét - férjének vetélytársa, az egykori gyermekpajtás, Rudolf trónörökös.

Annyira bántotta a királyfit a szép asszony halála, hogy búskomorságtól féltették és tudvalevőleg akkor küldték hosszú keleti útjára.

A mellőzött vetélytárs talán tovább, sokkal tovább is őrizte szívében az ideál képét, - mint a férj a feleségét. Hideg, gyászos volt az Escorial, fagyos az özvegyi ház a forróvérű spanyol királynak. Eszébe jutottak a régi emlékek, egy hosszú, szövevényes cotillon, a fiatal osztrák főhercegnő, a kivel táncolt, és egyet gondolt.

Elutazott a büszke császárvárosba és mint *kérő* jelent meg egykori táncosnője, Mária Krisztina főhercegnő előtt. És - *la reine est morte, vive la reine*, - újra zúgtak a harangok, dörögtek az ágyúk, Krisztina főhercegnőnek pedig mint Spanyolország királynéjának hódoltak a rendek.

Des Herzenszug ist des Schicksals Stimme... Bécsből hozott újra feleséget a király, onnan, ahol annyit álmodott trónról, koronáról. Alusznak már, a király is, az Escorial hűvös boltjai alatt, a jó barát, a magyar fiú is, a zalai fehér agyagban, a fegyvertárs, a mi királyfink, és az *első asszony*, mind a kettőnek a szíve bálványa.

A KOLDUSDIÁK DINASZTIÁJA.

Hatalmas dinasztia volt a *Grassalkovich de Gyarak*. Hirtelen tűnt fel a XVIII. században, de miután három nemzedéken át ragyogott - eltűnt, elvirágzott.

A vörös zászlót tartó, ágaskodó oroszlán fényes aranyveretben tömérdék palota és kastély kapuján tündöklött, úgy, hogy az egyforma, kettős tetejű kastélyról el is nevezték ezt az építkezési módot Grassalkovich-stílusnak.

Ha Pozsonyban, Gödöllőn belépünk az elenyészett dinasztia volt lakóhelyeire, mintha meglegyintene a multak szellője. Mintha az óriási kiterjedésű park illatozó hársfái alatt most is a rokokó-világ puderos fejű szép asszonyait látnók.

Ott suhannak el holdfényes, átlátszó nyári estéken és fogadják a kerti ünnepségekre, pásztorjátékokra érkező selyemkabátos, pillangós cipellőjű lovagokat és pukkerlizik, capriolokat vág az a sok édeskés levente, aki mind oly émelgyősen udvarias, úgy tud hódolni, bókolni és a szerelmi intrikák pókhálószerű szövetét szőni, lágyan, finoman.

Mintha azokban a világossárgára fölviasszolt termekben, a fehérre fényezett, mélyített szárnyas ajtók mögött, a selymes tapéták pásztorjelenetei ma is a nagy *asszonykirályra* mosolyognának, aki udvara egész pompájával megy látogatóba a magyar úrhoz.

I. Grassalkovich Antal volt ez. Nemes családból, a horvát Krisakovoktól származó koldusdiák, később a personális, koronaőrző, valóságos belső titkos tanácsos, a báró, majd gróf, aki a földi javakban is valóságos nábob lett.

Már mint a kir. jogügyek igazgatója a *Neoacquistica* korában ügyesen használta föl helyzetét. A Tisza-Duna közén potom áron szerzett össze roppant birtokot, s ezzel lerakta családi vagyonának alapját.

Növelte ezt aztán tetemesen második és harmadik házasság. Grassalkovich Antal ugyanis, amikor első felesége Láng Erzsébet, Bajthay István özvegye gyermektelenül elhalt, már personális korában gróf Klobusiczky Krisztinát, ennek elhunytával pedig nővérét Klobusiczky Teréziát vezette oltárhoz.

Elsőrendű partinak tartották akkor a két grófkisasszonyt. Anyjuk kapivári Kapy Klára úgynevezett *quartalitiumos* leány volt. A régi magyar családjogban azokat a női ivadékokat nevezték így, akik minden száz esztendőben egy teljes fiurészt kaptak. Azaz nemcsak *arany és ezüst marhát*, és más ingó *parafernumot*, de uradalmakat, kastélyokat, esetleg bányákat is. Azért mondja a családi szájhagyományban máig fenmaradt rigmus:

Édes szivem Kapy Klára -
Tied leszén Kapivára...

Kapy Klárának mindebből bőven kijutott. Vagy harminc falun kívül, tizenkét szekér szállította drága kelengyét Kapivárról a férje kastélyába. Még az elolvasása is nehezemre esik annak a rőfnyi hosszúságú papirosnak, amelyen föl vagyon sorolva a vert ezüstből, aranyból való temérdék tál és tányér, nemkülönben a sok billikom, briliántos kösöntyű, násfa, *rezgő*, boglár, karkötő és mi-egymás, amik a lajstromban benne foglaltatnak.

A két Klobusiczky grófnő egymásután vitte ezt a temérdék kincset Grassalkovich Antalhoz, aki pozsonyi palotájában és Gödöllőn valóságos udvart tartott, és olyan fényt fejtett ki, hogy a pompájukról híres Esterházyaknak lett a vetélytársa.

A sok ünnepség egymást érte.

Az egyik legemlékezetesebb mulatságot 1749-ben a gödöllői palota fölszerelése alkalmával adta Grassalkovich Antal.

Országsszerte ismeretes volt akkor egy Henkai nevezetű piarista, aki mindenre tudott verset rögtönözni. Ezt is meghívta a nagyúr s mielőtt ebédhez ültek volna, fölszólította őt a vendégei előtt, rögtönözne valami alkalmi versezetet, amit aztán bevésethetne a palota homlokzatára. A piarista egy cseppet sem gondolkozott, azonnal kivágta a rigmust:

*Congeris lapidum multis congesta rapinis,
Corruet et rapius alter habebit opes.*

A vendégek elképedtek, a koldusdiákból lett dinasztia pedig ugyancsak megharagudott a goromba poétára. Büntetésül a középben lévő díszhelyre ültette ugyan, de az inasoknak megtiltotta, hogy ételt vigyenek neki. Ebéd után aztán gunyolódva kérdezte Henkaitól: hogyan tetszett a diné? - mire ez a következő választ adta:

*Éhezem a közepben, fönt s lent jóllaknak előttem;
Az mondó hazudott, boldogok a közepben.*

Hogy a hitbuzgó Mária Terézia kegyét még jobban megnyerje, egyházi célokra nagyon sokat áldozott Grassalkovich Antal.

Egyizben nejevel, az ájtatos Klobusiczky Teréziával fogadalmat tett s elhatározta, hogy valamelyik birtokán az olaszországi lorettói boldogságos szűz tiszteletére kápolnát építtet.

Éppen Hatvanból utaztak hazafelé, mikor a gödöllői út felé kanyarodva egy domb oldalán, sűrű fáktól körülvéve megpillantották a régi, háromszáz esztendőes besnyői templom tornyát.

A grófi párnak rendkívül megtetszett a regényes, sűrű tölgyektől árnyékolt hely, s azonnal elhatározta, hogy oda építteti a fogadalmi templomot, melyben egyszersmind családi sirböltöt is alapít.

Azonnal rendeléseket tett Grassalkovich az építkezésre és 1759 tavaszán bele is fogtak a munkába.

Ekkor történt, hogy április 19-én, déltájban egy Fidler János nevezetű gödöllői kőművespallér kezébe vette a csákányt, a régi szentély közepe táján ásni kezdett s mintegy kétlábnyira a föld alatt egy szobrocskát talált. A szobor egészen a régi módszer szerint, csontból volt faragva és pedig tökéletesen a Nagy-Mária-Cellben lévő szüzanya szobrának a mintájára.

Fidler, Tóth Márton kőműves-mester társának megmutatta a szobrot, és kijelentette, hogy ő a boldogságos szűznek ezt a talált alakját üvegbura alá foglaltatja s megkéri a grófot, hogy annak idején az ujonnan fölépítendő templomba helyeztesse.

A gróf és grófné nemcsak örömmel engedték meg ezt, de két pompás koronát is készíttettek, az egyiket a szüzanyának, a másikat pedig a gyermek-Jézusnak, valamint egy remek övet is a szobor díszítésére. Érdekes, hogy a benne foglalt gyémántok a grófi pár eljegyzési gyűrűiből valók voltak s hogy a Klobusiczky Terézia jegygyűrűjéből való és az 1764 pengő forintra becsült briliántot még egyik anyai őse, Kapy András hozta Párisból, amikor Zsigmond királyt oda kísérte.

A szoborra vonatkozó történetet 1759 május 4-én Fidler János a gödöllői templom főoltáránál esküvel is megerősítette, még pedig - amint ezt hiteles okiratok is mutatják - Tóth Márton és Mendl Tamás kőművesek, Albert Jakab isaszeghi, Schmied Godofréd kerepesi plébánosok, továbbá Madrus atya ferencrendi szerzetes, a grófi család udvari káplánja, valamint Nolly József jószágkormányzó és Fóris István gödöllői kasznár tanuk előtt.

Míg a templom épült, Klobusiczky Terézia a szobrocskát a kastély főoltárára helyeztette, ahol éjjel-nappal lámpa égett előtte.

Midőn a templom elkészült, Grassalkovich Antal a szobrot nehéz ezüstszekrénybe helyeztette. Migazzi Kristóf bibornok, bécsi érsek és a váci püspökség akkori kormányzója pedig a szekrény ezüst hátlapjára hosszabb latin föliratot vésetett, amely magyarul következőleg hangzik:

„Midőn gróf Grassalkovich Antal, a magyar kincstár elnöke, a Gödöllő melletti besnyői pusztán, a viharos idők folytán elpusztult templomot fölépítteté, ezen, a boldogságos szüzet ábrázoló kép, mely a romok alatt körülbelül 300 esztendeig feküdt eltemetve sértetlenül, bizonyára isteni sugallat folytán föltaláltatott 1759 április 19-én.”

A kápolna 1761-ben épült föl és a szobrot augusztus 14-ik napján helyezték el benne. Rákövetkező napon pedig, Nagy-Boldogasszony ünnepén, Salbeck Károly váci fölszentelt püspök avatta föl ünnepiesen.

Ettől kezdve három remete teljesített ott szolgálatot és a lorettói kápolnához az ország leg-távolabb vidékeiről is mentek kegyes zarándokok.

A népvándorlást látva, a kápolna mellé még templomot és zárdát is építtetett Gödöllő ura, amely utóbbit Migazzi érsek óhajására, a kapucinus atyáknak adta át. Ebben a zárdában élt egy darabig Fessler, a híres történetíró is, és itt kezdte írni „*Die Geschichte der Ungarn*” című nagy forrásmunkáját.

A besnyői kegyhelyen az első ünnepies zarándoklatot 1763 augusztus 14-én tartották meg. Ebben a grófi páron kívül részt vett Migazzi érsek, valamint számtalan jeles tagja az akkori főrangú társaságnak.

Hogy végoráját érezte közeledni a hatalmas dinasztia, megírta utolsó rendelkezéseit. Egyetlen fia II. Antal, és hat leánya osztozkodott a fejedelmi örökségen.

Leányágon ment széjjel a dús vagyon nagy része és örökösödtek a Draskovics, Esterházy, Forgách és Viczay grófi családok. Az utolsó Grassalkovich-örökös Gödöllőn gróf Viczay Károly volt, aki 1851-ben, a birtokokat terhelő rengeteg adósság miatt, Gödöllőt és Hatvant 7,300.000 forintért Sina György bárónak adta el. II. Antal, akit 1784-ben, az elsőszülött fiakra szabályozva, birodalmi hercegségre emelt II. József császár, már vérbeli hercegnőt, Esterházy Máriát vezette oltárhoz. A fényt, amit az első Grassalkovich kifejtett, még megkészszerzte fia, aki azonban már nem lévén olyan jó gazda, mint atyja, csak költeni tudott, de szerezni nem.

Fejedelmi vendégeket ő is gyakran látott. Így, 1792-ben, május 17-én Sándor nádor mező-hegyesi utjában a herceg örkényi pusztáján tartott pihenőt. S mivelhogy maga nem lehetett jelen, Kiss Tamás pusztai ispánnak meghagyta, hogy ne kiméljen semmi költséget a magas vendég fogadtatásánál.

És valóban nem is kimélt. Bécsből hoztak szakácsot, vert aranynyal himzett fajlandi selyemből való sátrakat vertek, s mikor a platinus megérkezett, tiszta fekete selyemingbe-gatyába öltözött huszonnégy csikós lovagolt elébe.

Az asztalok csak úgy roskadoztak a sok drága ételtől, és a mint azt régi írárok mondják: „*csak franc butellákat százötvenet bontának a lakájok...*”

Köburg herceg, generális köszöntötte föl a távollévő gazdát, a fiatal nádor pedig mindenkivel barátságos szót váltott.

Az uradalmi kiadások könyvében Sándor főhercegnek örkényi látogatása 8000 kerek forinttal szerepel. Tekintettel arra, hogy az ott időzés mindössze két óráig tartott, az intézőség eléggé *nem kimélte a költséget.*

II. Antalnak egyetlen fia, III. Antal egyszersmint utolsó tagja is volt családjá férfiágának. Neje herceg Esterházy Pál leánya, Esterházy Leopoldina, túlélte őt, valamint a hajdan nagy fényességű család vagyona egy részének romlását. Az utolsó Grassalkovich férfikora már a nemzeti aspirációk idejére esvén, sokat tett a tudományokért és az irodalomért. A Nemzeti Színház telke is az ő ajándéka és sohasem eresztette el a deputációkat üres kézzel, ha valami hazafias célra kérték adakozását.

A *márciusi napoknak* szellője is alig-alig lengedezett még, mikor 1841 szeptember havában örök álmra hunyta le szemét az utolsó Grassalkovich herceg. Meg lehetett fordítani a családi címet a besnyői kriptá fölé.

A régi fénynek, vagyonnak csak a híre maradt meg. Komoly írásokban meg anekdótákban, amelyek ma is élnek a nép között.

Az Istennek régi háza Besnyőn pedig elkezdett már omladozni. Az idő vasfoga nem kimél meg semmit. Mária Terézia, a szépséges asszony-király oratoriumában örölt a szű, málladozni kezdett az íves boltozat, amely alatt a kegyes alapítók alusznak örök álmukat.

Össze is omlott volna nemsokára, mint megannyi más emléke az elmúlt időknek. Ezen a történelmi múlt helyén megkönyörült azonban a gödöllői uradalom s nagyobb összeggel tartoztatta a mária-besnyői híres búcsújáró-helyet.

UDVARI BÁLOKRÓL.

Tulajdonképpen háromféle udvari bál van.

Az udvari bál, a bál az udvarnál és a kamara-bál.

Az udvari bál a legdemokratább jellegű, a bál az udvarnál már sokkal exclusivebb és csak vérbeli urak, urnők és magas méltóságok kapnak rá meghívót.

Legzártkörűbb, leetiktettebb a kamara-bál, de ez már kezd egészen kikopni a divatból, mert már évek óta nem volt.

A király ő felsége anyja, Zsófia főhercegnő, idejében még sűrűn rendeztek kamara-bálokat a bécsi Burgban, és köztudomásra jutott akkor az udvari *tracs* révén, hogy a fiatal Erzsébet császárné - még akkor *csak* az volt, - mennyire gyűlölte ezeket a fényes, a copf idejéből maradt szertartásos ünnepségeket s hogy minden kamara-bál előtt és azután vörösre sírta csillaglángú szép szemét.

Az ötvenes és hatvanas években nem igen látogatták a Burg udvari báljait magyar mágnások, a jobb érzelmű urak duzzogtak, nagy részök kompromittálva volt még a szabadságharc miatt, úgy, hogy meghívót senki sem kapott, aki pedig elment, az biztosra vehette, hogy itthon, Budapesten megszólják és lehetetlenné teszik.

Udvari bálra természetesen csak az mehet el, aki meghívót kap, és a meghívókkal roppant szemes szokott lenni a főudvarmesteri hivatal.

Azért történnek félreértések. Így kinos feltűnést keltett, midőn a nyolcvanas évek elején a budai várak udvari báljából egy ismert nevű magyar mágnásnak a nejét utasították ki.

A nagyon szép asszony, aki előbb valami bécsi bankár neje volt, állítólag valamikor igen szoros összeköttetésben állt az uralkodóház egyik férfi tagjával. Azért is utasították ki. Ami egyébiránt sohasem történt még meg az udvari bálokon.

A mélyen megsértett mágnásné férje magyarázatot kért és előmutatta meghívóját, a melyen világosan ott állt: *** gróf és neje.

Ekkor derült aztán ki a félreértés. A meghívó ugyanis a gróf *hasonnevű* nagybátyjának és nejének szólt.

Hasonló, de sokkal tréfásabb eset volt a hatvanas évek derekán, egy bécsi udvari bálban, X.-né akkori *** érsek sógornőjének az esete.

X.-né ugyanis a császárvárosban élt akkor gyönyörű szép leányával, aki azonban nem állt a legjobb hirben.

Az érsek sógornője minden összeköttetését fölhasználta, hogy legalább is egy udvari bálra kaphasson meghívót, - de sehogysem sikerült neki.

Végre, valahol látogatáson volt X.-né, és valami úton-módon szerzett ott egy régebbi udvari bálról való meghívót.

Amint hazaért, nagy ügyesen kivakarta a ráírt nevet, és a következő udvari bál alkalmával boldogan, ragyogó arccal és még ragyogóbb toilettben hajtatott a Burgba.

A két, kissé feltűnően öltözött hölgy nemsokára szemébe ötlött az uralkodónak, és kilétük után kérdezősködött.

Senki sem tudott felvilágosítást adni.

Ő Felsége odahívatta a főudvarmestert, de az sem ismerte őket.

Végre néhány fiatal mágán, aki ismerte a szép X. kisasszonyt, fölvilágosította a főudvarmestert, aki csak úgy hüledezett, mert nem tudta elképzelni, hogyan juthatott X.-né meghívóhoz.

A közben az uralkodó már személyesen megkérdezte tőle: kicsoda.

A váratlan megszólított hölgy annyira zavarba jött, hogy így felelt:

- Majestät, ich bin die Frau vom Erzbischof von *** ...

- So, - jegyzé meg Ő Felsége, el nem fogható félig kedélyes, félig gúnyos mosolyát, - ich habe gar nicht gewusst, dass meine Erzbischöfe in Ungarn verheiratet sind...

Aztán tovább sétált és minden feltűnés nélkül, csak annyit mondott a főudvarmesternek, hogy máskor vigyázzanak, ki *milyen* meghívóval jut be.

Az sem volt utolsó lapszus lingue, ami az egyik K-tz kisasszonyon, egy régi magyar nemes családból származó leányon, Kassán esett meg.

Bálat adott az akkori megyefőnök, amelyen Ernő főherceg is megjelent, aki az ötvenes években tudvalevőleg Magyarországon volt helyőrségen.

Mikor a fiatal leányt bemutatták a főhercegnek, olyan lámpalázt kapott, hogy a daliás, sugár növésű katonát Euer Hoheit helyett Euer Hochwürdennek nevezte.

Országszerte híre futott a kassai bálnak, és a bécsi udvarnál még azután sokáig hívták, a joviális, kedélyes Ernő főherceget „Euer Hochwürden”-nek.

Az ötvenes években a budai várakban fényes bálakat adott néhai Albrecht főherceg, az akkori kormányzó, de bár neje, az angyali jószágú és szépségű Hildegard főhercegnő mindent elkövetett, hogy a mánáskörök rokonszenvét megnyerje, a bálközönségét többnyire a főhivatalnokok, ezeknek családjai és katonatisztek képezték.

Úgy, hogy ugyancsak elítélték abban az időben azt a fiatal gróft, aki elment Albrecht főherceg egyik báljára, holott fivére éppen akkor száműzetésben élt Párisban.

Az első udvari bál, amelyet már a megkoronázott magyar király és királyné adott, a koronázás után rendezett táncestély volt.

Tüneményes idők voltak azok.

Fátyol borult a multra és az uralkodójával kibékült nemzet úszott az öröm és remény árában.

Mindenki optimista volt akkor, mindenki poéta és a szivárvány hét színébe mártott tollal írtak a cenzura nyűgétől megszabadult ujságírók.

A koronázási táncestélyen megjelent a magyar arisztokrácia színe-java és húsz esztendő törlődött ki ezen a napon a magyar nemzet életéből, és húsz esztendő nehéz, keserves bánatára nyújtott gyógyító balzsamot a nevezetes tündéri éjszaka.

A bogláros, paszomántos díszruhák csak úgy csillogtak az aszbeszt-lámpák, a viaszgyertyák fényében és a boglárók, mentekötők, akárcsak a gyémánszemek villantak meg, ha egyet fordult a viselőjük.

Jó kedve volt mindenkinek.

Háromszor megujrázták a csárdást, csakúgy, mint odaát, a Lloyd-teremben szokta volt az aranyifjúság, és az a huszonnégy pár, amelyik apáink délceg táncát járta, s Magyarország legősibb családjának fiaiból, lányaiból telt ki.

Ujrátak bizony, és Sárközy, az akkori legkedveltebb szalon-cigány harmadszor is kénytelen volt rákezdeni az akkori divatos csárdásra, amely a 66-os hadjárat alatt keletkezett és így végződött:

„- - Kék attila szorítja mellemet,
Rezes csákó nyomja a fejemet...”

Verbunkosnak is használták, erre mentek el Mexikóba, Miksa császár táborába is az önkéntesek... naiv kis nóta volt, ezerszerre szép azért, mert a budai várakban húzták, a magyar király, a magyar királyné előtt, akik semmi etikettellenest sem láttak benne, hogy a magyar arisztokrácia fiatalsága szerfelett nagy örömeiben, széles jókedvében megújrazza a csárdást.

Milyen szép volt az, midőn a szépség és fiatalság varázsától környezve cerclet tartott Erzsébet királyné.

Úgy tűnt föl ezüsttel áttört, brokátszövetű ruhájában, mint a rege Mab királynője, és gyémántos diadémjánál csak szeme volt tündöklőbb, mely annyi jószággal, szeretettel tekintett végig a bemutatott hölgyeken.

Az új miniszterelnök: Andrássy Gyula grófnak, csak nem régen még magyar emigránsnak neje, a csodálatosan szép Kendeffy Katinka grófnő végezte a főudvarmesternő tisztét és sorra mutogatta be a hölgyeket.

Akikről tudta Ő Felsége, hogy apjuk, férjük kompromittálva volt, vagy fogságot szenvedett a szabadságharc után, azokkal kétszeresen kegyes volt, de az akkori udvari báli referensek azt is följegyezték, hogy az úgynevezett gutgesinnt mágnásnékkal, akik Hildegarde főhercegnő báljain is résztvettek, sokkal rövidebben bánt Erzsébet királyné.

Egyik teremben teáztak az urak, kormánypártiak a *tigrisekkel* vegyest. Ugy hívták akkor a *Tigris* szállóban ülésező balközépi képviselőket.

Ott adomázott, tréfált Wenckheim Béla báró, az egynapos külügyminiszter, tervezett vasutakat Mikó, és itt élcelve, ott udvarolva, már fejében hordta azonban a lángeszű Andrássy Gyula honvédségünk eszméjét.

De a politika, az országos kérdések mind-mind háttérbe szorultak, midőn a királyné teremről-teremre járva, sorra szólította az urakat.

Andrássy Gyuláné volt itt is a ciceronéja, és amint hamarosan elmondotta egyik-másik úr benső vonásait, ő Felsége mindig a fején találta a szöveget.

Igy például egy ismert, régiség-gyűjtő mágnásunknak a Farao-sirokban talált emlékekről kezdett beszélni, míg egy másiknak, akiről a grófné megsúgta, hogy a kis fia az ő legnagyobb büszkesége, és hogy ennek a kedvéért minden este hét órakor fekszik le, mert a beteges gyermeknek sok alvást ajánlottak az orvosok, egészen more patrio ezt mondotta:

- Nagyon szép, hogy itt látjuk, kedves gróf, de hogyan bocsáthatta el ma a kis fia?

A megszólított egészen oda lett a gyöngéd megemlékezésre, és mélyen meghajolva, nagyot billent hóna alatt tartott kalpagja, amelyből egy csomó Kugler-bonbon potyogott a parketre.

- Bizonyára a kis zsarnoknak viszi, hogy kibékítse, - suttozta ő felsége halkan a grófnak és fiatalos jókedvvel nevettek aztán mind a ketten.

Ilyen volt Erzsébet királyné, így mulattak 1867-ben a budai várakban.

RÉGI LEVELEK.

Mikes Mária Teleki Borbálához.

Hosszú, szögletes betűkkel, merített angol papirosra írnak ma az asszonyok. Keveset, alig néhány sort. Az örökösen siető, örökösen ideges korszakban ugyan ki írna még olyan árkusos levelet, mint a minőket írtak dédanyáink?

Valóságos napló-kivonatok, hírlapi tudósítások voltak azok. A család, az atyafiság, a baráti kör viselt dolgai, egy kis politika, divat, eljegyzési és halálozási híradások foglaltattak benőket. Kivált akik messze laktak egymástól és ritkán válthattak levelet, nem kimélték a jóféle, vaskos, szürkés-sárgás diósgyőri papirost.

Ezt mutatja az a csomó levél is, amelyeket részben Nagy-Sármásról, részben Kolozsvárról Teleki Józsefné, Mikes Mária küldözgetett sógorasszonya és kebelbarátnője Vay Jánosné, Teleki Borbálának.

Az első levelet *Freudenthalba*, Sziléziába küldi, mert Teleki Borbála az akkor ott állomásozó férje, Vay János Hadik-ezredbeli kapitányhoz járt látogatóba. 1788-ban az al-dunai török hadjárat idejében kelt a hosszú epistola és meglehetősen tele van rettegéssel:

Édes Czívem! Kedves Wajyném

Le nem írhatom én neked azt a félelmet az melyben mi élünk iten az Szem pilantattyát sem tuggy az melyben futnunk kel épen ma érkezet meg Szebenbül az Gubernium archivuma *száznolcvan* szekerral ide Kolosvárra. Képzelheted aszt az felzudulást az melyet ez okozot bársak az nagy irgalmu Ur Isten eszt az két holnapot töltene el asztán talán nem lenne oly félelmes az télen az állapot az jövő tavaszig, én nem állhatám meg, hogy neked ne írjak. S meg betsülhetetlen jó szivedet melyjel hozzánk viseltetel meg ne köszönnym az Ur Isten álgyon meg érete bezzeg meg érdemli az szeretetet az oljan jó szív mint az tized mert az az legritkább Kints az mostani világban én testvéreidről tudósítanálak Édes Kintsem téged de semmit sem tudok rólad már el mult esztendeje hogy egyiket sem láttam ilyenek az mostani módi atyafiak az ki nem hogy fel keresnék egymást, hanem még elkerülik.

Mű Istennek hála minyájan jó egészségben vagyunk melyhez hasonlót nektek is szivemből óhajtok kedves férjedet szívesen köszöntöm alig várom már látni véled egyült az kutszák már rég készen vadnak tsak alkalmatosságot kaphatnék kézhez szolgáltatni gyermekeidet szívesen tsókolom az enyimek aláztatosan tsókolják kezeiteket már ma-holnap nagy leányunk lesz büszke vagyok vele mert minden ember hozád hasonlítja én meg leszek elégedve tsak minden képen olyjan legyen mint te édes Kintsem. Mű mind Sármáson vagyunk töbnyire de az mostani állapotokra nézve jobbis ott ülni mind Városan, mert ha valami felete rossz jó ránk ott is megtuggy Városan pedig annyit hal az ember hogy egészen elis kábul mijata az miben Semi Sints azt is bizonyosnak hirelik de az mégis bizonyos, hogy minden szempillantásban van mőtől félni ha az Isten nagy irgalma tsudálatosan meg nem tart az kinek eddig való meg maradásunkat is tsak egyedül köszönhetyük az posztok az reguláris militzia kevés az granitzerek ugy elvadnak ijedve hogy mihelyt elenséget látnak az fegyvert el hányák tisztyeket ott hagyák s az mere lehet Szaladnak nemis tsuda mert az kit egyszer az kigyó megmar az gyerektől is meg ijed ezeket is már sok-szor meg verték sokakat közölök el fogtak a mely keservebb az halálnál. A Dieu Kedves Boriskám higyed hogy tiszta szívből szeret s érdemeidat valóságosan betsüli hiv Barátod

Mikes Mária.

A tulsó lapon Mikes Mária férje, Teleki József gróf is csatol néhány sort. Ő is azt írja, hogy „mink úgy vagyunk mint az, a ki nem tudja a pillantását, melyben futnunk, pusztulnunk kell az ellenség elől”.

Nagyon érdekes Mikes Máriának Nagy-Sármáson, 1792 január 17-én kelt levele. A levél elején azon bánkodik mért is van a szabolcsmegyei Anarts olyan messze az erdélyországi N.-Sármástól, írva hogy: „ó mely sokat oda adnék én a mű környékünkben lakók közül tsak téged Édes Kintsem tehetnélek ide”.

Aztán áttér a politikára: „...az Diéta az mult Détzembernek 12-dik napján kezdődött Kolosvárat el úgy beszéllek némellyek hogy húsvétig is eltartana az Isten tугya milesz az kimenelele én még nem voltam Kolozsvárat s az vége feleig nemis gondolom hogy tessék az Uramnak hogy be mennek akkor remélem Hogy gyöngyöt is küldhetek számodra édes Kintsem”.

Ennél a passzusnál aztán teljesen áttér a divatra, mondvá: „jutalmassabban kaphatok boglárokkal együt vagy talán kész pártát is mert erre a Diétára mind pártát csináltattak s az pompa talán némelyiket arra is rá szorította, hogy az vége fele holmijeket el agygyák tudosits édes Kintsem mennyire szabaditz fel itt eddig az gyöngynek arany portékának anynyi keresője volt, hogy hozá Sem lehele Szóllani az drágaság miján Szememmel láttam az még tíz rend tsak valamivel nagyobbatska, mint az Kása gyöngy öttven arannyon fizettek képzelheted Édes lelkem milyen kellemetesen telik nekem az idő itthon egyedül az Uram egy hete hogy haza jüt mához egy hete esmét menyen most udvarlak neked egy pár főköttövel ezzek az erdélyji leg hireseb főköttő tsinálóné munkái az erdejiek az főköttökhöz kétfelis simitjuk az hajunkat megis égetik egybe tapirozzák pántlikával le kötik S úgy teszük föl az főköttöt, hogy tsak két ujnyi magasságu kerek tupé látszik ki belőle Gálára hosszú fekete fátyolba kontyolódnak széles kötést tesznek hozzá...”

Egy 1794-ben, Nagy-Sármáson kelt levélben az óriási szárazságról panaszkodik Mikes Mária, és említi, hogy erdélyből többen készülnek Anarcsra, Vayék látogatására, búsan felsóhajtvá: „...minden az ki akar el mehet hozzád tsak én nem hijában akarok bizony én mert százból sem telik egy de hállá Istennek úgy is meg szoktam hogy akarni sem tudok már de hát nem szükség eserkölcs ez egy Aszonnyak az ki ara születik hogy engedelmeskedni tугyon” végezi ma már teljesen divatból kiment, bölcs és ékes rezignációval.

Egy 1794 július havában kelt levelében ismét azon bánkodik, hogy bár Teleki Ferencné is készül, ő csak nem mehet Anartsra; de hát „esztendő is eltelik úgy, hogy én az Sármási hártából ki nem lépek.” Aztán kapaszkodik, hogy férjét „az forró nyavalja” nagyon megkinozza, s említi, hogy „Ágnes majd Ibrányi Ur által fog irni Anartsra.” Örvendez, hogy kis fia szerencsésen átesett a himlőn, s gyermekeiről írja, hogy: „Boriska tiszta az apja Jankót azt mongyák, hogy hozzám hasonlít.”

Az utolsó két levél, mely kezeim közt van, már jelen századból való. Az egyiket N. Sármás 13-dik 8-bris 1809 dátummal férjének, Teleki József grófnak halála után írja Mikes Mária. Tele van a levél kesergő fájdalommal és a szenvedések leírásával, amelyen az elhunyt utolsó betegségében átesett, s hogy halálos ágyán, mindenkitől „mind az utolsó tselégyitől” is milyen érzékeny bucsut vett. Megküldi férjének siriratát is a gyászoló testvérnek, amely irás a puritán egyszerűségnek valódi tükre. „Pompa nélkül falusi tsendességben, kedvesei között itt élt, itt nyugszik Széki Gróf Teleki József. Szelid, Kegyes, Adakozó Szivnek Példája. Született 1754. 21. Mártiusban meghalt 1809. 5. Oktoberben”.

Ezt a levelet már ama kor özvegyeinek szokásaihoz hiven mint: *Árva Mikes Mária* jegyzi alá Teleki Józsefné, valamint azt is, amely 1810 május havában kelt. Sűrűn teleírt négy oldalon panaszkodik itt, hogy János fia nagyon beteges. A kolozsvári doktorok meg egészen megrontották volna, ha a Splényi Regiment doctora ki nem rántja a bajból. Teleki Jánost - a

fiát - különben „szelid, engedelmes, de nagyon szomorú” embernek mondja, Sármasról meg azt írja, hogy csupa siralom, mióta a férje elköltözött: „úgy tetszik nekem, hogy minden Szem-pillantatban Szegény Uram jajjait hallom ha kimegyek a házból mindenüve látom Szegénynek a sirját erül az mezőiségről minden jó kiholt az egész pusztára változott. S én hátra maradtam Sirni...”

A szomorú irás után nem volt többé kedvem kutatni a vasas ládában. Átláthatlan köd ereszkedett le a tájra és a januári alkony fázósan, mogorván borította mindenre sötét fátyolát.

SZÁZÉVES UJDONSÁGOK.

Manapság, ha a reggeli mellett nem olvasunk el öt-hat ujságot, tájékozatlanoknak tartjuk magunkat. Még mi, falun éldegélő emberek is megkivánjuk a magunk mindennapos lelki abrakját, zsörtölődve, ha késik a posta.

Tea mellett, a lapot olvasgatva, akárhányszor elgondolkozom, hogy a régi vasúttalan világban miképpen is voltak dédapáink ebbéli szükségleteikkel.

És látom magam előtt a *consiliarius urat*, aki száz esztendőnek előtte, borulatos őszi napnak délutánján bevette magát a *Cancelláriá*-nak mondatott dolgozószobába, maga elé helyezte a *Magyar Hirmondó* árkusait és belemélyedt a világban történő események olvasásába.

Bétsben a' felsőbbek engedelmeiből Görög és Kerekes ujságcsináló urak állították össze ezt a magyar nyelvű lapot, amely néha hetenként egyszer, néha azonban kétszer is megjelent. „A hogy épen megkivántatódott”.

A hírek rendesen két hetesek is voltak már, mert akkor kissé lassan járta a hirszolgalat. Hazai eseményekből többnyire holmi *kétfejű gyermek-ről*, meg *hatlábu bornyuk-ról* találtatott egy és más, de a *hadi-környülállások* rovatban bőven esett szó Kray generális uramról meg Suwarow Feldmarsalról, valamint a *vitész Armadiá*-nak majd a Rajna mellett, majd Helvéciában viselt dolgairól.

Néha megtörtént, hogy a rossz útban elakadt a postakocsi, ilyenkor egy pár nappal későbben érkezett az ujság. Máskor más akadályok is voltak. Így az iromba árkusokat forgatva, melyet az év végén régi fajtájú, becsületes borjubőr kötéssel láttatott el a *consiliarius úr*, gyakran látjuk egyes számok alján a következő szerkesztői megjegyzést: „Hogy a' mult postán némelly hijánosságokkal ment le Hirmondónk darabja: okozta azt eggy előre nem látott Tipográfiai történet”.

Qui habet tempus - habet vitam. Így gondolkoztak vala dédapáink. Sok mindenre ráértek, és így a consiliarius úr is belenyugodott a kéthetes *Elegyes tudósításokba*, a postaszekér késéseibe, meg az *előre nem látott Tipográfiai történetekbe*.

Pedig néha igazán szép és „érzékeny” eseményeket is regisztrált a Hirmondó. Ilyenek voltak Anno 1799, 8-bris meg 9-bris havában azok a *Levelek*, a miket a *Magyar Nemes Testőrző Sereg* ama tisztsurai küldözgettek, akik *a' Nádor-Ispány ő Fő-Hertzezségét* kísérték oroszországi útjában.

A daliás fiatal palatinus, József főherceg 1799 október 30-án a gatsinai cári palota kápolnájában esküdött örök hűséget Pál cár leányának, a szépséges Alexandra Pawlowna nagyhercegnőnek.

Az esküvő, a díszebéd, a bálók és ünnepségek sorozata mind „ki lett nyomtatva” a *Hirmondó árkusain*. Amint az egyik gárdista írja, a magyarok „Gatsinában nagy kedvességnak örvendettek”, s az orosz cárnak valóban annyira tetszettek a magyar testőrök, hogy lóháton is akarván őket látni, „hét almásszürke paripát hozatott ki számokra istállójából”.

A nagyhercegasszonyról, „mint magas, szép termetű, igen kellemetes tekintetű” hölgyről emlékezik a levélíró; aki „sok szép tulajdonságokkal nagyon felruházva”.

Hűségesen tudósítja a kalamust ügyesen kezelő gárdatiszt tovább is Görög Demeter *redaktor úr* ujságját, s aprólékosan elmondja, hogyan utazott a Fenséges új pár „Péttersburgtól Bétsig 34 napok alatt 303 mértföldet téven meg”.

1800-ban kiskarácson havának 5-dik napján érkezett az ifjú nádor szépséges hitvesével Bécs-be, két nappal később, mint ahogy várták, „mivel Décembernek utolsó napjain nagy fergeteg-gek lévén, az utakat igen befűtta sok helyen hóval a szél.”

A császárváros ragyogó szépségű báljairól, „estvéli társaságai”-ról, színházi díszelőadásairól, nemkülönbben „musicalis académiái”-ról, miket az új palatinusné tiszteletére adtak, bő és „környülállásos” tudósításokat hoz a Görög lapja.

A redaktor, aki persona grata volt az udvarnál, s később Ferenc császár egyik fiának lön magyar nevelője, mindenről hiteles és megbízható adatokat kapott.

A *consiliarius* úr már alig várta a cigányt, őseinknek ezt a gyalog-stafétáját, hogy a legutolsó postaállomásról haza kocogjon a *Hirmondó*-val. Jaj, de csak gyönyörűséges dolgok voltak most abban a szép palatinusnérol: még Anna-Mária úrasszonyt is bekérte a Cancellária-ba, hadd hallja a sok fényesség leírását.

Különösen nagyszerű lehetett a január 12-én tartott udvari bál, amelyről azt mondják az *árkusok*, hogy „ennél fényesebb Bál talán soha se’ volt. A’ Dámák majd közönségesen fehér köntösökben, úgynevezett krepp ruhákban voltak, melyekbe’ ezüst fonalak’ ’s virágok igen kellemetesen voltak szöve”.

Terjengősen leírta a nádorné ékszereit; rajta a „megbetsülhetetlen briliántok száma természeti kellemetességeit nevelte”, s lelkesedéssel említi fel, hogy a *Contra* és *Gallopade tántzokat* nemcsak a főhercegekkel, de a magyar főuri gavallérokkal, így gróf Kollonits Lászlóval és gróf Sándor Vincével is járta.

Még nagyobb érdeklődést keltettek a Cancelláriában a budai ünnepségek, a hová februárius 1-én érkezett az új pár. Még a *Coalitíós vashámorok* tervezetét is félretette a *consiliarius* úr, csak hogy a *Hirmondó*-t bujhassa.

Az egetverő lelkesedés, az ismerős főurak, Ráday Gedeon, Teleky László, Prónay Sándor, birtokos társa: a judex curiae Tihanyi Tamás, Szentkirályi László viceispán meg a többiek szereplése mind módfelett érdekelte a *consiliarius* urat. Hát még az ünnepi előadás a budai *Teatrom*-ban, ahol „36 pásztori módon öltözködött Leány, két sorban állva, öröm-verseket énekeltek, melyeket a’ Pesti Universitásba’ Aesthetikát tanító Prof. Schédius Lajos ur készítet”.

Eleget is sopánkodott Anna-Mária urasszony, hogy a felettébb rossz utak miatt nem mertek idején nekiindulni. Mert hej, mégis csak szép, és még unokáinál is örök emlékezetben maradó dolog lett volna részt venni a februárius 15-én meg 18-án „a’ budai Ország-Házában” tartott bálokon.

Az utóbbit „Pest Vármegye’ Rendjei” adták gazdag fényességgel. „Egyéb maszkarákon kívül megjelentek a’ Pesti Nemesség közül 16 pár Személyek, régi Német Derék Vitézi Férjfiak, ’s Vitéz Asszonyok módjára öltözködve, lándzsákkal és tziperes paizsokkal”, írja a *Hirmondó árkusa*, s utána teszi, hogy „miután a Ritteri maszkok Heroldokkal és négy Éneklőkkel a jelen volt fenséges pár előtt tisztelegtek, egy német versezetet nyújtottak át”.

A versezetet meg is hozatta a *consiliarius* úr s oda köttette a *Hirmondó* iromba árkusai közé. Cifra betűi máig ékesen hirdetik, hogy: „An Ihre Kaiserl. Königl. Hoheit Alexandra Pawlowna. Bey Gelegenheit des von den Ständen der Pester Gespannschaft am 18-ten February 1800 zu Ofen gegebenen Maskenbals. Dargebracht von den Rittermasken”. Hogy valami magyaros dologban is legyen része a fenségnek, Szabó István (Rationum Consultor a Fels. Helytartó Tanátsnál) vezetése alatt tizenkét magyar nemes ifjú igen nyalka forma ruhában bemutatta a verbunkos táncot. Ez annyira megtetszett az új palatinusnének, hogy a nádor különösen maga elé hívatta Laczkovits György és Szentkirályi László viceispánokat, Gosztonyi Mihály és

Szabó János főszolgabírákat, akik szellemi intézői voltak a kedves meglepetésnek, megköszönve nekik a fenséges asszonynak szerzett különös gyönyörűséget.

A fényes ünnepek dicsőségére íratott *Versezeteket, Ódákat* mind közzé tette Görög Demeter ujságja, de a consiliarius úr még a Grigely budai professzor *Chorus Musarumját*, Virág Benedek énekeivel, is megküldette magának. Lottika még be is magolta s esténként a szülők feszült figyelme mellett szavalta:

Üdvöz légy! Üdvöz légy, oh! Császári Kis-Asszony!

Messze Országnak gyönyörű Leánya:

Üdvöz légy! Te nagy Éjszakon

Támadó, most Magyar Ég Tsillaga - -

Hogy elmultanak a nagy vigadozások Budán, megint csak szürkék lettek a *Hirmondó* árkusai. Az „Olasz meg a Rajnai ármádia környülállásaival” nyomtatták tele, és a consiliarius úr csak azt olvasgathatta, hogy: „Gróf Sztáray Feldmarsallajdinánt Brigádja még mindig a Heidelbergi téli fő hadi quártélyon vagyon” - később, tavasz felé pedig, egy vitéz magyar huszár bravurját böngészgette ilyenképpen: „A Cenis hegyén Fő Strázsamester Meskó, a’ 7-ik Huszár Regimenttől, száz Francziákat öldötetett volt le April 11-dikén Chaumontnál...”

Langyos tavaszi permeteg hullt a fák alig rügyezni kezdő galyaira. Csöndes, párázatos alkonyat szállt a vidékre és a consiliarius úr letette kezéből az *árkusokat*.

Az íróasztalomon heverő óra, a régi jó *Pfaffenzeller*, nyolcat ütött.

Talán éppen úgy, mint régen, mikor a consiliarius úr abban hagyta az olvasást és az órát millflörös mellényének leffentyüs zsebébe dugta.

ELJEGYZÉS EGY SIR FÖLÖTT.

Szép a Nyírség sajátosan egyhangu, melankólikus vidéke, homokos rónájával, amelyen úgy emelkedik ki itt-ott egy-egy zöldelő folt, beültetve halkan zsongó fehérhájju nyirfákkal, mint sivatagban az oázis.

Az alkonyi szélben megrezzen a nádas és messze hangzik a szárcsa vijjogása, a vizibika tompa, rekedtes bömbölése.

Senki szebben nem énekelte meg a Nyírséget, mint Czóbel Minka, az előkelő körök e zseniális poétája, aki a „*Nyirfalombok*” című verseskötetében maradandó emléket alkotott szülőföldének.

A Nyíren emelkedik az az ócska, vastag falaival, az idők viharával most is dacosan szembenéző vár, a grófok ősi fészke, ahol egykor II. Rákóczi Ferenc is tanyázott, ahol a mult század végén József, a nagy államférfiu, a „*kalapos király*” kedvence törte éjjel-nappal a fejét családja fényének emelésén és nagygyá tételén.

A nagy József egyik unokájának a leánya volt *Ilka* grófnő, a hatvanas években egyik legszebb, legünnepelebb leánya Szabolcs vármegyének.

Ébenszin haja lágyabb volt a selyemnél, sötétkék szeme a fekete pillák árnyékában pedig olyan, mint mikor sötét felhők közül bukkan elő az ég mosolygó darabja. Ajka pirosabb volt a legfrissebb szamócánál és fehér fogai mint gyöngyszemek villogtak elő.

Élt-halt érte a megye fiatalsága, és ha bálba ment a székvárosba, a legelső gavallérok esdekeltek előtte, egy-egy fordulóért.

Különösen három ifjú versengett érte, de ezek nem voltak megyebeliek, sőt magyarok se.

Az akkortájt Debrecenben állomásozó Max dzsidásezred tisztje volt mind a három, s bár fiatalok, mind a hárman kapitányok voltak.

Ilka grófnő atyja, aki főispán volt az akkori Sennyei-féle provizórium alatt, legszivesebben látta volna vejéül M... grófot, a dúsgazdag majoreskót, aki unokaöccse volt Ausztria egykori hasonnevű mindenható miniszterének, az, akinek hatalmát a márciusi napok vihara söpörte el.

M. gróf imádta a szép Ilkát és kezével rangját és fejedelmi vagyonát tette lábaihoz.

A női sziv örök rejtélyének a titka marad, hogy Ilka grófnőt hidegen hagyta a fényes név történelmi nimbusa, hidegen az óriási vagyon, hidegen a gróf örvengő szerelme, és kereken kijelentette, hogy inkább zárdába megy, semhogy M. gróf kezét elfogadja.

Fiatall szive egész hevével, ábrándos, ideális lelke minden álmával egy másik imádóján csüngött, a szép, szőke O... grófon, aki egy ősrégi irlandi család sarja volt, nemes, lovagias, délceg, éppen mint Lancelot, az angol mondakör eszményi lovagja. M. gróf tudta ezt, és fájt neki nagyon, mert az egész ezredben nem volt jobb barátja O...-nál.

Ahol M. megjelent, ott volt mindjárt O. is. Együtt mentek társaságba, estélyre, bálba és soha félreértés nem volt a két jó barát közt, mindaddig, amíg sziveikben nem ugyanegy hölgy iránt lobbant fel a szerelem lángja.

Ez veszedelmes üszköt dobott közbük, és a két elválhatatlan bajtárs elkezdte egymást gyűlölni.

- Vagy ő, vagy én! - mormogá egy hideg februári reggelen M. gróf, mikor egy estély után mind a ketten haza kísérték Ilka grófnőt és aztán betértek a cukrászdába egy kupica chartreuse-re.

A cukrásztól a két bajtárs egyenesen O. lakására ment, ahol sokáig suttoztak halkan, bezárt ajtók mögött.

O. gróf szolgálja, aki az előszobában szundikált, később elmondta, hogy néhányszor heves, ingerült fölkiáltások hangzottak ki és hogy gyakran hallotta a mint M. gróf izgatott, rekedtes hangon mondá:

- Nem, nem, kettőnknek szűk a világ, döntsön a sors.

Azt is hallotta a szolgál, mikor aztán ura csöndes, hideg hangon válaszolt:

- Ám legyen, döntsön a sors... ha vesztek, tudni fogom a kötelességemet.

Erre félelmes csönd támadt a szobában, majd olyan nesz hangzott ki, mint amikor papirost tépnek széjjel.

Kis idő múlva aztán távozott M. gróf.

A szolgál látta, hogy ura halotthalavány, hogy M. gróf komoran, összeráncolt szemöldökkel áll mellette, és azt is észrevette, hogy mikor az udvar kis ajtaján kilépett, O. nem nyújtotta kezét a kapitánynak.

*

Lassan kitavaszkodott aztán. Megszólalt a pacsirta és a nyirfák lehajló ágain új hajtás fakadt.

Ilka grófnő szülőivel kiköltözött a székvárosból falusi kastélyukba, és az lett aztán gyűlőhelye a vidék arisztokrata társaságának. Víg élet folyt Szent-Györgyön (nevezzük így), a gyönyörű, háromszáz holdas park közepén álló, fejedelmi pompával berendezett kastélyban, az ablakok estéről-estére fényárban usztak és messze hangzott a siró hegedűk kesergése, a cimbalom pengése.

A fehér csipke-függönyökön át élesen váltak ki a táncolók karcsu szilhuettjei, és ha meg-lebbent a habos, könnyű szövet, egy-egy elsuhanó női alak puha fodra vagy egy sötétzöld, piros plüssel szegett dzsidás-dolmány lőn látható.

Alig voltak kint néhány hétig Ilka grófnő szülei, M. gróf ismételten kérőként lépett föl, de újra tagadó választ kapott.

Az öreg gróf és leánya közt heves jelenetek voltak és a cselédség suttozva, félve beszélte, hogy Ilka grófnő zárdába akar menni a szép, angol kapitányt szereti és az öreg gróf erővel M. grófhöz akarja kényszeríteni.

Egy zivataros, sötét májusi alkonyestén, mikor a nyirfák ágait kegyetlenül rázta a szélvész és kergette az égen a fehér viharfelhőket, villámlobbanástól, menydörgéstől kísérve lovagolt ki Szentgyörgyre O. gróf.

Nagyon szomorú volt, mintha szemében könny is csillámlott volna, hosszan-hosszan pihentette tekintetét Ilka grófnőn. Ez a tekintet nem volt a régi többé. Egy ábrándos, rajongó szív lemondó szerelme tükröződött benne, úgy nézett O., mint aki tudja, hogy többé nem látja viszont azt, akit szeret.

Sokáig sétált együtt a parkban a szép, sugár leány a délceg kapitánynyal, és a „Róraberek” tobozfűrtös fenyőfái a közeledő viharban zugva, recsegve, nyögve hajlongtak és sírt, sírt a szélvész, mint a természet nagy harsogó orgonája.

Egyszerre órájára nézett a kapitány.

- Mennem kell *my darling*, - suttozá ábrándosan Ilka grófnőnek, és mind a két kezét nyújtotta feléje.

A leány maga sem tudta miért, most úgy összeborzadt a szeretett férfi érintésétől, mintha halott érintette volna, olyan jéghideg volt az erős, és mégis oly finom, férfias kéz.

A vihar vad erővel tört ki, Ilka grófnő marasztalta a kapitányt, de az búsan megrázta szép szőke fejét.

- Nem lehet, kirukkolás lesz holnap reggel, nem szabad hiányoznom!

Aztán elbúcsuzott még egyszer, nyeregbe pattant és kiléptetett a gyepes köröndön.

Ilka és egyik barátnője már akkor az emeleti ablakban álltak, és utána néztek O.-nak.

Lassan, lassan, szinte szomorúan lépegetett a nemes telivér, és a kapitány hanyagul tartva a kantárszárat, úgy tűnt föl, mintha mélyen elgondolkodott volna. Amint az ablak alá ért, föltekintett.

A hold éppen kibukkant a felhők mögül, és rásütött a halavány arcra.

- Olyan mint Don Ramiro, a Heine halott lovagja, - jegyzé meg Ilka grófnő barátnője.

Ilka összerezsent és alig bírta zsebkendőjét fölemelni, hogy búcsút intsen vele. Neki is föltűnt O. szokatlan levertsége, halványsága.

- *Good night Sir Capitan!* - kiáltott pajkosan a vígkedélyű barátnő, az előttük elhaladó kapitányra.

- *Good night, good night,* - ismétlé ez, és sarkantyuba kapva lovát, eltűnt egy kanyarulatnál.

A vihar kitört és vad erővel tombolt egész éjszakán.

Hajnalban az öreg Lizette, a grófnő társalkodónője, remegő kézzel kopogtatott Ilka szobájának ajtaján és amikor az ajtó megnyílt, szótlanul, sírva ölelte át az álmából ébredő, rosszat sejtő leányt.

Nyomába jött Ilka fivére, aki kadét volt a Max dzsidásoknál.

Ruhája csupa por volt, fiatal, szép gyermek, arca még egészen kihevülve a sebes lovaglástól.

- Borzasztó, borzasztó! - ennyit birt csak dadogni, aztán megszorította az Ilka kezét és nem merte elmondani a rettenetes hírt.

A szép kapitány, amint Szentgyörgyről a városba ért, a kora hajnali órákban *agyonlőtte magát*. Apránként, kiméletesen mondtak el Ilka grófnőnek mindent, de hasztalan, mert mint valami letört lilium omlott össze és ájultan vitték ágyába.

Hónapokig élőhalott volt a szép leány és Szent-Györgyről naponta bejárt a városba, hogy friss koszorút tegyen O.-nak a sírjára, amely már igazi virágos kertnek tetszett. Feltűnt Ikának, hogy a siron, az ő koszoruján kívül, mindig talál még egy másik koszorút is.

Egy darabig azt gondolta, hogy O.-nak még egy ideálja volt talán, és ez napokig nagy fájdalmat okozott neki.

Egy enyhe, júniusi estén azután megtudta, hogy ki hord még kívülről koszorút a siratott férfi sírjára.

A fiatal G. Alfonz báró volt az, a harmadik imádó, szintén dzsidás kapitány, akit M. és O. mellett alig vett figyelembe és aki valóságos Toggenburg szerepet játszott mellette az elmúlt farsangon.

Ilka grófnő, hogy most szembe találta magát a különben ritka szép, elegáns tiszttel, aki ott állt előtte, amint kezében egy nefelejtskoszorút tartott, valami sajátos rendülést érzett szívében.

- A megosztott bánat kevesebb bánat, grófnő! - mondá G. - Engedje meg, hogy együtt ápoljam önnel ezt a sírt, amely nekem egyik legjobb barátomat, önnek a világon legdrágább kincsét rejt.

Ilkát, aki igen fogékony, poétikus lélek volt, mélyen meghatotta a fiatal báró nyilatkozata és gyöngéd lovagiassága annál inkább tetszett neki, mert jól tudta, hogy titkon imádja őt.

Hetekig, hónapokig találkoztak aztán a sírnál, később Alfonz báró látogatóba ment Ilka grófnő szüleihez és a szép leány mindinkább megszokta. Mindig O.-ról beszélgettek, Alfonz nem győzte a kapitány nemes szívét, jóságát ecsetelni és ezzel az önzetlen bámulattal egészen megnyerte Ilka grófnőt.

Egy szép, verőfényes őszi napon újra a sírnál találkoztak.

A temető akácfái rejtelmesen zsongtak az alkony fuvalmától remegve és egy elkésett, másodvirág puha, pelyhes szirma perdült lábaik elé.

- Oh! ha a grófnő szívének is lenne még egyszer ilyen virága! - sóhajtott önkénytelenül a báró és szép, kék szemét esengve függesztette a leányra.

Mint a nap sugarától érintett fehér rózsza, olyan lett ettől a tekintettől Ilka grófnő arca és érezte, hogy a G. jósága, gyöngédsége jutalomra vár, jutalmat érdemel.

- És ha lenne? - kérde aztán és hónapok óta az első mosoly jelent meg az arcán.

- Itt, barátomnak, az ön első szerelmének szentelt hamvai fölött esküszöm, hogy egyetlen törekvésem, életem egyetlen célja a grófnő boldogítása lesz, - szólt G. szerelemtől remegő hangon és kezét nyujtotta Ilka felé.

- Ha megelégszik egy régi szerelem romjain épült boldogsággal...

- Meg-meg, - vágott közbe a báró - és tapasztalni fogja, hogy a romokon is épülhet új, pompás palota, úgy mint új virág fakad az akácon és rózsza nyílik a sír fölött...

Ilka keskeny fehér keze már akkor Alfonz kezében nyugodott, aki lehúzta ujjáról ősi családi gyűrűjét, s O. sírján jegyezte el magának a leányt.

Erre az érdekes, egészen igaz történetre, amelynek szereplői immár mind nyugosznak, ma is nagyon sokan emlékeznek Szabolcsmegyében, ahol ez az *eljegyzés a sír fölött* annak idején óriási feltűnést keltett.

II. NAPOLEON LEGENDÁJA.

I. Napoleon 1811 március elején levelet írt apósának, Ferenc császárnak, amelyben a legnagyobb tisztelettel arra kéri, hogy leendő elsőszülöttjénél *kegyeskednék a keresztpai tisztséget elvállalni*. A levelet gróf Nicolai cs. kir. kamarás hozta Párisból Bécsbe és mint egy széljegyzet mondja, a levélre a kedvező választ is ő vitte meg a világhódítónak.

Utána következik mindjárt a hivatalos *Wiener Zeitung* egy 1811 március 25-iki száma, melyben a következő hír áll, nagy betűkkel nyomtatva: „*Ő felsége a francia császárné Mária Luiza, osztrák császári főhercegnő ő fensége, március 20-án reggel 9 órakor szerencsésen herceget szült.*”

Hogy miként ünnepelték Bécsben és általában egész Európában a császár örökösének születését, az erre, valamint a herceg zsenge korára vonatkozó aktákat, bármily érdekesek is különben, mellőzni vagyok kénytelen.

Az ismertetést azokkal kezdem, amelyekben a herceget még római királynak hívják, s amelyek a Tuillériákban, majd a saint-cloudi kastélyban töltött pár évre vonatkoznak. Látható ezek közt Mária Luizának egy Ferenc császárhoz intézett levele végén néhány ákombákom is, melyet anyja által vezetve, a kis *római király* mázolt vele s amelylyel *németül* bizonyítja, hogy „*Grosspapa es küsst Dich 1000-mal - Franz.*”

A fontainebleau-i lemondás után kelt iratok, feljegyzések már csak *pármai hercegnek* nevezik a volt *római királyt* és ott van az az 1818-ban kelt okirat, amelylyel Ferenc császár *Reichstadti* hercegnek nevezi ki kis unokáját.

Ezen a néven említi ezután a történelem, így hallottuk emlegetni nagyanyáinktól azt a szóke, karcsu ifjút, aki fehér Waffenrockban, magas lószőr kraváttal, ott sétált a bécsi *Wasserglaci*s-n lévő kávéház előtt, ahol sétáltak a többi nyalka tisztek és a 30-as évek bécsi beaumondeja.

És 1818 július 22-től kezdve nem volt már egyebe a világalomra született ifjúnak, mint néhány, nagyatyjától kapott csehországi uradalma, és rangban az osztrák főhercegek után következett.

Ami a mérgezési és egyéb kalandos híreket illeti, erre vonatkozólag elég egy tekintet a Reichstadti herceg serdülő korát, ifjúságát tárgyazó följegyzésbe és okiratokba, hogy egy csapással összeomoljon a rémmese, érzékeny szívek nagy sajnálatára, de öröme az oknyomozó históriának és késő elégtételül a Ferenc császár gyanúsított udvarának.

A fiatal herceget sohasem környezte gyűlölség, a politika, lelkiösmeretlensége ellenére sem tört soha sem megrontására. Nagyatyja becéző szeretettel vette körül s még a veszedelmes apa, veje képét sem festette sötéten a fia előtt. Egyedül arra törekedett, hogy lelkét politikai ábrándok meg ne ejtsék - de, mint egy Metternichhez írott levele mutatja, a császár nagy titokban maga is gondolt rá, hogy a Vogeseken túl fordulat állhat még be s hogy újabb alakulásoknál szerepe juthat ott Caesar fiának. Ezekről írva megjegyzi, hogy: „...*csupán azt akarom, hogy Franzl ekkor ne csak Napoleon fia, de az osztrák császár unokája is legyen.*”

A Reichstadti herceg nevelőinek jelentéséből kitűnik, hogy növendékük legkedvesebb tantárgya a katonai tudomány volt. Kitűnően képzett tiszt volt, és a legfárasztóbb gyakorlatoktól sem riadt vissza. Savoyai Eugen volt kedvenc hőse, atyja után természetesen, akit mint *féltest* minden tekintetben bálványozott.

Rendkívül nagyfontosságú az iratok halmazában az a néhány levél, melyet a Reichstadti herceg, gróf *Neipperg*-nek, tulajdonképpen mostohaatyjának írt.

A délceg lovastiszt, Metternich politikájának egyik eszköze, azon volt, hogy *magasabb rendeleltre* elhódítsa Mária Lujza szívét, a különben sem nagyon szeretett férjtől, ami sikerült is neki.

Eddig mindig az volt a közhit, hogy a Reichstadti herceg természetszerűleg gyűlölte atyja jogainak bitorlóját, ezekből a levelekből azonban egészen más tűnik ki.

A levelek mindegyikéből azt olvassuk, hogy *Napoleon* fia nagyrabecsülte Neipperg grófot, aki 1821 óta anyjának morganatikus férje volt.

Egyik levele, melyet a tábornoknak írt, így szól:

Bécs, 1826 okt. 24.

„Legdrágább gróf úr!

Itt küldöm önnek oetscheri kirándulásom leírását. Csak gyöngé utánzás az ön rövidségével és pontosságával kitűnő schneebergi leírásának. Ha elolvassa, nézze inkább a jószándékot, ne pedig a tartalmat s bocsássa meg a hibáit gyakorlatlanságomnak s a kifejezésekben való gyöngeségemnek.

Legyen róla meggyőződve, hogy csakis azért nem küldtem el önnek előbb, mert attól tartottam, hogy megsértem vele azt a tiszteletet, a melyet ön iránt érzek. De mai lépésemtől fölbátorítva, arra merészem kérni, hogy legyen irántam elnézéssel, ha csakis tizennégy nap mulva küldöm az ígért második fogalmazványt”.

Még sokkal érdekesebb egy, ugyanez év december havában Neipperghez intézett levele, amelyben többek közt ezt írja: „- még sokkal jobban, mint máskor, irigylem most azért a szerencséért, hogy olyan közel lehetett anyámhoz, hogy 12-én gratulálhatott neki...”

Nevezett napon volt ugyanis Mária Lujza születésnapja, s levelét így folytatja a távolban élő fiú: „- Én ezen a kedves napon arra szorítkozhatom, hogy írjak neki, pedig ez a nap különösen az, mikor ellenállhatlan vágyakozás von Párma felé...”

Vágy, - és mintha rejtett keserűség is lenne ezekben a sorokban. A szerető, jó gyermek keserűsége, akinek fáj, hogy ragaszkodása, szeretete nem talál az anyánál kellő méltánylásra.

Figyelemreméltók azok a levelek is, amelyeket *Foresti*-hez, kitűnő nevelőjéhez intézett a herceg. Az egyikben, melyet 1828 szeptember 3-iki kelettel írt *Weinzierl*-ben, tudatja vele, hogy a trónörökös (a későbbi V. Ferdinánddal) megmászta az Oetschert s elragadtatással emlegeti az élvezett remek kilátást. Ebben a levelében igen vidám hangulatban van a herceg. Anyját, aki akkor ott időzött, a legmelegebb szeretettel emlegeti s egy helyen így ír: „- *Anyám is tett néhány nagyobb sétát, és tulboldog vagyok, mert megengedte, hogy elkísérjem...*”

A *nagypapáról*, Ferenc császárról is melegen emlékezik s örömmel írja, hogy *nagyon használ neki a weinzierli levegő*.

Általában minden sorából az tűnik ki, hogy meleg, szeretetre vágyó szíve volt a hercegnek, s aki csak egy kissé jó volt iránta, ő ezt a jószágot százszorosan viszonzta.

Atyja hős ellenfeléhez, Károly főherceghez intézett levele is nagybecsű. A főherceg egyébiránt szintén igaz szeretettel volt nagy ellensége fiához.

Említett levélben arra kéri az asperni győzöt, hogy egy katonai gyakorlaton az ő oldalán vehessen részt.

Ifjúkori barátai közül legközelebb állottak szívéhez *Eszterházy* Móric és *Prokesch-Osten* grófok. Ez utóbbival Grácban, 1830-ban, halála előtt két évvel, ösmerkedett meg a Reichstadti herceg és leveleiben mindig *kedves Pyladesem*-nek szólította.

Napoleon fiának összes levelei német nyelven, még pedig hibátlan, szép németséggel vannak írva, ami annál figyelemreméltóbb, mert tanárainak följegyzései szerint valósággal kényszeríteni kellett ennek a nyelvnek a megtanulására. Az aláírás pedig mindegyikben egyformán: *Franz von Reichstadt*.

1832 nyarán már nagy beteg volt a hódító imperátor fia.

Életének gyökerén ott rágott a sorvasztó kór, az, amelyet régente *morbus viennensis*-nek hívtak a tudós orvosok és amely úgy megtizedelte a március előtti Bécs fiatalságát.

Vázzá aszott tagjait alig vonszolva, a schönbrunni kastélykert legrejtettebb zugait kereste föl, hogy ne lássák így viszont azok a szép bécsi lányok, asszonyok, akik a karinthiai kapu mellett levő színházban annyiszor látcsövezték a daliás fejedelmi sarjat.

A szegény beteget leginkább Zsófia főhercegnő igyekezett szórakoztatni, aki órákig elbeszélgetett vele, míg szőkefürtös kétéves fiacskája, Ferenc József főherceg, ma koronás királyunk, ott játszadozott előttük a kert puha pázsitján.

Julius elején már nem hagyhatta el ágyát Reichstadt hercege. Ott feküdt a schönbrunni kastély ama szobájában, melyben egykor atyja, a nagy Caesar lakott, ahol a megalázott büszke Ausztriának a schönbrunni békét diktálta.

Most már oda sietett páрмаi kastélyából Mária Lujza is. Az egyszerű vas katonaágy elé borulva zokogott s elárasztotta a haldoklót azzal, amiből olyan kevés jutott a mindig utána vágyakozó élőknek, az anyai szeretet melegével.

Julius 22-én, reggeli félnégy órakor kétségbeesetten kiáltott fel a herceg:

- *Meghalok... meghalok!*

Levegő után kapkodott, majd hörögni kezdett és öt óra nyolc perckor kiszenvedett Napoleon fia. A győző egykori lakószobájában, a félistent hűtlenül elhagyott asszony pedig a földön fetrengve, ott sirt és tördelte kezét gyermeke kihült teteme előtt...

Amilyen fény, pompa környékezte születésénél, olyan egyszerű volt halála alkalmával minden. Még a följegyzések is olyan szürkék, egyhanguak Caesar fiának elmulásáról, és akinek születését a föld minden népének poétái dythirambokkal üdvözltek, annak alig jutott egy-egy rövid nekrológ. Maga a hivatalos *Wiener Zeitung* is csak ennyit ír haláláról: „*Bécs, Julius 23. Tegnap volt az a szomorú nap, melyen ő magassága a Reichstadti herceg Schönbrunnban nagy reményekkel biztató életét befejezte*” és hasonló rövidséggel foglalkozik a temetési szertartásokkal is.

Erről egyébiránt, egy birtokomban lévő levélben körülményesebben emlékezik egy volt *Wasa-ezredbeli* főhadnagy, amely ezred 1848 előtt Bécsben feküdt s *Wasa-gyalogosok* néven nagyon kedvelt katonasága volt az osztrák fővárosnak.

„- Ö Magosságának a' nagy reménységű Ferencz-József-Reichstadti hertzeg Sz. István magyar Király Rendjének nagy keresztes Vitéze, a' Pármai St. György Rend Keresztese, és Hg. Gustav Wasa magyar gyalog Ezeredje 2-ik Obesterének holt teste folyó hó Julius 24-én regeli 8 órakor tétetett ki az udvari templomba szemléletre, szive pedig délután két órakor tétetett az Augustinusok udvari templomának *Loretto* kápolnájába. Belső részeinek bevitele a' Sz. István templom sirboltjába ennek utánna következett, öt órakor pedig holttestének fényes szertartással lett betétele a' kapuczinus atyák klastrománál, a' Felsőcsászári királyi Familia ottan lévő sirboltjába. A szegény kis Obestert számtalan sokaság kísérte, kivált annyi volt az asszonyok, hogy a *Neuer Markt* a sok fekete flórtól, fátyol-tengernek látszatott. De szem szárazon itt nem marada és még egy ezeredünkbeli utolsó Wasa baka is fájdalmas könnyeket hullajtott...”

Közel hetven éve annak a forró, juliusi napnak, mikor a *Wasa-bakák* utolsó útjára kísérték a boldogtalan Reichstadti herceget, de alakját előszeretettel használják föl poéták és színmű-írók, halhatatlanítva I. Napoleon fiának emlékezetét.

CZOBOR GRÓF SZERECSENJEI.

Régen elmúlt idők krónikáit, különösen a bécsi „Diarium”-ot forgatva, látjuk, milyen zajos, milyen, vidám volt az udvar farsangja hajdanában.

Nagy érdeket kölcsönzött az uralkodóház farsangjának, hogy még Ferenc császár alatt, a bécsi kongresszus idejében is divatoztak az udvari álarcos bálók.

Különösen Mária Terézia szerette nagyon a maskarás bálokat s mentől leleményesebb, mentől cifrább álarcokba öltöztek a résztvevők, annál nagyobb kedve volt a királynőnek.

Az udvari álarcos bálók már hetekkel előre foglalkoztatták Mária Teréziát. A rendezőket mindennap maga elé rendelte, hogy a legkisebb részletekről is informálják. Azonkívül megkövetelte az álarcosok névjegyzékének a fölterjesztését is.

Mária Terézia többnyire díszes, kék selyem dominóban jelent meg s olykor még egy-egy menüettet is eljárt, mert ezeken az udvari álarcos bálokon szokás volt táncolni.

Érdekes azonban, hogy éppen Mária Terézia volt az, aki később eltiltotta az udvari álarcos bálók rendezését, úgy, hogy csak II. József császár idejében olvasunk ismét *reduttokról*.

Czobor József, a híres magyar gavallérnak egy „meglehetősen nyers tréfája adott okot erre a tilalomra. Miután Czobor megkapta a meghívóját, az udvari színház szabójánál pompás török basai jelmezt rendelt magának, azonkívül pedig tizenkét rabszolga-öltözetet. Ezekbe tizenkét bécsi *Träger*-t öltöztetett föl, akiket a bál estéjén feketére mázoltatott, fejükre pedig göndör parókákat tétetett. Aztán, összeláncoltatva a tizenkét szerecsen rabszolgát, így hajtotta őket maga előtt a bálterembe, Czobor. A festői, drágakövekkel ékesített török jelmez, a tizenkét szerecsen, óriási föltűnést keltett és Mária Terézia volt az első, aki Czobornak a sikerült farsangi ötletért gratulált.

A vidám magyar úr aztán egyszer csak egybeszedte rabszolgáinak láncait, lakatot vett elő s odalakatolta őket egyik oszlophoz, maga pedig elment mulatni. Folyton nagy tömeg bámulta a talmi-szerecseneket, akik egy darabig túrték is ezt. Lassankint azonban egyre nyugtalanabbak lettek. Össze-összesúgtak, aztán hol az egyik, hol a másik görnyedt össze, éppen úgy, mint mikor valaki gyomorgörcsökben vonaglik. Végre, a hamisítatlan hazai zsargonban, kórusban zendítette rá a tizenkét *szerecsen*:

- *Aussi möcht' i'...*

A főudvarmester kezdte sejteni a rabszolgák baját. Futkosott jobb-balra s mindenkitől kérdezte:

- *Ham's kan Türk'n g'sehn?*

Czobor grófot azonban sehol sem lehetett találni. Eltűnt a lakat kulcsával, mert hiszen épen az volt a farsangi jux pointe-ja, hogy *szerecsen rabszolgáit*, mielőtt a bálba vitte volna, jól megvendégelte, *aloét* töltve italukba, aminek a hatása ismeretes. Mire a kétségbeesett főudvarmester lakatost kerített, minden késő volt.

Mária Teréziát annyira dühbe hozta ez az eset, hogy gróf Czobornak félévnél tovább megtiltotta az udvarnál való megjelenést, az udvari álarcos bálók tartását pedig végkép beszüntette.

József császár idejében találunk ismét említést *reduttokról*. Mint egy 1790 február elején kelt feljegyzés írja, a már nagy beteg császár sehová sem ment, de Ferenc főherceg nejével, württembergi hercegnő Erzsébet főhercegnővel, és sógorával, Württemberg herceggel minden álarcos udvari mulatságon megjelent. Az udvari uraságok nem viseltek álarcot, de gyakran je-

lentek meg díszmagyar ruhában. Így a február 12-iki *redutton* Würtemberg herceg, generális, zöld magyar ruhában, topánkásan jelent meg.

Érdekes itt megemlíteni, hogy 1780-85-ben, szóval egészen 1790-ig, a *magyar ruhát* gyakran mint jelmezt használták az álarcos bálokon, még pedig nem csak Bécsben, de hazánkban is, 1790 farsangján, éppen József császár híres *Rescriptumai*-nak kihirdetése után a somogy-megyei Nagy-Gombán bált hirdetett Festetich Lajos.

„Nagy volt ezen a’ Részen az idegen öltözetekre való majmozás” említi egy akkor kelt levél és tudni való is, hogy a dunántúli szép nemes asszonyok többnyire Bécsből vették a *módit* és hoztattak minden portékát.

Így még a késő ivadék is emlegette Ányos Ferenc, esztergári nemes úr híres szép asszony feleségét, gadóci Róth Klárát, aki frizuráját is Bécsbe járt csináltatni. Tengelyen utaztak akkor és egy hétig tartó kínos-keserves utazás után jutott csak divatos vuklijai meg loknijaihoz Klára asszony, a XVIII. század hatvanas éveiben egyik legszebb asszonya a Dunántúlnak.

„Festetich nagy-gombai báljára - írja a fentemlített levél - Somogy Vármegyebéli előkelő Uraságok és Asszonyságok össze sereglettek. Midőn már legnagyobb Divatyában volt a’ Tántz, megjelenének M. Gróff Festetich, Gréven-Regementjébéli Oberstlieutenant Ur hitvесе Mélt. Sallér Judith Asszony és Tek. Deseő Imre Ur Házas Társa T. Rosti Jusztina Asszony és Gaál Franciska Kisasszony régi diszes magyar Öltözetekben, a kikre az egész mulató Társaság elbámulván, álortzás Személyeknek nézte. Az Uri Nő Személyek azonban tsakhamar kijelentették, hogy ők épen nem *Maskarának* vették föl a honi viseletet, de igazi köntösnek, és hogy ezután mindig így fog lenni”.

Nagyon fényes és vidám volt az udvar farsangja II. Leopold alatt, aki sokban örökölte Mária Terézia pompaszeretét.

Ekkor kijutott Budának is a vidámságból, mert Sándor főherceg, a fiatal palatinus, saját külön udvart tartott a magyar fővárosban.

Nagyban divatoztak itt is az álarcos bálok s mint egy 1792-ből való följegyzés mondja, még az akkor Pesten átutazó török követ is részt vett egy ilyen mulatságon:

„Miután Personalis Urményi ő Excellentiájánál estvéli Társaságban volt a’ Török Követ, elment még a’ *Hét Elektorok* Vendégfogadóba is, a’ hol nagy maskarás bál volt. Sokat nevetett a Maskaráknak, de nem tetszett neki egy Sultánnét ábrázoló maskara és ezt szóval is kinyilatkoztatta mondván: Sok kell ahhoz, hogy valaki egy Sultánnét ábrázolhasson”.

Egyike a legfényesebb udvari báloknak az volt, melyet 1800 januárius 13-án József nádor és neje, Alexandra Paulowna orosz nagyhercegasszony tiszteletére rendeztek:

„Tegnap (hétfőn estve) Maskarás Bál kezdődött az udvari igen hosszú és széles Tántz-palotában” - írja egy akkori tudósító - „a melyet ő cs. k. Felsége adott Nádorispányné Ő csász. Hertzegsége multságára. Három ezer s egynéhány száz Billiéteket osztogatott ki a’ Császár a Dámáknak ’s a’ katonai és Polgári Tisztségekben lévő ki-szemelt Személyek ’s a’ különös tekintet érdemlő Utazók számára.

Több egy Hétnél, mióta a Bétsi Szabók, kiknek száma ezerekre megyen, többnyire tsak a’ maskarás Ruháknak a’ Készítésében dolgoznak. Az udvari Teátrum Szabójának ötvenöt Legénnye dolgozott a’ Bál ruhákon ’s többnyire éjszakákon által, még sem voltak még tegnap készen sok efelé Öltözetek.

A’ Maskara Bálba’ 4-edfélezer Személyek, rész szerint elő-keelő Urak ’s Asszonyságok eresztődtek bé ingyen. Ezen sok Vendég ingyen ehetett és ihatott a már készen állott étkekből ’s italokból. Völt temérdek mindenféle sült, sokféle kotsonya, ’s a’ *Tengeri tsiga* (Austern) is

nagy bőséggel. Csak hideg pástétom, a' milyenből egy 4 aranyba szokott kerülni, száz-ötven volt. A' nádmézből s édes tésztákból készült süteményeknek nem volt vége hossza, volt elég szebbnél-szebb narants is, volt eperből, tengeri szőlőből, baratzkból, ananászból, tsokoládéból 's. a'. t'. készült frissítő étel, ugynevezett *Gefrornes*. Nem különben hivesítő ital is, *lemanádé* és mandola-tej. A' borok többnyire jó-féle Magyarok voltak. A' meleg italok pedig punts és *ólioleves*, mely a' jól kifőzött velős-tontos marha husnak levéből, drágán megfűszerszámozva szokott készülni, kávé, herbaté és tsokoládé. A' bálnak fejedelmi vóltához képest, kellemetes köntösökben jelentek meg a' Vendégek. A' jól kigondolt maskarák között volt sok olyan, melly az utazók által leirt, messzi földi népek ruháihoz hasonlított. A' Török Követ nagy Kedvet mutatott a' bálban.

A' Felséges Császár, Császárné Ő Felségével sétált a' számos Vendégek között, Nádorispányunk kir. Ő Fő-Hertzege pedig a' maga felséges Termetü feleségével. Jelen vóttak a' Toskánai nagy Hertzeg 's Hertzegné, Ferdinánd, Májlandi Fő-Hertzeg Feleségestől, s az öt Fő-Hertzegek is, a' Felséges Császár Testvérjei és Albert Ő kir. Herczege. Mind a' két szálában szüntelen hangzott a' szép muzsika-szó, mellynek buzditó hangjánál sokan tántzra is kerekedtek későben a' vig vendégek közül."

A szünóra alatt, a mult század mythologikus izlése szerint, a *múzsák* tisztelegtek a nádor neje előtt, amelyet így ír le a százesztendő előtti báli tudósító:

„Kilentz iffju Dámák, Múzsák módjára öltözködve Versezetet nyujtottak bé a' palatinusnék Ő csász. Hertzegeének. Beszéllek ezen Versezetben a' Múzsák Alexandrának, hogy ők megértették minémü örvendezésben légyenek a' Duna mentiben *Ferentz* és *Theresia*, sőt az egész nép, azon okból, hogy hozzájuk ohajtott módra érkezett egy igen szép Hertzegi pár. A' Versezet egy Udvari Tanácsos Ur szerentsés pennájából folyt ki."

A hosszúlére eresztett dicséretekből és hasonlatokból álló furcsa *versezetet* mellékli is a báli tudósító.

Az 1800-ik év farsangján általában úgy Bécsben, mint Budán, minden báli multságot, társas összejövetelt az elragadóan szép palatinusné tiszteletére rendeztek. A kirakatokban csak a nádori pár arcképei voltak láthatók s a díszműáru kereskedők hirdetései közt a legdivatosabb portékák azok voltak, amelyek a fenséges párra vonatkoztak. Így hirdette például a híres bécsi Löschenkohl, hogy: „- - *Bálba és Reduttokba való Árnyéktartók ő királyi Fő-Hertzege Jósef Magyar Ország Palatinusa, és ő Császári Nagy Herczege Alexandra portréjokkal fel ékesítve 20 kr. a' drága féle 6. arany*".

Száz esztendő mult el azóta. Régen az ürömi kápolna boltjai alatt nyugszik a szép palatinusné. A modern udvari életből pedig teljesen kiküszöbölték az álarcosbálokat, amelyet hajdan annyi fénynyel, vidámsággal tartottak.

A MEGBABONÁZOTT DOLMÁNY.

Városi ember nem igen érzi meg a tavaszt. Ezerféle parfümtől, meg a klublevegőtől eltompult orrára nem igen hat a föld erős, nyers illata. Nem látja meg azt a különös, halvány-zöldes színárnyalatot, amely még csak átdereng a bokrokon. Nem érti a halkan suhanó fuvalmat, amely a közelgő tavaszt hirdeti. Lelkéhez nem hatol a *ver sacrum*, az ébredő természet csodás, édes miszteriuma.

Az aszfaltot rová embereknek más a tavasza. Mikor az első világos napernyőt látja az Abbázia-kávéház környékén, amikor a nagy Scheffer a legdivatosabb hamuszin redingotot küldi a klub-gentleman lakására s az első nyitott fiakker robog a Stefánia-út felé - ez a nagyváros tavasza.

Legfeljebb a vadászember gondol rá egy kicsit. Mindenfelé pakkolják a Winschestereket, a pályaudvarok pedig megtelnek bőrkabátos, zergeszakállas kalapot viselő urakkal. A nagy titokban érkező, ugyancsak így tovaszálló madarak vonzzák őket messze, nedves, erdős tájakra. A szalónkák, amelyekre husvét előtt négy héttel dukál először puskázni. „Oculi: Da kommen sie...” Ahogy nekem a híres vadász-regulát tanította egy öreg, nyugalmazott ulánuskapitány, aki Csehországból Borsod vármegyébe szakadva, egy nagy magyar hazafi leányát vette feleségül s olyan magyarrá lett, hogy még csak a vadászkutyáival beszélgetett németül.

A regulát megtanultam, de vadászni sohasem szerettem.

Legfeljebb elsétálgattam otthon a *kis erdőben*, ahol a vizek mellett már ilyenkor buján hajtott ki a sárga kácsavirág. Ütögette fejét a kökörcsin és besüppedt lábam alatt a föld, mert lerázta fagyos igáját, amíg a nagy csöndességben a hosszúcsőrű vándor rövid, erős szólama hallatszott: *korr... korr...*

Le se vettem a puskát a vállamról. Pedig szép, könnyű jószág volt. Karácsonyra vette a nagymama, akinek egész őszön át duruzsoltam a fülébe, hogy milyen finom puskájuk van a Lisznyai gyerekeknek és hogy nekem is olyan kell ám! Csak úgy tempóztam a remek fegyverrel, aztán leültem a garád partjára és verseket firkáltam a kis lajbim zsebéből előkotorászott ceruzával.

Mit durrogassak én azok közé a jámbor madarak közé. Jobban elvégzi azt a szomszéd nemes úr fia, akivel Lakrovits bácsi ment el a lesre.

Tizenkét falu határában nem volt olyan puskás, mint ő kelme, de a vadásztatásra még ő sem tudott rávenni. A szomszéd-pajtással elért sikerei nem buzdítottak. Sokkal jobban oda füleltem, amikor a tarisznyájára fűzött hosszú csőrösökkel megállt néha a *kis köz* végében, és régi históriákat mesélt szegény édes apámnak. Váltig sajnálom, hogy egészen világosan nem emlékezem már rájuk. Micsoda remek egy-két *Caput* telne belőle. Annyit tudok, hogy a nagy francia revolúcióról esett szó. Mintha a Lakrovits bácsi atyja is ama bizonyos koblenci nemesekkel jött volna Ausztriába - majd onnan át Magyarországra. Akkoriban még La-Croix volt a neve, gróf vagy lovag is lehetett, de mivelhogy a vagyont elvitte a *rémuralom*, az öreg francia nem tartotta érdemesnek, hogy ezt a hiába való titulust használja. A La-Croix nevet meg valahogy sehogyse tudta megszokni a parasztok nyelve az *ürgeváros* tájékán, hát bizony a fiát már csak mint Lakrovicsot ismerték az én szűkebb hazámban.

És ahogy akkor voltam, úgy vagyok mai napig is a vadászattal.

Felülök a gőzmasinára, elmegyek le Slavóniába, föl Nyitrába, ahol így *Oculi* vasárnapjától nagy szalonkázások esnek. De biz' csak a puskát sétáltatom most is. Néha még azt se.

Beveszem magamat az öreg dámák közé, akik egész napon otthon maradnak a kastélyban és Napoleon patience-t raknak, meg mesélgetnek.

Bámulatosan sok mesét tudnak ezek a hófehér haju, pasztel-arcu öreg úrasszonyok. Valóságos élő családtörténeti krónikák, akik öntudatlanul megbecsülhetetlen adatokkal gazdagítják a magyar kulturhistóriát.

Hogy az urak imhol kiindultak, egyik Rudnay-kastély empire bútoros szalonjában sok mindenféle ereklyét nézegettem. Régen porló ősanyák verseskönyvei, csontra festett képecskék, meg fakó, szinehagyott bársonyba kötött *Stammbuch*-ok mellett hevert valami medaillon is.

A XVIII. század végéről való lehetett, olyanféle miniature-arckép számára, aminőt akkortájt a jegyespárok ajándékoztattak egymásnak. Nyilván ezt is ilyen ajándéknak szánták, mert a ráfestett kép igen szép fiatal urat ábrázolt, gazdag zsinórzatu, magyaros ruhában, bogláros ékszerrel.

- A Rudnay László anyai nagyatyja - magyarázta nyájasan egy mellém lépő őszhaju, ritka jószágos tekintetű asszonya a jeles nemzetségnek. - Van ám ennek a képnek históriája, sőt a dolmányának is.

Burics Pál messze Erdélyországból szakadt a felvidékre. Termete olyan volt, akár a cédrus, tekintete mint a sasé, csillag se volt talán annyi az égen, mint amennyi csók hullott az ő piros ajakára.

Csakúgy esengtek érte a leányok, menyecskék és volt sírás-rívás a vármegyei *magna curiákon*, amikor végre is beállt a házasemberek tisztos sorába.

Jó is volt, szép is volt a *Burics* Pál uram felesége, de ő mégis olyanformát vallhatott, hogy:

Az én szemem olyan kerek,
A hányat lát, annyit szeret -

és nem tartotta magát valami nagyon szorosan a hitvesi hűséghez.

Vásár, megyei kongregációk, országos ügyek, szóval a régi világban is akadt alkalom, hogy megfelelő komoly ürügy alatt egy kicsit kirughasson a hámból a gyarló emberfia.

Mikor eljött *Reminiscere*, a hajdu már pucováta a flintát, hogy fényeskedjék akár a Salamon balszeme, *Oculi* vasárnapján pedig nyakába akasztotta a nemes úr, és neki a határnak.

Hogy a nedves, vadvizes erdőkben elcsigázott Nimrod aztán be-betért egyik-másik szomszéd kastélyba, hát már ki venné azt rossz néven. Talán még azt se valami nagyon, hogy *Burics* Pál inkább azokat a hajlékokat válogatta, ahol szíves marasztalással szép menyecskék voltak, krámpámpulit égettek neki mazsolaszőlővel, fűgével, cintányérban - meg kakastejjel sültt cipóval kínálgatták.

Különösen a vidék rózsája, a százszorszép *Justhné*hoz tért be gyakorta Pál uram, ahol mindig friss cipó várta, dédanyáink legszívesebb látásának fokmérője.

Hogy aztán még *Palmarum* után is el-elnézett oda *Burics* Pál, az már nem volt épen rendén való. A vadászregula szerint olyankor már híre-nyoma sincs a hosszúcsőrűeknek. Ha pedig nem kóborol erdőkben, nem fázik át az ember fia, hát nem is szorul többé a krámpámpulira. Fölöstökömözhet kiki otthon, a saját asszonyával.

A vidéken egyre jobban terjedt ezeknek a sűrű látogatásoknak a híre. Nem is igen titkolgatta valami felette való módon Pál uram. Lóháton, bársony nyeregben, selyem kantárszárral járt most már a szép asszonyhoz, meg olyan aranyos drágaköves dolmányt varratott magának, hogy vőlegény korában sem láttak rajta előkelőbbet. *Buricsné* meg egyre búsult. Arca megfehéredett, mint a viaszgyertya és átlátszó volt már a vékonyságtól, sok búsulásnak meg

sírásnak miatta. Az urának meg nem mert szólni, mert engedelmesség és alázatosság volt még akkor az asszonyok fő-fő ékessége. Kezére hajtva fejét, csak üldögélt szomorkodva s könnyeivel öntözve kedves virágait a kertben, eltűnődött az ő nagy szívbeli boldogtalanságán.

Még abban sem lehetett öröme egy idő óta, hogy szerelmetes urának a portréjában gyönyörködhetett volna, amit menyasszonysága idejében ajándékozott volt neki. Bár az egész kastélyt fölforgatta miatta, seholse akadtak rá. Tisztára nyoma veszett.

Pál uram, mintha hályog borult volna a szemére, olyan vak volt. Szegény asszony sírhatott miatta kora reggeltől késő estélig.

- Megbabonázta Justhné, - mondogatta az együgyű cselédnép, a jobbágyság. Persze, hogy ezt csak úgy maguk között súgdosták, nehogy az uraság füléhez jusson.

Hanem a dajka, Burics uram gyermekeinek a gondozója, akinek szörnyen fájt a *nagyasszony* epekedő búsulása, nem elégedett meg a sugdosással.

Akárhogy gondolkozzanak is az urak, akármilyen legyen is a könyvekbe írva, ő tudja, amit tud. Szemmelverés, megrontás, sok számos babonája a szerelemnek, igaz valóság. Hallotta ő még a nagyapjától, akit katona korában úgy megbabonázott egy szervián asszony, hogy amikor hazakerült, rá se nézett a falubéli leányokra, amíg csak a híres javasasszony le nem vette róla a rontást.

Mint afféle régi cseléd, látván asszonyát, ismét bús gondolatokba merülve, hozzája lépett s bátran ejtette ki a szót:

- Megkövetem a nagyasszonyt, ha nem neheztelne rám, de én már csak nem láthatom ezt a mindvégig tartó bánatot. Majd meghasad a szívem, szomorúságát látva, aminek az okát is tudom, meg segíteni is tudnék ám rajta.

Buricsné eleinte rá se hallgatott az öreg dajkára, de végre is figyelni kezdett beszédére.

Csudalogokat hallott, aminőket nem olvasott sem a német, sem a francia regényekben, - azt hitte, álmodik.

Hogy az ő urát, Burics Pált, megbabonázták. Megbabonázta a százszorszép menyecske, aki édes krámpámpulival, lágy cipóval kínálhatta.

Mert sora van ám annak: Aki szívet örökre magához akar láncolni, az kimegy József napja előtt való pénteken az erdőbe. Az új fűből - akad már néha olyankor vizes, mocsaras tájak környékén - szakajt egy marékka, s oda varrja annak ruhájába, akit holtig való rabjává akar tenni.

Azután még hozzá tette a dajka, hogy ha a *nagyasszony* nem hiszi, csak adja elő azt a dolmányt, amelyben a tekintetes úr ahhoz a szép menyecskéhez szokott járni, abban a pillanatban meglátja, hogy minden szava szent igazság.

Buricsné sóhajtva hozta elő a szép, zsinoros magyar dolmányt. Bizony asszonycsalogató volt amúgy is a formája; hát még hogy ne lett volna csábító, ha ott feszült meg a Pál úr karcsu derekán.

A dajka nem igen gondolt ilyesmikre, de annál műértőbben tapogatta körül a sújtásos aranyos ruhadarab minden varrását. Egyik szegélynél aztán abban hagyta s ollót kért úrnőjétől. Lázassággal fejtette most már föl a dolmány egyik szélét, béléséből egy csomó száraz fűvet szedett elő és nagy diadallal tette le az asztalra.

- Ugy-e, hogy nem hazudtam. Itt a babona, a József-napi fű. Most már esküdni is merek rá, hogy a gazdám *egyszernél* többet nem megy el Justhnéhoz...

Buricsné nem akarta elrontani a hű cseléd kedvét, de szomoru mosolylyal tette vissza helyére a dolmányt, amelyben nemsokára ismét csak átlovagolt Pál úr a szép menyecskéhez.

Ámde valami csodálatos dolog történt, amikor visszatért onnan. Amit máskor sohasem tett meg Burics Pál, egyenest a felesége szobájának tartott, megölelte, megcsókolta a halavány asszonyt, és az elveszettnek hitt medaillont oda tette eléje:

- Visszahoztam neked - úgyis a tied volt...

Egy kis szócskával se mondott többet, se kevesebbet a kikapós, nyalka gavallér - nemkülönben, hogy a halavány, szomoru asszony sem kívánt egyéb magyarázatot. Nem is tudta meg talán senki, hogy mi történt Burics Pál meg a szép asszony közt - de amint a krónika mondja - ettől kezdve sohasem lovagolt át többé Justhnéhez, ha pedig megjött *Oculi*, otthon főzött krámpámpulival melengette magát a nemes úr.

AZ INÁRCSI NAGYÚR.

Akiről ez a visszaemlékezés szól, igen érdekes ember volt, rám nézve annál érdekesebb, mert személyesen ismertem és számtalanszor hallottam, amikor királyi származását hangoztatta, Albrecht főherceg sógorának is mondotta magát, s mindezt okmányokkal tudta bizonyítani.

Ott lakott az *inárcsi* pusztán, azon a sík, imitt-amott homokbuckás vidéken, ahol a széles, napsütötte falusi utcákat sűrű lombos ákácfa szegik be. Hullatag, fehér virágainak illata olyan édes, mint sehol másutt. Ragyogó májusi reggeleken ellepi a pelyhes szirmokat a vad méhek raja és visszaálmodott zümmögésük mintha sok-sok édes regét beszélne nekem fiatal-ságról, otthonról éppen úgy, mint Moor Tamás, a nagy angol költő versében mesél a poétának a szülőföldje bűvös-bájos esteliharangja.

Közel oda, ahol a *kis erdő*-ben, forró nyári délutánonként megszólal a kakuk, és a sással teli tóban a békák egyhangú ungasága belévegyül a tücskök vidám ciripelésébe, ott, ahol a *Szálás-hegy* a legmagasabb domb, meg a temető, a *kurta sor* végében, ahol a puha, sárga homokban, a tarackos gyöpös hant alatt olyan édes lehet az örök álom, mint sehol a világon.

Olyan békés, nyugalmas ez a vidék, mintha itt írta volna Turgenyev a „*Tavaszi hullámok*” című regényét és a jó öreg trónkövetelőnek született úr is, aki ott lakott a kastélyban, úgy hasonlított valamelyik exotikus orosz regényhőshöz...

Hatalmas, öles alak volt, széles vállal, mellére boruló ezüstsín szakállal, amely szőke volt egykoron.

Merészen hajlott sasorra, villámló sötétkék szeme, amelyben néha valami álmodozó, kissé téveteget tekintet villant föl. Ez a tekintet, amely annyira jellemző az ő családjában, hasonlóvá tették őt a skandináv mythologia valamelyik alakjához, és az ember önkénytelenül is oda-képzelte Odin mellé a Wallhalla csarnokába.

Már lakása is olyan volt, mint valami haragos, mindenkivel meghasonlott pogány félisten barlangja, de azért az öreg úr egyike volt a legvendégszeretőbb, legszívesebb házigazdáknak.

Dolgozószobája falait mindenütt ősi képek, lefényképezett régi kastélyok, szobrok borították és különösen temérdek sok volt köztük a bajor királyi kastély, valamint a bajorországi templomok, szobrok felvételei. A tornácon két, teljesen páncélba öltözött lovag állt, a sarokban pedig egy nagy kalitkában komolykodott a pompás fülesbagoly, a Bandika, akivel esős délutánokon egye azon pörlekedett a háziúr, hogy miért nem hoz már a manó vendéget, akivel agyon lehetne tartlizni ezt a hosszú, unalmas időt?

Volt aztán öröm, ha rossz időben is föltűnt egy-egy bricska a pesti országúton és bekanyarodott a házhoz vezető fasorba.

Ilyenkor föl kellett tálni Luiz kisasszonynak, a gondos házvezetőnőnek minden finomat, drágát, amit a pince és a kamra nyújtott. Messze vidéken híres volt a Luiz kiasszony bivaly-tejes kávéja és aszalt gyümölcse, amelynek aszalási titkát drága kincseért se árulta volna el, a kerek föld egyetlen asszonyának sem.

Ha a tartlizásból, uzsonnából aztán kifogytak és a házigazda valódi Upmannal kínálta meg a vendégeit, rendesen legkedvesebb tárgyával, a származással hozakodott elő:

- Igen, úgy van az és nem másként: Erasmus Scheyer, Scheyern lovagja ez volt az ősöm, ott nyugszik a regensburgi nagy dóm sírboltjában, alakja pedig vaspáncélban látható a dóm külső falában, ahogy itt le is van fényképezve, magam fényképeztem le, amikor ott jártam...

És valóban ott volt a vas vértbe öltözött lovag, diszes keretben a pamlag fölött és ezzel szemben valami olajfestmény, amely a scheyerni várat ábrázolta. A vár kapuja nyitva volt és éppen rajta lovagolt ki, huszonnégy fiával, a keresztes hadjáratba induló Scheyer Erasmus lovag úr.

Aztán egy nagy pergamentben dísz foliánst hozott elő, cifra ákombák betűkkel írhatta a középkorban valamely jámbor barát, és megmutatta egyik lapját.

Latinul volt leírva benne a Scheyer-család története, sok hőstettük meg ékesen megénekelve nemzedékről-nemzedékre.

- És most ide nézz - vette elő *pièce de resistance*-nak a góthai almanachot, amely mindig ott állt íróasztalán és elegánsan formált kezének hosszú ujjával, egy vörössel aláhúzott sorra mutatott: - Das baierische Königshaus Wittelsbach-Schayern.

Diadalmasan mosolygott aztán, ha a kívánt hatást észrevette vendége arcán, és annyira belebonyolódott származásnak magyarázatába, hogy néha még a padlásról is lehozatta az ócska festett címerlapokat, nagy foliánsokat, úgy, hogy a dolgozó szoba a szó teljes értelmében úgy tűnt föl, mint valami régi levéltár, vagy egy XVIII. századbeli aranycsináló műhely. A hatást emelte még *Bandika*, a tudós bagoly, amely úgy látszik fázott az esőben, néha besétált a szobába és *re bene gesta* rákuporodott valamelyik ócska pergamentekercsre.

- Hm, hm - mondogatta az öreg - nemcsak Scheyer Erasmus után, a messze múltban fakadtam én egy törzsről a bajor uralkodóházzal, de sokkal, sokkal közelebb viszonyban állok vele...

A többi már csak megbízott embereinek mondta el, és bizonyította hitelesen, így tudtam meg én is.

Az inárcsi pusztá gazdag földesura valóban királyi vérből származott. Igen különös eset az. Akik a bajor választófejedelemség történetét olvasták, bizonyosan emlékeznek arra a nagy halandóságra, ami a Wittelsbachi uralkodóház egyes ágait a múlt század harmadik negyedében érte.

A választófejedelmi Wittelsbachok ága 1777-ben halt ki Miksa Józseffel. Ez a szintén Wittelsbach-házból való Károly Tivadar pfalzi és rajnai választófejedelemmel kölcsönös örökösödési szerződést kötött volt s ennek értelmében Károly Tivadar lett a bajor választó. Azonban az új fejedelemnek is elhaltak a gyermekei, e mellett II. József osztrák császár igényt emelt az örökség harmadrészére és haddal támadta meg Károly Tivadart. Ekkor a fejedelem békeajánlatot tett. Elismerte József jogait, de ennek fejében törvénytelen gyermekeinek a német birodalmi hercegi rangra emelését kívánta. József elfogadta a föltételt s az új hercegek közül a legidősebbet, Erasmust, az atyja trónörökösnek szemelte ki.

Élt azonban egy harmadik Wittelsbach-ág is, Károly zweibrückeni herceg személyében. Ez Poroszországhoz fordult segélyért, az egyezkedés és az új trónöröklési rend ellen, és tudjuk a történelemből, hogy a bajor örökösödési háború már-már kitörőfélben volt. De élt még az agg Mária Terézia és életében még egy utolsó szolgálatot tett az emberiségnek: megkötötte a tescheni békét, még mielőtt vérontásra került volna a dolog.

- A tescheni béke! Hajh! hajh! - sóhajtott fel az öreg Scheyer, mikor ideért az elbeszélésben. - Ez vitte el az Erasmus herceg örökségét, mert a zweibrückeni ág örökösjogát ismerték el, és ez az oka annak, hogy az Erasmus herceg fia - bajor választófejedeleme, illetőleg bajor király helyett - magyar földbirtokossá lett.

Egyízben Bajorországban utazott, akkor, amikor már II. Lajos, a Wagner-imádó, zseniális, de oly tragikus véget ért király ült a trónon.

Scheyer fölkereste berchtes-gadeni kastélyában és bejelentette magát nála.

A fiatal, valóban fejedelmileg szép király, azonnal fogadta a magyar földbirtokost, meghívta villásreggelire és nagy érdeklődéssel hallgatta, mikor az öreg Scheyer származásáról beszélt neki.

II. Lajosnak minden szokatlan, fantasztikus dolog lekötötte a figyelmét és különösen nagy érdeklődéssel hallgatta Scheyer Erasmus lovag huszonnégy fiának a történetét, akik közül az egyik a bajor királyi ház megalapítója volt.

I. Lajosról is (a zweibrückeni herceg öcsésének fiáról, akiből az első bajor király lett) örömmel hallgatott végig néhány ismeretlen adatot. És mikor Scheyer bebizonyította neki, hogy a néhai király az ő unokatestvére volt, egyszerűen *cousinnak* szólította. (Ezen a réven nevezte aztán magát az Albrecht főherceg sógorának is, mert a főherceg neje tudvalevőleg I. Lajosnak volt a leánya.)

Nem volt boldogabb ember az öreg Scheyernál, mikor hazajött és a Kálvin-téri Báthory-kávéházban, kedves tanyáján dicsekedve ujságolta asztaltársaságának, hogy milyen kitüntetésben részesült. Nekem is megmutatta a bajor király arcképét, amelyre az uralkodó sajátkezűleg írta rá: „*En signe d'amitié Louis II.*” Abban az időben a bajor király már szerette magát összehasonlítani a *roi soliel*-al, XIV. Lajossal, és szíves-örömmel írt és beszélt franciául.

A rákövetkező új évre aztán még nagyobb öröm érte az öreg Scheyert, mert a bajor király igen szép melltűt küldött neki. A melltű tokba volt zárva. Födelére a király egyik legjobb nevű müncheni festővel ráfestette Scheyern várát. Talán ez volt utolsó öröme. Később új találmányokon törte a fejét és a sok hiábavaló kísérletre tömerek pénzt pazarolt. Jószívű ember lévén, jót is állt sok barátjáért. Ez aztán nagyon megingatta vagyoni állását. Azonban ha el is tekintünk attól, hogy trónkövetelőnek született, azért mégis igen érdekes ember volt az öreg Scheyer. Évtizedekkel azelőtt már azon törte a fejét, hogyan lehetne olyan kocsit összeállítani, amely lovak nélkül is haladna. Nagy filantrop és állatkedvelő volt és azért mindig az bántotta, hogy mennyit kell a szegény lónak húznia a homokos pusztákon. A kocsit el is készítette saját terve szerint egy bécsi mechanikussal, de nem lett egészen tökéletes, éppen úgy mint ma sem egészen tökéletes még a benzin-motoros kocsik sem.

Aztán javítani és tökéletesíteni akarta a Kliegl-féle hangtalan zongorát, sőt a *perpétum mobile* is egyike volt kedves eszméinek.

Az új találmányokért s a családi tradíciókért való szenvedelmét sokan ki is használták és ezen a réven nagy összegeket csaltak ki tőle. Ma már ott nyugszik az inárcsi puszták kis temetőjében, a homokpusztaság közepette. A háza előtt a dülőúton, nem robog már be annyi kocsi a pesti országútról. Ma már többnyire csak „csíjjás” szekerek járnak rajta és behangzik a portára a *vicinális* vasút dübörgése. De ez aligha zavarja meg álmát a csendes kriptában alvó fejedelmi sarjnak, épp úgy amint nem háborgatta őt életében származásának annyira érdekes és a fantáziával határos története.

A VÉGRENDELET.

A Mátra erdős, völgyes aljában, közel a híres *szentkúti* búcsújáró helyhez, nem messze Palócország egyik nagy fészketől, *Pásztóhától*, emelkedik az A-y család régi udvarháza. A negyvenes évek elején A-y *Gedeon*, vagy mint általánosan nevezték, *Gida* lakott ottan, az A-y család nemesi ágának dúsgazdag sarja. Gida nem nősült meg és kezdett már azoknak az agglegényeknek a sorába jönni, akik nem mennek többé partie-számba a leányos mamáknál.

Kitűnő gazda volt; nagy szorgalom és körültekintés mellett néhány év alatt megötszörözte atyai örökét, úgy, hogy messze vidéken is nagyvagyonu embernek emlegették.

Egyízben, éppen szántóit megtekintvén, kilovagolt a határba.

Hűvös őszi idő volt, az égen szürke felhők gomolyogtak és amíg a sárgult levelekre csendesen pergett a lassu eső, a friss szántásról felröppent egy-egy varju, meglibbentve lusta, ázott szárnyát és bántóan rikácsolta belé a szomorú, ködös világba: *kár, - kár!*

A nemes paripa kényesen szedegette lábait, egyszerre csak megtorpant és félre ugorva, ágaskodni kezdett. Gida úr erős kézzel megfékezve a lovat, oldalt fordult a nyeregben, hogy meglássa, mitől ijedt meg a paripája.

- Egy krajcárkát, tekintetes, nagyságos uram!

Hangzott most egy lágy, olvadékony női hang és az öreg legényre két esdeklő, nagy, sötét szem tapadt, meleg, nedves fényével.

Tizenöt, tizenhatéves cigányleány volt, valami kóbor oláh cigánycsapat tagja, mely szellős vászonsátrával ott tanyázott a dülő mentén elterülő marhalegelőn.

Gida úr hosszan pihentette tekintetét a gyermeklány párdúc-szerű, hajlékony, de még nem egészen fejlett termetén és míg öreg szívébe szokatlan melegség lopózott, valami réges-régen nem érzett kéjes, csiklandós bizsergés villanyozta föl ellustult vérére.

Nagyobb darab ezüstpénzt dobott oda a lánynak s aztán beszédbe ereszkedett vele. Megkérdezte, hogy hívják.

- Flórának, - mondá a leány és hálálkodva csókolt kezét az adományért.

A lány puha ajakának érintése kimondhatatlan édes érzést gerjesztett az öregedő férfiúban, aki család nélkül, egészen egyedül élve, egyszerre elkezdte érezni a szerelem, a boldogság után való vágyat.

Hátha ez a gyermek mindazt képes lesz neki nyújtani, hátha éppen azért hozta útjába a végzet, hogy élete alkonyát megédesítse és kárpótolja hosszú évek sivár, üres egyhangúságáért.

Gida úr megkérdezte a lányt, volna-e kedve kastélyban lakni, selyemruhát, arany kösöntyüt hordani.

Az *arany* szónál fölillant a cigánylány szeme, fájának egész alattomos, ravasz kapzsisága ott tündöklött a hosszú, selymes pillák által félig eltakart csillaglángokban és csendesen igent intett a fejével, amelyről, mint valami sötét zuhatag omlottak alá zilált, fekete fűrtői.

Az alku a cigány papával csakhamar megvolt, aki egy igás lóért és ötven bankó forintért szívesen engedte át Flóráját a nagy úrnak.

Nem telt bele egy év, a kis cigány lányból gyönyörű asszony lett, az andalúziai Davadedsik nem észbontóbbak, mint volt Gida úr szívének királynője, akinek szépségét Heves és Nógrád összes férfivilága bámulta.

De még a fővárosban is föltünést keltett Flóra, ha néhány hónapra feljöttek Gida úrral és megszálltak az A-y-házban, abban az egyemeletes ódonszerű épületben, amely ott volt a régi molnár-tó környékén. Most az Elevátor felé visz ott az út.

A búbajos cigánynőnek olyan nagy befolyása volt az öreg úrra, hogy az örökséget leső atyafiak mind csak az ő kedvében jártak, mind *Flóra néninek* hizelegtek, mert tudták, hogy azt, akit ő akar, azt teszi majd a nagybácsi örökösévé.

Egyik rokon ifju, az A-y család grófi ágából a fiatal A-y Berti hizelgett különösen a szép asszonynak, akinek kegyeit végre is annyira megnyerte, hogy megígérte neki pártfogását.

A fiatalember fűt-fát ígért Flórának s kész volt írásban is megadni neki, hogy holta napjáig fényesen ellátja, ha eléri, hogy Gida úr az ő javára csinálja meg a végrendeletét.

Flórának magának sohasem volt gyermeke s így nem igen bánta, akár kié lesz is a nagy A-y vagyon.

De volt neki egy fivére és ennek volt két leánya.

Ezeket a cigány fajszeretetével dédelgette, csüggött a két rajkón és amit csak lehetett, dugott, hordott a számukra.

A-y Berti tudta ezt a gyöngéjét a vénülő asszonynak és egyízben, amikor ismét az örökség dologáról beszéltek, azt mondta:

- Ha kiviszi, hogy Gida bácsi engemet tesz meg általános örökösévé, én nemcsak kiházásítom a két unokahugát, de élethossziglan jó apanaget rendelek számukra.

Ez döntött. A cigánynőnek gyöngé oldalát érintette és megígérte Bertinek, hogy szószólója lesz az öregnél.

Végre, a hatvanas évek elején, meghalt A-y Gida.

Alig zárult be hült tetemei fölött a családi sírbolt ajtaja, amidőn előállt A-y Berti gróf a végrendelettel, amelyben ő volt általános örökösnek megnevezve.

Még jóformán föl sem bontották ezt a végrendeletet, már A-y Edmund, Gida úr édes testvérének a fia és így a végrendelkező legközelebbi vérrokona szintén megérkezett a megye székházához és bemutatott egy másik végrendeletet, amelynek értelmében rá, A-y Edmundra hagyott mindent az elköltözött.

Az árvaszéken összenéztek a komoly, törvénytevő urak és kimondották, hogy a két végrendelet közül az egyik *hamis*.

Óriási volt a szenzáció. Hetekig folytak a tárgyalások Egerben és a terem mindig annyira zsúfolva volt, hogy az akkori alispán néhányszor hajdukkal volt kénytelen kiüríttetni.

A hozzáértők A-y Berti végrendeletét mondták hamisnak, ami mindenesetre valószínűbbnek is tűnt föl, mert sokkal távolabbi rokon volt, mint Edmund. Összehasonlították az aláírást, a pecsétet, minden rendben volt pedig a Bertién is és sokan csak föltevésnek tartották, hogy az általa fölmutatott végrendeletet mondják hamisnak. De hát a törvény hamisnak mondta, a közönség véleménye pedig nem mérvadó.

Végre jött a tárgyalások legérdekesebb része, a tanukihallgatások.

- *Flóra fog dönteni!*

Így beszéltek mindenfelé a végtárgyalást megelőző napon.

Ő az, aki legjobban ismerte A-y Gida gondolkozását a végrendelkezés ügyében, ő tudta legjobban, melyik rokona iránt volt a legtöbb hajlandósággal és bizonyosan ő volt az első, akinek a zárkozott, bizalmatlan ember elmondta, hogy és mint rendelkezett földi javaival halála esetén.

A tárgyalás napján zsúfolásig megtelt a terem, ami csak színe virága volt a környéknek, az mind megjelent, sőt még a fővárosból is számosan érkeztek.

Mély csöndben olvasták föl a vádlevelet, amely A-y Bertalan grófot okirathamisítással vádolta - aztán a tanuk elővezetését kérte az ügyész.

Oly nagy csönd volt az egri vármegyeház zsúfolt termében, hogy a légydongást is meg lehetett hallani és aggodalmas sápadtság ült ki az arcokra.

L'homme est un animale qui crache, mondja Hugó Viktor - és mégis, amikor az erkölcsi halált a törvény mondja ki embertársunk fölött, a legfásultabb szív is elfogódik és szánalmat érez egy pillanatra.

A tanuk egymásután következtek.

A-y régi gazdatisztjei, cselédek, néhány ismerős - csupa jelentéktelen vallomásokat tevők, akiket éppen formalitás kedvéért idéztek be.

Egyszerre csak halk suttogás támadt az esküdtek közt, az elnök magasra rántotta szemöldökeit, aztán idegesen babrált ceruzájával az előtte fekvő aktacsomón.

Végre a jegyző, egy egészen fiatal, síma arcú férfi, fölemelkedett és halk, remegő hangon olvasta föl, hogy miután a fő tanu *** Flóra az éjjel hirtelen meghalt, A-y Bertalan gróf mellett többé nem bizonyíthat.

Tengerzúgáshoz hasonló moraj töltötte el egyszerre a tárgyalás termét.

A közönség föl volt háborodva és többen hangosan mondták, hogy akinek érdekében állt, eltette láb alól Flórát...

Természetesen, a rettenetes vádat nem tudták bebizonyítani és már mint kósza hírt, csírájában elfojtották.

A-y Berti grófot öt évi börtönre ítélték és amikor kijött a tömlöcből, nem mert többé régi ismerősei közé menni. Az ivásnak adta magát s teljesen elzüllött. Pár év előtt, a legnagyobb nyomorúságban, delirium tremens következtében halt meg.

A vagyont Edmund örökölte, de gazdagsága mellett sem volt boldog. Egy napon kihajtott a szentkúti búcsújáró helyre s ott agyonlőtte magát. Öngyilkosságának okát a legmélyebb homály fődte és még maig sem tudják, hogy a dúsgazdag, köztiszteletnek és becsülésnek örvendett férfin miért vetett véget életének.

A SZERÉMI HERCEGEK.

Családfájuk a messze ködös századokba nyúlik vissza és 1165-ben élt az a daliás Endico lovag, aki állítólag ősatya volt a szerémi hercegeknek.

Milanó virágos mezőin, a mosolygó kék ég alatt folytak a nemes úr napjai és élete szerelem, dal, bor és vitézi játékok közt telt, semmiben sem különbözve az akkori idők lovagjainak életétől.

Századról-századra emelkedett a család fényben, hírnévben és a XVII-ik században Szent-Péter trónusán is ült Enrico lovagnak egy ivadéka.

Később a nemzetség egy ága ide szakadt a hármás bérc honába s már a múlt század óta, egészen magyarra válva, köztünk éltek-haltak a szerémi hercegek.

Ki ne ismerte volna Budapesten a két szerémi herceget, akik külsőleg olyan éles ellentétei voltak egymásnak.

Az idősebb perfekt párisi gavallér, aki monokliját utánozhatatlan könnyedséggel kezelte, az ifjabb pedig, zsinóros ruhájában, a mellére boruló, lengő szakálával tökéletesen azt a benyomást tette, mint a hún monda hőse.

Az idősebbiket általában vörös hercegnek hívták és ez a név onnan ragadt rá, hogy a hatvanas évek végén ő kalauzolta mindenfelé az akkor nálunk járt Plon-Plont, Bonaparte Napoleon herceget.

Később aztán azért hagyták meg ezt a nevét, mert egyike volt a legliberálisabb főuraknak, aki gyűlölt minden feudális előítéletet, vallási türelmetlenséget és utolsó politikai ténykedése is az volt, hogy ő, Krisztus egyik földi helytartójának utódja, megszavazta a főrendiházban a polgári házasságról szóló törvényjavaslatot.

Liberális volt mindenben, gyűlölte a társadalmi konvenciókat és ezen a téren nem törődött se a bontonnal, sem a világ nyelvével.

Mint vörös fonál húzódott át a vörös herceg egész életén az asszony.

Az az édes, puha, kíváncsi állat, amelyről azt szokták mondani, hogy a férfi sorsa és aki egy csókjával, egy ölelésével kárhozatba visz vagy fölmagasztal.

Nem volt az a bolondság, az az áldozat, amit a szerémi herceg meg ne tett volna egy szép asszony szavára s nincs az az első éves jogász, aki nagyobb balekje lett volna az álarcos-bálok névtelen hösnőinek, mint az a nyájas arcu, jól megtermett monoklis úr, aki sohasem hiányzott abból a körből, amely a francia szólam szerint: le monde où on s'amuse.

Évekig volt állandó lovagja egy a fővárosban általánosan ismert szép illatszerésznének és pajtásai mind elismerték róla, hogy senkinek sincs olyan kiváló jó ízlése barátnőinek megválasztásában, mint a szerémi hercegnek.

És nemcsak a barátnői, de a felesége is gyönyörű asszony volt, egyike az ország elsőrendű szépségeinek, hozzá dúsgazdag és anyagi jó, aki szemet hunyt a herceg mulatozásaira.

Évekig éltek együtt azt a bizonyos mondaine házasetet, amelyben a nő és férj alig találkoznak máshol, mint nyilvános ünnepségek, estélyek alkalmával, ahol reprezentálni kell, mert szép hajadon leányaik voltak, akikre, világi fölfogás szerint, árnyékot vetett volna, ha szülők különválnak.

Telt az idő, a herceg dús fürtei megritkultak, léptei már nem mérték végig olyan ruganyosan a Váci-utca aszfaltját, mint hajdan, de szeme még mindig megcsillant a monokli alatt, ha egy szép asszony tekintete felé villant; vére fölforrt egy-egy selyemruha suhogására, igazat adva a nagy Göthének, hogy a szív mindig fiatal marad. Ekkor történt, hogy találkozott egy cseh-országi fürdőn *** Ella grófnővel.

Igazi grófnő volt, nem afféle párisi haute marque, aki Nizzában vagy Cannesben mint Trois-Étoile vicomtesse szerepel.

Családja egyike az ország első családjának, nagybátyja a provizorium éveiben teljhatalmu kancellárja volt a birodalomnak s legidősebb nővérének, egy rendkívül szellemes leánynak, esete nagy szenzációt keltett a hatvanas évek elején, amikor a Bécs mellett fekvő Badenben, csalódott szerelem miatt, agyonlőtte magát.

*** Ella grófnő egészen egyedül állt; az öreges, de rendkívül előzékeny, jószívű herceg csakhamar megnyerte kegyeit és lovagjává szegődött.

Valóságos másodvirágzás volt ez a szerelem az öreg herceg szívében és a szó szoros értelmében bálványozta a nem annyira szép, mint elegáns hölgyet.

Végképp megvált családi tűzhelyétől és az új fészket előbb a főváros egyik elegáns körútján, majd a budai Rózsa-dombon rendezte be.

Soha nyárspolgár nem szerette jobban otthonát, mint a szerémi herceg ezt a második fészket és amíg Budapesten laktak, a délutáni órákban rendszeren látni lehetett, amint Ella grófnővel üldögélt a körúti lakás erkélyén.

Alkonyatkor aztán fiakker robogott a ház elé és a herceg és a grófnő kocsikázni mentek a Stefánia-útra, így végezvén be a napot.

A forró nyári hónapokat többnyire külföldi fürdőkön töltötték, így történt az idén is.

Már sápadni kezdtek a lombok, amikor a szerémi herceg hazajött Budapestre.

A régi, daliás férfira alig ismertek barátai.

Termete megroskadt, arca viaszsárga volt és pöffedt, míg szeme teljesen elvesztette egykori élénkségét, mozdulatlan üveggolyóhoz volt hasonló.

A rózsadombi kis tuszkulumban nem érezte jól magát, nem ízlett neki már a szerelem édessége sem.

Egyszerre csak, valami sajátságos előérzet hatása alatt, fiakkerbe ült és kihajtatott egyik vejének a fővároshoz közel fekvő birtokára. Évek óta nem érintkeztek már a herceggel családja tagjai, leírhatatlan volt tehát meglepetésük, amikor meglátták és alig ismerték meg azt, aki már csak árnyéka volt önmagának.

- Anyáddal szeretnék beszélni! - szólt aztán csöndes, komoly hangon leányához, aki szótlanul teljesítve atyja parancsát, még abban az órában táviratozott a hercegnének.

És a feleség - elfeledve a sok sérelmet, megaláztatást, amelyet női hiúsága, női büszkesége a herceg oldalán szenvedett - csak arra gondolt, hogy férje beteg, hogy látni kívánja. Hiszen forró, őszinte szerelem fűzte egykor össze őket és az oltár előtt is megfogadta, hogy se jó, sem balsorsban nem fogja elhagyni... és ha nem is fogadta volna ott, nem elég az, ha önmagunkban fogadjuk meg Isten előtt, hogy hívek maradunk ahhoz, akihez életünket kötöttük, mert hiszen az örök Mindenható, Isten vagy Jehova, nem öröktől való-e és nem nagyobbak, szentebbek-e az ő természet által alkotott törvényei, mint a korlátozott formák, amelyeket hozzánk hasonló, véges elméjü, gyarló emberek alkottak.

Másnap már ott volt a szerémi hercegné a súlyos beteg ágya mellett és a - múlt minden árnyékát elfeledve - kibékülten nyújtotta kezét férje felé: - Itt vagyok *Jules* és örülni fogok, ha szenvedéseim jelenlétemmel, ápolásommal enyhíthetek.

A herceg gyöngéden megszorította a nyújtott kezét:

- Köszönöm *Anna*, hiszen ön mindig angyal volt... Szemében könny csillogott, többet akart volna még mondani, de fuldokló köhögése elfojtotta szavait.

A hercegné nem mozdult férje ágya mellől és önfeláldozó buzgalommal ápolta a súlyos beteget.

A hosszú, álmatlan éjszakákon, amikor kissé könnyebben érezte magát a herceg, régi ifjúkori szerelmükről beszélt, gyöngéd, édes emlékeket szedve elő és egyre mondogatta: - Ha még egyszer fölgyógyulok, jóvá teszek mindent, *Anna*... A hercegné szeliden bólintott fejével... jól tudta ő, hogy már késő minden.

Egy derült őszi alkonyon, neje karjai közt adta vissza lelkét alkotójának a herceg, s utolsó tekintete is hálát és szeretetet fejezett ki az iránt a ritka, nemes lélek iránt, aki elfeledve mindent, megbocsátva mindent, eljött, hogy megkönnyebbitse neki a vég borzalmas óráit.

Tout comprende c'est tout pardonner... Ez a valódi asszony hivatása, a legdicsőbb női erény.

AUMALE HERCEG.

Lajos Fülöpnek volt a fia és a hetvenes évek elején gyakran járt Magyarországon, sőt több ízben vadászott *Kóburg* herceg vacsi uradalmán is. Ezeken a vadászatokon József királyi herceg is részt vett, akinek nagybátyja volt a megboldogult herceg.

Unokaöccsével gyakran évődött Aumale herceg és különösen azt nem tudta fölfogni, micsoda élvezet lehet abban, amikor a József az ő kurta makrapipájából szívja a szűz magyar dohányt.

- Próbálja meg csak egyszer, - mondta neki a mi királyi hercegünk, - majd megtudja!

A francia hercegekben fölébredt a kíváncsiság, szerzett is egy rövidszáru, vörös cseréppipát, olyant, aminőt a dabasi meg a gyóni atyafiak használnak és aminőnek a *Klinger* boltjában két krajcár volt az ára. Megtömte keményen az örkényi homokon termett szűzdohánnyal és rágyújtott. Szíjja, egyszerre csak mosolyogva így szól:

- *Vous avez raison...* csakugyan jobb, mint a cigaretta; füstje nem bántja úgy a szemet és a nyelvet is kevésbé csípi.

Nagy öröme telt abban is, ha tüzet gyújtottak a hajtók és a szabadban piritották a kenyeret, meg sütötték a szalonnát. Megtanult nyársat faragni és lekuporodva a rőzse lángja mellé, nagy szakértelemmel csepegtette a szalonna zsíráját a szép pirosra pörzsölődött kenyérre. József királyi herceg kíséretének valamelyik tagja megkínálta fokhagymával és azt mondta, hogy csak így igazán piritós a piritós.

A fokhagyma szaga azonban nem tetszett sehogy sem a fenségnek.

- Ez a magyar vanília, fenség! - bízta a mokány huszártiszt.

Aumale herceg a nagy unszolásra megevett egy darab piritóst fokhagymával, de a finom párisi gavallért bántotta a szokatlan illat és ellenhatásul az útításkájában lévő kölni vizes üvegből ivott néhány kortyot.

Mikor aztán az urak a vadászebédre gyültek, sehogy sem tudták elképzelni, honnan ered az egyszerű vacsi tisztartói lakban ez a kellemetes, édes illat. Végre rájöttek, hogy az Aumale herceg lehelete olyan fűszeres.

- Csodálatos, pedig fokhagymás piritóst evett velem, - súgta oda egyik szomszédjának a huszártiszt.

Aumale hercege meghallotta és finom mosolylyal fordulván hozzá, így szólt:

- Látta, ez az igazi metamorfózis - a magyar vanília eau de Cologne-ná válik a francia emberben.

Szent-Antalon is gyakran megfordult a herceg és ott tanította őt egyszer egész délután egy kitünően hegedülő fiatal magyar mágnás a hetvenes évek divatos nótájára:

Falu végén van egy ház
Zsidó lakik benne...

Rebeka-nótának hívták ezt és úton-útfélen énekelték akkoriban; a herceg Párisba visszatérve, magyarországi rokonainak írott levélben tréfásan említette, hogy még most is gyakran fütyöli ezt a nótát: *le chanson de la Rebeque...*

Ott nyugszik már ő is a dreuxi sírboltban, hová a magyarok őszinte részvéte kísérte.

KÓBURGI KLEMENTINA MAGYARORSZÁGON.

Bizonyosan kevesen tudják, hogy Koburg-Góthai Klementina hercegasszony kitűnően beszél magyarul.

Mikor férje (Szász-Kóburg-Góthai Ferdinánd herceg harmadik fia, Ágost Lajos) nőül vette, Klementina hercegnő azonnal elkezdett magyarul tanulni.

A hercegnő magyar szimpátiáiról és magyarországi időzéséről nagyon érdekes adatokra bukkantam régi levelekben. Íme itt közlök néhányat.

A hercegnő Lajos Fülöp francia király leánya, amikor 1844-ben férjével először látogatta meg Magyarországot, Pesten is lakott és különösen hosszabb időt töltött a Koburgok Koháry-féle hont- és gömörmegyei birtokain. Ezek a birtokok, mint Szitnya, Csábrág-Murány, Pohorella, tudvalevőleg a dúsgazdag praefecta, Koháry Antónia révén jutottak a Koburg-család kezére. Őt vette nőül 1817-ben Szász-Koburg-Gothai Ferenc herceg harmadik fia, Ferdinánd György herceg.

A herceget később, az 1825-27. évi XLI. törvénycikk értelmében honosították s ő lett a megalapítója a Koburg-Koháry hercegi családnak.

Az említett levelek hosszasan foglalkoznak a Koburg hercegi pár magyarországi útjával.

Ámbár az akkori *Pest* még nem sok látnivalót nyújtott, Klementina hercegnő a legelőnyösebben nyilatkozott a magyar fővárosról, s egy főúri társaságban Gyürky Pálnénak és Batthyány Lajosnénak azt mondta, hogy ez a város az Európában, amelynek *kiszámíthatatlanul* fényes jövője van. A Nemzeti Színházat is meglátogatta és végignézte az *Egy pohár viz-et*, Scribe vígjátékát.

Aztán megnézte az épülő lánchidat, amelynek szerkezetét maga Széchenyi István magyarázta meg neki.

De különösen Gömör tündérszép vidéke ragadta el a *francia királyi lányt* - mondják a régi levelek, amelyek a gömöri ünnepségekről így emlékeznek:

„Augusztus 27-én volt az a nagy nap, amikor számos kocsin érkezett meg Koburg Ferdinánd, neje Koháry Antónia, ennek anyja, özvegy Koháry Ferencné, született Waldstein-Wartenberg grófnő, valamint Ferdinánd herceg fia, *Auguszt*, neje, Klementina, Lajos Fülöp király leánya és a kis gyermekük, Fülöp Ferdinánd herceg. Kiséretükben volt egy udvari dáma meg egy chevalier is, aztán számos francia, német és magyar cselédség. Egészen királyilag, *comme il faut*... A szent-antali kastély pompásan föl volt díszítve, a fejedelmi uraságokat pedig egész úton nagy díszszel fogadták. Ipolyságon, amíg keresztülhaladtak a fogatok, egyre durrogtak a mozsarak, Uompán megyei huszárok és parasztleányekből álló bandérium lovagolt elébök, Királyfián pedig, a lobogókkal és virágfüzérékkel ékesített óriási diadalív alatt, az uradalmi tisztség, a jobbágyság és a patronátusi papság fogadta az érkezőket”.

Másnap, amint a régi levélből olvassuk, a szalatnyai kies fürdőbe látogatott el Koburg Ágost herceg és neje, ahol a hercegnő igen kegyesen és hosszasan társalgott az éppen ott időző báró Majthényi Lászlóné, született Muzslay Etelkával.

A különböző falvak díszítéseiről is hosszadalmasan emlékszik a levél írója.

Lelkesen mondja el, hogy a szitnyai uradalom határán két magyar föliratu gúla volt fölállítva, s hogy a dervicsei tót jobbágyság nevében az ottani jegyző ékes magyar szónoklatot tartott a hercegi párhoz.

Az utak mindenfelé úgy el voltak lépve selmecvárosi polgárral, úri fogattal és parasztszekérel, hogy az egész kép valami óriási népvándorláshoz hasonlított.

De augusztus 30-án volt a legfőbb ünnepség, amikor Hont vármegye küldöttsége tisztelgett a szent-antali kastélyban.

A honti urak saját, sallangos, cifra fogataikon, ragyogó díszmagyarban érkeztek. *Sembery Imre* másodalispán vezette őket.

A fogadtatás a legszorosabb francia udvari etiket mellett, valósággal a XIV. Lajos korát varázsolta vissza.

Erről így emlékszik meg az 1844-ben kelt levél:

„- A házkapuk előtt két uradalmi huszár, a lépcsők előtt ismét kettő, magán a lépcsőzeten *Joób*, udvari tanácsos és igazgató vezérlete alatt az uradalmi tisztség. Föntebb ismét két huszár, az alsó előteremben a többi cselédség díszruhában, a másodikban pedig a sok hajporos fejű, kamásli *valets de chambre*.

A fogadó-teremben a hercegi családon kívül csak *egy udvari dáma és a chevalier* valának jelen.

Sembery emelkedett szellemű beszédben üdvözölte a magas családot, amire előbb az öreg Ferdinánd herceg német, majd a fiatal *Auguszt* herceg *magyarul* válaszolt.

Aztán a bemutatott küldöttségi tagokkal nyájasan társalogtak, különösen Klementina hercegnő. Mindenkit megszólított, hiszen neki, a különben is francia hölgynek, a nyájasság nem mesterkél, de vele született tulajdona volt.

Az ebédhez való fölhevítés is a legnagyobb versaillesi etiket szerint történt. Az öreg Ferdinánd herceg menyét, Klementina hercegnőt, Auguszt herceg saját anyját, Sembery Imre alispán pedig Ferdinánd herceg anyósát, az *utolsó Kohárynét* vezette.

Az ebéd alatt az alispán a két hercegnő között ült. A lakoma éppen olyan fényes volt, mint a fogadtatás és egészen francia módon készült vala.

Az első áldomást az öreg herceg mondta a királyért és családjáért, majd István nádorért, Auguszt herceg Magyarhon javáért, majd ismét az öreg herceg Hont vármegye fölvirágzásáért ivott. Később a küldöttségi tagok is rendre mondanák áldomást, amíg végre Auguszt herceg Sembery alispánt és a nemes urakat éltette.

Ebéd közben a selmeci cigányok játszottak és Klementina hercegnő különösen megismételte a „*Kékeres a szőlőlevél*” kezdetű népdalt.

Ebéd után - mint a levélíró mondja, aki maga is benne volt a küldöttségben - fesztelenebb lett a mulatság, a kisded herceget is bemutatta Klementina hercegnő. A kövér, rózsásarcu babát a jelen volt nemes urak zajosan megéltenezték.”

Klementina hercegnőnek annyira megtetszettek ekkor a magyar nyelv és a magyar népszokások, hogy mihelyest hazatért Párisba, azonnal íratott Joób igazgatónak, hogy küldjön a kis princ mellé egy magyar dajka-leányt, ami meg is történt. Érdekes még azt is megemlíteni, hogy a hercegnő akkor bájos szép volt s amikor először Szent-Antalra érkezett, „világos színű skót popeline ruhát viselt, égszínű kék cashmir écharpe-al átkötve”.

A hercegnő azóta is gyakran megfordult Magyarországon és egyik leánya, Klotild főhercegnő, szintén köztünk lakik. Ő a mi legkedvesebb kir. hercegünknek, Józsefnek a neje. Egyik fia, Fülöp, pedig rendesen szent-antali birtokán tölti a nyarat, sőt, amikor még fiatal házas volt, feleségével, Luiza belga királyi hercegnővel hosszabb ideig állandó lakosa volt fővárosunknak és részt vett a főrangú társasélet minden mozgalmában.

AZ ELSŐSZÜLÖTT.

Sajátságos élet volt az ötvenes években nálunk.

Akkor szerepelt egyének azt állítják, hogy sohasem volt a társadalmi élet olyan élénk, mint azokban az időkben, ami abban leli magyarázatát, hogy a nemzeti élet minden nyilvánulása teljesen megszűnt s a férfiak is a házi tűzhely s az atyafilátogatásra voltak utalva.

A nemzet dacolt az uralkodó államhatalommal. A leggazdagabb úr sem fizette meg adóját, ha csak katonaság által nem hajtották be azt.

Ezt az adóbehajtó katonaságot hetekig eltartotta néha egy-egy oligarka, még pedig úgy, hogy 100-150 katona is volt a háznál ugyanannyi lóval, amiért is ezeket a beszállásokat el-nevezték: kényszer vendégszeretnek.

Voltak rá esetek, hogy a katonák nagyon rakoncátlanul viselkedtek, így például Bárczay Gyula tiszaroffi nagybirtokos kastélyában, a ház úrnője, született Kemény Ida bárónő szalon-jában, a selyempamlagokra sáros csizmával feküdtek le a kürasszirok és szegeket vertek a drága festményekbe s arra akasztották abrakos tarisznyáikat.

Egy más alkalommal, báró Sennyey István özvegyénél a zemplénmegyei Pácinban, teljes hat hétig volt katona-elszállásolás, de itt, kivételesen, egy igen finom, előkelő osztrák főnemes, gróf W. volt a parancsnokuk, aki nem engedett meg semmi rablógarázdálkodást.

A fiatal W.-nek állásába került ez a nagylelkűség.

Abban a kényszer vendéglátás korában történt, hogy egy nagyon szomorú alkalommal az egész országra nézve rendeletileg parancsolták meg a gyászt. Akkor tudniillik, amikor a kis Zsófia főhercegnő, az uralkodó-pár első gyermeke Budán meghalt.

Az 1857-ik év tavasza nagyon hideg, nagyon nedves volt. A kis főhercegnő, az angyali szép kis szőke baba, lement a budai várkertbe, amely még akkor nem nyílt meg a közönség számára és ott széles jó kedvében, kergetett egy göndör fehér báránykát. A bárány nagyokat szökölt, a kis leány utána, a hegyekről fújó hűvös tavaszi szellő pirosra csípte arcocskáját, de rászállt a fölmelegedett, lihegő tüdőre is...

A hatalmasok parancsolnak mindennek - csak az elemeknek nem, amint ezt Hugo Viktor szépen megírta „Az infánsnő rózsája” című költeményében.

A kis Zsófia főhercegnő, akár egy szegény napszámos gyermeke, tüdőgyulladásba esett s hiába állták körül ágyát Bécs és Budapest doktori fakultásainak leghírnevesebb orvosai, pár napi vívódás után meghalt.

A királyi pár vígasztalhatatlan volt. Király ő felsége imádta a kis Zsófia főhercegnőt és egyik nagynéném, aki Grünne gróffal - a gróf akkor nagy szerepet játszott az udvarnál - sógorsági viszonyban állt, későbbi években is gyakran emlegette, hogy ő felsége órákig eljátszott a kis Zsófia főhercegnővel, hogy bábuozni segített neki, sőt, amikor a kis főhercegnő babaruhákat mosott, ő maga vasalta azokat ki, egy pici, sárgaréz vasalóval...

A fiatal, délceg uralkodó, a gyermekszobában majdnem maga is olyan volt még síma, rózsás arcával, mintha leánykájának idősebb fivére lett volna.

A kis főhercegnő halála mély gyászbáborította az uralkodó-házat és ő felsége azonnal lemondott a magyarországi körút folytatásáról, amelyet éppen akkor terveztek.

*

Gyürky Pál, a dúsgazdag nagybirtokos, valóságos belső titkos tanácsos és volt brassói főispán, bálvány-utcai termeiben fényes estély volt május 28-áról 29-ére, éppen péntekre virradóra. A szocietás teljes számmal egybegyűlt s az akkori jeunesse d'orée matadorjai: Károlyi Gyula és Viktor, Perényi Károly, Bohus Laci, Kállay Béni, Orczy Elek éppen a quadrille összeállításán fáradoztak.

A ritka szellemes, bizarr szépségű Forgách Eliz grófnő, a későbbi kancellár unokahuga, aki rendszeren játszani szokott, már leült volt a zongorához és a négyes megkezdése előtt valami ábrándos „Réverie”-t markirozott.

Gyürkiné, Odeschalchi Gyulánéval, aki éppen új asszony volt és menyével, szintén friss menyecskével, Gyürky Ábrislé, Orczy Saroltával beszélgetett egy ablakmélyedésben...

Egyszerre csak belép a szalon melletti kis terembe, amely buffet-nek volt átalakítva, Jules, a francia komornyik és int a háziasszony egy tízéves kis niecejének *** Leonienek, hogy jöjjön ki.

A gyermekleányka kifutott - aztán ismét bejön és valamit súg nagynénjé, Gyürky Pálné fülébe.

A quadrille már megkezdődött és Károlyi Gyula aki Zichy Pál Ferencnével táncolt, éppen elkiáltotta magát:

- En avant, double chaine...

A háziasszony arcán látható zavar tükröződött vissza, aztán szintén eltűnt a kis melléktérbe.

Az egyik alacsony pamlagra most magas, halvány, igen elegáns, feketébe öltözött férfi kelt föl, a budapesti főúri házak akkori elkényeztetett orvosa: Balassa János. Néhány lépést tett Gyürkyné felé, aztán halkán, kissé nyomott hangon így szólt:

- Meghalt... ismét egygyel több az ok, hogy a kapocs lazább legyen, s Buda még gyűlöltebb helyülé váljon oda fönn.

- Borzasztó! - suttogta szinte gépiesen utána Gyürkyné.

- Excellenciás asszonyom, szüntesse meg a táncot... oszlassa föl a társaságot, egy valóságos belső titkos tanácsos házában nem illik mulatni Zsófia főhercegnő halálának éjszakáján.

*

Tíz perc múlva egymásután oltogatták ki a csillárokat Gyürkyéknél és a bálvány-utcai Nádasdy-ház frontja sötétben nézett ki az Erzsébet-tér fájaira.

A társaság eloszlott, mert nem illett mulatni Zsófia főhercegnő halálának éjszakáján.

Másnap reggel aztán itt is, ott is kezdtek kitűzni egy-egy fekete zászlót.

Leginkább hivatalos épületeken, laktanyákon és olyan házakon, amelyekben előkelő hivatalnokok, katonatisztek laktak, tűntek föl a fekete zászlók.

Nem érzett akkor a nép együtt az uralkodó-házzal - ami nekik fájt, az nem fájt nekünk - viszont a mi fájdalomaink érintetlenül hagyták az ő szíveiket.

Oly kevés volt a fekete zászló Budapesten, oly bántóan csekély a részvét: hogy ekkor hivatalosan kiadták: hogy gyászolni *kell*.

- Muszáj siratni Zsófia főhercegnőt! - így értelmezte ezt a rendeletet a nép, amely nemcsak Budapestre, de az egész országra szólt.

Minden megyefőnök, minden kerületi előljáró, akit akkor Bezirkernek hívtak, kapott egy ilyen rendeletet.

A rendelet mellé részvétívek voltak csatolva, amelyeket szétszítottak a földbirtokosok és a pór nép közt is.

Amelyik földbirtokos, a hivatalos presszió mellett is, vonakodott nevét a részvétívre fölírti, az biztosan számíthat a kegyvesztettségére.

Egyik borsodmegyei Ragályi, hogy valamiképpen kikerülje, római eljáráshoz folyamodott s szántszándékkal ellőtte jobb kezének két ujját - amikor aztán jöttek az ívért, hogy elvigyék, Ragályi megmutatva bepótlált kezét, elmondta a Bezirkernek, hogy vadászat közben baj érte s keze megcsönkült s így nem teljesíthette alattvalói kötelességét.

Örökre nevezetes marad a hevesmegyei Fancsal község kántorának ékes rigmusa is, aki a következő, diplomatának is becsületére váló két sort írta a részvétívre:

„Ösmervén Zsófia hercegnőt angyalnak -
Szünjenek könnyei már folyni Fancsalnak!”

Az uralkodó pár, drága kis halottját Bécsbe szállítva, sokáig nehéz szívvel gondolt Budára és majdnem tíz év telt el, amikor a királyné ő felsége ismét visszatért a magyar fővárosba.

A gyászos esemény elmúltával, 1866 nyarán, a königgrätzi szerencsétlen ütközet után jött a királyné ő felsége megint Budára, s Rudolf trónörökösrel és Gizella főhercegnővel a zúgligeti, Kochmeister-féle nyaralóban lakott.

Örömnövepek színhelye volt aztán a budai vár a koronázás után és ott, ahol a szegény kis Zsófia főhercegnő koporsója állt, ringott tizenegy év után a felséges uralkodó pár *kis magyar lányának*, Mária Valéria főhercegnőnek a bölcsője.

KIRÁLYI SZÁLLÁSOK A RÉGI PESTEN.

Fővárosszerzte, de különösen a Belvárosban igen nagy örömet keltett a hír, hogy *Ferenc József* király beállt budapesti háziúrnak.

A régi kúria telkét vette meg a király, illetőleg az uralkodó család hitbizománya, amelyet II. Leopold császár és király a mult század utolsó tizedében alapított volt.

A kúria, még mielőtt a Pálos-szerzeté lett, jó ideig magánosok tulajdona volt és többször cserélt gazdát. Így 1724-ben gróf Brisler, cs. kir. élelmezési biztosé volt, aki 1600 rh. forintokért Szeleczy Mártonnak adta el. *Obristwachmeister des löbl. Nádasdy Regiments, vice Judicis Curiae*, ahogy az adásvételi szerződésben áll. Szeleczy Márton később kilenc esztendeig viselte Pest vármegye alispáni tisztségét, de akkor is a saját házában maradt. Bizonyítja ezt egy négyrét hajtott, árkus papirosból való boríték, amelyen a vice-ispán szállását *in foro B. P. Franciscanorum*, vagyis a tisztelendő franciskánus atyák piacán lévőnek nevezi meg a levél küldője.

Bizonyosan pompásnak készül az a palota, amely az üres telekre kerül, s ez lesz az első ház, ami a magyar fővárosban, a magyar király, a magyar királyi család otthona lesz. A budai várkastély tudvalevőleg az országé - s a magyar fővárosnak csöndesebb, kevesebb forgalmu részén emelkedve, semmiesetre sem olyan alkalmatos, mint az új palota, bent a főváros kellő közepében.

Elmúlt idők krónikáit, családi levelezéseket, naplókat forgatva, azt vesszük észre, hogy mennyire nem szerettek a Habsburgok a budai várban lakni.

Kitűnik ez már abból a levélből is, amelyet Mária Terézia akkor írt Grassalkovich Antalnak, a *magyar királyi kamara Elölülőjének*, amikor leánya, Mária Krisztina főhercegnő, férjével, a száz-tescheni herceggel, az ország kormányzójával a magyar fővárosba készült.

Mária-Krisztina főhercegnő annyira félt a várbeli „*barátságtalan, szűk és sötét utcáktól*”, hogy elutazása előtt már hónapokkal kérte felséges édes anyját, hogy: *inkább a pesti oldalon és privát házban váltatna számukra lakást*. A királynő a szálláskeresést Grassalkovich Antal grófra bízta, aki egykoru följegyzések szerint a 454. számú házat választotta ki. A gróf jelentése szerint, egyike volt ez *Pest legnóbelabb* épületeinek és *Grassalkovich, Susanna ezredes-nétől* ment át Majthényi Károly és neje, Beleznyai Mária tulajdonába. Jelen század elején leírhatatlan fényvel és pompával Kállay Péter, a *szabolcsmegyei nábob*, tartotta itt aztán udvarát, aki neje, Majthényi Lucia révén jutott ehhez a házhoz.

Hogy mennyire szíven feküdt Mária Teréziának a lakáskérdés, mutatja a Grassalkovich Antalhoz sajátkezűleg és nem a legkifogástalanabb ortografiával írott levele:

„1769. Pressburg. Die 24. 9-bris.

Lieber Gf. Grassalkovich!

Nachdem künftigen Jahren, und Monath February Meine Tochter Maria-Ch. mit Ihrem Gemahl, Herzogen zu Sachsen-Teschen, nachher Pesth kommen wird, und weilen in ihren bestimmten Wohnungen, ein- und andere Reparationen vorzunehmen, Kuchl und Gang gemacht werden muss, als' werden diese Auslagen aus dem Hungarischen Camerale bestritten und alldorten in Ausgab' zu stellen.

Maria-Theresia m. p.”

Miután Pestre jött a hercegi pár, Mária Krisztina *fölöttébb* meg is volt elégedve lakásával. Ezt többször említi is a királynőhöz írt leveleiben, akinek elmondja, kikkel társalog, milyen benyomást tesz rá a város, milyent tesznek az emberek - és hogy: *Pest távolról sem olyan finom és eleven, mint Pozsony*. Érdekes egyik levele, amelyben a mai belvárosról emlékezik s azt mondja, hogy még lakásuk közvetlen közelében is, ahol pedig a *legcsinosabb épületek állanak*, van elég pusztá telek, égett sövénynyel bekerítve, de kerítetlenül is, meg ha utcájukból - a mai Koronaherceg-utcában állt a Grassalkovich, Susanna-féle épület - kifordul, Pichler Mihály szuster háza igazi: „*Mördergruben, schlecht von Kott und Holz, mit einem Tag...*” - *Dach*. -

II. József, a nagy császár, aki utált minden cifraságot, zajos fogadtatást, ha a magyar fővárosba jött, rendszeren vendégfogadóba szállott. Még pedig a *Hét választó fejedelem*-hez címzettbe, amely a mult század vége felé annyira nevezetes volt. Vörös galléru, zöld waffenrockban, sárga nadrággal, amelyhez nyáron rendszeren térdig érő, fehér gyolcs kamáslit viselt, akárhányszor látták ott gyalog ki- s bejárni a pesti polgárok, valaminthogy a hivatalos urakat is rendszeren ide rendelte magához.

A császár türelmetlen, ideges ember volt. Egyszer a budai színház ügye miatt magához hívatta Niczky Kristóf grófot, aki nem érkezett a pontos időben. II. József fogta dinnyealaku, viaszos vászon ernyőjü utazó sapkáját, amelyet leginkább gyöngé szemei végett használt és így állt ki a szálló kapujába.

- Nini, a *kalapos király*... - suttogta egy csomó arra haladó diák, akik fölismerték az uralkodót. Niczky gróf, aki szembejött az ifjakkal és hallotta megjegyzésüket, rohanva sietett a vendégfogadó kapujához. Mekkora bámult, amikor ott találta a császárt, aki mogorván így szólt hozzá: *Egy negyed óra óta várom az urat. Az úr pontosabb is lehetett volna*.

Mikor József császár 1786-ban unokaöcscsét és örökösét, Ferenc főherceget - a későbbi Ferenc császárt - néhány hónapra Magyarországra küldötte, ugyancsak a *Hét választó fejedelem*-nél vétetett neki szállást.

„...írhatom az úrnak, hogy nagy *Elevenség* vagyok amióta az *Ertz-Herceg Ferentz a hét Ellecteur Churfürstben vett szállást...*” írja *Szemere Ferenc* egyik atyafiához küldött levelében, viszont maga Ferenc főherceg is foglalkozott rendszeren vezetett naplójában pesti szállásaival.

Itt olvassuk, hogy szobabeli bútorzata semmiben sem különbözik a rendes vendégfogadói szobák berendezésétől. Csak tábori ágya és toilette készlete volt sajátja, még pedig olyan, aminőt császári nagybátyja szokott magával hordozni. A budai királyi várlakról emlékezve, így ír Ferenc, a későbbi császár:

„- A várlak igen nagy, de csak a *parancsnokló* lakik benne, akinek éppen most építik új lakosztályát. A kilátás gyönyörű, majdnem Vácig el lehet látni; a másik oldalon, a Rácváros felé sem megvetendő a vidék. A vár házai elég csinosak, de összevéve, olyan hatást tesz rám az egész, mintha börtönbe volnék. A pesti oldal sokkal kellemetesebb, szinte vidámabb. Alkalomadtán itt szívesebben lagnék állandóan...”

Ferenc főherceg amikor uralkodó volt, azért szintén Bécsben lakott állandóan, aránylag azonban gyakrabban megfordult a magyar fővárosban, mint elődei, sőt 1809-ben, a francia háború idején, az egész uralkodó család Budán vonult meg. Megemlékezik erről József nádornak a fölkelő nemességhez kiadott manifestuma is, mondván: „Ő Felsége, a királyné s az egész Királyi Ház kebelünkben van. Oltalmunk alá bízta szeretett királyunk mindazt, ami tulajdon Életénél kedvesebb”.

Pest és Buda polgársága lelkesedett Ferenc császár gyönyörű szép, rendkívül szellemes harmadik neje, Mária Ludovikáért s ahol csak hintóját látták az utcákon, fölarsant az egetverő

vivat. Erről emlékezve írja Mária Lujza, Ferenc császárnak második házasságából származott leánya, aki bájos mostoha anyjánál alig néhány évvel volt fiatalabb, egyik, atyjához intézett levelében, hogy: „Szeretném leírni a budaiak és pestiek örömét. Nem látunk egyebet örvendő arcoknál s amerre csak a mama megy, hangos *vivat* harsan föl”.

A magas uraságok szobáit Vogel, *Privilegiumos Mobiliák Fabrikája* ujdonat új bútorokkal rendezte be és mint egy régi naplóban olvasom: „Pestről Budára egész napokon át hirtelték a sok *Causeuse*-t, *Piruts*-ot, *Forte piano*-t és ánglus módra fűzött matrácokat...”

Pünkösdtől egészen június 14-ikéig, a szerencsétlen győri ütközet napjáig tartott ez az eleven élet Budán. Pálffy Ferdinánd gróf, aki a válságos napokban a császár és császárné levelezését közvetítette, meghozta azonban a veszített csata hírét. Ekkor Ludovika császárné Egerbe költözött és: *egyszerre minden tsendes leve és nagy rettegés fogta el a lakosságot*, mondja egy egykoru följegyzés.

A háborúk lezajlása után Ferenc császár - akkor már negyedik feleségével, Karolina Augusztával - 1820-ban jött ismét hosszabb időre a magyar fővárosba.

És mivelhogy régóta utálta a vár sötét utcáit, Pesten szállt meg, még pedig a gróf Károlyiak Egyetem-utcai *Familia-Házában*.

Károlyi József özvegyének képviselőjében, gróf Waldstein Emánuel, a három fiatal Károlyi grófnak a gyámja, volt az uralkodó pár házigazdája és mindent elkövetett, hogy a pompához és kényelemhez szokott felségek semmiben se érezzék hiányt.

A császári pár pesti időzése a rákosi *táborlatok* idejére esvén, temérdek magas uraság gyülekezett itt össze, úgy, hogy egy hónapig igazi zajos udvari élet folyt a magyar fővárosban. Említésre méltó azonban, hogy a budai várban a magas uraságok közül egyik sem vett lakást, de mint egy akkori főrangú hölgy naplójában olvassuk: „Antal fhrgr Tallián consiliáriusnál, Lajos fhrgr Laffert báró házában, Cambridge, ángoly Királyi Hertzeg és Károly Baváriai Hertzeg pedig Horváth József Csász. kir. kamarás házában szállottak meg...”

Karolina Augusztá császárné a *Károlyi Familia Házában* fogadta a gróf Teleki Lászlóné vezetése alatt tisztelgő főrangú dámákat, valamint jöttek a császárnak jelentéstételükkel a főtisztek, köztük *Wlassics* Ferenc tábornok, a Mária Terézia-rend vitéze és az akkori rákosi *táborlat Fő-Intéző Generálisa*.

Mint egy egykoru följegyzés mondja: „szeptember 21-én Albert Szász-Tescheni hertzeg a’ felséges Udvar, ’s az itt lévő Fő-Vendégeket a’ Promontoriumban vendégelte meg, s ebéd után a’ Csepel szigetébe’ által hajózáván, a’ magas Uraságok ott is töltötték az Éjczakát, a’ hol egy igen diszesen elkészült Leveles Szinbe’ ama híres Bihari Magyar Nótáival, sokáig mulattatásukra igyekezett...”

A legutóbb múlt évtizedekben hosszú ideig szomorú emlékezetű volt a királyi várak dicsőült Erzsébet nagyasszonyunknak is. Itt érte az első fájdalom, a kis Zsófia főhercegnő halála. Később kedves események, Mária Valéria főhercegnő születése, Gizella főhercegnő eljegyzési ünnepe fénybe vonta a múlt árnyékát, de azért sem a királyasszony, sem a király, sohasem szerette úgy a rideg várakat, mint például Gödöllőt, ahová magyar udvari életünk legszebb, legkedvesebb emlékei fűződnek.

PAN BENICZKY PANYI BENICZKÓ.

Filemon és Bauczisznak az esete nagyon régi és nagyon megható.

Manapság már nem igen hallani ilyen házaseletről. Mert hiszen nem mostanában éltek ám a Pan Beniczky meg a Panyi Beniczko sem.

A régi gőz és villám nélkül való időben, Nógrádban volt kúriájuk. Talán Mohorán vagy Láziban, már magam sem emlékezem rá, hogyan mesélték nekem ezt otthon.

De bizonyosan afféle régi, „dupla fedelű” kúria volt. Az ablakokon vaskosarak, a vaskosarak mögött muskátli, rezeda meg sárga viola. Az udvaron galambdúc, körülötte szép bóbás, kényes fehér meg sötétkék szárnyu galambok.

A kapu nyitva állt, mert a régi Magyarországon a nemesi háznál szégyen lett volna a bezárt kapu. Járt is vendég, de azért Beniczky Sámuel meg a felesége legboldogabbak voltak akkor, ha egyedül lehettek.

Szép, enyhe nyári napokon, együtt sétálgattak a kertben, akkor is karonfogva, akárcsak valami szerelmes pár. Borús időben beültek a szobába, az ócska módi kanapéra és olvasgatták a „*Hazai és Külföldi Tudósítások*” utolsó füzetét.

A kanapén is karonfogva ültek és csak akkor eresztették el egymás karját, amikor az ujságlapot meg kellett fordítani.

Ha mentek Gyarmatra, Losoncra, vagy valami családhoz látogatóba, a nagy bőrfedeles, rugóra járó hintóban is karonfogva ültek be. Az egész vidéken alig volt ember, aki másképpen, mint karonfogva látta volna őket, ezért is, soha sem említették őket külön.

A parasztok ha az urat említették *Pan Beniczky*, rögtön utána tették *Panyi Beniczko*. De így hívta már őket az úri rend is és ezek sem emlegették egymás nélkül a házastársakat.

Történt egyízben, hogy megyei *Congregatio*-ra gyűltek össze az urak, s hogy az örökös só gravament letárgyalták, táblabíróválasztásra került a dolog.

A nemes rendek közt első sorban jelölték Beniczky Sámuel is, aki a zöld asztalnál kivételképpen egyedül ült ugyan, de jobb karját drágaköves kardjára támasztva, most is olyan formán görbítette meg, mintha valakit vezetni akarna.

Egyhangulag, nagy lelkesedéssel ment végbe a választás, s a rendek hangos *vivát*-ozásba törtek ki.

Amint kardjaikat csörtetve lejöttek a megyeházból, még egyre *vivát*-oztak az urak s a piaci népség, a sok diszruha láttára, mind köréjük gyülekezett.

- *Vivát Beniczky!*

Nem is kellett ennél több a mohorai meg a halápi parasztnak, ahányan voltak, pedig szép számmal begyűltek a hetivásárra, valamennyien elkezdtek ordítani:

- *Vivát Pan Beniczky Panyi Beniczko!* - Akárhogy fogták is be markukkal a szájukat, kiszaladt a szó, - Mert lehetetlen az, hogy Beniczky Sámuel egyedül legyen valahol, s ha ötletet élnek, a feleségét is okvetetlenül éltetni kell.

Óriási kacagás felelt a parasztok egetverő *vivát*ozására, s megyeszerte híre ment neki, hogy most már Beniczky Samuné *táblabíró*, mert megválasztották a mohorai tótok.

A krónikás adoma sem egyéb különben, mint szimboluma annak a nagy szeretetnek, amely a Beniczky-párt összekötötte. Halálig boldog egyetértésben éltek, s emlékezetük fenmaradt a családban. Ha jó házasságokról esik szó, még most is összedugják fejüket az öreg nénikék és mosolyogva emlékezve, fontoskodva mondják: Pan Beniczky Panyi Beniczko.

JÓZSEF NÁDOR MEG A KURTANEMES.

Svéd eredetűek voltak a Sturmannok, s a magyar nemességet katonai érdemek miatt kapták sok száz esztendővel ezelőtt.

Sturmann Márton, aki magát ózdi és zádorházinak írta, már a múlt század végén nagy úr volt és nem is tudta hogy mekkora nagy volt a gazdagsága. Kedves embere volt a *consiliárus* úr József nádornak is. Ha beszállt a régi Aszalay-kaszárnya mellett épült krisztinavárosi *magna curiá*-jába, minden előzetes tisztelgés mellőzésével ebédre hívatta meg a palatinus.

Amikor Sturmann Márton a *Coalitio*-t, vagyis az egységes gömörmegyei vasművek első részvénytársaságot szervezte, akkor meg is látogatta József nádor.

Leírhatatlan pompát és fényt fejtett ki akkor a ház úrasszonya, 'Sembery Anna Mária és csupa vert ezüst tál, tányér, metszett velencei kristály tündökölt az asztalon.

A vizesréti kastély nagy ebédlője, amelyben egyik farsangi dínom-dánomkor huszonnégy cheveaux-leger lóháton járta a négyest, virágerdőhöz volt hasonló, sarkaiban pedig valóságos pálma- és narancsligeteket helyeztek el.

Mindenki várta a palatinust, s az egész vidék búcsút járt Vizesrétre, hogy megnézzék az előkészületeket. Köztük egy kurtanemes azt a kegyet kérte Sturmannétól, hogy inasruhába öltözkedve, ő is szolgálhassa majd a nádort.

A háziasszony sehogy sem akarta kérését teljesíteni. Hiszen Bécsből hozattak a *Tafeldecker*-eket, ezek oktatják még az ügyes házi komornyikot, inasokat is, képtelenség olyan embert ilyen szolgálatra alkalmazni, aki maga is úr és soha tányérváltáshoz, mi egymáshoz nem értett.

De a kisnemes addig könyörgött, amíg a jó Sembery Anna Mária megindult kérésén és beleegyezett:

- Isten neki, szolgálja hát az úr a palatinust.

A nagy nap bekövetkezett. A mérges juhászkutyákat jó előre elcsukták, de az egyik valahogy mégis csak kiszökött és irgalmatlanul megugatta a pompás négyes fogatot, amelyen a virággal díszített kastély elé hajtatott a nádor. Sturmann Márton rendkívül röstelte a dolgot, kergette is a kutyát, de már félig kárba veszett a' szép latin oráció, mert a nagy lompos nem ment el, de megbarátkozott és sáros orrát odadörzsölte a fenséges úr térdéhez.

- Jól van így - mondá a nádor, véget vetve a zavarnak, - amely háznál a kutya örül a vendégnek, ott a gazda is szívesen látja vendégét.

A nagy ebéd fénypontja volt a fogadtatásnak. Oly aszút öntögettek a pohárba, amelynek minden cseppje egy-egy aranyat ért.

Selyemfrakkos, selyemharisnyás lakájok, zsinóros, magyar-dolmányos hajduk szolgáltak föl, utóbbiak közt a kurtanemes, aki minduntalan elvétette a sort, s a halmozott tálat *jobboldalról* kínálta a palatinusnak.

'Sembery Anna-Mária végre is megsokalta a dolgot.

Odafordult a nádorhoz, s töredelmesen bevallotta az egész esetet.

A fejedelmi vendég jóízűen mosolygott, s oda intve a nemest, így szólt hozzá:

- Igen köszönöm ragaszkodását és máskor csak bátran, azon az oldalon nyújtsa az ételt, ahol a kenyér áll.

A dúsgazdag Sturmman Márton leánya, a ritkaszépségű és nagyműveltségű Karolina, felesége lett később Beniczky Pálnak, Meerwahl Zsuzsánna fiának, aki édesanyja papucsában a csodás írást találta: *Suchet und ihr werdet finden*. Igen nemes gondolkozásu, áldott jó feleségében eszerint csakugyan megtalálta a jövődölt kincset...

A MEERWAHL ZSUZSÁNNA PAPUCSA.

Valahányszor Tó-Győrkről Sztrácinba mentünk, a nagyanyám mindig némi titokszerűséggel mutatott az úttól oldalt eső halápi kastély felé:

- Ott volt a *schwarze Kammer*. A XVIII. század derekán *referendarius* volt Bécsben Beniczky Sámuel. Nagy hivatal volt az akkoriban és az előkelő, finom udvari emberrel nagyra volt a familia.

Amikor Sámuel úr unokaöccse, Beniczky Pál jegyben járt Meerwahl Zsuzsánnával, először is a referendarius bácsinál tette tiszteletét.

A familiában mindig nagy szeretettel voltak egymás irányában az atyafiak. Beniczky Sámuel is örvendezve ölelte keblére Pált és megígérte neki, hogy nem felejtkezik meg a nászajándékról.

Akkor még nagyon gavallérosak voltak a nagybácsik. Beniczky Sámuel meg éppen kitett magáért. Nászajándékba fölépítette Pálnak a nagyhalápi kastélyt. Ez meg a hetedhét országra szóló lakodalom után be is költözött szépséges Zsuzsánnájával.

Mert szép volt Zsuzsánna és nagyon eszes, szellemes asszony. Talán egy kissé nagyon is eszes.

Furcsább asszonyról még nem írtak a régi krónikások. Hóbortosságában valódi rendszer volt, s ez teljesen egyoldalulag fejlődött ki benne.

Mint feleség kitűnő, mint anya páratlanul gondos volt. Tizenhat gyermeke közül tizet nevelt föl, s olyan takarékos, körültekintő gazdasszony nem volt hét vármegyében. Históriáról, mithológiáról, asztrológiáról, sőt az akkor annyira divatos alchimiáról is el lehetett vele társalogni. Úgy beszélt mindenről, akárcsak valami professzor.

De ha akadt aztán ember, aki a halápi kastély nagy szalonjának egyik márványkonzoljáról nem akarta elhinni, hogy az *verwünscht*, vége volt minden tudománynak, minden józanságnak.

Zsuzsánna asszony dühbe jött, összeszidta az illetőt, s még a hagyományos magyar vendégszeretetről is megfedkezve, valósággal kinézte az olyan látogatót.

Amit erre a konzolra tettek, azt azonnal fölkapta, s vitte a kastély egyik földszinti szobájába.

- *Verwünscht!* - kiáltotta ilyenkor rendesen, s bedobva a tárgyat az ajtón, még a kulcsot is megfordította a zárban. Ezt az örökké csukott szobát, amelynek még ablakait sem nyitotta ki soha, nevezte el aztán *schwarze Kammer*-nek a halápi kastély úrnője.

Drága indiai sálók, nehéz selymek, bársonyok, arany, ezüstnemű is kerültek ide, s amikor Meerwahl Zsuzsánna meghalt, több ezer forintnyi készpénzt is találtak ottan, még pedig olyan bankókban, amelyek akkor már értéküket veszítették.

Még a végrendeletével is megtréfálta az utódokat.

Bár nagyurasan éltek Beniczky Pálék, Zsuzsánna kitűnő beosztása, ritka értelmes gazdálkodása következtében szép vagyont gyűjtöttek.

Szántóföldek, rétek, erdők, bányák bőven voltak, de nem ebben állt a legnagyobb gazdagságuk.

Csendesen suttogták, hangosabban is beszéltek a familiában, hogy temérdek kincse, arany, ezüst pénze van Zsuzsánna asszonynak, de hogy hol tartogatja, arról nem igen tudott halandó.

A beszercebányai nagy házában volt éppen Beniczky Pálné, amikor megbetegedett és közeledni érezte utolsó óráját.

Sürgönynek híre sem volt még akkor. Amire a staféták kiértek Nógrád vármegye napsütötte, lankás völgyeibe, mire a szerető gyermekek fölsiettek kincses Besztercére, lehunyta volt már szemeit a nagyasszony.

A gyászos szertartások végével, prédikátorok ékes búcsúztatója, szomoru zsoltárok immáron hogy elhangzottak, a hátramaradottak figyelme valamelyest a földiek felé is irányult.

A gyermekek, nehogy megrontsák egymást, elkezdtek a végrendeletet keresni.

Sámuel a százfiókos almáriumot kutatja, Antal az apró, vékonylábu mahagóni asztalfiókban keresett. Zsigmond a könyveket lapozgatta át, talán éppen valami *Ritterroman* lapjai közt rejtette el a mama ezt a fontos írást, Tamás meg Lajos, a négy lánynyal együtt a faliszekrényeket meg a *Windofen*-okat nézték végig, amíg Pál a bútorok alját vette szemügyre.

Órákig keresgéltek már, amikor egyszerre csak Pál tekintete valami piros selyempapucson akadt meg. Összecsavargatott cédula kandikált ki fehér béléséből, amit alig hogy kivett, azonnal megismerte édesanyja írásáról: - *Suchet, und ihr werdet finden...* - Ennyi állt a papiroson, s bár hetekig kerestek a Beniczky gyerekek, más végrendeletet nem találtak.

Lassankint megosztottak aztán a birtokon, de a Meerwahl Zsuzsánna ezüstjét, aranyát egyik sem találta meg közülök. A szájhagyomány azonban azt tartja a felvidéken, hogy sok-sok évtized múlva, megtalálta azt egy Sz... nevű beszercebányai polgár, aki a hajdani Beniczky-házat megvette, s rövid idő alatt dúsgazdag ember lett belőle.

A ház falába bevakolva, egy óriási rézüstben akadtak volna a kincsre, abban a szobában, ahol egykor Beniczky Pál a Meerwahl Zsuzsánna papucsát megtalálta, s az arany- és ezüsthalom tetején ott hevert a papucsnak a párja is.

Nagyanyám sokszor elmesélte nekem ezt a históriát a Meerwahl Zsuzsánna papucsáról, benne a nevezetes írással: *Suchet, und ihr werdet finden...*

Számtalanszor ismételtam már magam is ezt a furcsa mondást, s érett észszel akárhányszor el gondoltam, hogy a sok kincset, aranyat, ezüstöt csak szimbolice értette talán a néhai Beniczky Pálné! Talán csak azért hagyta hátra utódainak, hogy *keressetek és megtaláljátok*, hogy soha se fáradjanak el a munkában, türelemben, akaraterejük ne csökkenjen, ha bekövetkeznek a nem-szeretem napok, s kitartsanak a megpróbáltatások, küzdelmek nehéz időszakában.

És ha így volna, bizony mondom, nagy kincset hagyott hátra családjának ez a bölcs-bolond asszony. Nagyobbat minden mulandó földi vagyonnál, mert a csüggedést nem ismerő akarat-erő végre is diadalmaskodik, legyőz minden akadályt és igazzá lesz Meerwahl Zsuzsánna mondása: *Suchet, und ihr werdet finden.*

AKI A KORONÁT MEGMENTETTE.

Kossuth halálának évfordulója alkalmából megemlékezett az ifjúság Bónis Sámuelről is, arról a jeles hazafiról, akire rábízta Kossuth szent István koronáját, amikor Windischgrätz csapatai hatalmukba kerítették a magyar fővárost.

Híres, neves kuruc család volt a Bónis-család mindenha. Elsárgult, ócska írásaik csupa jószágkonfiskációról, meg nótázásról szólnak. Minden rebellióban és perduellióban ott látjuk őket szerepelni és ismeretes tolcsvai Bónis Ferenc, abaujvármegyei alispán esete, akit egy akcentus miatt hurcoltak vérpadra. A kassai császári katonák parancsnoka ugyanis egy alkalommal élést kérve Bónistól, ez levelében így írta neki vissza: majd küldök én neked élel. Ezért az egy akcentusnak az elhagyásáért aztán a vértörvényszék elé állították és leüttette a fejét Karaffa.

Bónis Sámuel atyja szintén Sámuel volt, a híres szabolcsmegyei alispán. Messze földön nem volt olyan úri porta, mint Bóniséké Nagyfaluban. A politikai élet minden számottévó tagja megfordult a nagy vicispán házában, a vidéki társas életnek pedig középpontjává tette a kiválóan művelt lelkű és szellemi háziasszony, vargyasi Dániel Borbála. Boka hegedűje meg oda csalta a fiatalságot, amely kivált ünnepek alkalmával ellepte a magna curiat.

A család fiai, Barnabás meg Sámuel kocsiszámra hozták a sok jogászt. Juristának hívták még akkor őket és a híres Kövy professzort hallgatták Sárospatakon.

Kitűnő tanuló volt Bónis Samu, amellet jószívű, olyan lány, akár egy darab írósvaj. Ha elmúlt a vakáció, még jurista korában is órákig bujkált a nagy falui kertben. Nem mintha a diligenciától rettegett volna, de kerülte a búcsúzást. Mert nehezen szakadtak ám el abban a régi világban a szülői hajléktól, nem úgy, mint ma, amikor az úrfi cigarettázva, füttyörészve búcsúzik, csak arra gondolva, hogyan fog mulatni a fővárosban...

Amint szerette családi körét, olyan jó kolléga is volt Bónis Sámuel. Lángesze mint a tűz emésztette meg a penzumot, mikor aztán a saját feladatával elkészült, segített gyöngébb társainak. Egyik, egy gömörmegyei Soldos nevezetű nemes úrfi, különösen nehezen vette be a tudományt. Jött az exámen - akkor még úgy mondták - és szinte lelte a hideg szegény Soldost. Megbukik, ez a borzalmas valóság lebegett előtte és jaj neki, ha még elégségest se vihet haza.

Bónis Samu régen készen várta már a vizsgát. Füttyörészve sétált ki a Bodrog mellé, ahol Soldosra akadva ez keservesen panaszkodni kezdett. Az áldott szívű Sámuel diák nyomban megvígasztalta.

Magára vállalta, hogy minden írásbeli munkáját megcsinálja, egyebekben pedig a vizsgán sügni fog.

Így is történt minden. Kitűnően ment a dolog. A professzorok bámulták Soldos írásbeli munkáit, feleletei következtek egyre-másra, akár a karikacsapás. Még csak a természethistória, vagyis a zoologia valának hátra. A professzor szólítja Soldost és kérdezi tőle:

- Domine Soldos, hol lakik a cethal?

- Tengerben - sítja Bónis Samu, de Soldos rosszul érti és örvendezve ejti a szót.

- Kenderben...

Általános hahota, amit a tanár fejcsóváló, rideg szava metszett el:

- Domine Soldos, hát azt mondja meg legalább, mivel él a cethal.

- Apró halacskákkal, - sítja most már mérgesebben Sámuel úrfi, egy kissé oldalba is lökve a rossz diákot, aki rákká főve nagy zavarában, stentori hangon vágja ki:

- Apró almáscskákkal...

- Domine Soldos nagy számár! - csattant föl a professzor s mialatt szekundába pónálta a rossz diákot, olyan kacagás harsant föl asszonyunk, Loránffy Zsuzsánna iskolájában, aminőtől azóta sem hangzott talán az a tiszteletreméltó vizsga-terem.

Hogy a kollégiumot elhagyta Bónis Sámuel ex nobili officio, a vármegyét kezdte ő is szolgálni. Amde Szabolcs csakhamar a pozsonyi diétára küldte föl jeles fiát. Innen sodorták magukkal az 1848-49-iki események s mi természetesebb, minthogy a nagyszerű, puritán jellemű Bónisra a megalakult új magyar kormánynál elsőrendű szerep várt. Igazi bizalmi férfiú lett, akire a legnehezebb, legtöbb karaktert megkívántató dolgokat bízta. Így a szent koronának biztonságba való helyezését is.

Midőn Windischgrätz serege már közel járt Pesthez, Kossuth hívatta Bónist.

- Samu, - szólt a belépőhöz - a Bónisok életet, vagyont vesztettek, hogy hívei voltak a szabadságnak. Ehhez a névhez árnyék nem tapad. Ez a név biztosítja rá, hogy szent István koronáját megvédi minden veszedelemtől.

És Bónis Samu egy pillanatig sem gondolkozott. Mint soha, egyetlen Bónis sem, ha arról volt szó, hogy tegyen, vagy meghaljon a hazáért.

A még hivatalosan meg nem nyitott lánchídon Bónis szekere volt az első, amely átrobogott. Harminc gránátos kísérte a nemzet klenódiumát, amelyet vasas ládikában, széna közé helyeztek el a szekéren.

Én még láttam gyermekkoromban egy irtozatos nagy, kékbojtos, vörös szerviánsapkát. Különös áhítattal őrizte a nagyanyám és elmondta, hogy Damjanich felejtette valamikor Cséffán és hogy ezzel takarták be a magyar koronát, mikor Samu bácsi egy éjszaka ott hált meg a drága ereklével.

Világos után is eljött oda még egyszer Samu bácsi. De akkor már oláh parasztnak volt öltözve és míg evett az ebédlőben, Nagy Mihály, az öreg ispán, strázsának állt a kert végébe, nézni nem jön-e valami lisztes zsák. Az osztrák katonákat hívták így a fehér Waffenrockjuk miatt.

Hónapról-hónapra bujdosott világos után Bónis Sámuel, míg hőslélekű neje, nagyréthy Darvas Erzsébet mindenfelé kereste. Igazi hősnő volt ez a lelkes magyar úrasszony akkor. Három férfi sem akad talán manapság, aki annyi veszedelmet és nélkülözést kiálljon, mint Bónisné s panasz nélkül tűrt minden szenvedést, csak arra törekedve, hogy szeretett férjét fölhalálja.

Ez meg is történt, ámde rövid volt a viszontlátás öröme. Bónis Sámuel se kerülhette ki annyi jeles honfiú sorsát és csakhamar megismerkedett az olmützi vár homályos börtönével. Tíz évre ítélték el, ezt is kegyelemből, mert az első ítélet halálra szolgált s így egy Bónissal ismét több lett volna, aki hazaszeretetét életével fizette meg.

Mikor kiszabadult, temetői csönd volt az országban. A szabadságharc zajos, fényes napjait némaság, sötétség váltotta föl mindenütt.

Tétlenségre volt kárhóztatva Bónis Sámuel is és szabolcsmegyei birtokain, családjá körében keresett enyhülést. Lehetett még akkor válogatni: Nagyfalú, Téth, Levelek, mind a Bónisokat vallotta urának.

Hogy a politikai élet pangott, csak társaságos összejövetelek hozták még össze a magyar úri osztályt. Nyílt ház volt a Sámuel úr kuriája is. Annál nyiltabb, hogy növekedni kezdett a két eladó leánya, akik körül a nagykállói, nyiregyházi, de meg a debreceni bálokban is tapodta a földet a nemes ifjúság.

Talpig magyar úr volt Bónis Sámuel, de ritka műveltségű, olvasottságánál fogva nem a Petőfi magyar nemes fajtájából. Szörnyű sokra becsülte a nagy tudományt és szívesen látta, amikor idősebb leányának Korányi Frigyes, a rendkívül képzett, nagyeszű fiatal orvos kezdett kurizálni.

A szomszéd nemes urak, asszonyságok egy kicsit hosszúra nyult ábrázattal hallották aztán, hogy ez a fiatal orvos már vőlegénye is Bónis Malvinnak.

- Á!... - egy szörnyűségesen hosszúra nyújtott á hangzott végig Szabolcsmegye valamennyi vizitszobájában ezután az eljegyzés után. Az agarászostort, darutollas kalapot viselő ifjúság meg szinte elképpedt.

Ugyan mi jutott eszébe Samu bácsinak. Magyar nemes leány és az ura doktor... még hozzá olyan, akinek az apját Sebaldnak hívták és aki...

A többi csak sűgva ejtették. Nem találták ki még akkor a kazár szót.

De Bónis Sámuel jóízűt nevetett a markába. Nagy esze előre megsejtette a liberalizmus diadalát, meg azt is, hogy az agarászó nemes úrfiak régen holmi kis apró hivatalocskákért fognak kunyorálni akkor, amikor az ő Malvin leánya palotában lakik majd és veje elsőrendű kapacitása lesz az országnak.

Aminthogy meg is érte ezt szép sorjában néhai való jó Bónis Sámuel. Hogy ki Korányi Frigyes, orvosi fakultásunk Európaszerte ismert dísze, azt nem kell bővebben fejtegetni.

ÖRÖK SZERELEM.

Bethlen Gábor és Kossuth Vilma.

Volt egyszer egy-német poéta, akinek halála után, egy királyasszony szobrot emeltetett kék ég alatt, kék vizek mellett, suttogó ciprusok árnyékában. Ez a német poéta írt valamikor olyan szerelemről, amelynek soha sincs vége, olyan szerelemről, amelylyel meghal az, aki úgy szeret. És voltak természettudósok, akik költőkhöz hasonlóan poétikusan, szépen írtak az aloé virágáról, amely egy emberöltő alatt csak egyszer virul - és ezt a virágot a nagy szívek szerelméhez hasonlították...

Tulajdonképpen pedig minden szív csak *egyszer* szeret igazán. Lehet ez az *első*, lehet a *tizedik* szerelem, de az élet nagy szenvedélye, amelyről olyan szívesörömet írnak a francia írók, az mindenkinél csak aloévirágként jelentkezik a szívben.

Eszembe jutott, amikor a keresdi családi sírboltban örök nyugalomra helyezték *Bethlen* Gábor grófot, aki nyalka garibaldista tiszt volt valamikor és vitézül küzdött egy másik nemzetnek a szabadságáért akkor, amikor a saját hazájáért nem küzdhetett.

Amikor az olasz ég alatt voltak a magyar legionáriusok, történt, hogy Bethlen Gábor gyakran ellátogatott *Kossuth* genuai lakására. Népes háztáj volt az még akkor. Élt az *uxor adorata*, akit halála utolsó percéig sem tudott feledni a nagy bujdosó és élt Kossuth Vilma is, Kossuth Lajos leánya is, akit a kormányzó gyermekei közül talán a legjobban szeretett.

Ritka szép, ritka eszes és művelt leány volt Kossuth Vilma. Hogyne érdeklődött volna iránta olyan ifju, aminő Bethlen Gábor volt.

Naponta eljárt Kossuthékhoz, az érdeklődésből lassankint szerelem lett, nagy, mélységes mély szerelem, amely csak egyszer virul egy emberéleten át, mint az aloé hullatag, hófehér virága.

Kossuth Vilma és Bethlen órák hosszat sétáltak a tengerparton, amíg Kossuth Lajosné férjével, vagy az egyik, vagy a másik magyar emigránssal sétált utánuk.

Egyszer a Campo Santo elé vitték útjokat. Fiatal, ábrándos leánykák szokása szerint, Kossuth Vilma is a halálról beszélt.

- Láss, Bethlen, ha én itt meghalnék, engem is ide temetnének ezek alá a suttogó ciprusok alá. Ugy-e, eljönne a temetésemre?

Bethlen elnevette magát.

- Inkább a lakodalmán szeretnék lenni.

Kossuth Vilma elgondolkozott, aztán nagyot sóhajtott.

- Nem lesz az soha... meglássa, *megöl engemet a hontalanság*.

Bethlen inas elkomolyodott. És valóban, mintha a szép, ábrándos leány szemében, az arcán ott lett volna az a sajátságos, túlvilági ragyogás, ami azoknak a szemében, az arcán látható, akik nem lesznek hosszú életűek e földön. Mikor a Campo Santoról hazafelé ballagtak, még egyszer odafordult Kossuth Vilma Bethlen grófhhoz:

- De ugy-e, ha mégis úgy fordulna, eljönne a temetésemre?

- El, el, - engedett végre Bethlen az unszolásnak, - de azt óhajtom, hogy majd csak negyvenötven év múlva.

Nem beszéltek többé erről és amikor Kossuth Vilma csakugyan meghalt, Bethlen nem mehetett el a temetésére, mert maga is betegen feküdt.

Az idő telt, múlt. A nagy bujdosó számkivetése véget ért. Véget vetett neki a halál, minden földi bú és baj megszüntetője.

Nemzeti gyászünnep volt a nagy halott temetése, a nemzet körülállta ravatalát, és a gyászoló nemzet hazahozta azoknak a hamvait is, akik Kossuth Lajosnak az életben a legdrágábbak voltak. A számkivetésben meghalt imádott asszony, a forrón szeretett gyermek hamvait.

És amikor Bethlen Gábor, a keresdi kastély egyik csöndes szobájában azt olvasta az ujságból, hogy a feledhetetlen ideál porait hazahozza a hálás nemzet, hogy honi földben hamvadjanak tovább, elhagyta magános faluját, ahol a magyarság javára munkálkodott és feljött Budapestre: Kossuth Vilma temetésére.

- Egyetlen ígéretemet nem tarthattam meg az életben, és ez mindig bántott, most a véletlen segítségemre jött, és ezt is leróhatom, - mondotta Bethlen Gábor gróf a gyászünnepség alatt egyik régi bajtársa fiának, míg a fehérlovas, világoskék gyászkocsi vitte Kossuth Vilma koszorúval ellepett koporsóját a haza földébe, most már igazán örök nyugalomra.

A gyászszekér a Király-utca végén kanyarodott ki a körútra és Bethlen Gábor lehajtott fővel, szemében könnyekkel ment a gyászoló tömeg közt. Harminc és egynéhány év után sem tudta elfelejteni azt az ideált, akinek emléke örökké élt a szívében.

Nem hal meg a szerelem.

AZ ELMARADT NÓTA.

A régi Pestre én már nem emlékszem, de az még eszembe jut, hogy amikor gyerek voltam, a mostani fényes Andrassy-út romhalmazai közt vezetgetett a nagyanyám és magyarázta, milyen fényes épületeket emelnek majd ezeknek az ócska bódéknak a helyére.

Volt egy-egy üres térség is, mindenféle panorámával és látnivalóval. Ott mutogatták húsz kemény krajcárért a *Riesenfräulein Valeriet*, akinek a karja vastagabb volt a derekamnál, Sebastopol bevételét, a villafrankai békekötést, meg a königräzti csatát.

Vasárnap délutánonként, ha oda bevehettem magamat, meggyűlt a baja a nevelőmnek, és csak úgy bírt kicsalni, hogy eskü alatt megígérte, hogy elvisz a Városligetbe, ahol a Cassanova asszony oroszlánprodukcióival rémítgette a gyöngeszívűeket.

Nem láttam, nem ösmertem én a régi Pestet, de nagyon sokat hallottam róla.

A múzeum tözsomszédságában állott a hírhedt *Két pisztoly*, s környezetét apró házikók, veteményes kertek és ocsmány szemétrakások képezték.

A múzeum környékéről eszembe jutott, hogy éppen ennek a csunyasága arra bírt az ötvenes évek végén néhány lelkes fiatalembert, magyar író, hogy hangversenyt rendezzenek, amelynek jövedelmét egy szép, díszes vasrács fölállítására kívánták fordítani.

Igen ám, de az ötvenes években nem volt olyan könnyű hangversenyt rendezni, mint manapság, legkevésbé volt ez könnyű magyar íróknak.

Mert volt a régi Pesten valami furcsa izé, amit úgy hívtak, hogy policáj, és amely, mint a Le Sage sánta ördöge, még a háztetőkön is bekukucskált, és tudta talán még azt is, hogy mit gondolnak az emberek.

A *policáj-spiclik* ott ólálkodtak a Sebestyén-utcai *Piszkos József*-féle sörházban, és mint a hiéna a tetemre, úgy lestek a prédára.

Elég volt egy meggondolatlanul elejtett szó, hogy az illető, aki kimondta, megösmarkedjék a Neugebäudeval, és az akkori idők gyermekeit nem a mumussal, de a *policáj*-jal, meg a *Nájgebáj*-jal ijesztgették a dadák.

A cenzura virágkorát élte, és a *Pesti Napló* akkori szerkesztőjét akárhányszor ad audiendum verbum idéztette maga elé Prottmann, a teljhatalmu rendőrfőnök, aki a régi Pesten ítelt elevenek és holtak felett.

De a fiatal írókat semmi sem rettentette vissza.

Meg kell tartani a hangversenyt - ha törik, ha szakad.

Székely József, a pár évvel ezelőtt elhunyt érdemes főlevéltárnok, volt abban az időben egyike a legismertebb íróknak. Ő vállalta magára, hogy összeállítja a programot.

Széleskörű ismeretei, jó ízlése és európai műveltsége volt, úgy, hogy a világirodalom jelesei közül is válogathatott, - hogy ne legyen esetleg kompromittált magyar poéta verse a programmon.

És ki ne lett volna az ötvenes években kompromittált magyar poéta, amikor széles e hazában tudták, hogy Arany „*Walesi bárdok*” című balladája is allegória.

Politikai allegóriát írt Arany, azt a „Virágregék” poétikus lelkű lantosa, Tompa, a bellyei kálvinista pap is.

Székely Jóska angol és francia poéták műveiből válogatta össze a programmot, és Egressyt, meg az idősebb Lendvay Mártont, a pesti asszonyok *szép Marciját* szólította föl a közreműködésre.

De miután a hangverseny nem lehet meg zongora, ének, szóval dal nélkül, Székely Jóska erről is gondoskodott. Frakkba öltözött, s elvitte magával Ilkey Lacit, aki akkor a főváros aranyifjúságának egyik legdelibb, legösmertebb gavallérja volt, és fölkererte Lesniewska Lujzát, a Nemzeti Színház koloratur énekesnőjét, aki rögtön vállalkozott is, és megígérte, hogy elénekli *Lucia* nagy áriáját.

Éppen olyan divatos volt az akkor, mint most a *Parasztbecsület*. Véletlenül ott volt Job Zsiga, fiatal énekes, a *Benza* Károly sógora, az meg magától ajánlkozott, hogy énekel Normából. Ezt is szerette a publikum nagyon.

Székely meg volt magával elégedve. Angol, francia poéták - olasz opera-részletek, ebbe csak nem kapcáskodhatik belé Prottmann.

Egyik hangversenyrendező társa azonban, az aranyos kedélyű, szeretetreméltó Lisznyay Kálmán, a *Palócdalok* virágos stílusú írója, azt mondta Székely Jóskának, hogy ez egyenesen *abszurdum* és ő nem nyomtatja oda nevét a rendezők közé, ha legalább egyetlenegy magyar nótát, hacsak akkorát, mint a *kisujja*, nem vesznek föl a programmba.

Székely Jóska az ő csendes humorával elmosolyodott.

Az egész lelkes magyar poéta össze-vissza se volt nagy, és pitykés dolmányában, árvalányhajás pörge kalapjával úgy tűnt föl, mint egy remekbe készült, honi stílusú étagére-figura.

- Jól van, no, Kálmus, *akkorka* magyar nótát majd csak szúrunk be valahogy a programmba.

És Székely szavának állt.

Még aznap fölszólított egy igen előkelő gentry-leányt, aki akkor legszebb lánya volt a pesti társaságnak, és különösen *gyönyörű hangjával* keltett figyelmet estélyek alkalmával.

Nevét nem árulom el, mert ma is él, és bár a matrónai kor elé halad, régi szépségének nyomai most is láthatók finom vonásain, és még mindig élénken érdeklődik irodalom és művészet iránt.

A fölszólított örömmel ígérte meg közreműködését, aztán énekmesterével, az öreg Bognárral, ki is válogatták a dalokat.

Az akkor divatos, Egressy Béni-féle *Ereszkedik le a felhő* és a *Megvirrad még valaha* kezdetű népdalt.

Landerer kinyomatta a programmot és Székely József fiakkerbe ülve hajtattott Prottmannhoz.

A nagy úr jókedvében volt, ami ritkaságszámba ment nála, sőt üléssel is kínálta Székelyt, pedig máskor rendesen *bertáfolni* hagyta a nála jelentkező írókat, színészeket.

Miután megtudta Székelytől jövedele célját, figyelmesen kezdte olvasni a programmot, amit persze németül is meg kellett csináltatni.

Egyszerre csak haragosan fölveti fejét Prottmann és odabök a veres ceruzájával a gentry kisasszony nevére.

- *Wie kommt die her?*

A *Culturvolk* egy uri tagja csak ilyen *előzékeny* modorban szólt egy ősrégi, tisztelt magyar család leányáról.

Székely József elvörösödött mérgében, de tudta, hogy egy vigyázatlan szó az egész hangversenyt dugába döntheti, és elkezdte magyarázni, hogy ez előkelő uri lány, passzióból tanul énekelni, és megígérte, hogy közreműködik.

- So, schön! - Tört ki haraggal Prottmann, - jól tudom én, ki ez a kisasszony, *egy emigráns jegyese*, már a vőlegényének egypár Londonból írott levele került a kezembe, és a neve is kompromittált, *egy ilyen nevű honvédezredes is volt*, úgy hívták a *Rebellenhund*-ok, hogy *a losonci hős*...

Az ötvenes években talán csak a pólyás babák körülményei voltak ösmeretlenek a pesti rendőrség *fekete könyvében*...

Székely igyekezett bizonyítani, hogy az illető hölgynek semmiféle politikai összeköttetése nincs, s kizárólag a szépművészeteknek él.

Főntebb említettem, hogy Prottmannak jó kedve volt és Grillparzer is megírta már: *Auch der Räuber hat ja Stunden*...

- Hol' der Teufel! Csak semmi tüntetés aztán a hangverseny után a Komlóban, vagy a Liciniusban, - szólt a teljhatalmu pesti basa és odakanyarította nevét a program alá.

Mint valami *salvus conductussal* repült most Székely Jóska. Repült Lisznyay Kálmánhoz, ezzel aztán Ilkey Lacihoz, aki mecénása volt a rendezőségnek.

Fiákkeron kivágtattak a király-utcai Bene-féle gyönyörű kertbe, amely híres virágkertészet volt az ötvenes években, megrendelték a hölgy közreműködőknek a csokrokat, aztán néhány programot selyemlapra nyomatva, nyugodt lélekkel várták a hangverseny napját.

Fölvirradt végre az is, már közelgett a hangverseny órája, és a múzeum elé egymásután gördültek a fényes fogatok, mert a koncert a nagy teremben volt lefolyandó.

Székely József mint rendező fogadta az érkező előkelőségeket, és éppen Bohusné Szögyény Antóniát, a jótékonyságáról híres úrnőt akarta a terembe vezetni, midőn a nagy lépcsőn egy gyanús alak lépett melléje és megfogta a karját.

Spicli volt.

- A rendőrfőnök úr azt üzeni, hogy azt a nótát, amiben valami *virradásról* van szó, nem szabad elénekelni, az allegória a *nemzet hajnaláról*, amelyről a magyarok álmodnak - és nem szabad éppen *annak a kisasszonynak* elénekelni, a Herr von *Szekeli* már tudja melyiknek, wissen's die *Honvédsbraut*.

Székely Jóska tüskés haja még jobban égnek meredt.

Az utolsó percben ez a tilalom, oda lesz az egész hatás.

De mit volt mit tennie. Prottmann nem szokott tréfálni, az ő szava parancs.

- Úgy lesz, ahogy a rendőrfőnök úr akarja! - súgta a spiclinek, és rohant a terembe.

A közreműködő hölgyek ott ültek egy függőnnyel eltakart estradeon, a pódium mögött.

Székely egyenesen odament a műkedvelő énekesnőhöz, és előadva a dolgot ahogy volt, megkérte, ne énekelné el a „*Megvirrad még valaha*” nótát.

A rendezőség kétségbe volt esve, maga a bájos leány is, hiszen ez a nóta lett volna a programm piéce de resistance-ja, ok egy kis szelid demonstrációra, ami nélkül el se lehetett akkoriban műkedvelői előadást, hangversenyt képzelni.

Végre jött a szép leány száma.

Ilkey Laci kísérté föl a pódiumra, ahol a zongoránál már akkor ott ült az öreg Bognár.

Az édes, hajlékony hang, az „*Ereszkedik le a felhő*” bánatos szólamával minden szívet be-töltött és viharos taps jutalmazta az énekesnőt.

Most következett volna a „*Megvirrad még valaha!*”

Mindenki programját nézte.

Mély csönd.

A szép fiatal lány még mindig ott állt a pódiumon, kezében a kotta és az öreg Bognár sem mozdult helyéről.

Egyszerre csak odalép Székely József és messze csengő hangon jelenti:

- *Felsőbb* tilalom folytán *** kisasszony nem énekelheti el a programra kitűzött második számot.

A publikum közt pedig ezalatt egypár rendező elmondta azt is, miért tiltotta be Prottmann, akinek eleinte még az énekesnő személye ellen is volt kifogása a *forradalomban erősen kompromittált neve miatt*.

Több se kellett.

Támadt olyan falrengető taps, aminőt talán azóta sem hallottak a múzeum falai, valóságos virágosz hullott a szép leány lába elé, és hangverseny után a fiatalság az akkori Ország-úttól a Hatvani-utcaig folyton éljenezve kísért, be egészen az azóta lebontott Ujvilág-utcai sarok-házig, amely éppen szomszédjában volt az „Aranyas”-vendéglőnek, és ahol a szép leány édesanyjával lakott.

Így végződött a hangverseny, amely az első filléreket juttatta a múzeum mai díszes vasrácsá-hoz.

Egy selyemre nyomtatott programját magam is őrzöm, a két magyar dal mellett ott áll finom, de határozott vonással néhány szó plajbászszal jegyezve:

„A második számot nem énekelhettem el - mert *Prottmann* az utolsó percben megtiltotta.”

A még mindig szép, bársonyos szemü matróna írta oda sajátkezűleg, aki nekem ezt a történe-tet elmesélte.

EGY UTOLSÓ SZÓ SOBRI JÓSKÁRÓL.

Tóth Béla „Mende-mondák” című nagybecsű munkájában hiteles adatokkal bizonyítja, hogy ki volt a harmincas évek rettegett haramia-vezére, és hogyan lett Pap Józsefből, az endrédi kovács fiából, a híres *Sobri Jóska*.

Aztán megjegyzi, hogy: „közhiedelem volt, hogy Sobri nem más, mint Vay József gróf” - és hozzáteszi egy más helyen, hogy: „...a gróf, amint mondják, azzal tréfálta meg a világot, hogy úgy tett, mintha maga is hinné a mesét.”

Miután Tóth Béla elmondotta, hogy ki és mi volt Sobri, én meg elmondom, hogy *miképpen* ragadt rá Vay József grófra a Sobri elnevezés, úgy, amint én azt gyermekkoromban hallottam a grófhöz igen közelállt egyénektől.

Így aztán mind a ketten igazságot szolgáltatunk post mortem, a régen sírban nyugvó híres magyar gavallérnak.

*

A harmincas években nyílt házat tartott a nógrádmegyei Ludányban Gyürky Pál.

Hat lány volt a háznál, és bár az öreg Gyürky már két feleségét temette el, harmadszor is nősülni óhajtván, mentől előbb szeretne volna a lányokat fölkötő alá hozni. Ezért szívesen látott vendég volt a háznál a házasulandó ifju.

Egyszer valami névnap volt éppen Ludányban, eljött oda Gyürky Pál régi barátja, Vay Ábrahám gróf is, és magával hozta legidősebb fiát, József grófot is.

Azt suttogta a fáma, hogy nem is annyira a névnapra jött Vay Ábrahám ez alkalommal, hanem háztűznézni, mert köztudomású volt, hogy a kétszeresen özvegy Gyürky Pál a gróf egyik leányát, Erzsébetet kérette meg.

Vay Józsinak, amint mondani szokás, veszett híre volt.

Amelyik lányra, asszonyra szemet vetett egyszer, az alig szabadult meg körmei közül, és régi dolog, hogy a Don Juan hírében álló férfiak mindig jobban érdeklik az asszonyokat, mint az afféle „jó fiúknak” nevezett jámborok.

Azonkívül kitűnő táncos, korának legdelibb, legkitűnőbb lovása volt a gróf, úgy, hogy érkezése valóságos forradalmat idézett elő a Gyürky-lányok között.

Józsinak eszeágában sem volt a nősülés, de azért udvarolt a házikisasszonyoknak, kocsikáz-tatta őket pompás négyesfogatán, és különösen szívesen töltötte idejét Gyürky Polinnal.

Gyürky Polin kedves, szellemes és nagyon csinos leány volt, aki hagyta, hogy csak udvaroljon neki Józsi gróf, de az egész dolgot időtöltésnek vette, mert jól tudta, hogy Vay Józsi komolyan nem vehető számba, s nem is volt szíve a játéknál lekötve.

Midőn a mulatságnak vége lett, s az öreg Vay végre beleegyezett, hogy Erzsébet leányát Gyürky nőül vegye, aki inkább atyja, mint férje lehetett volna a tizennyolcéves, viruló leánynak, - kezdett haza készülődni.

Az utolsó napon, amelyet a két gróf Ludányban töltött, Gyürky Polinon egy - akkor nagyon divatos volt ez - nagyvirágos delén ruha volt, bő, elől-hátul szívalakba menő fodros japonikával.

Vay Józsi nagyon dicsérte a ruhát, s tréfásan megjegyzé:

- Lássá, Polinka, ezt maga nekem ajándékozhatná.

A szellemes lány, bár előbb nevetett a bizarr kérésen, utóbb, mintha föl sem tűnt volna neki a dolog, így szólt:

- Oh! miért ne... de csak olyan föltétellel, ha megígéri, hogy hordani is fogja.

Vay Józsi, akinek hóbertos tetteivel már akkor tele volt az ország, minden tréfát megértett, de tovább is tudta fűzni.

- Miért ne, pompás reggeli pongyola lesz à la turque... ígérem, hogy viselni fogom.

Polin eltűnt, átöltözködött, s a nagyvirágos delénruhát becsomagolva, átnyújtotta a grófnak:

- Még megérem, hogy komolyan hordani fogja, hiszen egy hóbertos Vaytól minden kitelik.

Vay Józsi másnap már útban volt atyjával, akitől Budapesten elvált, s míg az öreg excellenciás úr Pozsonyba igyekezett a *diétára*, addig Józsi telivér arabsain nekivágott az alföldi vendégmarasztó sárnak.

Ősz volt, szakadt az eső, és olyan rosszra váltak az utak, hogy Józsi, bár kitűnő lovai voltak, elakadt az úton.

Késő éjszaka volt, még pedig abban az időben, amikor az ország legjobban rettegett Sobritól.

A csárda, ahol a gróf kocsisával bezörgetett, olyan elhagyatott fészek volt, hogy szegény vándorló legényeken kívül, hónapszámra se fordult meg benne utas, s a zsidó vendéglős most is megdöbbsent, amint az úri embert meglátta, mert akkor mindenkiben, akit nem ismertek, átöltözött rablót sejtettek.

Végre bebocsátották Vayt, és az öreg szolgáló, aki a csárda egyetlen szobáját hozta rendbe, gyanusan pislogott a fiatal férfiúra, aki a zsebéből két erős, vontcsövű pisztolyt tett ki az asztalra.

Másnap még folyton szakadt az eső, s még gondolni sem lehetett az utazásra. Vay Józsinak a ludányi kellemes napok jutottak eszébe, unalmában kibontotta a Gyürky Polintól elhozott bő japonikát és fölpróbálta, azután mosolyogva illesztgette magát a tükör előtt.

A vén szolgáló, aki éppen a reggelit hozta be, megrémülve nézett végig a grófon, akit alig ösmert meg ebben a maskarában, és szótlánul tette le az asztalra a tányért, poharat, evőeszközöket.

Józsi gróf, miután megreggelizett, örömmel tapasztalta, hogy derülni kezd az idő, és levetve a japonikát, rövid, pitykés spenzlit és bőrös nadrágot öltött magára, a két pisztolyt pedig belédugta az oldalszíjba, ami a magyar bőrös nadrág oldalára van alkalmazva.

Így fölkészülve aztán bement az istállóba, hogy rendeletet adjon kocsisának a továbbutazásra.

Egyszerre csak rémes sikoltozás ütötte meg fülét, s mintha fúriák kergették volna, úgy futott előle a vén szolgáló, aki kevéssel azelőtt kiszolgált.

Amint futott, egyre kezeit tördelte és üvöltött, mint a pusztai sakál.

- Uram irgalmazz... pócsi szűz légy velem... tegnap behajtat ide német plundrában, mint egy ficsur, az előbb asszonyi ruhában próbál lépdegélni, most meg ehó, kész betyár... jajajaj... ki lehetne más, mint a Sobri...

A vén szolgáló föllármázta a zsidó korcsmárost, az asszonyt, és hiába beszélt akármit Vay Józsi, úgy elbújtak a padlásra, hogy mézeskalácscsal se lehetett volna őket lecsalogatni.

Híre ment ennek a vidéken is, és ettől a perctől fogták rá Vay Józsira, hogy ő Sobri.

A fiatal grófnak magának is tetszett eleinte ez a kalandos hír, és sok mindenféle bohóságot elkövetett, hogy még meg is erősítse.

Így egyszer, egy bártfai szezon alkalmával tréfálta meg az Egloffstein bárónőket, akik közül az egyik, Máli, tetszett is neki, sőt nőül is akarta venni.

A bárónők Eperjesre mentek, amikor egyszerre egy álarcos lovas ugratott eléjük.

- Én vagyok Sobri, - ide a pénzzel!

A bárónőket egy Kubaskó Rózi nevű komorna kísérte, és ennél néhány forint volt apróbb bevásárlásokra, amit azonnal át is adott, ezenkívül odaadott még Egloffstein Berta egy értékes gyémánt-gyűrűt.

Este ismét Bártfán voltak a bárónők, s mert éppen táncmulatságot tartottak, csakhamar mindenki tudta kalandjukat.

Éppen javában mesélte Berta a dolgot, amidőn pillantása a közelében álló Vayra esett, akinek kis ujján megpillantotta gyűrűjét.

- Sobri... - sikoltá rémülten a bárónő.

- Azaz, hogy Vay - Sobri - igazította helyre a gróf, aki nevetve nyújtotta át a gyűrűt, a halálos ijedtségtől lázban fekvő komornának pedig fejedelmi borraivalót adott.

Ilyen és ilyenféle tréfák erősítették és ápolták azt a hitet, hogy a híres tulajdonai haramia egy és ugyanaz a személyiség volt Vay József gróffal.

Annyira közszájon forgott ez a *mende-monda*, hogy még *legeslegfelső* helyen is emlegették.

Így történt, hogy a hetvenes években Vay József egyik testvéröccse, aki egyik főhercegnél töltött be igen magas állást, Gödöllőre volt hivatalos.

Még a régi, szép gödöllői napokban volt ez, amikor a vidám, fesztelen hangulatot nem zavarták a gyász, a bánat felhői.

Ebéd után kedélyesen beszélgetett ő felsége a jelenlévőkkel, s egyszer csak így szólt Ferenczy Idához, Vay József fivérére mutatva:

- Jól nézze meg ezt az urat... *Ez a Sobri Jóska öccse...*

Persze, mosolygott hozzá ő felsége, és mosolygott a társaság is, de mégis biztos hőmérője volt ez a mondás annak, hogy a hiábavaló *mende-monda* kunyhóba és palotába egyaránt be tudott fészkelődni és gyökeret verni.

A SKUTARI BASA LEÁNYA.

Leveles ládámban böngésztem, s holmit találtam benne valami száz esztendő előtt történt párbajról, amelynek elmondását érdekesnek vélem.

Abban az időben *Pest* még nagyon kisvárosias volt, és ha a hold nem világított, mint azt Horváth Zsigmond asszesszor egyik vidéki barátjának írja: „a’ theatromból kijövet lámpást kelle vinni a’ lokájnak, hogy be ne lapitsuk orrunkat a’ nagy sötétségnek miatta.”

Csak nevezetesebb utcákon égett néhány fogyatékos olajlámpás, így a Váci- és Aranykéz-utca sarkán, ott is jobbadán azért, mert a hét némely napján az *Electeur Fürst* szálájában vacsoráztak Mikos László protonotárius, Bay Ferenc consiliárius és még többen a főbb hivatalos urak közül.

Éjjeli élete, a farsangot kivéve, nem igen volt még akkor a magyar fővárosnak, s a katonatisztek, a Sztáray-, a Gyulay-, meg az Alvintzy-Regement tisztjei, és a Herzog von Teschen-kürazirok gavallér hadnagyai leginkább a kávéházakban, nevezetesen a híres *Kemnitzer*-féle kávéházban gyűltek össze, amely a mai Diana-fürdő helyén állott.

Három krajcár volt akkor egy findzsa kávé, de kaphatott az ember ott puncsot, krampampulit, *ros’olist* is, és a mulató tiszt urak inkább az utóbbiakat fogyasztották.

A *Kemnitzer* már akkor minden kényelemmel el volt látva, s így emlékezik róla egy akkor Pesten járt német turista:

„Pesten a kávéházak pompájukkal tűnnek ki, de különösen a *Kemnitzer*. A falakat márvány borítja, mindenfelé óriási tükrök ragyognak.”

Kevésbé épületes aztán, amit a kávéházi életről mond: „A zsebmetszők egymás kezébe adják a kilincset. A markőrök irtózatosan koppasztnak. A díszes asztalok körül házalók járnak, mindenféle portékát kínálgatva. Hegedűs és cimbalmos cigányok muzsikálnak, és hárfás leányok énekelnek, nem mindig a legildomosabb nótákat választva. Jönnek aztán akrobata nők, akik szőnyeget terítve a szoba közepére, kibontakoznak palástjukból s egy szál trikóban bukfenceznek a *pikéten*.”

Egy ilyen vándor ballerina miatt támadt kávéházbeli összeszólalkozásból kerekedett a következő halálos kimenetelű párbaj.

Farsang volt. Valami szilaj *schwarze Redout*-ból hangos jó kedvvel érkezett a *Kemnitzer*-be néhány kapatos Herzog von Teschen ezredbeli kürazir tiszt.

A kávéház zsufolva volt. Kiáltozó pincérek szaladgáltak, tálcákon balanszíroztatva a puncsos poharakat, cintálakban a krampampulit, mely még égett és lángja zöldes fénynyel vont be a legény arcát.

Egyik asztal tele volt *franc’ butellák*-nak nevezett pezsgővel, s körülülték Sztáray meg Alvinczy regementbéli gyalogos tiszturak.

A terem közepén rózsaszín trikóban, bíborbársony paláستtal gömbölyű vállán, éppen megkezdte mutatványait egy ballerina, s aki csak tehette, közelébe tolakodott, úgy, hogy a nagy tolongásban billiárdozni sem lehetett.

A táncosleány nagyon ügyes volt - és a tiszték hangos bravókkal jutalmazták a kecses táncot. A tűzértiszteknek, akik később jöttek, már nem jutott asztal a mutatványok közelében, s amikor a táncosnő az első számmal elkészült, odaüzentek neki egyik markőrrel, hogy jönné át és táncolna nekik is.

Toinette Dubray - így hívták a leányt - hajlandóságot mutatott a lovastisztekhez átpártolni, ez azonban roppant felbőszítette a gyalogosokat.

Különösen egy Alvinczy-ezredbeli magyar fiú, Rózsa János kapitány, fortyant föl és vissza-üzente a küráziroknak, hogy:

- Eb ura fakó - fogjanak maguknak más táncoslányt.

Az üzenet, még hozzá kurucbeli mondás, kihozta sodrúkból a nehéz vasasokat.

Egyik, akit a régi írásokban csak báró E.-nak nevez az az illető, aki az egész történetet föl-jegyezte - oda is ment a táncos leányhoz, megfogta karját, és átvitte a vasas tisztek asztalához.

Rózsa János, akinek a sok punci meg a krampampuli már jóformán a fejébe szállott - fel-ugrott, utána rohant a bárónak és akkorát lódítva rajta, hogy egyik billiárdhoz vágódott, hatalmába kerítette ismét a táncoslányt.

A báró azonban, amint magához tért, megfordult és gyors mozdulattal úgy vágott öklével Rózsa arcába, hogy menten elborította a vér.

Nagyon szigorú tilalom volt akkor a hadseregben a párbajozás ellen és a hajnali szürkületben, a legszigorúbb titoktartás mellett verekedtek meg a felek a mai Károly-körúton, abban a szín-játszó teremben, amely később *Hacker-szála* néven volt ismeretes.

A segédek, pásztori Rózsa Jánosé: Vasquez kapitány és Kalmár lovaskapitány; E. báróé: Rakitsovits őrnagy és Kutsimits alhadnagy; kölcsönösen igen enyhe föltételekben állapodtak meg.

Hozzá még E. báró kitűnő vívó volt, holott Rózsa meg éppen nem kezelte valami fényesen a kardot. A véletlen játszott csupán itt közbe, hogy a második assautnál Rózsa ellenfelének egy ütőerét vágta keresztül, úgy, hogy az még ott a helyszínen elvérzett és meghalt.

Rózsa János kétségbeesett.

Első gondolata a menekülés volt, de nem ment ám az olyan könnyen száz esztendővel ezelőtt, mint ma az Orient-expresszek virágkorában.

Maga sem tudta, hogy ért ki a Dunaparra - csak akkor vette észre, hogy ott áll, amikor a Buda felől jövő januáriusi szél megvacogtatta fogait. A Gellért-hegy orma kopáran meredt rá és nagy, szennyes jégtáblák úsztak lefelé a zajló Dunán.

- Hátha legjobb lenne az egyenes út - gondolta Rózsa - és egy pillanatra úgy tetszett neki, hogy legokosabban cselekszik, ha jelentkezik: *Kommandérozó Generál Alvintzynál a' ki lakik a' Szent-György piatzán.*

A fagyos orkán csak úgy süvöltött és szinte könnyet facsart Rózsa János szeméből, amikor egy rác hajós, öt forintokért átvitte a zajló jégtáblák közt.

Generál Alvintzy uram éppen egy levélkét olvasgatott, amelyben gróf Gyulay Sámuelné asszony meghívta *estvéli társaságba* és nyájasan mosolygott.

Aki a száz év előtt való szalon-élet apróbb nüanszaival ismerős, az tudni fogja, miért mosolygott nyájasan Alvintzy generális, amint a levélkét olvasta. Hiszen dédanyáink diariumai bőven foglalkoznak a tábornok meg a grófné *intim relatioival*.

A jelentkező Rózsa kapitány tehát jó kedvében kapta a derék urat, akinek hamarosan meg is gyónt hűségesen és töredelmes szívvel.

Nagy hatalom volt akkor egy kommandérozó generál! s ha azt mondta: - Ne féljen semmit! tudta az illető subscust elkövetett tisztt, hogy csakugyan jó helyen kopogtatott.

- Majd elsimítjuk valahogy, - dörmögé néhai való jó Alvinczy - van elég sváb tiszt még az ármádiában.

Mindennek sommázatja pedig az lett, hogy Alvinczy tábornok hónapokig rejtegette lakásán Rózsa János kapitányt, akit mindenfelé kurentáltak polgári és katonai hatóságok, párbajvétségnek miatta.

Pedig nagy port vert föl a dolog. Hetekig nem beszéltek egyébről a testvér-városban, sőt maga Urményi, a perzonalis, is szóba hozta a dolgot Alvinczy előtt, perhorreszkálván a katonai hatóságok hanyag voltát, amiért egy ilyen perduellis fickót szökni engedett.

Rózsa János pedig ez alatt ott ült az Alvinczy generális budai lakásának egyik szobájában, abban a nagy házban, amely a régi budaiak előtt mint Teleki-ház volt ösmeretes, ma pedig József főherceg palotája.

Esténként elvitte magával a generális Gyulay grófnéhez is, ahol a daliás kapitány kellemetesen szórakoztatta a grófné védencét, az alabástromarcu Magdolnát.

Érdekes leány volt ez nagyon s csak pár év előtt tért volt át a muzulmán hitről a katolikus vallásra.

Atyja a skutari basa, aki II. József császár idejében szerepet vitt a bécsi társaságban, többek között arról volt ismeretes, hogy megtanult táncolni és szenvedélyesen üzte ezt a szórakozást, amit muzulmánok rabszolgákra bízna.

Leánya egy bécsi intézetben nevelkedett s egy alkalommal úgy megnyerte Gyulayné tetszését, hogy miután fölvetették a kis török leánynyal a keresztséget, elvitte magával Budára.

A kitört rajnai hadjárat véget vetett Rózsa és Magdolna idilljének.

Szükség volt ekkor katonákra; Alvinczy és mások közbenjárása folytán Ferenc császár megbocsátott Rózsa Jánosnak, elengedte büntetését és a kapitány be is vonult újra az ezredhez.

Rózsa az olasz csatatereken is kitüntette magát. Amikor visszatért Budára, beállított Gyulay Sámuelné grófasszonyhoz s megkérte a skutari basa leányát, aki örömprepsve fogadta a derék katonát.

Olyan nagy lakodalom volt pásztori Rózsa Jánosé, hogy évtizedekig beszéltek róla Budán, ahol egyébiránt nagyon öreg, nagyon beszédes asszonyságok még az én gyermekkoromban is sokat tudtak a *török asszonyról*.

- Ja, ja, a Frau von Rózsa... - mondogatták az *Elipsz* fái alatt kötögetve. Régi módi szerint elmondva minden nexust.

Azt, hogy a „Frau von Rózsa” leányát a palatinus direktore, a Herr von Lefèvre vette nőül, ennek a leányával még együtt jártak iskolába, akkor, amikor az *Erzherzog Stephan* olyan szép, nyalka legény volt s úgy megnézte a bástyán sétáló budai lányokat...

A vén asszonyok kötőtűi zörögtek, az ákácfákról le-leperdült egy sárgult levél, a katonabanda pedig rázendített valami régi indulót, amelynek hangjai mellett talán még nemes pásztori Rózsa János ezredes-kapitány uram is lépegetett és táncoltatta kényes paripáját Alvinczy *kommandérozó generál*...

A NYIRY PÁRBAJA.

A régi világban a tavasz szerelemre és vers-írásra készítette az embereket. A gavallérok zöldszalagos gitárt akasztottak a nyakukba, mert enélkül udvarolni képtelenség lett volna és a budai hegyek csailitjaiban ibolyát keresve, énekelték imádottjaiknak: „Oh, egek, rátok apellálok!...”

Olajszinü kvekkert és *cashemir* pantallót viseltek és *Erbiát* olvasták azok a derék gentlemanek, sziveikben pedig ábránd és jámborság lakozott.

A mostani világban egészen másként van minden. Rügybontó tavasz harcra forralja gavalléraink vérét és nem édes női csók, de Farkas László, az európai hírű operatőrnek acéltűje gyógyítja sebeiket.

Volt akkoriban a Nemzeti Színháznak egy gyönyörű szép művésznője. Nem árulom el a nevét, mert még ma is él, s a budapesti társaságnak egyik legtiszteltebb alakja.

Előkelő gavallérok versenyeztek kegyéért. Valahányszor föllépett, gereblyével szedték össze a tömérdek virágot a szinpadon és a karzatra is intelligens publikum jutott.

Különösen két gavallér udvarolt állhatatos kitartással a bájos művésznőnek: *Nyiry*, előkelő fővárosi ügyvéd és *Nemeshegyi*, az akkori jeunesse d'orée egyik matadorja.

Egyízben a *Kaméliás hölgy*-et adták. A művésznőnek Gauthier Margit volt a forsz-szerepe és valahányszor föllépett benne, különös ünnepszámba ment az előadás.

Most is úgy történt. Színház után, ahogy a dívától búcsút vettek, egy csoport fiatal úr az *Angol királynőbe* indult vacsorázni. Velük tartottak Nyiry és Nemeshegyi is. A fehér asztal mellett csakhamar hangos lett a jókedv. A kristálykelyhekben csillámló nehéz szegzárdi és egri bikavér később megoldották a nyelveket. Nem a pincében szüreteltek még akkor!

Poharazás közben Nyiry elragadtatva nyilatkozott az előadásról és egekig magasztalta a címszerep személyesítőjét.

Nemeshegyi, aki egyébiránt görbe szemmel nézett Nyiryre, mert szerencsésebb vetélytársnak gondolta, talán kissé nekiheevülve a sok erős italtól, egyszerre csak valami sértő nyilatkozatot tett. Olyasformát mondott, hogy könnyű olyan szerepet játszani, amit az életben is gyakorol az illető. Nagy zene-bona támadt erre. A vacsoráló urak felszöktek az asztalról és a lovagias Nyiry remegve, halálsápadtan provokálta Nemeshegyit ezért a sértésért.

Nem volt még akkor annyi vívóterem, mint most, előkelőbb vívómesterek meg nem engedték át valami szívesen iskolájukat párbaj-célokra.

Végre is abban állapodtak meg a segédek, hogy Nemeshegyinek svábhegyi villájában verekedjenek az ellenfelek.

A Svábhegy nagyon messze esett akkoriban a fővárostól. Árnyékos fái alatt legfeljebb *Réthy* koma mókázott Szigeti Józseffel, meg az ötvenes esztendőök legjobb *Szökött katoná*-ja: Füredi Mihály kötözte bokrétába a berkek vad virágait.

Nyiry már az első assaunál sarokba szorította Nemeshegyit, aki olyan vad erővel támadta meg ellenfelét, hogy néhány összecsapás után kardja kiröpült kezéből és a plafontba fúródott. Nyiry amint látta, hogy ellenfele védtelenül áll, kardját lebecsátotta és csendes, nyugodt hangon mondta:

- Azt hiszem, elég lesz!

Nemeshegyi azonban ingerülten fordult segédei felé és Nyiry foglalkozására célozva, rekedtesen kiáltotta:

- Semmi *szóbeliség* nincs itt helyén! Folytassuk, uraim!

Az ügyvéd, amint látta, hogy humánus előzékenysége hajótörést szenvedett, újra helyére állott és megkezdte a vívást.

Alig két perc múlva szikrázva villant össze a két kard, de Nemeshegyi erős hasvágást kapott és eltántorodott.

A dúsgazdag fiatalember sebében harmadnapra meghalt, Nyiryt pedig párbajvétségért azonnal perbe fogták.

A dolog akkora föltűnést keltett, hogy Albrecht főherceg, Magyarország helytartója, a lehető legszigorúbb eljárást rendelte el.

Nyiryt elítélték, sőt még ügyvédi diplomájától is megfosztották, úgy, hogy huzamosabb ideig nem folytathatta praxisát.

1857-ben aztán, amikor az uralkodó először hozta Budára a szép fiatal *császárnét*, Nyiry kihallgatást kért a felségnél, amit, több előkelő barátja közbenjárására, meg is kapott.

Kegyelmi kérvényében hangsúlyozta, hogy tisztán a női erény és becsület érdekében tört lándzsát, valamint azt is, hogy ő egyszer abban hagyta a vívást s csak Nemeshegyi erőszakoskodása után folytatta ismét.

Az uralkodó a sok enyhítő körülményt figyelembe vette és azonnal fölmentette Nyiryt, visszaadatta neki diplomáját, valamint polgári jogaiba is visszahelyeztette.

A régi párbaj-históriát, elejétől végig egy beavatott kortárs: Sz. gömörmegyei úriember mesélte el nekem.

A KÓBURG HERCEG FAJDKAKASA.

Ráth Károly Budapest egykori főpolgármestere valamikor ügyvédje volt a Kóburg hercegi családnak és mert néhai Kóburg-Gothai Ágoston herceg tudta, milyen szenvedélyes vadász, gyakran meghívta gömörmegyei jószágaira.

Különösen fajdkakasokra vadásztak, amely ritka vad még meglehetősen számban van a gömörmegyei rengeteg erdőkben.

Egy alkalommal éppen akkor időzött ott Ráth, amikor Albrecht királyi herceg is Kóburg vendége volt.

Az urak megindultak a lesre és várták a dürgést. Két kakas egyszerre kezdett dürrögni. Az egyik óriási nagy, de a másik, bár kisebb, fiatal és remek tollazatu volt. Kóburg herceg egy darabig elnézte őket, aztán hangosan kezdett gondolkozni:

- Ez itt a szebbik... de a másik a nagyobbik.

S hol az egyik, hol a másik kakast vette célba.

Hirtelen azonban leeresztette puskáját és elfordult:

- Egyiket sem, mert olyan szépen játszanak, - dörögött és helyet adott Albrechtnek, aki éppen akkor ért nyomába az erdőőrrel.

A talaj iszapos volt a nemrégien hullott esőtől, az öreg erdőőr megbotlott és lábával olyan szerencsétlenül vetett gáncsot a királyi hercegnek, hogy az végigesett a nedves fenyéren.

Az erdőőr gyorsan fölemelte a fenséges urat és az ijedtségtől halálra váltan, bocsánatot kért ügyetlenségeért.

Albrecht, aki régen ismerte már az öreg cselédet, vigasztalni akarta és jóakaró mosolylyal így szólt:

- *Ja, ja, mein Lieber, wir werden alt.*

- *Und dumm, Kaiserliche Hoheit!* - egészítette ki a mondást a boldogtalan erdőőr, aki nem is sejtette, milyen óriási tizenhat fontos gorombaságot mondott ezzel.

Szerencsére a királyi herceg nem hallotta a mondást, mert Ráth Károly, látván, hogy Kóburg herceg meg Albrecht ott hagyják a kakasokat, nem bírt tovább vadászszenvedelmével és ráduplázott a dürrögő vadra.

De még ez az egyetlen látszólagos illojálítása is a legnagyobb lojalitás volt, mert puskájának durranása meggátolta, hogy egy királyi herceg fenséges fülei kellemetlen dolgot hallhassanak.

BISMARCK ÉS A MAGYAR JUHÁSZ.

Gyermekkori emlékeim közt, amelyek minduntalan haza-haza visznek a faluvégi ódon kőházhoz, ott van a *Friedrich* név is.

Négyen voltak, ki lovasz, ki kocsis, édes apám szolgálatában. És különösen a Gyurkára emlékezem, aki engemet *kis gazdának* szólított és a *Muki* nevű okos, szép skót ponnimat gondozta, meg a Jóskára, aki *parádés kocsis* volt. Ez a történet azonban nem egészen róluk szól, de az édes apjuknál kezdődik, akit én már nem ismertem és aki még élt, juhászkodott, hol Monoron, hol meg Alberti-Irsán az uraságoknál.

1852 június havában nagyon eleven volt a főváros.

A fiatal uralkodó azon a nyáron utazta be először az országot és június végén néhány napot a budai várakban töltött, ahol az akkori hírlapok jelentése szerint, magánkihallgatáson fogadta a porosz király rendkívüli követét, Bismarck grófot.

A későbbi vaskancellár nem volt még akkor az a nagy államférfi, ami később, nem igen írtak róla valami sokat.

Saját följegyzései, meg a szájhagyomány őriztek meg egyet-mást Bismarck gróf akkori magyarországi időzéséről, amely majdnem két hétre terjedt.

Ekkor történt, hogy elrándult Alberti-Irsára, ahol W... hercegnek volt a vendége, aki már a tőlünk tanult vendégszeretettel fogadta a porosz követet.

Bismarck néhány följegyzésében maga is megemlékezik a pusztá specialitásáról, említi az *óriási port verő* juhnyájakat és a bozontos csacsiján ügető pásztort, aki *szürkabátban* - a vér és vas embere így nevezi a subát - őrzi a bürgét.

Alberti-Irsán jó magyaros szokásként tanyai mulatságot is rendeztek Bismarck kedvéért, és itt nemcsak a hamisítatlan bográcsos húst, de az igazi *juhász táncot* is bemutatták neki, amelyet széles jókedvükben szentmihály-napi lakozáskor szoktak eljárni a pásztorok. A juhász, aki ezt táncolta, magas, szélesvállú, horgasorru ember volt, vörösre sült ábrázattal, villogó szemmel.

Pergett kezében a hosszú, kampós bot, mint az ördög motollája, és fontostalpu, szeges csizmáival olyan dübörgést vitt véghez, mintha ágyúkerek dörögtek volna a szikes pázsiton.

Mikor elvégezte a táncot, Bismarck gróf megajándékozta egy csillogó *Reichsthalerrel* - és aztán nevét is megkérdezte szíves házigazdájától.

- Friedrich! - hangzott a felelet.

Mikor a német hangzású nevet hallotta, elmosolyodott a porosz király rendkívüli követe, és azt kérdezte a juhásztól, vajjon nem származik-e Németországból? Friedrich számadógazda bizony nem tudta geneológiáját hitelesen levezetni, de mondta, hogy hallotta az öregapjától, hogy elődei Bercelen éltek, ahol sváb települtek laknak.

Bismarcknak nagyon megtetszett a nyílt tekintetű, szálas juhász, és amikor másnap reggel Kecskemét felé vette útját, W... herceg mellé is adta kísérőnek.

Részint, mert jól ismerte a vadvizek, szikes földek közt vezető dülő utakat, amelyeken közelebb el lehet jutni a híres városba, másrészt meg, mint akkoriban majd minden magyar, alföldi pásztorember, némi összeköttetésben volt a *szegénylegényekkel*, akik pariroztak neki.

Különösen a Cegléd és Kecskemét közt vezető út hemzsegett az ötvenes évek elején ilyenektől, s Bismarck útját megelőzőleg csak pár héttel raboltak ki tíz, Pestre igyekvő kocsit az

ügynevezett *Pogány*-csárda mellett. Köztük volt Szász Károly fiatal kőrösi tanár, aki nővé-
rével és első nejével, az *Iduna* néven ösmert gyöngéd lelkületű költőnővel, igyekezett volna a
fővárosba. Azonban, egy akkori följegyzés szerint, kénytelen volt visszatérni, mert 300
forintot kitevő összes pénzkészletétől megfosztották.

Míg a löcsös parasztkocsi a poros úton haladt, és a fuvaros biztatgatta a három apró lovacskát,
Bismarck gróf a kísérő juhászszal is beszédbe ereszkedett.

Útitársa, s egyszersmind tolmácsa egy Kecskeméten állomásozó főhadnagy volt, aki egy
kicsit magyarul is értett.

Bismarck a juhásznak családi állapotáról is kérdezősködött, aki arra a kérdésre, hogy nős-e,
íggennel felelt s azt is említette, hogy már fiai is vannak.

A porosz diplomatát érdekelte a magyar nép észjárása, megkérdezte Friedrichet, mi lesz a
fiúkból?

- Szolgalegények, mint az apjuk volt... mi lehetne más szegény ember fiából? de meg mért is
törekedne, úgyis elviszi, ha arravaló, katonának a *császár*.

Évek jöttek, évek múltak aztán.

1863 november 15-én meghalt VII. Frigyes dán király, és utódja, IX. Keresztély, elrendelte
Schleswig bekebelezését Dániába.

Ekkor szövetkezett Bismarck Ausztriával, és az osztrák-magyar katonaság ott küzdött
Duppelnél a kétfejű-, meg a porosz-sasos zászlók alatt.

Egy alkalommal a vértések közül többen kitüntették magukat, s mikor a schleswig-holsteini
hadjárat véget ért, együtt jutalmazták a hősokeket a fiatal osztrák császár, meg Vilmos porosz
uralkodó.

A kitüntetésre ajánlott közlegények közt volt néhány magyar fiu is, - és amikor Bismarck a
hosszu listát olvasta, hosszú vörös plajbásza megakadt egy névnél:

- *Joseph Friedrich, Gemeiner...*

Hm! A már növekedni kezdő államférfiu előtt feltűnt egyszeribe a homokos magyar rónaság,
az ösztövé nyárfákkal benőtt bucka, meg a szálas, veresre sült arcú pásztorember, aki neki
egyszer, régen, azon a homokos rónaságon bográcsos húst főzött és mulattatta a *juhász-
tánc*cal.

Maga elé rendelte a *Joseph Friedrich Gemeinert* és megkérdeztette, mi volt az apja?

- Juhász, instálom alásan, de már meghalt, nyugtassa az Isten! - felelt nagy tisztességtudással
Joseph Friedrich, aki nem tudta, miért éri a különös szerencse, hogy a *nagy német úr* külön
*vortré*oltatja.

A vallasból aztán kisült, hogy a szálas *Joseph*, valósággal fia annak a juhásznak, aki
Bismarck gróft mulattatta táncával, sőt Kecskeméti is elkísérte.

A nagy államférfiúnak eszébe jutott most már a pásztor mondása is. Tehát csakugyan elvitte a
császár.

El bizony. Pedig a Jóskának mátkája is volt és a Panni szívszakadva várta, mert farsangra
ígérte az esküvőt.

Mivel ezt apróra megtudta gróf Bismarck, egyszer-kétszer köhögött, aztán megveregette a
vállát, és még egypár lázsiást csúsztatott a markába. Ugy bocsátotta el *Joseph Friedrichet*.

Hogy, hogy nem történt, egy hét múlva hazaküldték Joseph Friedrichet, mert *szolgálatképtelen* volt, de azért rátették a mellére a *medáliát*. Hamarosan otthon is termett és nem győzött eleget beszélni a *nagy német* úrról, akit Bismarcknak hívnak.

- Mert hát csak ő csinálta ám a doktorokkal, hogy szupervizáltak, - mondogatta büszkén, nehogy a falubeliek vagy a Panni igazán *rokkantnak* gondolja.

Évek múlva, amikor a karcsu, sugár nyaku angol paripákat kefélgette az édesapám istállójában, ezerszer is elmondta nekem ezt a történetet, s valahányszor a nagygyá lett Bismarckról volt szó, önérzetesen mondta:

- Úgy ám! De senki sem ismerte jobban, mint én!

HALOTTI BESZÉD A NÁJGEBÁJRÓL.

Az utolsó szomorú emlékü hely az átalakuló fővárosban az Újépület, vagy mint gonosz rendeltetése virágában, az ötvenes évek elején nevezték: a *Nájgebáj* is eltűnt immár a föld színéről. A jövő nemzedék gyermekeit semmi sem emlékezteti azokra a rémes időkre, amikor a nemzet legjobbainak vére folyt el ezen a helyen. Mondjunk el hát egyetmást ennek az épületnek multjából, amelyhez annyi könny, vér és átok tapad.

A múlt század nyolcvanas éveiben épült II. József császár alatt. A nagy császár kórháznak szánta, de utódai alatt mindig kaszánya volt, kivéve, ha börtönnek vagy vesztőhelynek használták. A mostani század elején sokáig tanyáztak benne a *pattantyúsok*, akik szintén eltűntek már a föld színéről és a katonai sematizmusból, 1838-ban pedig, tehát tizenegy évvel véres szereplése előtt, csaknem porrá égett. Az említett esztendő szeptember tizenötödikén reggel kigyulladt a szomszédságban fekvő *Fehér galamb* nevezetű ház és a tűz terjedésének csakhamar tizennyolc épület esett martalékul.

Régi feljegyzés említi, hogy a nádor éppen akkor érkezett meg Alcsuthról, és egyenesen a tűz színhelyére sietett, ahol már Lónyay János királyi biztost, Vécsey altábornagyot, Eichholtz polgármestert és Havas főbíróval találkozott.

Schmeling vezérőrnagy halálmegvetéssel vezényelte az oltás munkáját és egyenruhája, haja, keze mind összevissza volt égve, amikor a nádornak jelentést tett. Sebeit Stáhly *protomedikus* kötözte be, míg Eckstein, Mendel és Engelmüller pesti polgárok pénzt osztottak ki a tűzvésznel hősi bátorsággal viselkedő katonák között.

Szomorú hírnévre csak a világosi fegyverletétel után vergődött az Újépület. *Nájgebáj* és *policáj*, ez a két fogalom szolgált jó ideig arra, hogy a rakoncátlan gyermekeket ijesztgessék velők. A sárguló akácok közt minduntalan ropogtak a puskák, és a halvány őszi köd akárhányszor összevegyült az Újépület udvaráról fölszálló vékony füstoszloppal. Félve lapultak ilyenkor a fal mellé az arra menő emberek, és remegve suttozták egymásnak, hogy ismét kivégeztek egy szabadsághóstit... Aztán találgatták, hogy ki lehet a sok közül.

Voltak nemesszívű hölgyek, így például Lónyay Jánosné és leánya, az alig húszéves Etelka, akik nem törődve saját életükkel, a borzalom eme napjaiban akárhány bujdosót rejtegettek napokig lakásukon és szerencsésen át is segítették a határon... Október elején fővárosszerte nagy megdöbbenést okozott a hír, hogy Batthyány Lajost halálra ítélték. Az emberek remegve bújtak össze és találgatták, hogy mi sors várja hát azokat, akik fegyverrel védelmezték a szabadságot, ha már a nemes grófot is kötélre ítélik, holott ő folyton azon fáradozott, hogy a nemzetet kibékítse királyával.

Halkan, de olyan halkan, hogy aki elmondta, még az is alig hallotta, beszéltek akkor, hogy a gróf tulajdonképpen személyes bosszu áldozata. Egy magasállású hölgy szeretett volna belé még a forradalom előtt, de mert vizsontszerelemre nem talált, így bosszulta meg magát. Ez a legenda tovább is tartotta magát, és amikor évek múlva a magasállású asszony haldokolt, a nép azt beszélte, hogy napokig tartott agóniája, mert a megölt gróf véres árnyéka megjelent halálos ágyánál...

A szabadságharc politikailag legártatlanabb vértanúja még sem kötél, hanem golyó által múlt ki. Úgy történt, hogy a gróf neje, Zichy Antónia, kis tört csempészett be hozzá, amelylyel Batthyány mély sebet ejtett a nyakán, minél fogva *lőporra és ólomra* kegyelmeztek meg neki.

Mikor a grófot kivégezték, Pados, a Károlyi György fiainak nevelője, az Újépület mellé vezette egyik tanítványát, Károlyi Gábort, s a mostani Hold-utca tájékán megállt vele.

Egyszerre csak eldőrdültek a lövések.

- Most halt meg Lajos bácsi? - kérdezte a gyermek.

- Imádkozzunk érte, - válaszolt mélyen meghatva a nevelő.

- Azt ne tegyük, - szólt komor elszántsággal a gyermek, - hanem esküdjünk bosszút gyilkosainak és minden zsarnoki hatalomnak...

Egy másik áldozat, Perényi Zsigmond, az utolsó pillanatig várta a kegyelmet a Nájgebájban, de amikor hírül adták neki, hogy őt is halálnak szánta Haynau, a legnagyobb hidegvérrel készült a halálra. Csak tükröt kért, hogy hosszú szakállát rendbehozassa, mondván:

- Nem akarom, hogy kúszált állapota a hóhért munkájában akadályozza.

- Woronieczky herceg, a harmadik áldozat, az utolsó éjszakán is szerelmes leveleket írt, és csak azt sajnálta, hogy nem olvashatja már végig a francia regényt, amelyet a porkoláb hozott neki.

Ez a három áldozat azonban korántsem elégítette ki a *bresciai hiéna* vérszomját. Olyan tömegesen írta alá a halálos ítéleteket, hogy nem múlt el nap öt-hat kivégzés nélkül. Egyszer azonban meghallotta, hogy Bécsben megijedtek az európai közvélemény megbotránkozásától, és el akarják mozdítani állásától, hogy őt tegyék meg bűnbaknak a sok vérontásért. Fogta magát s egyetlen délután és a rákövetkező éj folyamán mind halálra íteltette a háromszáz-tizenöt foglyot, akik még a Nájgebájt lakták. S miután aláírta a szentenciát, és föl is olvastatta az áldozatoknak, valamennyinek föltétlenül megkegyelmezett. Ezzel aztán csunyán megtréfálta a bécsi kormányt, amely nemcsak hogy fölsült mosakodási tervével, de még azonfölül bosszúját sem tölthette azokon, akikre szörnyen vásott a foga.

Ezzel az egyetlen *nemeslelkű* tettével nagyra volt Haynau, és nemcsak a tollat vitte magával emlékebe, amelylyel a halálos ítéleteket és a megkegyelmezési klauzulát aláírta, hanem le is festette magát egy fogoly piktorral, amint *atyai intéssel* jobb erkölcsre oktatta a *bűnösöket*. A maliciózus festő magát Haynaut úgy ábrázolta, hogy a meghatottság könnye folyt végig az arcán, és egészen lent, a vászon jobb sarkában egy iciny-piciny krokodilust pingált, amely mohó várakozással tekint fölfelé.

Haynau csak sokkal később vette észre a szimbolikus állatot, és féktelen dühében összevissza hasogatta a vásznat, de a festőn már nem állhatott bosszút. Az már akkor Olaszországban szolgált mint közkatona, s amikor főlebbvalói megtudták csínyjét, azonnal előléptették káplárnak. Mert tény ami tény, hogy Haynau még az akkori osztrák hadseregben sem volt valami nagyon népszerű.

Hanem azért mégis akadtak olyan gyáva lelkek, akik hízelegtek a bresciai hiénának. Egy sereg *gutgesinnt* budai és pesti polgár díszalbumot nyújtott át neki, még pedig a Nájgebájban, ahol állandóan tartózkodott. Mert egyrészt gyönyörködni akart áldozatainak agóniájában, másrészt pedig féltette a bőrét, és csak az erős falak közt érezte magát biztonságban.

A mintegy lábnyi magas, másfél láb széles, finom sima aranyfüzérékkel diszített papírra írt album első oldalát Haynau arcképe foglalta el, a következő ajánlással:

A hála és öröm ünnepi hangjai.

Hódolatuk jeléül nyújtják

Haynau báró ő nagyságának

a legmagasabbra becsült hősnek, vitéznek, a magyar lázadók leigázójának,
cs. és k. táborszernagynak és az egyesített osztrák-orosz hadsereg magyarországi
főkormányzójának

Pest városa jóérzelmű polgárai.

Aztán egy hosszú, dicsőítő vers következett és utána vagy három-négyszáz pesti polgár aláírása.

A legtöbb aláíró nincs az élők sorában, a többi pedig mit érezhetett akkor, amikor eltűnt a föld színéről a Nájgebáj, az ő gyalázatuknak az emléke?

MAGYAR HUSZÁROK SZÁZ ÉV ELŐTT.

A párisi világkiállítás magyar osztályának egyik legérdekesebb látnivalója az a *huszárterem*, amelynek összeállításában monarchiánk nagykövete, Szögyény-Marich László is foglalkozott.

Legvitézebb magyar katonáink arcképeit, ereklyéit állították ott ki, köztük azokat is, akik a hét-éves háborúban porosz szolgálatba léptek át, s Ziethen híres *vörös huszár*-jainak a zömét alkották.

A *vörös huszár* ezredben szolgált Halász Zsigmond is, aki 1743-ban már kapitány volt, s akinek oroszláni bátorságáról valóságos regéket tudtak mesélni, sötét éjszakák vérfényű tábori tüzei mellett.

Minden újabb csata újabb babért fűzött Halász homlokára, és a bécsi udvarhoz is híre ment nagy vitézségének. Mindamellett nem emelkedett, és egyetlen egy érdemrend sem ékesítette még a sujtásos, gimbes-gombos huszár-dókat.

Kálvinista volt néhai való jó Halász Zsigmond vitéz úr, - és ez nagyban gátolta előmenetelét.

Mária Terézia, a bűvösbájos szép asszonykirály szenvedélyes térítő volt. Halásznak is megsúgták, hogy ha áttér, lesz ordó, rang, fény, donáció meg minden. Ezen az áron azonban *semmi* se kellett neki.

- *Inkább a zászlót, mint a hitet!* - mondotta marconán, és úgy is cselekedett. Egy szép napon jelentkezett az öreg Ziethen-nél, és magára vette a *vörös huszárok* skárlátszínű uniformisát.

Régi, porosz katonai írások őrzik vitézi tetteinek leírását. Ahol már egy vezér sem boldogult, Halász Zsigmondot küldötték oda, úgy, hogy nagy Frigyes, amikor egy ilyen győzelem hírért meghallotta, mosolyogva mondta:

- *Legyőzi Halász még az ördögöt is!* - A porosz hadseregben aztán rohamosan emelkedett, számtalan rendjelet kapott, és ezredes volt, amikor megvált a szolgálattól.

Hogy beállt a béke, nem volt már maradása a burkusok közt. Eszébe jutott a régen nem látott haza, a bucka, amelynek sárga homokján híg aranyként folyik szét a napsugár, a rezgő nyárfás, kerek erdő, meg a kákás tó a falu alatt, ahol kacsákra lesett úrfikorában, és odatért meghalni, ahol bölcsőjét ringatták.

Az utolsó török háborúknak is megvoltak a maguk hősei. Különös megemlékezést érdemel Lichtenstein János herceg, az akkori ármádia legkitünőbb lovasa, akit magister equitum-nak neveztek tisztársai. Azt is beszélték róla, hogy testét nem fogja a golyó.

A magyar lovasság meséshírű dicsőségének egyik példaképe felsőkubinyi Meskó József.

Már gyermekkorában kalandos vágyak izgatták. Sehogy sem volt inyére a könyv, meg a penna, és szülőinek nógrádmegyei birtokáról Gödöllőre szökött, ahol beállt Grassalkovich udvarába *Leibhuszárnak*. Édesanyjának a tisztartója valami adásvétel miatt járva Gödöllőn, fölismerte Jóska úrfit, és mindent elmondva Grassalkovich Antalnak, négylovas hintón küldötte vissza szülőihez a megugrott úrfit.

Amint hazatért, kijelentette a kis Meskó, hogy inkább betyárnak áll be, de nem lesz *diákos* ember, és valóban, rá is vette édesanyját, hogy katonának adta.

A legmerészebb huszár-bravurok egyike fűződik Meskó nevéhez, aki 1800 április 8-án negyven válogatott huszárral s egy század gyalogossal megkerülve a Mont-Cenis hágót, váratlanul rajtatört a franciákon és 1200 foglyot, tömérdek fegyvert és lőszert ejtett zsákmányul.

Egyedül, fegyver nélkül ment be aztán Caffre parancsnokhoz, aki úgy megijedt, amint a rettegett magyar hőst szemtől-szembe látta, hogy azonnal megadta magát. Berohanó segédtsíztje

rálőtt ugyan Meskóra, de a golyó célt tévesztett, csupán a falba fűródott. A hírre pedig, hogy Meskó ott van, Valette és Devin tábornokok eszeveszetten menekültek, és minden podgyászuat hátrahagyták. Ezért a nagyszerű haditettéért kapta Meskó József a Mária Terézia-rendet, amelynek egyik legérdemesebb viselője volt.

- Ugyancsak a napoleoni hadjáratokból érdemel említést Bekény huszárkapitány. A között a 6000 lovas között volt, akiket Ferenc császár 1812-ben adott I. Napoleon oroszországi hadjáratához. A szegény katonák irtózatossat szenvedtek a rossz élelmezés, fogyatékos ruha miatt, s a borzasztó hidegben még oltárterítőket is szedtek magukra, hogy meg ne fagyjanak.

Mikor már napokig éheztek, Bekény huszárkapitány Mokranynál rárontott az orosz elővédre, egy hidat fölgyújtva, útjokat elvágta, s tömérdek élelmiszeres kocsit ejtett zsákmányul. Így mentette meg Ferenc császár katonáit a biztos éhenhalástól.

A majdnem egy századon át gúny- és nevetség tárgyául szolgáló nemesi fölkelésnek, az *insurrectió*-nak is megvoltak a maga hősei.

Ilyen volt kisjáci Szeles Gábor, Szeles József kecskeméti városi tanácsnoknak a fia.

A harc hevében látva, hogy Huszti palatinális ezredbeli kapitányt hat francia chasseur körülvette, s már-már levágja vagy elfogja, Szeles, saját életével sem törődve, átvágja magát a lövonalon, két kezébe két karabélyt szorítva, lelő két chasseur, a megmaradt négyet pedig összekaszabolva kardjával, nyergébe kapja Husztit, s úgy nyargal vele a magyar táborba.

Szeles érdemkeresztjét maga Gosztonyi János ezredes tűzte a mellére, még pedig, mint egy régi írás mondja: „*Budán, Szent-Györgynek piartzán a' Felséges Tsászárné, Ferdinánd Fő-Hertzeg, és Korona Örököse és számos Fő-Személyek jelenlétében...*”

Petneházy László, aki Simonyi óbesternek taplóval szolgál, amikor ez Fontainebleauban pipára gyűjt, amint Napoleon trónusán ült, mind típusai a magyar huszárnak.

Szépsége, nyalkasága, virtusa miatt mindig büszke volt nemzetünk az Isten első katonájára, s ahol huszárok mutatkoztak, ünnep volt legottan.

Csak nem régen került kezembe egy 1816-ból való levél, amelyben egy *Kienmayer* huszárezredbeli tiszt írja le övéinek, hogyan masirozott az ezred Galiciából Erdélybe, új állomáshelyére.

Mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták a hazai földre térő huszárokat, útjuk valóságos diadalmenethez hasonlított. Különösen a hajdu városokban, Szabolcs- és Biharmegyében, a sok traktába és mulatságokba fáradtak bele.

„Eszláron, Kállay Péter, a szaboltsi nábob tartóztata bennünket - mondja a levélíró - három nap, három éjjel szólt a mus'ica, folyt a' bor, és olyan *máslást* ittunk, a' minőt Fejedelmek is csak néha. A' legénység hust, bort kapott és fejenként egy lázsiást a' szörnyű mód gazdag uraságtól...”

Nagyváradon Rhédei Lajos gróf adminisztrátor volt az ezred *mulattató-gazdája*. Érdekes, hogy ebben az ezredben akkor már hatvanhárom éve szolgált *Skultéty* zászlótartó, aki elérte századik életévét, s az aradi temetőben aluszsa örök álmát. Rhédey száz aranyat adott Skultéty-nak, amiért hogy egykor a gróf is a Kienmayer ezredben kezdte volt a katonai pályáját.

„...Margittán gróf Csáky, Telegden Jakabffy. Nagy-Létán Horváth uraságok traktálának és a' Tiszt urak és a' közemberek valósággal aluttak a' nyeregbe a' sok mulatásnak miatta, hogy bemasiroztak Erdélynek földjére...”

Így végződik a levél, amely szintén egyik bizonyítéka, mennyire megbecsülték mindenkor a huszárt, kinek emlékezetére egész termet szánt a párisi világkiállítás magyar osztálya.

A DORMÁNDI HALOTTLÁTÓ.

Miért romboljuk le azt a kevés illúziót is, ami a századvégi emberben megmaradt, miért foszszuk meg önmagunkat a látszat világától, ami olyan szép és kecsegtető.

Nem a legutolsó história ám a dormándi asszonyé sem. A *dormándi halottlátó*, így hívták országszerte, és messze vidékről zarándokoltak hozzá, abba a hevesmegyei faluba, ahol lakott.

A dormándi halottlátónak ugyanis az a rémes sajátsága volt, hogy meg tudta mondani, melyik halott, milyen stádiumában van az enyészetnek.

Hiszterikus fiatal asszonyok, akik imádták férjüket, elmentek a dormándi asszonyhoz és megkérdezték hogy porlik, oszlik a föld alatt az, aki nekik oly drága és kedves volt, amíg élt. Anyák gyermekeiket, testvér testvérét kérdezte. Sőt némelykor öntudatlanul rossznak is volt a szerzője, mert tolvajok jöttek hozzá, s azzal az ürügygyel, hogy ez vagy amaz a gazdag ember, asszonyrokonuk hogy fekszik a sírban, megtudták, mennyi ékszerrel, milyen drága ruhában tettek valakit örök nyugalomra, és akkor kifosztották a sírt.

Országos, szomoru hírre tett szert a dormándi asszony, s hogy nem foglalkozott vele annyit a sajtó, csak azért történt, mert akkor a hírlapirodalom még csak a legeslegnevezetesebb eseményeket szellőztette.

De ha nem is törődött a sajtó a dormándi asszonynyal, annál inkább hajszolta a hatáság, úgy, hogy némely esetben csak hajszálon függött, hogy a börtönt elkerülte.

Szerencsésen kisiklott mindig, mert az: „*drága ténsasszonyai*”, - a grófné is *ténsasszony* volt neki - mindig kijárták a *sorát* és kihúzták a *csávából*.

A falujába pedig, a hevesmegyei Dormándra, egyre zarándokolt úr és paraszt egyaránt.

Egy igen előkelő mánásasszonyunk, akinek Hevesben nagy uradalmi vannak, szintén elment a dormándi asszonyhoz és megkérdezte, hogy milyen az állapota most a sógorának, aki 1849 óta pihen már a koporsóban.

A dormándi asszony elgondolkozott, aztán kezét szeme elé tartva, lenézett a földre:

- - - Csont... inkább csak por már... csontjai nincsenek is rendben, mert *kétszer* temették el, az egyik bordája össze van törve... mert sok golyó érte... szép nagy szakála még ép azonban, de a régi sírjában, amely egy *pince* volt, egészen megvörösödött.

A grófné, aki incognito kereste föl a parasztasszonyt, úgy, hogy ez körülményeiről semmit sem tudhatott, halotthalványan hátrált, és majd hogy össze nem roskadt.

A halottlátó igazat mondott. *Sógorát* a forradalomban *zsoldos* golyók ölték meg és évekig nyugodott egy zárda sírboltjában, amíg végre a nemzet kegyelele mauzoleumot emelt vértanúja porai fölé.

Egy másik grófné, akinek a fia öngyilkos módon halt meg, néhány hónapra a haláleset után szintén fölkereste a dormándi asszonyt.

Ennek is mindent elmondott.

- - - Látom, amint fekszik - a feje egy kicsit félrecsúszott, ahogy koporsóját a sírba eresztették, még csak alig kezd enyészni.

Most egy nagy, fekete féreg jött ki a balfüléből és lassan csúszik alá aranyos ruháján, a dolmány zsebében egy asszonyi kép van, de az véres...

A grófné nem tudta tovább hallgatni, összeesett és két hónapig tartó ideglázban feküdt.

Az asszony szóról-szóra igazat mondott.

A fiatal grófot, aki katonatiszt volt, a régi dzsidások cifra, aranydresszes dolmányában helyezték a koporsóba, és utolsó kívánságához híven, nővére zsebébe tette annak a szép asszonynak az arcképét, akiért öngyilkos lett.

Az arckép abban a bluzjában is benne volt, amelyben az öngyilkosságot elkövette, ezért lett véres.

Dormánd, alig egy félóránnyira Füzesabonytól, ott fekszik, ahol a hevesi síkság végződik és kezdődik Eger szép vidéke, az erdős, halmos Andornak és aztán Eger után a Bükk regényes panorámája.

A székvárosba is természetesen híre ment a borzasztó clairvoyante asszonynak, és a törvény teljes szigorát alkalmazta, sőt már a klérus is beleavatkozott, mert már-már szentségtörésnek találták, hogy fölfedi a sírok titkait.

Eger érseki székében akkor Bartakovics Béla ült, egy rendkívül jólelkű, szelid, a pazarlásig adakozó egyháznagy.

Mikor már papjai is panasszal jöttek a dormándi asszony ellen, a jó érsek, nehogy igazságtalanság történjék, fölrendelte magához a *halottlátót*.

És ment az öreg, töpörödött anyóka, Maklárnak, Andornaknak, a tihaméri pincék mentében, jött az árnyas fákkal szegélyezett maklári *hostyán*, egészen odáig, ahol a dombról aranyosan villog le a *Venite adoremus*, abba a pirosfödelű rezidenciába, ahol a jóságos *érsek* úr lakott, aki világéletében soha senkit nem bántott.

Nem is félt a *halottlátó*, mert tudta, hogy igaz úton jár és bátran mondta meg a kékruhás, fehérzsinóros atillájú, csengő sarkantyúju huszárnak, hogy ő a *dormándi asszony*.

Bartakovics érsek azonnal maga elé bocsátotta és előbb kenetteljes dorgatóriumot tartott neki, hogy milyen vétek a *világbolondítás*, hogy mennyire büntetésre méltó az ember gyöngeségét, jóhiszeműségét kizsákmányolni, sőt *szentségtörés* kutatni a sírok titkait.

A vén parasztasszony végighallgatta a jó érsek urat, és aztán csöndesen, inkább szomorúan csak ennyit mondott:

- Nem bolondítok én senkit *téns jó érsek* uram, bár ne volna igaz ez az én borzasztó *sírlátásom*... Elkeserítette ez az egész életemet.

Az asszony olyan meggyőző, olyan szomoru hangon beszélt, hogy az érsek kissé meghökkent.

- Nos, jól van. De engemet nem fogsz elbolondítani. Mondd meg azt, hogyan fekszik az én anyám a koporsóban.

Az öreg asszony egy pillanatig elgondolkozott, aztán szemét kimeresztette, mintha valami nagy messzeségben lévő pontot akarna fölfedezni. Végre halk, szakgatott hangon beszélni kezdett:

- - - Régen, nagyon régen porlad... csupán a csontok épek, azok is kezdenek összeesni... szürke selyemruhája, amelyben a koporsóba tették, már csupa foszlány.

Az érsek homloka verejtékezni kezdett. Édesanyját valóban nagyon régen, mint fiatal asszonyt, *szürke selyemruhában* terítették ki.

- Folytasd! - szólt az ősz egyháznagy remegő hangon.

...Ahol nyugszik, égbe nyúló hegyek vannak... a hegytetőn egy templom áll, mellette kápolna, ennek a pincéjében sok, sok koporsó közt van az övé is, - az ajtótól a *hetedik*... a koporsón betűk, sok szó, azzal kezdődik *kis*...

Az érsek már sápadt, reszketett. Ráismert a felsővidéken lévő családi sírboltra, amelyben édesanyja koporsója az ajtótól számítva csakugyan a *hetedik* volt. A fölírást is eltalálta, a „*kis*” szó, a Bartakovicc-család előnévének kezdetét jelentette; kisapponyi Bartakovicc.

- - És még látok valamit... mondotta az asszony - a *nagy csontváz* karjában egy *kis csontváz* van, néhány napos gyermek lehetett... Még megvannak rajta a kék selyemmel bélelt csipke-ingecske foszlányai.

Az érseknek egy pillanatra elakadt a szívverése.

A *kis csontváz* valóban ott volt, mert anyját utolsó gyermekével temették el, aki csak pár órát élt.

- Elég... - szólt Eger ősz egyháznagya. - Eredj békével, gondoskodni fogok róla, hogy ne bántsanak, de ne mondd meg többé senkinek, hogy látod szeretteit a sírban, mert ez iszonyatos... de csaló nem vagy, bántani nem engedlek...

Vígasztalódott szívvel ment el a szegény *halottlátó* az érsektől, aki aztán egy nagy érseki ebéd alatt elmondotta a főntebb leírtakat.

Azt is elmondta, amit neki a *halottlátó* mondott, hogy mióta van ez a vészes tulajdonsága.

Tizenhatéves lehetett, amikor egy vasárnapon templomba készült, s a haját elől négy-négy ágba fonta, ahogy ezt a hevesmegyei *matyó*-lányok viselik.

A *kis* parasztházban csak egy tükör volt, ez előtt meg anyja fésülködött.

Erre a leány odalépett a Szűz Mária képéhez, s annak a keretéből, amely homályos tükörüveg volt, kezdte a haját fonni. De egyszerre csak nagyot sikolt s eldobja a fésűt. A kép helyén egy halálfej jelent meg neki.

Ezután forró betegségbe esett, s amikor fölépült, mindenkit, akit csak eltemettek Dormádon, napról-napra látta, hogy fekszik, porlad és enyész el a sírban, - később mindenkit, akit csak tőle kérdeztek.

Bartakovich a dormándi asszonynak tett ígéretét beváltotta. Nem bántotta a *halottlátót* többé a hatóság, de ő sem mondta el senkinek, hogyan fekszik a halottja sírjában.

Nem, és ha bármennyi pénzt is ígértek neki, csak a fejét rázta s így szólt:

- Lehetetlen, megígértem a jó *téns* érsek úrnak, hogy nem látok többé.

És ígéretét még akkor sem szegte meg, amikor már a szelidlelkületű, jószágos Bartakovics Béla maga is régen por és hamuvá vált, s ott nyugodott az egri érseki kriptá hűvös boltjai alatt.

*

Ilyen csontokig látó gyakorlati szemüveget akar a würzburgi professzor az emberiség szemére tenni, ami a dormándi halottlátónál csak clairvoyance, valami földöntúli dolog volt... agyrém, képzelődés, de a miszticismusnak olyan talánya, amire azt mondja az örökké tépelődő dán királyfi: *sok dolog van ég és föld között, amit a ti iskolabölcselmetek föl nem ér - Horatio!*...

De leszünk inkább misztikusok, clairvoyantok, csak maradjon meg egy parányi illúzió, mert e nélkül az élet nem élet és odáig fogunk jutni, hogy Röntgen nyomán sajátmagunkat is egy elegáns redingotba öltözött csontváznak fogjuk tekinteni csupán.

A VILÁG VÉGE.

Mindig féltek az emberek attól a tudattól, hogy valamely meghatározott időben tönkremegy a világ.

Az Úr ezredik évében sok vihar, jégeső, üstökösök megjelenése nagy zavart okozott s a népek reszkettek az utolsó ítélettől. Az ezredik esztendő azonban letelt, anélkül, hogy összeomlott volna a világ, de azóta is többször megjósolták a világ végét, még pedig mindig nagy zajjal és szörnyű ijesztgetéssel. Páni félelem fogta el az embereket, tudós alkimisták és csillagászok kijelentéseire és még a mult században sem akadt ember, aki az afféle jóslásokon nevetett volna.

1795-ben földrengés volt Debrecenben és ekkor sokan elhíresztelték, hogy ez a *világ végét* jelenti. Még a babonától ment, puritán gondolkodású debreceniek is rettegetek akkor s régi írások szerint: „kimenének a nagy erdőre, nehogy a városban érje őket az ítélet”.

1829-ben hasonlólag nagy ijedelmet okozott a földrengés, amelyről *Kazinczy* Sámuel hajduböszörményi orvos, a híres tudós Hatvani életírója, a következőket jegyezte föl:

„Az 1795-ik esztendő óta nem tapasztaltak földrengést az Alföldön; ennek az esztendőnek Julius hónapjáig mikor volt Kartzagon, Szatmáron és Debrecenben. Ott oly erős volt, hogy: a Barátok Klostromának, valamint a Reformátusok nagy új Templomának erős falai is több helyeken megrepedeztek; a Tornyoknak nagy ingását abból lehetett észrevenni, hogy a tetejeken lévő tsillag szinte két lábnyira látszott tsóváltatódni.”

Néhány nappal később, Ternye sárosmegyei községnek abban, a részében, amely Gomba felé esik, csendes eső közben iszonyatos forgószél támadt, összedöntötte a házakat, a fákat pedig tövestől csavarta ki. Érdekes, hogy a helység másik részében oly csöndesség volt, hogy még csak egy levél sem zörrent meg az ágon.

Ezekből a tünetekből akkor a világ végét jósolták a sárosmegyei parasztok s annyira hittek a katasztrófában, hogy semmit sem akartak dolgozni, s az *úr dolgára* erővel kellett őket a hajduknak kihajtaniok.

Az 1832. esztendőben újra fölmerült a világ végétől való rettegetés. A *Magyar Kurier* meghozta az Észak-Amerikában dühöngő kolera hírért, novemberre pedig mindenféle jóslatok az utolsó ítélet napját hirdették.

Ezek a jóslatok rendkívül hatottak a kedélyekre, úgy, hogy még az idegen kalmárok sem igen jöttek el az őszi pesti vásárra s egy régi jegyzéknaptár lapján találtam a következő följegyzést:

„*Leopoldnapi vásár mind nagyban, mind kitsinyben rossz. A' világ végétől való rettegetés mindeneket otthon tartott.*”

Még a legelőkelőbb társaságokban is emlegették a jóslatot, erre enged következtetni egy Máramarosszigeten, 1832 november 20-án keltezett s Vay Ábrahám gróf főispáni beiktatásával foglalkozó levél következő passzusa:

„...ezeknek végződését 400 Személyre a' Mélt. Gróf- és Fő-Ispányné Kazinczy Zsófia, szelidségével minket közönségesen magáévá tett Asszonynak szemes intézete után készült fényes és Gazdag Ebéd, melly Táblán sokat beszélgetett a 9-bris 27-kére megjövendőlt világ pusztulásáról...”

Pesten, az egész intelligencia készült a *Tsillagszakadást* nézni és még a vármegye urai is elhatározták, hogy a Gellérthegyről nézik meg a meteor-hullást. Hideg idő következén

azonban, Dubraviczky Simon alispán nem ment föl, sőt - mint egy régi napló mondja - még a másod-viceispánt, Földváry Gábort is lebeszélte. *Kecse* Péter levéltárnok azonban, Szentkirályi Móric *honorarius notáriussal* fölment a Tabán egy magasabb pontjára, ahol, míg állták a hideget, várták az *égi tsodát*, de később betértek egy kis jó finom rácürmösre a hegy alá, ahol *tambura* is szólt, nemkülönben „szép leányzók is valának...”

Csillagászati szempontból legérdekesebb már előbb említett Kazinczy Sámuel följegyzése, aki ezeket írta meg a világ pusztulásának mondott hónapról:

„Debretzen November 25-ikén, 1832. Ezen Hónap 12. és 13-dik napjai közt eső éjtszaka igen különös és szokatlan természeti Tümemény lepett meg bennünket: ugyan is éjtszaka két órától fogva, reggeli öt óráig oly sűrűen látszottak Levegőegünkben az ugynevezett Tsillagszakadások, hogy atmosphaeránkat egészen megvilágosította, tiz 's tizenkét ilyen Levegői gyulladások sütek el egyszerre, és külfölbéle arányban, néha szélylyel, néha pedig öszve szaladtak, kisebb 's nagyobb formában. A nagyobbak úgy látszottak, mintha fényes Lepedő terült volna szélylyel, mellynek közepe homályosabb volt, és Ég nyílásnak mondták, azután pedig öszvébb nyomulván, 3 's 4 minutumi égés után elmúltak, s ujabbak állottak elő. - Ugyan ekkor dél- és Napkeletközt, tőlünk 4 magyar mértföldnyire eső Vantsod nevű Helység felett, olly kemény menydörgések és tsattogások vóltak, hogy a' rázás miatt az ablakok üvegjei öszve repedeztek. Nálunk pedig szép lévén akkor az idő és tiszta Ég, az éppen következett Heti vásárra a' Vidékről sok Embereket tsalt Városunkba, kiket aztán ez a Tümemény az utban lepett meg. Az együgyüebbek megrémülvén a' szokatlan látáson, imátkozáshoz, s' énekléshez fogtak, de a' tanultabbak és tudósabbak is, kiket ekkor utban talált, átaljában megvallják, hogy borzasztó volt a látás. Mint más országokban is az együgyűség, ezt valamely következő veszedelem előljáró postájának tartja...”

Ugyancsak erről az 1832-iki csillaghullásról, tréfás hangon ír egy levelében *Bernáth* Gáspár, a híres freskóképek szerzője: „- a' Tsillagok olly sebességgel szakadtak kedves Hugomasszony, hogy így Farkas sem tud tántzolni, ezen kijelelt híres magyar Tántzos, a' ki ott tántzolt a' bécsi karinthiai kapu mellett lévő Udvari Theatromban...”

1857-ben is meséltek a világ végéről, s junius 13-ikára jósolták meg. Párisban annyira rettegtek ekkor az emberek, hogy a lakosság nagy része kivonult a St.-Denis síkságra, nehogy az utolsó perc az összeomló házak romjai alatt érje.

1866-ban nálunk nagyon sokat emlegették a világ végét. A nép hetekig nem dolgozott, dorbézolt a korcsmában, az urirend pedig járt az újtéri német színházba, ahol Gellmayer énekelt kuplékat az utolsó ítéletről.

Természetesen akkor is az élcélődőknek volt igazuk, valamint 1899 november havában is, melynek 13-ik napjára jósolta meg Falb a világ végét. De hiába terítjük rá a világfölfordulás próféciáira a kómikum köntösét: a halál homályos megsejtése megborzongat mindenkit, és nincs olyan ellenméreg a patikában, amely az ilyen mesék bódító hatását ellensúlyozni képes volna.

KÍSÉRTETEK.

Ámbátor sohasem hittem a spiritiszták meséiben, előszeretettel foglalkoztam egyidőben mindenféle misztikus, földöntúli dologgal. Amit egyszer a kísértetes házakról, kastélyokról hallottam, azt mind megjegyeztem és most - emlékezet után, - azon leszek, hogy néhánynak a krónikáját összefoglaljam.

Talán leghíresebb volt e tekintetben a báró *Prandauk* valpói kastélya. Veszett híre volt ennek és a fehérszűrös horvát atyafi keresztet vetett magára, valahányszor arra vitte útja. Kisértet járt ott, még pedig rég időktől, az utolsó török háborúk óta. Azt mesélte a vidék népe ugyanis, hogy még Laudon generális katonái hoztak oda egy török leányt. Azt is, hogy a leány valami nagy dínom-dánom után egyszerre csak eltűnt a valpói várból és a szó teljes értelmében nyoma veszett.

Mások azt állították, hogy nem török leány volt az, de egy belgrádi francia kereskedő felesége, aki a *Sztáray-regiment* egyik nyalka tiszturával szökött volna meg. A férj utána eredt, Valpón csípte meg, és amikor a szép asszony javában mulatozott kedvesének a pajtásaival, a terített asztal mellett kaszabolta le.

Ujság alig volt akkor. Görög és Kerekes uraim Bécsben kibocsájtott *Hadi és más egyéb Történetek* című folyóirata csak a háboru eseményeivel foglalkozott és az efféle történeteket szájhagyomány vagy családi naplók őrizték meg. A naplók többé-kevésbé hitelesek, a szájhagyomány nem mindig.

Száz és egynehány esztendő mult el azóta. Ki tudná biztosan: álmadozó, halvány török főherceg, vagy forrószívű, tüzes francia asszony volt-e annak idején a valpói kísértet? De nevezetességre tett szert, annyi szent igaz.

Őszi vadászatok évadján még ezelőtt 20-25 évvel is mutatkozott a kastély egyik szobájában, amelybe nem szállásoltak be senkit s úgy hívták, hogy: a *kisértet szobája*.

Mikor az éjfél ütötte, - így beszélték, - megnyílt az ajtó és belépett a kísértet. Sugár, magas női alak, cifra selyemruhában, nyakán piros klárisal. Egyszer körülment a szobán, aztán végighaladva a folyosón, eltűnt a sírbolt felé vezető lépcsőn.

Vidám, fiatal katonatisztek akárhányszor kérték báró Prandaut, szállásolja őket a *kisértet szobájába*, bor mellett és vitézi történetek mesélgetése közben nekibátorodván. Bár nem szívesen, mégis engedett néha a báró, de kétszer nagyon szomorú vége lett a dolognak.

Egy fiatal tiszt meghalt, egy másik pedig megőrült. Hogy mit láttak, nem tudódott ki soha, mert természetesen sem a halott, sem az őrült nem tudták elmondani.

A harmadik tiszt aztán a háziúr tudta nélkül osont be egyszer a végzetes szobába s ettől az éjszakától kezdve megszűnt a valpói kastély kísértetjárása.

A krónika szerint a kísértet megjelent a tisztnek, de ez nem ijedt meg, sőt utána ment a sírbolt lépcsőjéig.

A szellem megállt, egy lépcsőfokra mutatott s a tiszt aztán zsebkésével megjelölte azt a helyet. Másnap kiásták a lépcsőfokot és egy női csontváz találtak alatta. A csontvázon rikító selyemruhafoszlányokat, nyakán piros klárist találtak. Éppen olyant, mint aminőt a leírás szerint a kísértet viselt. A talált csontokat aztán egyházi szertartás mellett temettette el a bárói család és azóta nem háborgat senkit a valpói hazajáró lélek.

Ugyancsak Horvátországban, Zlatáron költötték rémes hírét egy régi kastélynak. Itt nemcsak jártak, de *kocsikáztak* is a kísértetek.

Éjfélkor csakúgy sírtak, nyikorogtak a nehéz tölgyfa-ajtók, s éjfélről egy óráig nagy jöves-menés, csattogás közt sétálgattak a fekete emberek. Végre pont tizenkét órakor megnyílt a kapu, négy fekete lótól vont fekete szekér fordult be az udvarra, és csakhamar olyan hangok hallatszottak, mint mikor a koporsót csúsztatják. Noha mindent elkövettek a kastély és környék lakói, hogy a különös zajnak a nyitjára jöjjenek, sohasem sikerült ez iránt biztos adatot szerezni.

Zemplénmegyében messze földön híres volt a cékei *Battha-kastély*. Az ódon épület még Rákóczi idejéből származott és tele volt rejtekajtós szobákkal, álszekrényekkel, amelyeken át a szabadba juthatott az ember.

Különösen az úgynevezett *Torony-szoba* volt félelmes. Itt tizenkét órakor először keserves sóhajtás, majd zokogás hallatszott. Aztán egy fehér alak jelent meg, kezében égő gyertyával, és végigment az egész kastélyon, utóbb egy régi, beomlott pincelejártnál tűnt el. Ugyancsak a cékei kastélyban észlelték volna, hogy valahányszor egy Battha meghalt, lehullt valamelyik szobának a vakolata, az elhalálozást követő harmadik éjszakán pedig az elköltözött e földön viselt alakjában mutatkozott a nagy ebédlőben.

Ez a kastély a kuruc időkől való csörgői alagúttal volt összekötve, s állítólag Rákóczi hívei egykor sok kincset ástak el pincéjében, amelynek azonban sohasem akadtak a nyomára.

A sárosmegyei *Lemesen*, Eperjes közelében is van egy félelmetes kastély. Valamikor a Füzy-család bírta, most pedig járásbíróság székel benne. Ennek a kastélynak egyik szobájában minden éjjel megjelenik a *fehér árnyék*.

A kastélyban csupán egyetlen egy szobát keres föl, s ha abban valaki alszik, nesztelenül az ágyhoz lebben, s az alvóra nedves, nyirkos lepedőt terít.

Mikor az alvó fölébred, már semmit se lát, de még borzong a nyirkos nedvességtől, és úgy érzi, mintha jeges levegő töltene be a szobát.

Ugyancsak Eperjes mellett, Kapiváron, beszéltek még a harmincas években is, hogy *kisértet* jár. A várhegy alján mintha világosság gyulladt volna néha, nyomában pedig hosszú, uszályos ruhában, egy női alak indult a romok felé.

A népszáj azt suttogetta, hogy ott kincs van elásva, s a fehér asszony pedig valami elátkozott lélek, akit még a rablólovagok idejében gyilkoltak meg.

Kapy István, a megyének akkori alispánja és a vár ura sokat hallotta a mesét, de nem hitte el. Egyszer azonban két jókedvű patvaristája, *Sárosy Gyula*, meg *Vahot Sándor*, felbizgatták, hogy ásasson: hátha igazán kincs rejlik ott.

Holdvilágos, tiszta nyári éjszakán föl is mentek az urak néhány meghitt cseléddel, s ott, ahol a láng kilobbant, elkezdtek a munkát. Már jó mélyre haladtak az ásással, mikor egy nagy vaskondér tűnt elő, de ahogy kihúzták a földből, s a fedelét leemelték, bizony csak olyan üres volt az, akár a vidám patvaristáknak a zsebe. Nem talált Kapy István kincset, sőt a meglevő nagy vagyon is elpusztult, úgy, hogy az utódokra fénynek, ragyogásnak csak a híre maradt már.

Hohenlohe Sándor hercegnek, a magnetizmustal és *ráimádkozással* gyógyító híres főpapnak, kísértetes látomásai többé-kevésbé ösmereteseek. Sőt a herceg huszárja, az öreg Ferenc, esküvel állította annak idején, hogy az üres ágya előtt látott egy nagyváradi előkelő úrnőt térdelni - és gyónni, akit az eset előtt való napon temettek el.

Ugyancsak herceg Hohenlohe kertésze mesélte, hogy egyszer alkonyatkor, egy feketeuszályos asszonyi szellem repült át a kerten, akinek olyan volt a lába, mint akárcsak a kacsáé.

A fekete kutya képében jelentkező *sátánról* is olvastam valami spiritishta ujságban. De valamennyi között a legérdekesebb a brunóci eset, amely 1899 szeptember havában történt az ősi Mednyánszky-család brunóci kastélyában.

A KORMÁNYELNÖK REZIDENCIÁJA.

Nem érdektelen egyet-mást elmondani arról a kicsit idomtalan, kicsit barokk várbeli palotáról, amelyet a tősgyökeres budai burgerek máig is *Sándor Palais*nak neveznek és amely három generáción át volt a hírneves család immár kihalt grófi ágának a családi háza. A szlavnicai Sándorok közül Antal, Móric nagyatyja, 1788-ban II. József császártól kapta a grófságot, de míg az ősrégi család nemesi ága ma is virágzik, a grófi család, mint föntebb említettük, a harmadik nemzedékkel elenyészett.

Sándor Vince gróf és neje Szápáry Anna grófnő a század elején olyan fényes házat tartottak Budán, hogy *kis palatinusék*-nak hívták őket.

Miután József nádor 1801-ben igen rövid házasság után elvesztette első nejét, Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegasszonyt, ha valami nagy ünnepség, szolemnitás esett Budán, többnyire gróf Sándorék vették át a reprezentálást.

Így 1809-ben, mikor a francia invázió idejében Ferenc császár családja Budán tartózkodott, a nádor főudvarmesterének neje, Szápáry Jánosné, Teleki Leopoldina és Sándor Vincéné Szápáry Anna igyekeztek legjobban azon, hogy a szép, szellemes *Ludovika* császárné jól érezze magát a magyar fővárosban, mely akkor még olyan primitív volt.

Ferenc császár harmadik felesége egyike volt kora legzseniálisabb asszonyainak, s oly szép, hogy ha nyitott hintón végighajtatott a budai és pesti utcákon, a jurátusok, a fölkelő nemesség összes urai, egetverő *vívát*-okkal üdvözölték. Erről emlékezve, atyjához írt egyik levelében, mondja a császárnénál alig pár évvel fiatalabb mostoha leánya, Mária Lujza: „...szeretném, ha papa látná, mennyire szeretnek itt bennünket, se vége, se hossza a *vívát*-nak, ha csak messziről látják a kocsinkat...”

A *hangulatot* leginkább Sándor Vincének és Szápáry Jánosék csinálták, különösen Sándoréknál reggeltől estig terítve volt az asztal s az inzurgens tiszték mint a méhraj jártak ki s be a címeres, idomtalan kapun.

Mikor Ferenc császár megkötötte a békét és néhány év múlva következtek a bécsi kongresszus ragyogó napjai, ismét a *sárgaházban* fogadták Sándor grófék a Budára lejött uralkodót és szövetségeseit.

Azokban a termekben, ahol Bánffy Dezső volt miniszterelnök tárgyalta a disszidensekkel, száz meg száz viaszgyertya lángja égett akkor, Bihari húzta a nótát, a nagyhatalmasságok elragadtatva nézték a Ráday Nina táncát, mikor Szápáry Vincével kiállva a pikétre, bemutatta őseink méltósággal teljes *lakodalmas*-át.

Itt táncolta a mazurt *Észak Apollója*, az ábrándos szemű I. Sándor cár, Orczy Fánival, akinek szépsége még a bécsi híres *kongresszusi szépségek*-hez szokott uralkodót is ámulatba ejtette.

És ezekben a termekben gyüleseztek az első budai *Asszony-Egyesület* lelkes tagjai, akik a palatinus második neje, az áldott emlékezetű Hermina főhercegasszony védnöksége alatt emberbaráti eszmék terjesztésére vállalkoztak.

1817 április havában alakult meg ez az *Egyesület* s mint régi följegyzések említik: *Elöljáró Sándor Vintzéné - Szápáry Anna Gróffi Asszony lett. Titoknok Privitzer Aloys Úr, a' Nádor Ispán Ő Tsászári Királyi Hertzegségének Titoknokja, Az Egyesület Pénzes ládájának Gondviselőjévé pedig Suppini Antal ur.*

Batthyányné született Mailáth grófné, Telekiné Mészáros Johanna, Beniczky Pálné s a különösen lelkes budavárbeli polgárasszonyok, Lászlóvszky Veronika és Boros Josefa, a vén *sárga*

házban szöttek, fontak merész terveket kisdiednevelő-intézetekről, aggok menedékházáról. Itt létesült a *Vakok intézeté*-nek kezdete, s özönlöttek különösen azok, akiket a hályog fosztott meg szemük világától. Tóth-Pápay János, korának híres szemorvosa önként ajánlkozott a nemes hölgyek szegény védenecinek ingyen való operálására, sőt orvosságot és élelmet is küldött számukra.

A magyar színészetnek is van köze a Sándor-palotához, nem csupán azért, mert tőszomszédja, a II. József császár 1786 augusztus 23-án kelt rendeletével karmelita-rendházból *Theatrom*-má átalakított várszínháznak, de mert miután 1821-ben a színház bérlője, Brunswick Ferenc gróf az óriás deficit miatt letette a bérletet, a palatinus védnöksége alatt alakult részvénytársaságnak Sándor Vince gróf lett az elnöke.

Sándor Vince elnöksége alatt Kemnitzer Károly volt a színház művezetője és mint egy-egy följegyzés mondja, a gróf szívén viselte ugyan a műintézet ügyét, áldozott is, de olyan zsarnok volt a személyzettel szemben, hogy ezek a szó teljes értelmében rettegetek tőle.

Mint családi levelezések, följegyzések s más ilyen intim természetű írások mutatják, családjához sem igen volt különben másforma Sándor Vince gróf. Neje, az áldott jósa Szápáry Anna, leányai Matild és Vilma, reszkettek, ha már lépését hallották a grófnak, nemkülönben minden rendű alkalmazottja a palotának.

Csupán egyetlen egy élő lény volt, aki sem Sándor gróftól, sem semmitől és soha senkitől sem félt, a grófnak 1805 május 23-án született egyetlen fia, Móric, a később Európaszerte ismert bravúros sportsmann.

Rettenhetetlen bátorságát és hihetetlen akaraterejét már kisgyermek korában elárulta. Egyszer, három éves volt akkor, egy kutyával játszott a kis Móric. A kutyának eleinte tetszett a játék, de egyszerre csak elveszítette türelmét s úgy beleharapott a kis fiu ujjába, hogy a vér hatalmas sugárban szökkent ki belőle. A gyermek azonban, ahelyett, hogy elpityeredett volna, erős karjaival átfogta a kutyát, leharapott egy darabot a füléből s aztán megvetőleg félretaszítva útjából, így szólt: *Wen Du mi' beisen, i di a beissen*.

Sándor Vince gróf a palotáját a színházzal összekötő folyosón át minden este bement páholyába. A gyermekeket is szívesen elvitte, de megkövetelte, hogy eziránt mindig külön kérelmet terjesszenek elő.

- Én bizony nem koldulok! - mondta egyízben a kis Móric és szó nélkül beült a páholyba. Atyja minden előadás után megverte ezért, de Móric még sem kért soha engedélyt és végre megunva az ütlegetet, nem ment többé a páholyba.

Nagy szigorúsága mellett viszont megfoghatatlanul elhanyagolta Sándor Vince fia nevelését, úgy, hogy Móric gróf tizenhét éves korában alig beszélt más nyelvet, mint a budai sváb dialektust, meg egy kicsit magyarul. Az ortografiáról fogalma sem volt, úgy, hogy amikor atyja halálhírére, amely Nápolyban találta, hazajött, sógora és egyszersmind gondnoka, gróf Keglevich Gábor, először is instruktort fogadott melléje, aki megismertette a helyesírás szabályaival.

Érdekes az is, hogy Sándor Vince soha sem engedte meg fiának a lovaglást, kocsikázást, sem a vadászatot. Miután atyja meghalt, a fiatal gróf bajnai birtokára utazva, alig szállt le a kocsiról, azonnal egy pompás fekete mént hozatott ki az istállóból s nyergelni parancsolt. Instruktora, Kosztarovics megjegyezte, hogy nagy merészség olyan embernek az ilyen állatra ülni, aki még nem is tanult lovagolni.

- *Akinek előbb tanulni kell lovagolni, az nem is fog megtanulni soha!* - kiáltotta Sándor Móric s olyan nagyszerű bravurokat vitt véghez a tüzes ménen, hogy az istállószemélyzetnek szája tátva maradt.

Igy volt a hajtással is. Attól a perctől, hogy kezébe vette a gyeplőt, nem volt jobb és vakmerőbb kocsisa Európának. A kofa-sátorok átugrálása, a lépcsőkön való fölhajítás, a Duna zajló jegén való lovaglások, mindezt képek örökítik meg. De ezeken kívül tömérdek még az olyan bravur, amelynek csak szó után maradt meg az emléke. Így egy alkalommal Pozsonyban az *Au* tágas utain lovagolva, szembe jött Sándor Mórival a Komáromy Györgyné kocsija.

A kocsiban ült Komáromynénak még egy unokahuga is, híres szépség a harmincas években. A gróf, aki Pestről ismerte a hölgyeket, köszönt és melléjük kormányozva lovát, elkezdett velük beszélgetni. Sándor azon az oldalon lovagolt, amelyen Komáromyné ült, de átdiskurálgatott a szép *nièce*-hez is. Egyszerre csak egy gesztenyefánál kanyarodott be a kocsi, amely a leány felé esett és tele volt virággal:

- Oh, be szép, rózsaszínű virágok, - mondotta a lányka, amire Sándor sarkantyút adva lovának, átugratta a nagy, félfödelű batárt s kalapját teleszedte gesztenyefavirággal, átnyújtotta a holtra rémült *beauté*-nak.

Angliában a Melton-Moubray-i parforce-vadászat alkalmával egy Anderson nevű lókereskedő száz fontért ajánlott föl a grófnak egy pompás lovat, amely azonban embert meg nem tűrt a hátán, oly föltétellel, ha őtet nem veti le a nyeregből. Sándor gróf elfogadta az ajánlatot, fölugrott az állat hátára s forgószélként vágatott tova. Alig negyedóra múlva visszatérve, a ló remegett alatta, csupa hab volt egész teste, de olyan jámborral lett, akár a bárány. Sándor ekkor kezét nyújtotta Andersonnak s így szólt:

- A ló valóban kitűnő, köszönöm, hogy megszerezte nekem, holnap megkapja a száz font sterlinget.

Az ánglius erre a körülálló urakhoz fordulva, kinosan nyöszörögte:

- That is not a man, that is a *devil*...

S ettől a perctől maradt rajta Sándoron az *ördög lovászmestere* elnevezés. Sándor Mórival 1835 farsangján nősült és az akkori mindenható államkancellár, Metternich Kelemen herceg leányát, Leontinet vezette oltárhoz.

A házasság rendkívül boldog volt, bár soha két különbözőbb temperamentum nem került össze, mint a vad, fékezhetetlen Sándor és a női szelidség, előkelőség mintaképe, Metternich Leontine.

Két gyermek is származott a házasságból, a korán elhunyt Leó és Paulina, a bécsi társaságnak ma is egyik legszellemesebb hölgye, a zseniális Metternich Richárdné.

Sándor Mórival legnagyobb passziói közé tartozott, ha gyerekeit a *nem félés*-re tanította. Egyízben a Bajna melletti Gyarmathon óriási barriéreket ugratott át a gróf, híres *Moineau Claxe* nevű lován. Gyermekai remegve nézték s egyszerre csak így szólt a kis Paulina:

- A világ minden kincseért sem tenném meg! - A gróf meghallotta s odakiáltotta az egyik lovasnak:

- Ültesd ide a kis grófnőt mellém! - Mire a lovas, Sándor grófnő irtózatos rémületére, csakugyan nyeregbe emelte a leánykát, akivel atyja háromszor egymásután ugratta keresztül az óriási magas akadályt.

Sándor Mórival soha életében nem volt beteg, sőt még gyöngélkedő sem. Ha feküdt, azt csak a lovas bravurjaiban szerzett borda- és lábtörések, ficamodások miatt volt kénytelen megtenni.

Egy alkalommal azonban Linc közelében úgy bukott le lováról a gróf, hogy heves agyrázkódást szenvedett s nemsokára a téboly tünetei mutatkoztak rajta.

1850 végén, amikor a bécsi *Adeliges Casino*-ban egy alkalommal mindent össze akart zúzni, elvitték a prágai Riedl-féle szanatóriumba, ahonnan másfél év múlva hazatért, s csak árnyéka volt már a régi vakmerő Sándor Móricnak.

Élete azontúl tengődés volt és megváltás az 1878 február 23-án bekövetkezett halál. Temetése alkalmával a gyászszekérbe fogott négy tüzes mén egyszerre csak minden ok nélkül megbokrosodott és vágatva vitte Sándor Móric koporsóját a bajnai kriptáig.

- Az ördög lovászmestere még halva sem akar lépésben menni! - mondták a babonás emberek és keresztet vetve tért ki a föld népe.

SZILVESZTER.

- Az emigráns életből. -

Amíg szegény édesapám élt, mindig mesélt nekünk valamit Szilveszter estéjén.

Egyszer egyre, máskor másra fordult a beszéd, de mi leginkább azt szerettük, ha az emigráció idejéből beszélt.

Mert rendkívül csodálatos, szinte igazi mesébe illő volt azt hallgatni, hogy dúsgazdag főurak, csillagkeresztes dámák fiai olyan szegények voltak akkor, hogy beálltak gyári munkásnak, az ingüket meg maguk mosták ki, mert nem volt kettőnél több.

A sok emigrációbeli história közt a *Gusztai grófné szilveszteri vacsorája* nagy szerepet játszott és most, annyi esztendő után is, szóról-szóra utána tudnám mondani.

Gusztai grófné gróf Batthyány Kázmérnak volt a neje, született Keglevich Auguszt, egy rendkívül lelkes, áldozatkész honleány, aki annak idején összes ékszereit és ezüstjét a haza oltárára áldozta.

A szabadságharc leveretése után, amikor férje birtokait elkobozták, teljesen vagyon nélkül menekültek Angliába és Londonban telepedtek meg.

Kázmér gróf valami skatulyagyárba szegődött be munkásnak, Gusztai grófné pedig reggeltől estig zsákot meg ponyvát varrt.

- Olyan hosszú tűvel, akár a kardom! - mutatta ilyenkor szegény apám és rámutatott a sarokba támasztott lovastishti kardjára.

És a főrangú hölgy finom ujjai fölhólyagosodtak és szeme kivörösödött a folytonos munkában. Csak a sátoros ünnepek meg az ujesztendő napja adtak egy kis enyhülést.

Akkor összejöttek a Batthyány Kázmérék szegényes szobájában a bujdosók - és elfeledve a nehéz küzdelmeket, a nem szokott munkát, járta a tréfa meg a nóta, az hogy:

Megvirrad még valaha...

Egyízben történt, hogy elkövetkezett ismét Szilveszter estéje és Batthyány Kázmér megmondta a fiúknak, hogy:

- Vár ám benneteket Gusztai tokányra meg csipedettre.

Köd feküdt meg a szomoru külváros még szomorúbb utcáját és jószerivel, találomra értek el Batthyányékhoz a meghívott vendégek.

Batthyány Kázmér egy csomó ócska doboz aljából víg tüzet rakott, a felesége pedig, egy vékonyka deszkán, ugyancsak gyúrta a jóféle kemény csipedettné válót.

A társaság maitre de plasirje Teleki Sándor volt, a későbbi zseniális tárcaíró, aki cigánynak nevezte magát az irodalomban, mondván, hogy *kóta nélkül* ír csak.

A zseniális gróf mindenféle régi erdélyországi anekdotával mulattatta a társaságot, aztán rátért arra, amikor *karlista* volt és ha látta, hogy elszomorodik a társaság, mindjárt kéznél volt valami tréfája, ami elűzte a szomoru gondolatokat. Éjfél felé végre azt ajánlotta, hogy öntsenek ólmot.

Babonás, bohó szokása Szilveszter éjjelének, de most nagyon tetszett az ötlet, ki tudja, hátha még az ólom figuráiból is kitetszik a jövő.

Lett is a vizestálban sistergő ólomból csillag, vasszeg, páska - azaz, hogy ennek meg amannak keresztelte el a fantázia.

Egyik fiatalembernek *kulcsot* formált ki az összefagyott érc - és Teleki rögtön készen volt a magyarázattal:

- Tyűh öcskös, itt a *kamarás kulcs*. Az excellenciás papa érdemeiért megbocsátanak a fiunak, hazamehetsz és éppen olyan szépen fogsz hajlongani az udvari bálokon, mint Schwarzenberg-ulánus kadét korodban.

A fiatalember szomoruan mosolygott:

- Inkább *börtönkulcsot* jelent az. Atyám sohasem fog mellettem szólni, még ki is tagad, úgy haragszik, hogy ott hagytam a sasos zászlót.

Mindnyájan elszomorodtak kissé. Bolond dolog is volt az, hogy egy oligarchának a fia Londonban gyertyagyári munkás és minden éjjel kimossa az ingét, mert nem tud hozzászokni, hogy kétszer vegye magára.

- Már minden értékem *fuccs*, - jegyzé meg továbbad Teleki. - Csak a mama bibliája van meg. Ezt átallom eladni az antikváriusnak.

Szép kapcsos könyv volt, azért adta a buzgó Mikes Erzsébet a fiának, hogy olvasson belőle olykor-olykor. De bizony Sándor úrfi nem igen levelezgetett benne s úgy hozta haza, amint elvitte a bujdosásba. Amikor aztán végre hazakerült, fogta a bibliát - és kinyitotta. Minden lapnál egy-egy ezres feküdt, amit a gondos anya rejtett oda, hogy az édes fia szükségét ne lásson a bujdosásban.

- Ejnye, ha én ezt tudtam volna, - mordult föl Teleki, - bizony nem pakkoltam volna a gyertyát szegény Laci komával annak az ángliusnak!

A *Laci koma* is haza került azonban, még pedig jóval előbb, mint Teleki gróf. Megtörtént, amit senki sem várt, ő maga legkevesebbé, hogy szigorú atyja könyörgött érte a *császárnál*. A fiatal császár külön kihallgatáson fogadta hű emberének a fiát, s amikor ez hálálkodott, csak három szava volt hozzá:

- *Nur keine Dummheiten!*

Nem is cselekedett többet *olyat*. Újra megfogta a letett kardot és néhány év múlva, éppen Szilveszter napján ujévi ajándéku, megkapta a kamarás kulcsot is.

Amikor megérkezett a cifra, kétfejű sasos, bojtos kulcs, elgondolkozva tette a mellé az ólomkulcs mellé, amelyet neki ama szomoru londoni Szilveszter éjszaka hozott és amelyből Teleki olyan szépen előre megjövendölte az ő fényes jövőjét.

De Teleki nem engedte ám el neki a *megrovási kalandot*. Megfogta a jó pajtást az utcán a vén kuruc és szólt ekképpen:

- No öcskös, ugy-e, hogy megjött az aranykulcs, te pedig az udvarnál hajlongasz és a fiaid *pecsovicso*k lesznek, akárcsak az öregapjuk meg a szépapjuk.

*

Szilveszter estéjén visszaszáll a gondolatom ezekbe a régi, daliás időkbe. Látom a londoni köd fátyla mögött a szabadságharc dicső hőseit, akik mindenüket odavetették a szent függetlenség oltárára s beálltak gyári munkásnak, holott egy szavukon mult, hogy fényes életet éljenek az ősi birtokon.

De azt az egy szót nem bírták kimondani. Mert az az egy szó a haza földadása volt.

EGY ZAJOS ESTE A MILÁNÓI SCALABAN.

Mikor egyszer a reggeli lapokban a milánói *Skála-színházról* azt olvastam, hogy az ottani községtanács határozata értelmében beláthatatlan időig zárva marad, úgy éreztem, mintha egy régen elfelejtett, kihalt mese-világ ébredt volna új életre a szivemben.

Mert a *Skála-színház* is az én elmúlt, odaveszett gyermekkorom meséihez tartozott ám! A *Mosé*, az a fényes opera, amelyben háromszáz táncosnő járta a balletet és amit a karácsonytól husvétig terjedő szezonban napról-napra adtak, még sem unta meg a publikum. Utoljára már a vargák ablakára akasztott kalitkában a csízek is a *Mosé* áriáit fűtyülték.

Csodálatosan szép lehetett ez az opera és a ballet káprázatos fényes. Amikor a nagyanyám mesélt róla, szentül azt képzeltem, hogy csupa tündérek járták a könnyed, ésbontó, csábos táncot. De legjobban mégis az tetszett, amikor azt beszélte, hogyan dörögtek belé az ágyúk a zenekar játékába, hogyan ropogtak a puskák és szakították meg az édes dallamokat.

Akkor volt ez, amikor az ötvenes években kitört a milánói forradalom és az olaszok véres utcai harcokat vívtak az osztrák katonasággal.

Nagyanyám Milanóban töltötte a telet anyámmal, aki akkor még leány volt és énekelni tanult Lambertitől, a híres énekmestertől. Szomorú világ volt itthon nagyon, kivált a *schlecht angeschrieben* családoknak.

A nagyanyám unokabátyja vitte a koronát Orsovára, a nagyapám egyik rokonát pedig úgy emlegették a szabadságharc idejében, hogy: a *losonci hős*. Mit kerestek volna hát itthon, ahol minden utcasarkon ólálkodtak Prottmann *spiclijei*.

Milanóban kellemes volt az élet. Az olaszok akkor rajongtak a magyarokért és együtt szidták a *maledetto tedescot*. Az olasz patricius családoknál éppen úgy gyűlölték az osztrák katona fehér waffenrokját, mint nálunk és a milánói helyőrség tiszturai úgy unatkoztak a kékegü Itáliában, akárcsak Cegléden, vagy Alberti-Irsán.

A nagymamáékhoz vidám fiatalemberek jártak, művészek is és a kandalló márvány-peremén, jegyzőkönyvből kitépett lapra, akárhány rajzot hevenyészett *Tomaselli*, valami nagyreményű ifjú festő, aki azonban pályája elején hunyt el, - meg Telepi Károly is, aki akkor, szintén kint élt.

Egyízben, amikor a *Preceda*, az olasz szállásadóné leánya bejött, fontoskodva ajkára tette az ujját és így szólt a nagymamához:

- Signora, baj lesz, az én hazámfiak össze fognak verekedni a német katonasággal, jó, ha előre beszerez sok mindent a piacról. *Különbem nem mondtam semmit...*

Aztán kisurrant és hagyta a fiatal festőket pingálni, a szép signorinát pedig énekelni, hogy: *do re mi...* és tovább.

Amikor eljött a színház ideje, a nagymamáék felöltöztek és mentek a *Skálába*.

Talán nem lesz semmi. De meg ha lesz is, oda se neki. A nagymamáék akkor is Pesten voltak, amikor Hentzi a várost bombáztatta és Bognár Jettivel, a május 21-ikére virradó hajnalon, félharisnyában szaladtak ki a józsefvárosi *kálváriára*.

A *Mosé* első felvonása szépen eltelt. Még báró *Ringelsheim* tábornagy, Milanó akkori katonai kormányzója is bejött egy kicsit a páholyba diskurálni.

Ringelsheim még abból az időből ismerte a nagymamát, amikor Magyarországon volt helyőrségen. Az ő magas állásának már nem ártott, ha a *rebellis* asszonyokkal diskurált.

A második fölvonás elején megkopogtatták a páholyajtót és a táborszernagy hadsegéde jött be az *Excellencért*.

A ballet éppen akkor kezdődött, amikor egyszerre csak tompa dörgés rázta meg a színház ódon falait - aztán sűrű puskaropogás, vad, eszeveszett ordítás hangzott be az utcáról.

A nagymamáék ismerték ezt a *muzsikát* jól, - emlékezetükben volt még Buda ostroma óta.

A közönség *Evviva Italia* kiáltásokkal ugrált föl, a férfiak mellén egy pillanat olasz nemzeti színű kokárdák díszlettek és mindenki futott az utcára. A nagymamáék is.

- *Halál a németekre!* - ordítá a tömeg és vad fanatizmusában botokkal ment neki a rohamlépésben közeledő osztrák katonaságnak.

Ezek közt meg egész sorok eldobták a puskát és fehér kendőt lobogtatva, kiabáltak:

- Éljen Olaszország, magyarok vagyunk, *ungheresi, ungheresi...*

Ezt a jelszót hangoztatták a nagymamáék is és majdnem diadallal kísérte őket a torlaszokon át a lelkesült utcai tömeg, amikor a nagymama megmondta egyik szájas demagógnak, hogy egyik rokona negyvennyolcas szabadsághős volt.

A milánói forradalmat csakhamar elfojtották, a história sem igen emlékszik róla, pedig tulajdonképpen ez volt a kezdete azoknak az eseményeknek, amelyek 1859-et - *Solferinót*, majd a villafrancai békét és Lombardiának Ausztriától való elszakadását eredményezték.

Nekem is csak úgy jutott eszembe, hogy olvastam az 1778 óta fönálló, leghíresebb dalszínház megszűnéséről, ahol a nagymamák *Mosét* hallgatták, miközben az ágyu belebömbölt az édes harmóniába, a közönség pedig torkaszakadtából ordította: *Evviva Italia!*

AZ OROSZ INVÁZIÓ IDEJÉBŐL.

...mikor pedig elmúlt a diligentia, a nagymama készülődni kezdett. Legeslegszebb ruhámat pakolta a kofferba, amely régi módi, becsületes fajtájú volt. Amolyan vaspántos, alul sróffal, hogy meg lehessen erősíteni hátul a hintó bakján.

Aztán rendre búcsúzott az ismerősöktől, s nagy örömmel mondogatta: „Az ám, megyek *a sógorasszonyokhoz*, bemutatni a *gyereket*.” A sógorasszonyok a nagypapa nővérei voltak, a gyerekek meg én, akit minden iskolai év után újra elvitt *bemutatni*.

Alig vártam az indulást. Bálványoztam a tantokat és mindenik számára külön üdvözlőverset tanultam. Németül, franciául meg angolul. A magyart, amelylyel kedveskedtem, már hétesztendőskoromban is magam komponáltam.

Örök álmát aluszsza már a nagymama, a *sógorasszonyok* is, de örökségül maradt szívemben az utódaik iránt való nagy szeretet, - valamint hogy azok is jól szívelhetnek engem. Erről tesz tanúbizonyságot az a levél, amelyet éppen examenek idején, rózsaeéréskor hozott számomra a posta.

Egyik *sógorasszony* leánya invitált benne, mennék el *egy kis csalogánydalt hallgatni, megemlékezni régiekről*.

Hát biz ottan lehet része az embernek mind a kettőben bőven.

Már a kastély homlokzatán valami elfeketült, mohos írás ötlik az érkező vendég szemébe. Az óriási, gyönyörű park ritka fajtájú fái közt még valóságos monstre hangversenyeket rendeznek a fülemlék.

MICHAEL DE GOSZTONY ET CRENCES CUM CONSORTE ANNA SEMBERY SIBI ET SUI POSUERUNT ANNO M. D. C. C. C. II.

Hirdetik a megkopott betűk, - egy oldalt álló, hosszúkás sárga épületet pedig diákosan máig is patvariának neveznek.

A kastély építtetőjének, Gosztonyi Mihály uramnak, patvaristái laktak benne és innen mentek el Gosztonyi János *Ezredes-uram* fölkelő nemeseivel, amikor 1809-ben Győr alatt állt a francia.

Régen sirba szállt nemzedékekről beszélnek a vác-hartyáni kastély boltíves, hűvös termei. Azokról beszél minden bútordarab. Magas, karos tartókban a gyertyák tiszta lángja és olyan vieux Vienne-csészékben szervirozzák a teát, amelyekből a múlt század puderesfejű, rokokó dámái itták az uzsonna *Coffét*. A biborbársony fauteuille kihajló karfájának aranyos sphinxje pedig mintha szimbóluma volna annak a csodálatos asszonynak, aki öblében inkább *átálmodta*, mint *élte* földi pályafutását.

Telítve miszticizmussal, a családban egész mondanakör maradt föl különcségeiről, s a régi jegyzetek, akkor, amikor szép szemét magasztalják, valami sajátságos, téveteg tekintetről beszélnek, amely a lélek aberrációiról tesz tanúságot.

Mintha most is közöttünk járna. Szellemujjainak érintését szinte érezzük homlokunkon. És ahogy emlegetjük az utódokat, cselekedeteikben, gondolkozásmódjukban, valami titokzatos átöröklés révén, mindenütt fölbukkan az ő vére, - amíg a késő-unoka szemében meg-megvillan az a lidércfény lobbanásához hasonló, végzetes sugár...

A kelő hold hófehér világosságot áraszt a csendes udvarra, amely most ötven esztendeje ugyancsak hangos volt.

Orosz lovasok, gyalog katonaság, fölkontározott lovaik mellett gúlákba rakott szuronyerdők közt állt ott és harsányan hangzott a tisztek rövid parancsszava.

A szegedi csata után volt már, amikor Görgei és a kormány közt hosszas vita indult meg a további hadműködés dolgában. A vég kezdete, amelynek sötétségét meteorként világította be még a váci csata diadalfénye.

Az ősz háziúr szeme fölragyog, amidőn a dicsőség napjairól emlékezik. Elmondja, hogy alig hangzott föl a harcba hívó szózat, lelkes testvérbátyja azonnal sietett Szent-Tamás alá, amíg ő a muszka invázió idején követte a sereget. Üres maradt az ősi kastély.

Csak a tiszttartó volt még ott, amikor Vác alá érkezett az oroszok főhadsserege. Maga Constantin nagyherceg meg Paskievics tábornagy voltak a vezérek.

A nagyherceg Vác-Hartyánon, akkor Gosztunyi Lajos, most János-féle, Paskievics pedig a néhai Mihály után unokájára, Rudnay Józsefre maradt kastélyban szállt meg.

Amíg a fővezérek ott voltak, addig a tisztek és a katonaság nem követte el vandalizmust. Csupán a fehérnépnek nem hagytak békét, úgy, hogy nemcsak a gyönyörű szép két Rudnay-leányt - később Ivánkánét és Kubinyinét, - de még a legutolsó nőcselédet is el kellett távolítani az udvarból.

A tisztek esténként kártyáztak; amelyik zongorázni tudott, le is ült a hangszer mellé és divatos zenedarabok, orosz dalok előadásával mulattatta pajtásait.

Különösen nagyon finom és udvarias ember volt Constantin nagyherceg, aki, amennyire csak tehette, nem alkalmatlankodott a háziaknak. De sőt több ízben komor szomorú gondolatokba merült és sajnálatát fejezte ki, hogy *ennek így kell történnie*.

Amikor aztán a váci csatát megvívni elindult a főszereg, az úgynevezett *nach-trupp* maradt csak Hartyánban. Miután Gosztunyiék kérésére Constantin nagyherceg őrséget hagyott a kastélyban, ott még egy széket sem mozdítottak el a helyéről. Annál nagyobb pusztítást vittek azonban végbe a Rudnay örökösök kastélyában. A bútorokat pozdorjává törték s óriási tüzeket rakva az udvaron, mahagoni és palisander-fa mellett főzték ebédjüket. A boglyába rakott szénát, buzakazlakat fölporékölték. Betörték a remek, katakombaszerű pincébe, amely még a múlt század végén épült, s megeresztették a hordók dongáit. Az öles kozákok térden felül gázoltak a finomabbnál finomabb borokban, a nagy, tíz, húsz akós hordók pedig mint könnyű sajkák úsztak a boráradatban. A szebbnél-szebb lovakat, ökröket, egész nyáj juhokat elhajtották. Még a kastély összes ablakait is beverték s amint tatárjáráskor, úgy vonultak tovább.

Hasonlóan elpusztították Csörögöt, amely akkor Lipovniczky-birtok volt, ma pedig Tragor Ernő váci bornagykereskedő szőlőtelepe van a helyén. Lipovniczkyné csak úgy menekült meg a haláltól, vagy még rosszabb sorsból, hogy egy szakajtóba kukoricát tett, s azt addig szórógatta a csibéknek, amíg a szőlők és gyümölcsfák közé ért, s elbújt üldözői elől, akik nyomát vesztették.

Közel két hétig, tisztán nyersgyümölcsből táplálkozva bujkált a holtra rémült úriasszony, mígnem visszamerészkedett házához. Amint a kerítéshez közeledik, látja, hogy minden fa olyan, mint midőn a cseresznye virágzik. Amint a hófehér galyakhoz ért, megtapintja azokat, hát csupa drága, finom pehely volt a fehérség, az udvar pedig teleszórva levágott kézzel és lábbal.

A váci csata után ugyanis az oroszok kórházat csináltak Lipovniczkyék házából, s a kincset érő fehérműt, ágybelit - magyar úriasszonyok büszkeségét - bandageoknak, pólyáknak tépve széjjel, a finom pehelytollat szélnek eresztették. Ide nem messze, Vác és Csörög határán

van az az orosz kereszttel jelölt sír is, amely egy, a váci csatában elesett tábornok hamvait jelöli, s amelyet a környékbeli népség maig is *muszka kereszt*-nek nevez.

A vác-hartyáni kastély egyik termében olvasták föl Kossuthnak azt a nagyérdékü levelét is, amelyet Rudnay Józsefhez, mint választási elnökhöz, akkor intézett, amikor a váci kerület képviselőjévé választotta. A levelet ereklyeként őrzi Rudnay Józsefné, magyar nőnevelésünk e kiváló érdemü zászlóvivője, valamint azt a levelét is Kossuthnak, amelyben Rudnay Józsefnek száz forintot ajánlott föl a váci csata helyén tervezett honvédemlék fölállítására.

A gúlaszerű emlékkövet 1868-ban Degré nagyhatásu beszéde mellett leplezték le, - alatta nyugosznak a váci csatában elesett honvédek. Ötven éve már annak, hogy kezükből kihullt a szabadság védelmére fölemelt fegyver. Ötven éve, hogy poruk összevegyült a haza földével, amelynek függetlenségeért küzdöttek, s életüket föláldozták.

A DRASKÓCZYNÉ HAJA ÉS EGYEBEK.

Makacs szembaj miatt sokáig nem mozdulhattam szobámból. Hozzám sem igen jöttek. Télen, a hóban, sárban nem kellemetes a falúra való járás. Korán esteledik, pusztá, kopár minden. A legjobb emberünk is nehezen szánja rá magát, hogy kiránduljon.

Olvasni, írni nem lehetett. Ráértem elgondolkodni. Néha jó ez is. Gondolat gondolatot terem. Mohamednek, a keresztény prófétáknak is a sivatagban támadtak a legjobb eszméik.

A hosszú havas délutánokon össze is gondoltam mindenfélét. Elmult vidám farsangok, szép asszonyok, bohó meg ábrándos szerelmi álmok, érzékeny históriák jutottak eszembe. Van belőlök elég a leveles ládában. Lehet válogatni.

Imhol mindjárt legfelül a szép *Draskóczyné* esete. Ez még a dédapám idejéből való történet.

Szép asszonyban, nyájas barátkozásban soha sem volt szegény Gömör vármegye. Rimaszombatban, Rozsnyón, mindenkor kivették részüket a farsangból. Jutott a vidék kastélyainak, kúriáinak is bőven. A vizesréti Sturmman-féle kastélyban akkora terem volt, hogy mikor egyszer nagyon neki csúcsosodott a jókedv, huszonnégy chevauxleger tiszt lóháton járta benne a kontratáncot. A Draskóczy-familia meg udvari cigányt is tartott.

Talán éppen Vizesréten, de lehet az is, hogy valamelyik Draskóczy-kastélyban, vagy éppen egyik *vármegyei bál*-on ösmerkedett meg a szép asszony azzal a *Hompesh* nevezetű katonatiszttel, akiről a következőkben később majd szó.

Hompesh angol családból eredt. Magas szál, kékszemű, szökehajú gentleman volt, aki mindent komolyan vett, többek között a szerelmet is.

Az első *minét* után úgy belé veszekedett a bűbajos magyar menyecskébe, hogy fogadást tett, hogy: *vagy ő, vagy senki!*

Nem csábította Hompesh Draskóczynét. Nem kért tőle titkos találkozót jázminbokros lugasban. Még csak leveleket sem küldözgetett utána. Ezt a korrekt gentleman mind *shoking*-nak tartotta volna egy férjes asszonynyal szemben.

Egyszerre azonban - valami restoracionális nagy ebéden - amikor a hazafiak a pénz kevés volta, a só drágasága - akkori örökös gravamen - miatt évelődtek, meg hosszú tosztokban éltették a főispánt, elmondta Hompesh a szíve szándékát. Angolos rövidséggel, minden képletes beszéd nélkül, ecsetelte nagy szerelmét. Aztán megmondta a szép asszonynak, hogy mellette olyan élete lesz, akár a paradicsomban. Végezetül kérte, hogy váljon el az urától, legyen nejevé, mert ő, *to be sure*, csak majd mint Mrs Hompeshhez mer közeledni.

Hogy szerette-e Draskóczyné az urát avagy sem, arról nem beszél a régi, familiáris krónika. Lehet, hogy ez is csak olyan házasság volt, mint annyi más nemes uraimnál. A nénik meg a bácsik *kommendálták a partiet*, a fiatalok azután valahogy összetörődtek. A dolognak sommázata azonban az, hogy Draskóczyné elutasította még becsületes szándékával is a tiszt urat.

Hompesh desperátus volt. Legfeszesebb lószőr kravátlíját, a legnyalkább fehér waffenrokkot vette elő, amikor búcsúzni ment a százszorszép menyecskéhez.

Akkor sem beszélt sokat. Egy szál virágot, meg egy hajfürtöt kért Draskóczynétól, hogy eltegye örök emlékül. A virág meg a hajfürt dédanyáink idejében az *Ánziktsz kártyát* helyettesítette.

A szép asszony teljesítette az ábrándos lovag kérését. Még azt is megengedte neki, hogy megcsókolja a kezét, ott, ahol az ujjatlan selyemhálóból való keztyü végződött.

Hompesh csakhamar nyergeltetett és elvágtatott. Utána szállt a gömöri utak fehér pora, hársak virágának édes, balzsamos illata.

Régen bealkonyodott, mire a tiszt hazaért szállására. Rideg, egyhangu volt a fogyatékos bútorkészítész *kvártély*. A falon aféle schwarzwaldi kakukos óra ketyegett.

Hompesh elővette a virágot, meg a hajfürtöt. Olyan volt az, akár az élő selyem. Szinte áradt belőle a melegség, az illat. Mintha egy-egy villamos szikra is pattant volna ki a sötétben.

Körülnézett most a tiszt. Boldogtalan szerelme relikviáinak keresett helyet. A rozoga szekrényt nem találhatta elegendő jónak, a fenyőfaasztal fiókja sem vált be. Egyszer-kétszer kihúzta, majd betolta. Aztán hosszú lépésekkel elkezdett föl s alá járkalni.

Egyszerre csak megállt, kivette zsebéből széles pengéjű, éles kését és fölgombolta mellén a waffenrokkot, a kés megvillant, Hompesh egy hosszú, mély vágást ejtett a mellén. Ez már csak titoktartó *etui* lesz virágnak, hajfürtnek.

Annyi ereje volt még, hogy a sebbe belegyömösölte a Draskóczy-né hajfürtjét, aztán végig zuhant a padlón.

Így találta meg a szolgája, aki csakhamar föllármázta a tiszteket meg a *felcsert*. Jött is az örökösen tubakoló, egy kicsit az orrán keresztül beszélő német, de már nem segíthetett. A selymes asszonyi haj vérmérgezést okozott. Harmadnapra eltemették a hosszú ángliust. Szépen, katonai parádéval. A Draskóczy kertből is hoztak egy koszorút a koporsóra. - A szép asszony a rákövetkező farsangon nem ment el bálba sem. Azt mondta, reumája van. Tartása mintha egy kissé meg is roskadt volna és *orcája meghaloványoda*, mondja a régi följegyzés.

Szerencsésebben járt egy másik, szintén idegen származású katonatiszt, Pallavicini őrgrof.

Ez Borsodmegyében volt állomáson és gyakran eljárt vendégül Csáky Zsigmond grófhhoz. A nyalka tiszt csakhamar szerelemre lobbant a szép háziasszony iránt, s mint forró vérű olaszhoz illik, tüzesen ostromolta.

A bájos grófné csak nevette a szerelmes olaszt, s amikor az eget, földet, csillagot, holdat ígérgetett neki, nevetve ütött legyezőjével kezére.

- Ugyan menjen - mind ilyenek maguk, megígérnek mindent, de még a *kisujjukat se hagynák levágtatni érettünk*.

Pallavicini egy szót sem szólt. Fölkelt és a szalonból egyenesen bement a konyhába. A szakács éppen valamit trancsirozott, aféle konyhabárd volt a kezében.

- *Vágja le a kisujjomat*, - mondá Pallavicini, és eléje is tette a tálaló deszkára. A fehérsapkás maitre de cuisine eleinte szörnyen szabadkozott. De Pallavicini ekkor ráriadt hogy: egy-kettő, mert ötöt szúrja le.

Hát hiszen az uraknak mindenféle gusztusok van. Meg nem is lesz jó tréfálni ezzel a dühös taliánnal, gondolta a szakács. Egy pillanat múlva aztán úgy elcsapta a szép tiszt urat kisujját, mintha örökké anatómiával foglalkozott volna.

Amikor Pallavicini bepólyázott kézzel, ujját ezüst tálcán hozva, visszament a szalonba, Csáky-né holtra rémült. Ez aztán ember. Talán még a fejét is levágtatná, ha erre találnék célozni, gondolta magában és engedett. Elválva férjétől, Pallavicinihoz ment nőül, akivel oly boldogan élt, hogy ilyen házasságok ma már talán csak a mesében léteznek. A levágott kisujjat azonban haláláig megőrizte Pallavicininé, akit férje alig néhány hónappal élt túl.

Furcsa trubadur volt Dovecz Mihály, 1830-32-ben leghiresebb rablója Gömör, Borsod meg Nógrád vármegyéknek. Vakmerősége bámulatos volt és évekig hihetetlen ügyességgel kerülte ki az elfogatására kirendelt pandurokat, sőt a katonaságot is.

Ez a rabló nem kisebb asszonyba lett szerelmes, mint az akkortáiban Oláhpatakon lakó Andrassy Károly gróf feleségébe.

Bár mindenütt rabolt, az Andrassyak tulajdonát a szeme fényénél is jobban őrizte. Nyári hőben, tél fagyában egész éjjeleket elült az oláhpataki kastély előtt, búbanatos nótákat furulyázgatva a grófné ablaka alatt.

Egy este aztán nagy merészségre vetemedett. *Vagy élek, vagy halok* - gondolta és benyitva a cselédlakásba, azt követelte a komornyiktól, hogy menjen be a grófnéhez és jelentse be neki *Dovecz Mihályt*, akinek az az óhajta, hogy az életben csak *egyetlen egyszer csókolhassa meg a kezét*.

Andrassy Károly otthon volt s azt üzentette a rablónak, hogy takarodjék, amíg jó dolga van, mert azonnal elfogattja.

Dühösen távozott a furcsa szerelmes és öklét fölemelve fenyegetődzött, hogy ezt a kiutasítást megbánja még a grófi család.

Hogy fenyegetését be ne válthassa, Andrassy Károly felsőbb helyen kezdte sürgetni elfogatását, ami nemsokára ezután meg is történt.

Henckó és Alsó-Sajó községek közt 1832 december 28-án az országút mentén föl is akasztották Doveczet. A rabló fejét Andrassy Károly Bécsben preparáltatta s máig is ott van a betléri kastély muzeumának curiosá-i közt.

Langyos nyári esthajnalon akár hányszor néztünk egymással farkasszemet, Az útszéli troubadur üres szemei mereven bámulnak rám, én pedig a bús dán királyfival aposztrofáltam... aki most is, hogy elmúlt, elenyészett szerelmesekről, régi varázsról írok, elfogódik a szívem.

Az a láng kilobbant, oda a varázslat. Néhány ócska levél, följegyzés maradt mindössze nyalka lovagokról, szép asszonyokról, régi farsangok bohó, meg szomorú szerelmi históriáiról. Fuit.

A TALIÁN ÉNEKES.

Afféle falusi odúban élő mormogó medve létemre, maholnap már csak porrá vált urakkal és asszonyságokkal társalkodom.

Nem tudom, kik adnak ma Budapesten zsúrokat, estélyeket, de tudom, hogy 1809-ben meg 1810-ben az ürményi országbíró Mérey Sándor helytartósági tanácsos, meg a Fáy László házai voltak a hangadók.

Az országúton - ma Károly-körút - volt a Fáy László téli lakása, közel a *Hacker-szálához*, ahol a magyar színjátszók játszottak és *Arany szitá*-nak nevezték a nagy, kertes házat.

A két Fáy kisasszony, különösen Zsuzska, rajongott a színművészetért és róluk mondja Déryné naplója: „Nem szólítottak másként, mint jöjjön ide, kis fülemüle, énekelje ezt; vagy: jöjjön ide maga, kis flóta, dalolja el ezt; - maga kis csalogány, maga kis pacsirta, énekelje ezt meg amazt. S minthogy Zsuzskának szokása volt mindig az ágyon ülni, nekem is oda kellett ülnöm vele, hogy mindig össze-vissza csókolhasson, nyaggathasson; ott hömpölygetett az ágyon össze-vissza, mint a kis macskát.”

Mérey Sándor meg valósággal főuri házat tartott. Csupa selyem tapéta, drága szőnyegek, porcellán vázákban illatozó virágok minden szobában. Selyemharisnyás inasok nyitották ki a fehérre lakkirozott szárnyas ajtókat s családi címerrel ékesített pompás batárt járatott a *Durchfahrt* alá, amikor színházba mentek az uraságok.

Mérey Sándor anyja konziliárusné volt és csillagkeresztes dáma, hajadon huga, Mérey Antónia pedig egyike a századelő legszellemesebb, legelegánsabb leányainak. Ha ma élne, *jukker-leány*-nak mondanák, akkor csak mint a *szeles Tóni*-ről emlékezik róla Déryné, aki Méreyéknél is „*szinte mindennapos*” volt. Szelessége mellett rendkívül jószívű, lelkes leány volt Mérey Antónia, akiről következőket mondja Déryné naplójának egyik passzusa: „Tóni kisasszony volt az én zurnálom, ő rendezte az öltözékeimet, ő szabta ki és varrta a legizlésesebb drapériákat, s meg kell vallanom, hogy izléssel öltözködni csak ő tőle tanultam. Három nap is eldolgozott, arany, ezüst és rézfóliákkal fölékesítvén hercegi fényes, uszályos tüllruháimat, - mert még akkor nem igen fedezték drága bársonyuszályok kicsinyke alkatomat. De Tóni olcsó kelmékből össze tudta nekem készíteni és előtolmácsolni szerepeimhez a legjellemzőbb öltözékeket; és én csak neki köszönhetem, hogy mindig én voltam a legszebben és a legjobb izléssel öltözve.”

Noha a *magyar színházra gondviselő bizottság* egyik tagja volt Mérey Sándor is, mint 1807-8-ból maradt följegyzésekből látjuk, akkor még lelkes híve volt a német előadásoknak.

Aki az akkori társaságos élet kulissza-titkaival ismerős, tudja, hogy ennek a nagy lelkesedésnek némi egyéni háttere is volt. Mérey Sándor ugyanis éppen ez időtájt udvarolt életre-halálra a német direktor feleségének, az opera-díva Cibulkánénak. Ez a szép asszony részben még Ráday Pált is megnyerte, mert 1807 június 3-án egy a nádorhoz intézett beadványában a következőket mondja: „*Pestnek és Budának szükséges a jó német színház, de épp oly szükséges a magyar is.*”

Miután azonban Vida, a magyar *színjátszók* bőkezű, a legnagyobb áldozatokra is kész kormányzója 1811 nyarán lemondott tisztéről s helyette Mérey Sándort választották meg, minden más fordulatot vett a tanácsos úr házábanál.

Az öreg Méreyné a Hacker-szálában bérelt *lózsit*, Tóni pedig, akit örökös mozgékonyága miatt az akkori arany-ifjúság *perpetuum mobile*-nek is hívott, egyre invitálta Déryné meg Murányinét ebédre, vacsorára.

És mégis *német aktor* felesége lett Mérey Antónia. A fényben, kényelemben nevelkedett, örökké víg leánynak nagyon szomorú sors jutott osztályrészül.

De mondjuk el csak szépen, sorjában ezt a múlt századbeli szenzációt, amely oly nagy port vert föl a tizedes évek pesti társaságában.

A mai Gizella-téren épült nagy német *Theatromnak* már akkor kitűnő személyzete volt. Híres *aktorok*, énekesek, köztük *Demini* a basszista, hozzá még kiválóan szép ember is.

Hajgyűrűskéi a homlokán avatott fodrász kezére vallottak. Mellénye alól hófehéren bujt ki a keskeny, fodros *sabótlí*, valamint a pehelyszerű tászli is elegánsan simult a hosszú kaputrokk hajtokás ujjára. Bársonygalléros, carbonari köpönyegét, hátul a piros bojttal, meg éppenséggel olyan hódítóan tudta félvállra vetni, hogy ugyan erős leányszív lett légyen, amely ellent tudott volna állani.

A Mérey Tónié bizony nem volt ilyen.

Már a színpadról tetszett meg a leánynak *Demini* s a vonzalom csak fokozódott, midőn személyesen is megismerkedett vele. Valószínűleg Czibulkáné révén történt az ismeretség, de ezt - bár hónapokig kutattam utána - se Déryné naplóiból, sem más egykori és hiteles jegyzetből kihüvelyezni nem bírtam.

A szerelmesek eleinte csak az utcán váltottak szót. Gyakran a váci-utcai híres *Hét-választó* előtt, ahol nyáron át oleander bokrok közt, zöldre festett lócák állottak, amiken naphosszat juristák, helyőrségi katonatisztek, meg *aktorok* üldögéltek.

A Dunaparton a hajóhíd előtt csemegés bolt állt, idejárt gyakran Mérey Tóni s ha szerét ejthette, lerázva nyakáról komornáját, itt beszélgetett hosszasan ideáljával.

De legboldogabb órák mindig a vasárnapi délutánok voltak.

Mérey konziliáriusné ugyanis ilyenkor mindig meghívta ebédre egy ösmerős családnak, a híres Kállay familiának egyik Pesten nevelésben volt leánykáját, akit a Cukor-utcában volt híres *leányformáló intézet*-ből hoztak ki.

Ebéd után aztán befogatott a cimerez batárba Mérey Sándor, Antónia meg elvitte Zsanetkát kocsikázni.

Többnyire a város erdeibe hajtott a kocsis. Csakhamar feltűnt a kis Zsanetnek, hogy az *ángoly király tizerü* korcsma mellett rendesen megáll a kocsi. Halkan nyílt a selymes bélésű ajtó, és egy elragadóan szép, barna férfi telepedett a batárba.

Amikor hazatértek, Mérey Antónia útközben mindig megeskettette Zsanetkát, hogy arról, amit látott, sem az *öreg néni*nek - édesanyjának - sem *Sándor bácsi*-nak - fivérének - sem pedig az intézetben senkinek sem mond el semmit.

Kállay Zsanet, igazi magyar leányhoz illően, nem is árulta el *Tóni néni*t soha. De mikor egyszer aztán a városerdő valamelyik elhagyatottabb helyén a *fekete talián* ölébe ültette Mérey Antóniát és úgy csókolgatta, nem kért többé a kocsikázásból.

Bár a jól nevelt leánykának tulajdonképpen fogalma sem volt még az ilyenről, erős erkölcsi érzületével ösztönszerűleg megérezte, hogy Tóni nem helyesen cselekszik.

A kocsikázások különben sem tartottak sokáig. *Demini* máshová szerződött és Mérey Antónia követte őt az idegenbe is.

Anyát, testvért, hazát, mindent elhagyott a *szeles Tóni* az énekesért és büszke családja többé sohasem fogadta vissza a *komédiás feleségét*.

Pedig nagy szüksége lett volna később támaszra, segítségre Mérey Antóniának. Férje erős meghülés következtében elvesztette hangját - s minden életmód nélkül maradtak.

A felvidéki városokban, többek közt Kassán húzta meg magát a nagy nyomorba jutott Demini-pár, ahol himzéssel keresték meg a mindennapit.

A deszkák hódító hőse, a leánycsalogató talián feleségével együtt kezébe vette a himzőtűt, napestig öltögetve selyemszállal, aranyfonállal atlaszra, bársonyra.

Hogy hol végezte be nyomorral, gonddal teljes életét Mérey Antónia, sok utánjárás mellett sem tudhattam meg.

De a téli alkonyat sárgás-fakó homályából mintha kiválnék most előttem érdekes, arisztokratikusan metszett profilja. Látom, amint lelkesen szab, varr az első magyar operaénekesnőnek, miközben megnyílik a fehérre lakkirozott, szárnyas ajtó és szertartásosan kiáltja be a strimflis, selyembugyogós inas: *Déryné ifiasszony*.

MORE PATRIO.

Vay Ábrahám a dúsgazdag oligárka, aki a pozsonyi diétákon valóságos fejedelmi udvartartást vitt, egyszer elhatározta, hogy mármaroszigeti installációjára, mint hajdan az ősök, *more patrio* - lóháton fog utazni.

Mikor tervét áldott jóságu nejével, Kazinczy Zsófiával közölte, ez csak hüledezett és csapkodta össze kezeit.

- Jaj lelkem, Ábriskám, nem ülök én lóra, ha sohase is látom azokat a szigeti ünnepségeket!

Vay Ábrahám, aki szigorú autokrata volt családjában, el se hitte, hogy az ő galambkedé-lyű Zsófikája ellenkezni is tudjon, azért még nagyobb nyomatékkal ismételte:

- Már pedig lóháton megyünk, - *more patrio* - dictum factum!

Azonban bármily nagyúr volt is Vay Ábrahám, az asszonynak még sem tudott parancsolni. Úgy segített magán, hogy sógora tanácsára elhívatta a *felcsert*, aki megkopogtatta a kegyel-mes asszony mellét és ünnepélyes hangon kijelentette:

- Belehal, *bei meiner Ehre*, belehal az excellenc Frau ebbe az utazásba.

Zsarnok volt ugyan Vay Ábrahám, de azért szerette hűséges, áldott Zsófikáját és mikor elment a felcsert, kijelentette:

- Jól van, üsse kő... te majd a nagy üveges batárban mégy, csak mi, a többiek utazunk lóháton.

A *többiek*, a hajadon lányok, patvaristák, cselédek aztán tudták, hogy ez ellen nincs már apelláta és szépen belenyugodtak. Társzekerekre rakták az óriási sátrat, amelynek négy rekesze volt, valóságos szobák, vastag muszkaváson fallal. A sátot, ha fölállították, tetejébe tűzték a Vay-cimeres lobogót és a véletlenül arra tévedő, látva a közelben legelésző lovakat, a nagy tüzeket, a szolgálán függő bográcsokkal, azt hihette, hogy Árpád népét látja táborozni a beregi síkságon.

Megjött az indulás napja.

A menetet a gróf maga nyitotta meg, hófehér, telivér arabs paripán, utána következett a háznép és a cselédség.

A két hajadon grófnő, Luiz, később gróf *Bolza* Istvánné és Ida, utóbb *Vay* Gyuláné, kitünően idomított lovakon ültek s mellettük ugratták tüzes paripáikat a deli patvaristák, *Puky* Miklós, *Gencsy* Károly, *Ragályi* Ábris, *Péchy* László, *Bősz* Károly, *Töröss* Tamás, *Lossonczy* László, Vay Ábrahám kedvenc patvaristája, akit mindig *selyem fiam*-nak nevezett, *Borbély* Samu, *Bernáth* Lajos és még többen.

A francia társalkodónő, *mademoiselle Valburge*, irtózatosan sikoltozott a nyeregben és minden szentnek ajánlotta lelkét, mert, úgymond, tudja ő, hogy élve úgy se látja többé Berkeszt. Az inasok, hajduk, lovászok szintén mind lóháton, apró erdélyi mokányokon ültek, a Rákóczi csatáiból maradt szerszámmal, bundás nyeregben.

Horeczky uram, a főszakács, fehérebb volt fehér kitlijénél, mikor két lovászygyerek rácsatolta egy vén igás gebére és még a szolgálók csoportjának groteszk látványán sem tudott nevetni, akik férfimódra ültek a nyeret és vörös, meztelen lábszáraik minduntalan kilátszottak a bokorugró szoknya alól.

A szolgálók háttára gyuródeszkát, sodrófát, fazekat köttetett az öreg excellenciás úr és mikor rövid, ezüst végű botját fölemelve elkiáltotta: *Indulj!* - útnak eredt a karaván.

A Nyír álmosan zsongó, aprólevelű fái közt, a homokos úton port vert a lovak patája és a nehéz batár kereke mély nyomot vágott, itt-ott tengelyig merülve.

Amíg mentek, sohasem engedte az öreg gróf, hogy idegen fedél alatt háljanak meg, a sátor, minden előre kijelölt pihenőnél, az érkezésnél jóval előbb fölállították már emberei. Sőt még azt is úgy intézte, hogy a sátor se álljon a más földjén... Könnyű volt neki, három napig utazhatott egyfolytában úgy, hogy mindig a tulajdon birtokán érte a dél meg az esthajnal. A pihenők alkalmával vígan voltak. Horeczky maitre de cuisine, földet érezve talpa alatt, vígan dirigált a bográcsok körül és még az úrnő kedvenc étele, a *tejeskása* is csak úgy elkészült a gyepen, akár a berkeszi konyhában.

Ha szép idő volt, a sátor előtt terítettek, még pedig úgy, hogy cölöpöket vertek a földbe, és arra deszkákat helyeztek. Mikor aztán a fenyődeszkákat leborították finom patyolatabroszokkal és csillogott rajtuk a nehéz ezüst, szikrázott a szomorodni, a mezőn elkésett vándorlegény azt hitte, hogy a János pap országában jár, ahol tejjel-mézzel folyik minden, mert a gróf rendeletbe adta, hogy az arra menő szegény vándorlólegényeket meg kell állítani és jól megvendégtetni.

Mármaros-Szigetre érve, dörögtek a tarackok és zászlódíszben uszott a város, mikor a diadalkapun át bevonult a különös karaván.

A hazafelé utazásra előre örült már mindenki, mert azt remélték, hogy az excellenciás úr megelégtelte a lóháton való utazást. Ez úgy is volt, de a gróf most még valami különösebbet gondolt ki.

- Szálakon uszunk a Tiszáig, a *Lányvártól* aztán majd kocsikra ülünk, és úgy megyünk Berkeszre.

Ettől sápadoztak csak különösen a nők, mert neje kivételével, éppen úgy nem engedte a szálon való utazástól kibujni őket, mint a lovaglástól. Modern ember nem is tudja már, mi volt a *szálon* való utazás, amelyet mármarosi sószállítók eszeltek ki. Egy-egy embernek ugyanis egy szál fenyőn kellett magát a lefelé rohanó Tiszára bízni. A szálon egy vashorog volt és egy kurta cölöp, keresztalaku fogantyúval, azokba belekapaszkodva és lelkét istennek ajánlva, bízta magát arra az utazó. Az első szálon ismét Vay Ábrahám ment, utána a többiek és szédületes sebességgel rohantak le a Tiszán. Mikor a lányvári révnél megérkeztek, mindenki bámult, hogy a karaván teljes. A szegény Valburge kisasszony ideglázt kapott és Horeczky, a szakács, három napig nem akart a főzőkanálhoz nyulni, egyre bizonyítgatva *Végh* uramnak, az udvari papnak, hogy ő nem főzhet, mert hiszen beleveszett a Tiszába és csak a lelke bolyong még itt a fehér szakácskitliben.

IGAZI MAGYAR URAK.

A verciarovai pályaudvaron szinte megrohanták az utasok az ujságokat áruló portást.

Nekem is jutott egy példány a lājbsurnálomból.

Mihelyt kiterítgettem a térdemen, azonnal láttam, hogy haláleset történt a *familiában*.

Szépen ki volt rakva nagyon, annyit mondhatok:

Csemicei és hliniki Csemiczky Károly, nógrádmegyei nagybirtokos, meghalt kilencvenkét esztendőös korában.

Szemem odatapadt a fekete bőtükre és mégsem akartam hinni nekik.

Hiszen a nagymama mindig azt mondta, mikor még kis gyermek voltam, hogy: *a Csemiczky Károly bácsi sohasem hal meg!* És a nagymama szava szent volt én nekem.

Két, három nemzedéket, de talán még négyet is látott felnőni Csemiczky Károly, el is halt mellőle még a fiataljából is sok, de ő élt, élt, mintha szerződése lett volna a halállal.

A kürtösi kuria kéménye füstölt, vendég is került mindig és bizony Károly bácsi sokszor blattozott olyan deres haju férfiakkal, akiknek a nagyapjával együtt tanulta meg a billiárdozás nemes mesterségét jurátus korában.

Az én gyermekkoromban is öreg ember volt már Csemiczky Károly. De azért nem hagyta magát.

Fehér piké-zsilét, meg olajszínű, aranygombos *kvekkert* öltött magára, ha átjött Nagy-Sztrácinba, ahol Eduard, a testvéröcsese lakott.

Valami szép, kedves hely volt ez. A vaskosaras, cifra vasrózsájú ablakok nagy, árnyékos kertre nyilottak. Halastó volt a parkban, százados gesztenyefák és versaillesi mintára egyenes-re nyírt somfabokrok.

Az udvaron tömérdek fehér, meg hamvaskék galamb, még a nóta is szólt rólok:

Magas a sztrácin kastély teteje,
Tizenhárom galamb szállt rá egyszerre...

A galambok, meg az aranyszőrű csikók, azok voltak az én kedvenceim és örömömben aludni se tudtam, mikor a nagymama kijelentette, hogy:

- *Megyünk Sztrácinba, Lotti nénihez.*

Valahányszor ott voltunk, mindig eljött tisztelni Károly bácsi. Az ebédhez ő vezette a nagyanyámat, és olyan igazi gavallér volt, amilyenről a mai nemzedéknek már fogalma sincsen.

A nagy koleráról, meg az árvírről beszéltek legsűrűbben a nagymamával és Lotti nénivel, többnyire németül. A cselédekkel azonban tótul konverzáltak, ahogy ez divat a nagypapa szűkebb hazájában.

Engemet mindig *kis tudós*-nak hívott Károly bácsi. Fölállított az asztalra és sorba kérdezte tőlem a magyar királyokat, meg hogy Európa országainak melyikek a fővárosai.

Ha jól feleltem, rendesen egy piculát adott, elmagyarázva hosszasan, hogy a pénzt nagyon meg kell ám becsülni.

Felette takarékos volt Károly bátyánk - Lotti néni egy kicsit restelkedett is a piculákért, mert ő meg áldott szívű, szörnyen gavalléros asszony volt.

Alig is ült le Károly bácsi testvéröccsével, meg spécijével, Prónay Lexi urambátyámmal, *halber zwölfzenni*, azonnal a zsebébe nyult Lotti néni és egy aranyat adott nekem. Soha kevesebbet; ő nála ez volt a *kis pénz*.

De Csemiczky Károly takarékoságának nemes indulat volt a rugója. Mint agglegénynek saját gyermekei nem voltak, de családja jóléte, emelése lebegett mindig a szeme előtt.

A Lotti néni daliás, szép három fia, a Viktor, a Béla, meg az Edus, ezek voltak a szemefényei. Micsoda nagy dominiumon osztozkodik majd egykor ez a három fiu, micsoda szerepet visznek majd Nógrád vármegyében. Így gondolkozott a ridegnek látszó agglegény, szívbeli büszkeséggel és garast garashoz tett, hogy célját elérje. Hiába takarított, hiába zsugorgatott azonban, ősi családfának erős szép sarjai, a fiúk, ifjan, életük virágában estek sorvasztó betegség áldozatául. Csak lányai maradtak Lotti néninek, akik most osztoznak majd az ösiségben.

Mert hiába mondogatta az én szegény jó nagyanyám, hogy nem hal meg Csemiczky Károly bácsi soha; bizony ő is csak megfizette adóját a természetnek. El is temették illő pompával, a nógrádi meg a honti nemes urak nagy részvéte mellett. Hajduk állták a régi táblabíró koporsóját körül és selyemre nyomatott cimereket lengetett a tavaszi szellő, ahogy ez dukál, mikor egy *vitézlett* úr vesz búcsút ettől a hiúságos világtól.

Sokáig élt - tenger idő kilencvenkét év, még kimondani is. Az ilyen pátriárchai korról álmodni se mer a mai csupa-ideg generáció és csak olyankor hisszük hogy van, mikor olvassuk a faire part-okon, mert akad ám ilyen öreg ember még egynéhány - kivált Nógrád-, Hont-, meg az áldott, balzsamos levegőjű Gömörmegyében.

Ilyen volt a nemrégien elhalt Sembery Imre is, még 1848 előtt Hont vármegyének híres alispánja.

Még ő emlékezett rá, mikor Koburg herceg - Fülöp herceg atyja - először hozta szentantali kastélyába fiatal feleségét, a *francia király* leányát, és anyósát, az utolsó Koháry hercegnét, a *vice-ispán úr* vezette a táblához. Mint az 1848-iki országgyűlés híres *törpe minoritása*-nak tagja, akik megtagadták az olaszok leveretésére kért segílyt, Sembery Imrét is magukkal ragadták a szabadságharc eseményei. Tevékeny részt vett benne a világosi fegyverletétel napjáig, s hazáját akkor sem akarva elhagyni, nem menekült külföldre.

Jó barátai, ismerősei figyelmeztették, hogy mi vár itt a leigázott nemzet hű fiaira.

- Tudom; meghalok, de nem hagyom el szülőföldemet, - mondotta a törhetlen hazafi, és valóban nem is mozdult felső-szudi kastélyából.

Sőt még ahhoz is volt bátorsága ennek a spártai karakternek, hogy önként jelentkezett, mire felségárulási perbe fogták, és megkapta az idézetet, hogy jelenjen meg a pesti *Najgebáj*-ban.

Négy telivér lóval, pompás hintón utazott föl Sembery Imre, és mikor megállt a kocsi az újpület előtt, csak ennyit mondott a kocsisának:

- *Csekaj trosku, dorasz prigyem naszpak.*

Hogy az a mingyárt mikor lesz azonban, azt a volt alispán úr maga sem tudta volna hamarjában megmondani. Csak nem akarta elijeszteni a structollas kalapot viselő parádés kocsisát, aki kibontva a suhogót, olyan *nyolcasokat* vágatott az újpület környékén, akár otthon az ipolysági vármegyeháza előtt.

Bent pedig durrogtak a puskák. A fal mögül le-leesett egy-egy akácfalevél és ugyanakkor talán átlőtt szívvel arccal bukott éppen a porba valamelyik hőse annak a dicsőséggel és gyász-szal teljes korszaknak, amely immáron csak mythos. Sembery Imre rossz kedvében találta a „teljhatalmu” urat. Akkor volt már ez, mikor Haynau embertelen vérengzései miatt kegyvesztetté lett a dinasztianál.

Komoran mordult rá a magyar úrra Brescia hiénája:

- Was wollen Sie?

Sembery aztán megmagyarázta neki, hogy ő semmit, de nyilván ő vele akarhatnak valamit, mert hívták. Előmutatta a céduláját is, bemutatkozva hozzá illőképpen.

- So, - vetette oda Haynau, megnézte jobbról-balról a cédulát, aztán hagyta állani az egykori alispánt.

Egy darabig csak álldogált felsőszudi Sembery Imre uram, de aztán valahogy felháborodott benne a nemes vér. Már hogy ő berdáfoljon itt, akinek 1550-ben kamara-gróf, előkelő úr volt az ükapja is, olyan nincs. Mindamellett türtőztette magát, és csak csöndesen szólt oda a rettegett Haynaunak:

- Meddig óhajt még bennem gyönyörködni excellenciád? Szeretném tudni, mert nekem otthon sürgős munkám van ám a gazdaságom körül, talán meg méltóztatik mondani, mit óhajt tőlem.

- Hol' Sie der Teuffel, - rivalt rá Haynau Semberyre, aki ezt kétszer sem mondatta magának. Re bene gesta sarkon fordult és ment a kocsijához. Felült, be is terítette a térdét a farkasbőr bundájával, hogy a hűvös őszi ájertól köszvényt ne kapjon, aztán, pedig fogai közül odamorongta a kocsisnak, hogy:

- Szkoro Andrisku...

Otthon később megtudta, hogy Haynau, az uralkodóház iránti bosszúból, a legkompromittáltabb egyéneknek adott kegyelmet, egyszer és mindenkorra szabadon bocsátva őket. Ezek között volt Sembery Imre is, aki a Najgebájbán tett vizitje után még ötven esztendeig élt teljes lelki és testi épségben.

A fényes multu, ősi Szentiványi családban is többen érnek el rendkívül magas kort.

Így nagyon öreg volt Szentiványi Ferenc, aki négy uralkodó, Mária Terézia, II. József, II. Leopold és Ferenc császár alatt viselt kiválóan díszes méltóságokat.

Mikor 1802-ben országbíró lett, nagyon öreg volt már, de azért nógrádmegyei, tolmácsi birtokáról, mindig pihenés nélkül, váltott lovakon utazott Pozsonyba, nyolcvanhét éves korában pedig egyik unokája, Kapy István lakodalmán, ő nyitotta meg a táncot. Mint a családi följegyzésekben olvasható, nemcsak a csöndes minuétet, de a nagy mazurt is kitartással járta ezen a mulatságon Szentiványi Ferenc, aki majdnem egy századot élve, Varbón, Nógrád vármegyében tért meg apáihoz.

Ennek a nagynevű familiának most is van két nesztora. Szentiványi József és Miklós, vagy *József úr* és *Miklós úr*, amint őket szűkebb hazájukban, Gömörvármegyében nevezgetik.

József urat, Csorba-tó gavallér urát, ösmerik az egész országban, de még jóval túl a határokon is. A vendégszeretetéről európaszerte híres magyar főnemest egyízben a király is meg akarta látogatásával tisztelni, mikor éppen közbejött a genfi katasztrófa, és véget vetett a Csorbán annyi fénynyel-díszszel várt szép napnak.

Miklós úr szűkebb körben él, de neve éppen olyan tisztelt, mint a testvéreé. Rendkívül sokat tesz különösen közművelődési célokra, és birtokain temérdek iskolát létesítve, maga látja el javadalmazással a tanítókat.

Azonkívül akárhány más vidéken működő tanítónak is építtet házat, külföldi útra küldi, segít yezi, valamint barátja a szépművészeteknek és irodalomnak is.

Ha valaki valamiért hálálkodik, azt nem szereti Miklós úr.

- *Megmondtam, hát így kell lenni!* - vág közbe rendesen, ha köszönetet mondanak valamely teljesített ígéreteért.

József testvérével mesészerű ragaszkodás fűzi össze. Nagy dolgok közt jellemző apróság erre, hogy Miklós úr nem hagyja bemeszelní az ősi ház falán azt a tányérnyi foltot, melyre József úr, mint elsőosztályú gimnazista odapingált, hogy: *Josephus Szentiványi - de eadem*. Bizony pedig tenger esztendő pergett le azóta, aggastyánok lettek mind a ketten, de jól esik a gyermekkori firka, amely a szeretett testvértől eredve, soha vissza nem térő verőfényes napokra emlékezteti.

Szentiványi Miklós állandóan Sajó-Gömörön lakik, és kastélya sok mindenről nevezetes. Legérdekesebb azonban, hogy itt van az a szőlő, ahol Mátyás király annak idején megkapáltatta a gőgös főurakat, meg hogy ennek a kuriának, amióta csak fölépítették, *sohasem zárták még be a kapuját*. Éjjel-nappal tárva-nyitva áll az, mindenkor készen vendégek fogadására, akik sűrűn föl is keresik a magyar kultúra e jeles zászlóvivőjét.

Talán Sajó-Gömör a hamisítatlan magyar vendégszeretet utolsó *salva-guardiá*-ja, mintegy jelezve, hogy ebben a tündérszép vármegyében van már csak igazi otthona.

GYÁSZJELENTÉSEK.

A XVIII. század utolsó tizedeiben már nálunk is divatossá lettek *faire part*-ok, vagyis gyászjelentések, *Parti-cédula*, vagy *parti*-nak hívták a régi öregek, de sőt még 15-20 év előtt se mondták másként a törzsökös nemes családokban.

Még 1791-1800 táján is ritka volt a magyar nyelvű gyászjelentés, csak Erdélyben nyomtattak kizárólag hazai nyelven szerkesztett *parté*-ket, s ezeket szomorú jelentések-nek nevezték. Ilyen az 1792-ből származó, következő gyászjelentés is:

Szomorú jelentés.

Néhai M. L. B. Nalátzi Nalátzy Borbára Asszony Eő Nagysága, Idősb néhai M. G. Bethleni Bethlen Gergely Úr özvegyének a' Kolozsvári Farkas-uttzai Reform. Templomban, két prédikázióknak elmondása által, a' most folyó Karátson havának 16-ik napján, reggeli 9 órakor, utolsó Tisztességnak megadására minden Mélt. Tek. és Tiszt. felsőbb és alsóbb Rendek szomorúan hivattatnak, ilyen jelentés mellett, hogy a' ki-rendelt 9 órára az Uri Mélt. és Tek. Rend. a' T. Dr. Pataki Sámuel, a' Mélt. és Tek. Uri Asszonyságok pedig a' Tiszt. Esperest Intze Mihály Uraik házaikhoz megjelenni méltóztassanak, a' honnan a' Templomba vezetettvén, onnan a' Prédikázióknak és a' rendes Énekléseknek Elvégzése után, a' Test a' középkapuig kísértetik. Minek utánna a' Mélt. Test a' közép-kapuig kísértetik, ott szekérre tétetik és Bethlenbe vitetik. Említett helységbe kísérik árvái: Gróf Bethlen László, Gergely és Ferentz urak Sógorukkal M. B. Bánffy László Urral és más Attyafiakkal együtt.

Hasonlóan magyar egy 1791-ben kelt és Szirmay Jóbról szóló gyászjelentés. A gyászjelentés egy gyászkeretű ív papíron levél alakjában volt fogalmazva. Részben nyomtatott volt, de a részletek, címzés, dátum s a főgyászoló neve tintával íródott bele:

Tellyes bizodalommal való drága Öcsém Asszony!

Tehát csak azért él az ember, hogy meghaljon? Nem: sőt inkább azért hal meg, hogy éljen, éljen pedig örökké. Ennek Igazságát, mind Természeti összealkotása az embernek; mind a' mellett fötzélja az Alkotónak; mind pedig a' józan Vallás bizonyítja. Akarta tudniillik a' bölcs Isten, az emberrel megkóstoltatni a mulandót; hogy ez által is, az örökké való Boldogságra készítse; elkészítve pedig arra által tegye. Így lévén elkészítve, Néhai Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitézlő idősb *Szirmai Szirmay Jób* István Ur, drága férjem, rövid, de sulyos nyavalyái után, Nemes Szabad Kir. *Kassa* Városában, maga házából a' folyó Hónak 13-ik Napján éppen éjjeli 11 órakor, életének 68-ik Esztendejében, a boldog örök életre kiszóllított.

Ekképpen kettős vig napjainkat, kettős szomorúság borítá be'; így két Fiui és két Leányai árva Magzatinknak, kedves Menyünknek és két Unokáinknak Diszét és Gyámolát elfelejthetetlen gyászos koporsó szorítá be páros és megfeledhetetlen példás Életünknek 42-ik esztendejében.

Tisztelt férjem meghidegült Tetemeinek, itt Kassán házamtól az Evangelika halottas kertben leendő tisztességes eltakarításait a környülállások miatt a' folyó Hónapban 15-ik Napján délyesti öt órát választottam A' melyet midőn drága Öcsém Asszonyomnak mély szomorúsággal jelenteném, magamat gyászba borult árváimmal szives atyafi indulatába ajánlom. Kassán Szt. Jakab havának 14-ik Napján 1791-ik Esztendőben Drága Asszonyom Ötsémnek

igaz attyafi szolgálója

árva *Gradetzi Stansich Horváth Johanna* s. k.

Cím kívülről:

Néhai Tekint. Nem. Nemzetes és Vitézlő *Berzeviczi Berzeviczy* Sándor elmaradott Özvegyének, született *Gradetzi Stansich Horváth* Borbála Ötsém Asszonynak szomoru szívvel ajánlom.

p. Késmárk.

Kakas-Lomnicz.

RÁDAY BIRI.

Az ötvenes esztendőkből alig volt szebb, szellemesebb leány *Ráday Birinél* a pesti szalonokban, de magyarabb se.

A szabadságharc után apját elcsukták és Pali bátyját, aki katona volt és az osztrák szolgálatból ájtott a honvédséghez s mint honvédfőtiszt küzdötte végig a szabadságharcot, sáncfogságra ítélték. A fiatal grófnőt igen bántotta ez a dolog s amikor Ferenc József *császár* először megjelent Budán, elébe járult audiencián *Ráday Biri* grófnő és a bátyja szabadságáért könyörgött. Az ifjú császár, aki akkor egészen *Grünne* gróf befolyása alatt állott, elutasította kérelmével. Ekkor a fiatal leány térdre vetette magát az uralkodó előtt és így szólt:

- Ha felséged, mint uralkodó, visszautasít, akkor felséged fiatalságához könyörgök. Felséged ifju szívéhez apellálok: apám is, nagybátyám is fogva vannak, tessék legalább a testvéreimet szabadon bocsátani.

Kérelmének így sem volt mindjárt fogantja, de a *császár*, úgy látszik, megjegyezte a bájos fiatal leány szavait, mert rövid idő múlva mind *Ráday Gedeont*, mind pedig *Ráday Palit* szabadon eresztették.

Amikor a főrangú világ asszonyai, leányai mind németül, franciául beszéltek, *Ráday Biri* tüntetett a magyarsággal és akárhogy szólították meg, mindig magyarul válaszolt.

Egyízben egyik kedves barátnőjével, egy előkelő nemes család leányával bementek a *Treichlinger* zeneműkereskedésébe.

A kiszolgáló segéd - mint az ötvenes években a pesti boltokban többnyire - németül kérte a hölgyek parancsait.

Ráday Biri nem hagyta magát kihozni a sodrából, egyre magyarul felelt. De végre a segéd bevallotta, hogy nem érti ezt a nyelvet.

- *Miért eszik hát magyar kenyeret?* - riadt rá igazi cserháti magyarsággal *Ráday Biri*, aztán karon kapva barátnőjét, indignációval mondta:

- Gyerünk oda, ahol megértik nyelvünket. Ha mi nem leszünk őrrei a magyar szónak, bizony elnyel már egészen a német...

A nagy *Ráday Pálnak*, a József császár után való visszahatás lelkes magyar Mecénásának a vére buzdult föl *Ráday Biriben*, aki ezt a vért nem tagadta meg soha.

Jószivü volt, olyan jószivü, hogy ritkította párját. Egyszer, már mint asszony, a péceli *Sukorón* sétálgatva, szegény, rongyos nővel találkozott, akinek ikergyermekei voltak. Az asszony alamizsnát kért, de *Biri* grófnénál nem volt éppen pénz. Egy pillanatig sem gondolkozott, lehúzott ujjáról egy gyűrűt és odaadta a koldusasszonynak.

- Fogja... ád ezért valamit a zsidó. De - tette utána - két gyerek *egyszerre*, mégis csak nagy luxus...

Ez egyszersmind jellemzi szókimondó liberális gondolkozását. *Ráday Biri* nem tudott tetetni. Ami a szívé, az volt a nyelvén. Gyűlölte a prűdériát, igazi magyar asszony volt, aki nem haragudott meg a jó tréfáért, még maga is megtoldotta.

Elemében volt az 1863-iki nagy szárazságot követő *jótékony* esztendőben. Nagy-Abonyban lakott, akkor már mint Szápáry Istvánné.

Számtalan *inséges* élt a portáján, amíg végre javukra bált, hangversenyt és színelőadást is rendezett.

Hej, hogy buzgott az a régi, *theatrlista-imádó* vér a nemes grófné ereiben, amikor 1864 február havában három vígjátékot adtak elő az abonyi műkedvelők.

Tücsök, *Port a szemébe* és *A női harc* kerültek színre és a főbb női szerepeket Radnóthfáy Nina, Balogh Eliz és Szily Sarolta játszották.

Dehogyan engedte volna át a rendezést, a betanítást Biri grófné másnak. Valósággal boldog volt a festett kulisszák közt és még a szerepek legkisebb nüanszaira is figyelt, hogy valamelyik szereplő el ne ejtse a pointet. Még kifesteni is maga festette ki önkéntes színészeit, mert mint mondá:

- *A patzer* egy rossz vonással elronthatja az egész hatást...

Később, amikor férje, Szápáry István gróf pestmegyei főispán volt, sűrűn látogatta a Nemzeti, de még a Népszínházat is. Különös kedvence volt *Blaha* Lujza, akinek *nótáiért* - mint maga mondani szokta volt - rajongott.

Már nagybeteg volt, amikor még egyszer reszkető vonásokkal írt pár szót a nemzeti csalógnának és ebben a levélben így írta magát alá: *a nagyon beteg nagyon öreg Szápáry Istvánné*.

Pedig még távol, nagyon távol volt a *nagy öregségtől*. De nagyon beteg volt... Évek óta gyötörte a súlyos kór és türelmesen, megadással viselte szenvedéseit.

Amikor gróf Szápáry Gézát temették, már nem hagyhatta volt el Reáltanoda-utcai pesti lakását. Egyik kedves, leánykori barátnőjének a fia találkozott akkor az ápolónőjével és kérdezősködött a nagybetegről:

- Bizony, alig húzza ki a nyarat! - volt a válasz, de az ápolónő szemébe könnyek tölultak és hozzátette, hogy: *pedig elápolnánk akár száz esztendeig is*. Sohasem volt szeszélye és leginkább olvasatott magának.

A magyar irodalom utolsó pillanataig érdekelte. Nagy szenvedései közepette is egyre hozatta még a magyar folyóiratokat, könyveket, amint ez illet egy igazi telivér *Ráday-leányhoz*, akinek ősei annyit tettek a magyar irodalom és művészetért.

Ezeket az érdemeket el nem feledheti a hálás utókor - és a nemzeti géniusz is tesz egy szál virágot az alberti sírra, amelyben egyik *Ráday-leány* alussza örök álmát.

ELHAMVADT RÓZSÁK.

Aradmegyében, az úgynevezett ménesi borok hazájában, valamikor még nagyon vígak voltak a szüretnek.

Marsóéknál Déznán, Bohuséknál, az utolsó Forray grófnál, Vásárhelyiéknél és így tovább.

Nagy vigasság volt egy alkalommal báró Aczél Istvánnál is, akit közönségesen csak *Stefinek* híttak bizalmas emberei.

Gyönyörű szép felesége volt, szépsége mellett jóságos, nemes szívű is.

A társaságban suttozták ugyan itt-ott, hogy nem boldog, heves, lobbanékony természetű férjével, de azért hozzáférhetetlen volt és mindenki oly tisztelettel említette, mint a madonnát.

A szüret egyik napján elborult az ég, hűvös, pásztás őszi eső kezdett szemetelni, s a társaság fáradtan vonult be a *kolna* - így hívják azon a vidéken a borházat - nagy, tágas ebédlőjébe.

A háziúr parancsot adott a szolgáltnak, hogy fűtsenek be a kandallóba, amelyben csakhamar vígan pattogott a könnyen gyúló rőzsének a lángja.

Régi divatu, nagy öblös kandalló volt ez. Híjával minden védő rostélynak vagy drótfonatnak, úgy, hogy akárhányszor megtörtént, hogy a lobogó lángok egészen kicsaptak s köröskörül megperzselődött a szoba pallója.

Nem volt tanácsos az ilyen kandallóhoz közel menni, mert a szó teljes értelmében, játszás volt ez a tűzzel.

A háziasszonynak szokatlan jókedve volt ezen a borus, esős napon s egyszerre csak, fölugorva az asztaltól, odaállt a kandalló elé.

A társaság nem vette észre, tovább tréfáltak, mulattak, a szép asszony pedig egyre közelebb ment a kandallóhoz, miközben lassan kiszedte hajából a hajtűket, úgy, hogy a selymes hullámok egészen elborították testét.

Egyszerre csak éles sikoly röppent el a háziasszony ajakáról s az odatekintő férfiak rémülten vették észre, hogy a kandallóból kicsapott lángok belekaptak ruhájába, hajába.

Egyszeren öten is ugrottak hozzá, de már akkor Aczélné, mint valami eleven tűzoszlop futott végig az ebédlőn és kitaszította az ajtót. A beáramló szél még inkább élesztette a lángokat.

Amire letépték ruháit, annyira összeégett, hogy a csakhamar előhívott orvos kijelentette, hogy nincs mentség és a csodálatosan szép asszony csakugyan belehalt sebeibe.

Óriási szenzációt keltett akkor ez az eset az előkelő világban, a szalonokban pedig azt suttozták, hogy a szép nő, aki nem volt boldog, önként ment a halálba s csak a véletlen színezetét adta öngyilkosságának.

Suttozták, de hát Mydas óta folyton *suttog a nád* és a pletykát bizonyítani sohasem lehet egészen.

*

A másik eset Kassán történt, 1860-ban.

Máriássy Ádám volt akkor abauji megyefőnök és Kassán a főtéren, a Vitéz-féle házban lakott, a Maléter-gyógyszertár fölött.

A megyefőnöknek sok szép leánya volt és ezért is szívesen gyűlt össze szalonjaiban az akkori kassai aranyifjúság.

Egyízben az egyik Máriássy-leány - kisvárosi szokás szerint - lement néhány leánybarátnőjével a sétatérre, ahol csakhamar fiatalember is csatlakoztak hozzájuk.

Többek közt előhozakodtak a fiatalember azzal, hogy a napokban bált rendeznek és megkérdezték a Máriássy-leányt is, remélhetik-e, hogy lesz szerencsájük.

- Nem tudom - jegyzé meg a fiatal leány - az idén nagyon sokat farsangoltunk, de megkedvem sincs hozzá... Képzeljék csak, azt álmodtam a múlt éjjel, hogy meghaltam - elégtem!

Az úrfiak nevettek:

- Bizonyosan nemsokára menyasszony lesz és szerelemben fog elégni. Ki lenne manapság babonás!

A leány is nevetett, aztán elbúcsúztak és a déli harangszóra, more patrio, hazament a társaság.

Otthon szóba hozta a bált és atyja mindjárt azt mondta, hogy el fognak menni. Ebéd után be ment a szobájába, levelet írt egyik barátnőjének, akinek fivére is a bálrendezők közt volt, hogy tudassa vele a kellemetes hírt.

Akkor még pecsételték a leveleket, s a Máriássy-kisasszony is, amint bevégezte az írást, meggyújtotta a gyertyát s a gyufát hátrahajította.

Miután lepecsételte a levelet, kiment a folyosóra s atyja hajduját előszólítva, átadta neki a levelet.

A hajdu azonban észrevette, hogy úrnőjének könnyü, hosszú uszályos ruhája hátul teljesen lángban áll és elkezdett kiabálni:

- Tűz, tűz... a kisasszony ég... A háziak előfutottak, gyorsan orvost hívtak, gyógyszereket hoztak, de a szegény leány olyan veszedelmes égési sebeket kapott, hogy irtózatossá válódás után belehalt sebeibe.

Kassán rendkívül nagy megdöbbenést keltett ez az eset s akik akkor voltak fiatalember, leányok, még most is el-elemlegetik a Máriássy Ádám leányának irtózatossá válódás történetét.

*

A harmadik esetre, halaványan ugyan, de már magam is emlékszem.

A hetvenes évek legeslegelején történt. Auersperg hercegné, született Szápáry Sarolta, gróf Szápáry Gyula, a volt miniszterelnök nővére, Pozsonyban töltötte a farsangot, ahol leányát, Anna hercegnőt, a mostani gróf Westphalen Rabannét báloztatta.

Valami estélyre készültek éppen s mert délután sok volt a látogatójuk, - kissé elkéstek a toalettrel.

A gondos anya először is leányát segítette öltöztetni s csak miután már az teljesen elkészült, sürgette a komornát, hogy most már fogjanak az ő öltöztetéséhez is.

A hercegné nagyon rövidlátó volt s midőn már a könnyü, csipke-burkonyt is fölvette, nem vette észre, hogy a nagy öltöző-tükör mellett két girandole áll a földön s oda ment, hogy még egy utolsó igazítást tegyen hajékén.

Egy pillanat és a gyertyák lángja belekapott a csipke-burkonyba s a sok illúzió, mull, könnyü selyem, egyszerre vetettek lobbot.

Anna hercegnő és a komorna kétségbeesetten tépték, szaggatták a rémült hercegnéről a báli díszet, kezük, karjuk csupa seb lett, mire a nagy lármára segítség is érkezett, de minden hiába volt.

Auersperg hercegné nem gyógyult föl többé és belehalt sebeibe, bár nemcsak pozsonyi, de budapesti, sőt bécsi hírneves orvosokat is hívtak betegágyához.

A ritka jótékony szívű úrnő, akit „*Gyöngyös angyalának*” neveztek, mert ott lakott a gyöngyösi régi Orczy-féle palotában, halálával nemcsak legszűkebb családi körét, de számos rokonát, barátját, jó ismerőst borította gyászba. Sokat vezett vele Gyöngyös és vidéke is, amely, amíg ő élt, társadalmilag valósággal vetekedett a fővárossal, híres volt báljairól, főrangú műkedvelő-előadásairól és hangversenyeiről.

Íme a szomorú históriák azokról a szép asszonyokról, akik elégték, elhamvadtak a lángok közt, mint egy tűzbedobott rózsa - mint a „Fekete gyémántok” boldogtalan, szép, szomorú Bondaváry Angelája.

ASSZONYTÁBOR BUDAVÁR OSTROMA ALATT 1849-BEN.

A magyar nők minden időben kivették részüket a haza sorsából, majd a fényből és a ragyogásból, majd pedig a halálos veszedelemből, meg a nehéz küzdelemből. Hogy elmúltak a milléniumi tündérszép napok, amikor Mátyás templomába vitték a szent koronát, eszembe jut az az idő, amelyről jó anyám úgy beszélt nekem, mint aki maga is a bombázott fővárosban volt, annál a harcnál, amely Mátyás templomának visszanyeréséért folyt. Eszembe jut az *asszonytábor*, amely 1849 május havában a pesti *Kálvárián* ütötte föl sátrát. És erről akarok egyetmást elmondani.

Kemény tél volt az 1848-49-iki, különösen kemény Buda és Pest lakosságára, amely Windischgrätz herceg diktátorságát nyögte. A fölszabadító honvédek csak május harmadikán jelentek meg a Gellérthegyen, ahol Görgey főhadiszállása volt és részben onnan, részben a Naphegyről intézték támadásaikat Buda vára ellen. A békés és védtelen Pest lakossága irtózatosságot élt ezalatt, Hentzi szünet nélkül bombáztatta a várost, úgy, hogy az alig épült és fejlődésnek induló szép Dunasor rövid pár nap alatt romhalmazzá vált csupán.

Gyülevész horvát katonák jártak be a házakba és mindenféle rablott portékát kínálgattak. Egyízben bementek egy előkelő úrnő, *Kandó Józsefné* konyhájába és ott a nőcselédeknek bársonydarabokat, selyemkendőket ajánlottak potom olcsó áron. Véletlenül kijött az úrnő és egy vad martalóc elébe állva, rendkívül finom, törökös mintázatu kendőt kínált neki megvételre. Kandóné, meg akarván szabadulni a rablótól, egy aranyat tett le az asztalra és intett a horvátnak, aki vigyorogva nyújtotta át a kendőt. De milyen nagy lett az úrnő rémülete, amikor abból egy csomó emberi fül és orr hullott ki...

És ez alatt folyton hallatszottak a tompa dörrenések és hullottak a bombák. Miután pedig Görgey május 16-ról 17-re virradóra heves rohamot intézett a vár ellen, Hentzi dühe még nagyobb lett és elkeseredetten bombázta Pestet. Néhány lelkes, előkelő hölgy már akkor egy hét óta lakott a külső Józsefvárosban, a *Kálvárián* - így nevezték akkor a józsefvárosi templom ulán következő üres térséget, - ahol *milimárik* laktak és néhány sertéshizlaló telep volt csak.

A hölgyek elhatározták, hogy nem mozdulnak s ha elvesz a haza, ám veszzenek el ők is.

A mai nemzedék, kivált asszonyaink, leányaink, nem értik már meg azt a fanatikus lelkesedést, ami akkor nagyanyáinkat áthatotta és csak fehérhaju, megtört szemű matronák érzik még, ha megdobban a szívéük, a régi tüneményes dicsőség emlékére. *Asszonytábor*-nak nevezték el azt a hős kis kolóniát, amelynek tagjai voltak *Kovách Gusztiné*, a negyvenes évek pesti társaságának egyik legkedveltebb tagja, egy ritka csinos, fiatal asszony, *Desewffyné*, született Rhédey Jeanette, korának egyik legszebb asszonya, *Sárközyné* és az előkelő dzsentrinek még számos dísz.

A magyar asszony az élet semmi körülményei közt sem veszti el fejét és így a táborozó úrnők is csakhamar segítettek magukon. Kovách Gusztiné két inasa selyemfüggönyökből sátort vert, itt volt a főhadiszállás, mert neki szakácsa is volt, aki főzött.

Desewffy grófné a szellemi élvezetekről gondoskodott s mert ő kapott lakást a gazdag Windisch sertéskereskedő házában - meghívta délutánonként Kőszegit és Bognárt, a Nemzeti Színház operájától, akik szintén kimenekültek a bombázott városból, s amíg Bognár a taktust verte, addig Kőszegi *Ördög Róbert*-ből meg *Hunyady László*-ból énekelt. Éjjel aztán, éjfélről-éjfélre, ott térdeltek az úrnők a Kálvária *stációinál* és kérték a magyarok Istenét, hozza győzelmet népének.

Ilyenkor kijöttek a Nemzeti Színház művésznői is, akik szintén a külső Józsefvárosban tanyáztak s egy-egy kőszobor lábánál ott lehetett látni térdreborulva a csodaszép Bulyovszky Lillát vagy Komlóssy Idát... Ezalatt pedig, mint ezüstsajka úszott az égen a hold és a távolban égő gránátok csillagzárpként hullottak a városra.

A híreket pedig egyre hozták ki az *asszonytáborba*, hol nyalka nemzetőrök - régi udvarlók és báli táncosok - hol Kovách Gusztiné inasai, szakácsa, akik ezer veszélyen keresztül jártak vásárolni a még nyitva hagyott üzletekbe.

Székely József hozta ki a hírt, hogy a királyi palotát fölgyújtotta egy gellérthegyi bomba, majd azt, hogy a császáriak lövegeitől leégett már a Dunasor harminckét új háza, a redutt, az *angol királynő*-szálló, a Lipót-templom, a *mázsaház* és a Diana-fürdő.

Kétség és remény váltakozott a hős asszonyok lelkében, de arra közülök egyik sem vállalkozott, hogy elhagyja Pestet.

- Itt élünk, itt halunk! - Ez volt a jelszó.

Végre, május 20-ikának éjjelén megkezdte Görgey a döntő támadást, még pedig több ponton: így a Teleki-háznál - Ma József királyi herceg palotája - a fehérvári- és bécsi-kapunál és a nádor-kertben.

Hajnal volt, amikor Inkey, a 47-ik zászlóalj őrnagya elsőnek hágott föl a bástyafalra.

Nemsokára aztán egészen a magyarok kezében volt a vár és minden oldalról vörös zsinóros, barna attilás honvédek nyomultak elő. A 47-ik zászlóalj leginkább kitett magáért, egyik kapitánya, Hertelendy Kálmán lőtte meg Henzit s ugyancsak ennek a zászlóaljnak egyik vitéz honvéde, Püspöky Gracián tüzte ki az első nemzeti zászlót, amiért jutalmul ezer pengő forintot kapott.

Az *asszonytábor*-ba a vár bevételének hírére báji Patay István, pesti térparancsnok vitte meg, fölrendőzött és szalagozott kocsiján hajtatta ki a Kálváriára, sugárzó arccal, boldogan, mint egy vőlegény.

A nők öröme, lelkesedése leírhatatlan volt. Sírtak és nevettek egyszerre és aztán térdre borulva imádkoztak, hálát adva a magyar fegyverek diadaláért. Aki csak ráfért, mind fölült Patay hintájára és végigkocsikázták a várost, amely tombolt a lelkesedéstől.

Azt az örömmámort, azt a diadalérzetet nem irta és nem fogja tudni leírni toll soha!

Az *asszonytábor* tagjai ebéd után hosszú kocsi sorban kimentek a Rákosra, ahol már akkor *Aulich*, a későbbi vértanu táborozott és annál is tisztelegtek.

Este díszelőadás volt a Nemzeti Színházban s *II. Rákóczi Ferenc fogsága* került színre. Birtokomban van egy akkori színlap, amelyből a következő szereposztás tűnik ki:

Személyek.

Zrinyi Ilona	Jókainé
Rákóczi Ferenc, a fia	Lendvai
Zrinyi Boldizsár	Farkas Lajos
Károly, hesszeni fejedelem	Udvarhelyi
Amália, leánya	Komlóssy Ida
Kolonits, érsek	Szilágyi Sándor
Gróf Netting	Győri
Buccolini	Szilágyi Sándor
Longueval kapitány	Szerdahelyi

Előadás alatt Görgeynek és Aulichnak, akik egy elsőemeleti páholyból nézték az előadást, a *pesti hölgyek a hősöknek* felírással, remek babérkoszorút nyújtott át egy előkelő úrnőkből álló deputáció.

Május 22-én fényes bált adott a Hatvani-utcai *Kölber*-házban lévő lakásán Kovách Gusztiné, amelyen a diadalmas hadvezér és az egész tisztkar megjelent. Szünóra alatt négy szép fiatal leány a *Himnusz*t énekelte és megkoszorúzták Kossuth arcképét.

A budavári diadal után pár nap múlva *Kossuth* maga is megérkezett Debrecenből, vele jöttek Szemere, Bónis Samu és még számosan.

A kormányzót *Károlyi* György gróf fogata várta a pályaudvaron és az előkelő mágnásasszonyok, báró *Orczyné*, *Károlyi* Györgyné, *Csekonicsné*, *Batthyány* Lajosné, *Orczy* Mária és *Tekla* bárónők, mind összegyűltek fogadására.

Kossuth útja a Váci-úton át a Szél-utcai - most Nádor-utca - lakásáig valóságos diadalmenet volt; s az ablakokból annyi virágot szórtak kocsijába, hogy végre maga is alig látszott a tömérdek rózsától és gyöngyvirágtól. A nap aranyos sugarai pedig beözönlötték a rombadőlt utcákat, fölszárították a kiömlött vért, amelyből a legszebb virág: a népszabadság, az egyenlőség virága sarjadt...

A hősök nyugosznak immár, dúló csaták után, de emléküket nem feledi a hálás utód és amikor legnagyobb az örömmámor a jelen sikerei miatt, megrezeg a szívben egy húr, amelyet csakis a múlt emléke penget meg.

BRUNSWICK TERÉZIA ÉS VERES PÁLNÉ.

A gyermekvédelem és a leánynevelés apostolai.

Amikor József nádor 1815-ben, *új borra* hazahozta bájos ifju feleségét, országszerte nagy volt az öröm. Mert a fiatal anhalt-bernburgi hercegnő nemcsak külsejére nézve volt korának egyik legszebb asszonya, hanem elragadóan szeretetreméltó is, úgy, hogy nyájasságával és jóságával mindenkit lebilincsel.

Alig melegedett meg új otthonában, első gondja az volt, hogy a magyarországi közművelődési és filantrop intézményekről tájékozást szerezzen. Nagy *cerclet* tartottak éppen a nádori palotában s az előkelő nemességnek szebbik fele is odagyült a ragyogó termekbe. Ujságszámba ment ez, mert a nádornak majdnem másfél évtizedig tartott özvegysége alatt jobbadán csak férfitársaságot látott a budai vár.

Ez alkalommal Teleki Lászlóné mutatta be a főrangú hölgyeket. Egy rendkívül szép, fiatal asszony és egy bájos, külsejében nagy szívjóságot eláruló leány jöttek éppen sorra.

Beniczky Pálné Sturmman Karolina volt az egyik, korompai Brunswick Terézia a másik. A nádorné nagyon szívélyesen fordult Beniczkyné felé, tudva, hogy atyja kedves embere volt József királyi hercegnek.

- Van-e Budán asszony-egyesület? - kérdezte.
- Nincs, - felelé kissé röstelkedve Beniczkyné.
- Hát árvaház?
- Az sincs, fenség.
- Hát gyermekmenhely?
- Nincs...
- Vakok intézete? Lelenház?
- Nincs - nincs...

Egyre szomorubb lett a nádorné arca, Beniczky Pálné pedig egészen nekipirosodott, annyira röstelte a dolgot. A magyar úriasszonyok valamennyien kedvetlenül állottak ott, amikor a palatinusné azt mondta:

- Tehát itt semmi sincs!

Csakhamar azonban földerült az arca és így folytatta:

- De majd meglesz minden. Önökön áll, hogy segítségemre legyenek.

Teleki Lászlóné, Sándor Vincéné, Beniczky Pálné és Brunswick Terézia voltak aztán a fiatal palatinusné leglelkesebb segítői, amikor megkezdte alapvető munkáját. Különösen Brunswick Terézia, aki már akkor is oda nyilatkozott, hogy egész életét az elhanyagolt leánynevelési ügynek és a gyermekvédelemnek fogja szentelni. Kitünő észbeli tehetséggel szorgalom és vas kitartás párosult nála. Igazi dísz volt a fényes nádori udvarnak s az ország legdaliásabb ifjai versengtek kezéért. A bájos grófnő szíve azonban nem szólalt meg egyikért sem. Özvegységre jutott édesanyjával, sok időt töltött Bécsben, éppen abban az időben, amikor a császárváros zeneileg majd egész Európának középpontja volt. Teréza grófnő szenvedélyesen szerette a zenét s virtuóz módon játszott a zongorán. Házuknál gyakran tartottak úgynevezett *musicalis* akadémiákat s ezeknek legkimagaslóbb közreműködője *Beethoven* volt, a világhírű zene-

szerző. Beethoven elvállalta Teréz grófnő zenei kiképzését. A nagy mester és zseniális tanítványa közt akkor szövődött az az álomszerű, eszményi szerelem, amely mindkettőnek az életét betöltötte. A mester imádata csak abban nyilvánult, hogy néhány darabját ajánlotta Teréznek, a leányé pedig, hogy naponta fehér violával vette magát körül, amely legkedvesebb virága volt Beethovennek.

- A nevelés az én ideálom, - mondotta Teréz, amikor egymásután kikosarazta kéréseit. Ezt az eszményt megérlelte s egész életére döntővé tette egy svájci tartózkodása. Itt ismerkedett meg Pestalozzival és teljesen beleélve magát leendő hivatásába, heteket töltött a gyermeknevelés híres úttörőjének társaságában.

Hogy a gyermeknevelést és ápolást gyakorlatilag is elsajátítsa, egy darabig személyesen vezette nővére, Deim grófné két fiacskájának a tanítását. Amikor József nádor dicső emlékezetű neje megindította a mozgalmat, annál is szívesebben csatlakozott hozzá, mert ő Yverdonban Pestalozzinál, akkor már teljesen elsajátította a híres mester rendszerének minden részletét. Amint az *első budai asszony-egyesület* megalakult és gyermekmenhelyről és kisdédóvódákról kezdtek álmodozni a lelkes asszonyok, Brunswick Teréza egyszer hetenként úgynevezett szabad előadásokat tartott a kisdédóvásról és a gyermeknevelésről. Egy ízben Beniczky Pálné krisztinavárosi házának szalonjában, a Pestalozzinál töltött *szombat estékről* emlékezett meg és elragadó előadásával meghódította az egész társaságot. Még a férfiak is kezet szorítottak vele, amint előadását befejezve így szólt:

- Hazánkban évente mintegy 300.000 gyermek születik. Ezeknek fölnevelése mily roppant emberi erő! Ötven év múlva a gyermekvédelemmel magyar hazánk a földkerekség első országa, magyar nemzetünk a föld népének első nemzete lenne...

A nádor nejének 1817-ben váratlanul bekövetkezett halála egy ideig megakasztotta a gyermekvédelem ügyét. A nádor harmadik neje, Mária Dorothea királyi hercegnő azonban újra kezébe vette a dolgot és hozzálátott a félbemaradt munka folytatásához. Németországban és Franciaországban még szó sem volt akkor kisdédóvódákról, amikor Brunswick Teréza megindította nálunk a mozgalmat. Neki Anglia példaadása szolgált útmutatásul. Az 1825. évben megkísérlett, de nagyobbára meghiúsult politikai tervek azonban nyomottá tették a hangulatot Magyarországon. Több megyébe királyi biztosokat küldtek, a kormány gyeplőit szűkebbre fogták s midőn Brunswick Teréza *kísérleti kisdédóvó* létesítéséről tett említést, egy magas állású férfiú csak ennyit válaszolt neki:

- A népnek *engedelmességre* van szüksége, nem pedig nevelésre!

A lelkes leány azonban nem hagyta magát eszméitől eltántorítani, hanem folytatta akcióját, amelyben Beniczky Pálné volt segélyére, aki gyönyörűen írt s egy remek levélben kifejté Kalchbrenner ágostai ev. pesti lelkész előtt, mennyire szükséges hazánkban a gyermeknevelés és gyermekvédelem. A ritka lelki tulajdonságokkal megáldott, nagyesszü asszony tudta, mit cselekszik. Kalchbrenner ugyanis udvari papja volt a nádor nejének s így eljutott a levél Mária Dorothea királyi hercegnő kezébe, aki ezután magára vállalta, hogy a súlyos viszonyok ellenére is megnyeri fenséges férjét ügyüknek.

Amikor Forray Andrásné Brunswick Julia később a nádorné főudvarmesternője lett, ő is szót emelt Teréza grófnő eszméi mellett. Mednyánszky Alajos báró alkincstárnok és Schédius professzor szintén oda működtek, hogy József nádor pártfogását megnyerjék. Miután pedig ez sikerült, az egész arisztokrácia, a katolikus klérus is Brunswick Teréza mellé állott.

A kísérleti kisdédóvoda *Angyalkert* név alatt megnyílt és 1828 június elsején volt az ünnepi fölavatása. Özvegy Brunswick Antalné krisztinavárosi házában nyílt meg az első gyermekkert és ennek vezetője Kern Máté, würzburgi származású tanító volt.

A testvérfőváros lakói, nemesség és polgárok egyaránt fölkapták az óvoda ügyét s a pártolás olyan volt, hogy nemsokára a Várban, később pedig Pesten, sőt Selmezbányán is támadtak óvodák.

Amikor pedig az első gyermekvédő menhelyek virágzásnak indultak, Brunswick Teréza a magasabb leánynevelésre vetette szemét. 1830-ban hosszabb levelet írt e tárgyban Beniczky Pálnénak, hangsúlyozva, hogy: *a kiseddóvás csirájából kifejlesztve akarom átalakítani a honi nőnevelést...* Közbejött azonban az 1831-iki év és a dühöngő kolera nemcsak Brunswick Teréza hű segítőtársát, Beniczkynét ragadta el, de megakasztott minden nyilvános mozgalmat is az országban. A rémes esztendő után, több mint tíz év múlva 1843 augusztus 2-ik napján alakult csak egy újabb társaság, amely a gyermekvédelmet tűzte ki feladatul s amelynek Brunswick Terézán kívül legbuzgóbb tagjai voltak: Rhédey Józsefné, Festetich grófné, Kray Borbála és Kray Amália bárónők. De közbejött 1848-49., újból beállott a pangás és csak 1863 március 5-én alakult meg végre a *Kiseddóvó-Egyesület*.

Hogy Beniczky Pálné elhalt, a hazai magasabb nőnevelést unokahuga, Teleki Blanka grófnő és ennek barátnője Leövey Klára segítségével akarta megvalósítani Brunswick Teréza. Teleki Blankának nyitott is egy intézetet Pesten, de a szabadságharc, amely oly tragikus végzetet juttatott a lelkes, szép grófnőnek, minden ebbéli törekvését megakasztotta. Új apostolnak kellett jönnie és ez jött is, Veres Pálné Beniczky Hermin személyében, aki a korán elhunyt Beniczky Pálnénak, Brunswick Teréza leghívebb barátnőjének volt a leánya. Az elnyomatás éveiben is a magyar leánynevelés eszméjével foglalkozott Veresné és akkor történt, hogy annak a kornak legjelesebb fiait gyűjtötte maga körül a vanyarci kastélyba. Madách Imre, Szontagh Pál, Ballagi Mór, Gönczy Pál és sok más író és tanférfit osztozott az ő eszméiben és Vanyarcon indult meg az a mozgalom, amely a magyar leánynevelésnek legszebb gyümölcseit megérlelte.

Érdekes, hogy a vanyarci kastély kertjében szülemlett meg az *Ember tragédiá*-jának első gondolata. Amíg a ház úrnője és Szontagh Pál éppen a nőről, a magasabb nőnevelésről vitatkoztak, Madách elment a tóra csolnakázni. A csolnak fölborult s a tó felületén elterülő békanyál rátapadt a Madách *hófehér* ruházata. Furcsának tűnt föl, ahogy kifelé mászott a zsombékból, úgy, hogy Szontagh, aki ott sétált a tó partján, nevetve kiáltott rá:

- Ime, itt az *ember tragédiája*.

Új anyag volt ez a beszélgetésre s a finomeszü háziasszony kapva az alkalmon, az emberi sorsot többféle fázisában ecsetelve, végül megjegyezte:

- Valóban, egy ilyen munkát meg is írhatna épp maga...

Madáchot megkapta a tárgy s a csekélynek látszó incidens adta meg az alkalmat rá, hogy irodalmunk egy örökbecsű munkával gazdagodott.

A vanyarci kastély oszlopos verandáján ülve, reggeltől estig írt, dolgozott, lelkesített Veres Pálné s innen intézte lankadhatlan buzgalommal a magyar nőnevelésnek mindig szélesebb mederben folyó ügyét. A régi, még 1808-ban épült kastély falai közt írta *Lélektaná*-t is, amely egyik gyöngye nevelésügyi irodalmunknak. A magyar pedagógia barátai most már ide zárándokoltak, de az írók és a művészek is tárt ajtókra találtak a gyönyörű parkkal körülvett, ódon kastélyban. Különösen a pünkösdi ünnepek hozták meg a szívesen látott vendégsereget és ilyenkor mindig akadt költői emléke az ott töltött jó napoknak. Egy ilyen látogatás alkalmával írta meg Tóth Kálmán, a *Vadrózsák* édesszavu költője, azt a népdalt, mely így kezdődik:

Vác-Hartyánban hármass halom van,
Ott voltam én a nagy templomban...

és Thern Károly, aki szintén ott időzött mint vendég, azonnal meg is zenésítette, úgy, hogy mint igaz pünkösdi rózsa frissen és üdén árasztotta illatát az ünnepek után az egész országban.

A váchartyáni kastély megmaradt nőnevelési ügyünk egyik fővárának később is. Rudnay Józsefné, Veres-Beniczky Hermin leánya, a nőképző-egyesület jelenlegi nagyérdemű elnöknője lakik most benne, aki nem kevesebb sikerrel folytatja azt, amit egykor nagyanyja és édesanyja megkezdettek.

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ ÉDESANYJA.

- Történet az 1831. évi kolera idejéből. -

Kegyeletes kezek nemrégiben nagyon kedves meglepetésben részesítettek. Anyai nagyatyám egyik unokanővérenek, *Szirmay Marie-Anne*-nak néhány rajzát küldötték meg nekem, régen gyűjtögetett, gondosan őrzött adataimhoz. A kissé bátortalanul rajzolt virágoknak színe ma is eleven. A halványkék délignyitók, a rózsza szirmai engedelmesen simulnak a megsárgult papírra. Mintha látnám még a bájos gyermekfejet, a hogy ráhajlik a rajztáblára és festi, festi kedves virágait egymásután, ami legnagyobb mulatsága volt a kis Marie-Anne-nak.

Ha a családban névnap, születésnap volt, ő mindenkinek csak képet ajándékozott, így maradt meg csodálatosképpen a most nálam lévő tíz darab is, sok nehéz idők közepette.

Ózdi Sturmann Márton hatalmas oligarka volt Gömör vármegyében. Nem tűrt ellentmondást senkitől, legkevésbé a saját családjában. Így történt, hogy egyszer összekülönbözött a hitestársa, Sembery Anna Máriával, még pedig annyira, hogy külön mentek lakni. Volt kastély, uradalom, amelyben válogathattak: Vizesrét, Zádorfalva, Ózd, Tógyörk és a többi.

Mult az idő; Sturmann Márton, Gusztáv Adolf svéd király vitéz marsalljának utóda, csak nem akart békülni: közeledjen az asszony, így dukál ez!

Eljött *Márton napja* is, amit mindig nagy fénynyel, pompával ülték meg Vizesréten. Az óriási ebédlőteremben, amelyben huszonnégy vasas tiszt járta egyszer lóháton a quadrillet, gyülekeztek a gratulánsok. Elsőnek mindig a palatinus levelét olvasták föl, aki egyszer sem mulasztotta el kedves emberét a nevenapján üdvözölni, aztán jött a sok megyei úr, a rokonság, gazdatisztek, a vasbányák személyzete és végül a kis Lotti, az egyetlen gyermek, mert egymásután halt el négy szép, nagyreményű fiúmagzat. Angyalszép és angyaljóságu gyermek volt a kis Lotti. Már zsenge korában védangyala, jó szelleme az egész családnak Félénken, tipegő léptekkel járult atyja elé és szép, hosszú üdvözlő verset mondva, gyönyörű virágbokrétaival kedveskedett. Csupa ritka, délszaki virágok voltak s oly nagy öröme telt bennök a kertészkedést szenvedélyesen művelő Sturmann Mártonnak, hogy ölébe kapva kis leányát, így szólt:

- Kérjél tőlem, amit kívánsz, nem fogok tőled semmit sem megtagadni.

Lottika erre sírni kezdett, majd mosolygott és fürtös fejecskéjét atyja keblére hajtva suttagá:

- Kérjük a mamát, hogy jöjjön vissza.

Sturmann Márton az ártatlan gyermeki szív óhajta annyira meghatotta, hogy még azon a napon irt nejének s a kibékülés csakhamar megtörtént.

Ezután született még Sturmann Mártonéknak egy kis leánykájuk *Mária*, akinek a majdnem húsz évvel idősebb Lotti nemcsak testvére, de anyai barátnője is volt, hű, egészen végzetes halálukig.

Sturmann Máriát Szirmay Boldizsár vezette oltárhoz. Egy nagyműveltségű, de túlságosan ideális gondolkozású férfi. Az egész emberiségen, mindenkinek a baján szeretett volna segíteni s ezért aztán akárhányszor ő maga keveredett bajba.

Egyik fő kedvtelése abban állt, hogy a régi Pest külvárosainak összes korcsmáit, rossz hírű helyeit bejárva, a magasabb emberi erkölcsökről, erényekről tartott előadásokat. Ha aztán egyik-másik züllött fickó azt mondta neki, hogy nem lopna ő, csak lenne pénze vagy foglalkozása, akkor először pénzt adott neki Szirmay, aztán pedig addig járt-kelt, míg valami állásba be nem segítette.

A művészekért és írókért is rajongott Szirmay Boldizsár és túlboldog volt, mikor látta, hogy a kis *Marie-Anne* mindent telerajzol, Marci pedig, a trónörökös, fejből tudja az *Auróra*-ban megjelenő összes verseket.

Falusi kastélyukból a fővárosba költöztek, már azért is, hogy Szirmayné közelebb lehessen szeretett Lotti nővéréhez, aki megözvegyülve gyermekei neveltetése miatt szintén régebb idő óta lakott már Budán. A két, egymást szerető, példás egyetértésben élő család boldogságát azonban csakhamar megzavarta egy sötét rém - a kolera. Örökre gyászos betűkkel van Magyarország krónikáiban beírva az 1831-iki év. Két marokra fogta akkor kaszáját a félelmetes csontember, úgy aratott vele. Az árvíz után virágzásnak induló főváros gyász, némaság helye lett. Nem volt ház, amelyet megkímélt volna a rettenetes betegség. Reggeltől estig halott-vivőkkel, temetési menetekkel találkoztak a járó-kelők. Végül ki sem merészkedtek már az emberek. Harang nem szólt, énekszó sem hangzott. Minden szertartás, koporsó nélkül temették az embereket.

Az óriási rettegést még növelte a babona. Mentől jobban dühöngött a koleraveszedelem, annál inkább burjánzott. Ilyen volt például az, hogyha többen mentek az utcán s halottas menet jött szembe, aki legelőbb látta meg, az esett legközelebb a járvány áldozatául.

Szirmay Boldizsárné Sturmán Mária, mint igazán művelt asszony nem hódolt a babonának. Mindazonáltal a borzalmas vész napjaiban, rosszul hatott rá, hogy a Váci-úton hajtatva fogatával, éppen halottas menettel találkozott.

Mellette ült Lotti nővére, az első ülésben pedig Szirmayék Marci fia, nővérenek egyik kis leányával, míg ölében saját leánykáját, Marie-Annet tartotta.

- Nini, kolera-halott! - mondta Szirmayné, egészen megfélemezve a közszájon forgó babonáról, de nővére, akinek gyorsan eszébe jutott, hirtelen közbevágott:

- De nem te láttad ám meg legelőbb, én sokkal előbb vettem észre!

Azért tette ezt, hogy a gyöngébb szívű Szirmayné vigasztalja, az eleven, pajkos Szirmay Marci azonban anyját és nagynénjét összecsókolva kiabált:

- Nem, nem, egyikőtöket sem fogja elvinni a csúf kolera - én már vagy tíz perce látom a halottas embereket, de nem szóltam...

Olyan nagy volt a szeretet abban a családban, hogy mindegyik szívesen váltotta volna meg a másikat az életét. Még a két csöpp leány is akart pentyegni, de mamáik erővel hallgattatták el őket, cseresznyeszájukra tapasztva tenyereiket.

Forró augusztusi reggel következett. Csak úgy lihegtek az emberek víz után, de senki sem mert pohárhoz nyúlni, mert nemcsak a levegőtől, a víztől is, mindentől féltek már.

Szirmayné, a mosolygó, viruló fiatal asszony, még reggel vidáman kelt föl - gyermek maga is gyermekei körében - és mikor a sápadt nyári égen aláhajlott a nap - már ott járt a sötét rém és sivár, hideg arccal jegyezte a hivatalos ember: *kolera*... Ennyi és ennyi számu halott.

Szirmay Boldizsár menekült gyermekeivel, de a kis Marcit nem menthette meg. A hajóhid közepén törték ki a kis fiúcskán a rettenetes kór tünetei. A kocsis, aki őket vitte, kiszállította őket a kocsiból.

- *Nit um a' G'schloss*. Szabódott a jámbor. Hogy ötlet a *Herr von Stáhly*, a hatalmas proto-medikus becsukatja, agyonütteti stb., ha kolerabeteget mer vinni. Tiltja a rendszabály.

Szirmay Boldizsár ölbekapta a fiút, de már csak halottat vitt a sógorasszonya házához. Ezt meg a ravatalon mutatta meg neki egyik serdülő korban lévő unokaöccse.

A hű nővér egy pillanatra sem távozott Szirmayné ágya mellől. Fölfogta a ragályos beteg lehelletét, kikísérte végső útjára a budai temetőbe és zokogva hallgatta meg, hogy párentálja el Kalchbrenner, az *aranyszáju* protestáns pap, régi kedves embere házuknak.

Egyedül egymaga állt a sírnál, míg behantolták. Vértől szívvel, de heroikus lélekkel. Minden aprólékosságra figyelve, a temetést is ő rendezte s mikor roskadó lábakkal hazaért, még elővette naplóját - remegő szívvel, remegő kézzel kezdte írni, aztán: *Ma temettem a testvéremet fehér atlasz koporsóban...*

Itt kiesett kezéből a toll. - Az utolsó szó volt ez, a mit leírt korának egyik legkimagaslóbb asszonya, Beniczky Pálné Sturmann Karolina, Szirmay Boldizsárnénak kedves *Lotti*-ja.

Negyvennyolc óra múlva a hű nővér is ott nyugodott már a budai temetőben, a hová nagy pompával és fénynyel vitték.

Buda minden harangja zúgott, mikor a palatinusné kedves asszonyát, az első *Asszonyegyesület*, az *Angyalkert* egyik főtámaszát, szegények, árvák jótévőjét vitték sírjába.

Szirmay Marie-Anna felnövekedett, kedves, szép hajadon vált belőle, aki mindig nagy passzióval rajzolt, festegetett üres óráiban s később, miután báró Mednyánszky neje lőn, egy világhírű művészzel ajándékozott meg bennünket.

Szirmay Marianne volt ugyanis báró Mednyánszky László édesanyja.

A CSALÁDI SZOKNYA.

A magyar apák fő büszkeségét képezte, hogy míg fiaik óriási dominiumokat örököltek, addig leányaik kelengyéjében mennél dúsabban legyen képviselve arany, ezüst drágakő.

A XV-ik század vége felé remek kelengyét kapott Illésházy Zsófia, akit Esterházy Ferenc vett nőül.

A Csallóközbe, ahol Esterházy Ferenc lakott, negyven társzekérrel vitték ki Illésházy Zsófia kelengyéjét és a szekereket fegyveres darabantok kísérték.

Volt a temérdek ezüstmű közt egy billikom, amelyet 50,000 aranyra becsültek. A legfinomabb olasz ötvösmunka volt és tetején gyémántból faragott szőlőgerezd látszott.

A párnák és paplanok mind ezüstös és aranyos szövetből voltak és a menyasszonyi vánkos a legdrágább csipkével bevonva. A drága, skófumos köntösökön kívül kapott még hat rázsa-szoknyát, mindennapi viselőre, de ezek oly erősek voltak, hogy nem bírta elviselni és halála után közölkék még egy olyant találtak szekrényében, a mely a hagyatékot összeíró diák följegyzése szerint: *soha sem volt a nagyasszony testén.*

Fejedelmi vagyont vitt férjének, Esterházy Miklós nádornak, I. Rákóczy György és Bethlen nagynevű ellenfelének, Dersffy Orsolya, özvegy Mágocsy Ferencné, aki 1611-ben nyújtotta kezét, a még akkor aránylag szerény sorsu ifjunak.

Följegyzik családi okmányok, hogy Dersffy Orsolya úgyszólván maga kérte meg Esterházyt, aki ezáltal az összeköttetés által vetette meg az Esterházy-család óriási vagyonának és fényének alapját, úgy hogy II. Ferdinánd megkoronáztatása alkalmával már az ország zászlaját vitte s a királytól Kis-Martont kapta *hű szolgálatai* jutalmául.

Fényben és izlésben ritkította párját Nádasdy Ferencné és Homonnai Drugeth Györgyné kelengyéje, a XVI. század második felében.

Nádasdy Ferencné, Esterházy Anna a többek közt 52 velencei kristálypoharat is kapott, ami abban az időben rendkívül értéket képviselt. Egy ruhája, fehér selyem brokátszövet, en plein kézihimzéssel díszítve pedig oly remeke volt a kézimunkának, hogy leírása megvan a bécsi császári levéltárban is, mert annyira föltűnt, midőn azt Nádasdyné egy fényes udvari ünnepély alkalmából viselte.

A keresztszegi és adorjáni gróf Csáki, a Csák és Ákos nemzetségből származó ősrégi család leányai is dús kelengyéket kaptak. Ritka szép volt egy Csáky családi gyűrű, hollóval díszítve, ezt még Csáky Ferenc kapta Hunyadi Jánostól. Tudvalevőleg Csáky Ferenc Hunyadi Jánosnál nőtt föl és a kis Mátyást ő tartotta keresztfőre, ebből az alkalomból kapta az emlékgyűrűt.

Forgách Éva, Forgách Zsigmond nádor leánya, százket sing *selyemgyolcsot* kapott a többek közt kelengyéjébe, mikor Csáky István nőül vette.

Szájhagyomány tartja, hogy Csáky István feleségei, Forgách Éva, Perényi Mária és Mindszenti Krisztina, hamar elhatározták, mert a monda szerint Csáky István az esküvő napján egy olyan diadémot adott át nekik, amely még a brandenburgi Kataliné, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nejeé volt:

„- - oka peniglen az vala, hogy Brandenburgi Kata átkot mondatott egy jezsuita páterrel Csáky István uram fejére, ha az ágyas házába asszonyt vezetend...” írja egy régi erdélyi krónikás.

Az igaz, történelmi tény annyi, hogy Brandenburgi Katalin, midőn férje meghalt, nagyon feltűnően kitüntette a ritka szép Csáky Istvánt.

Olyan fényes asztalnemű és ezüsteríték ritka magyar uriházban volt, mint Csáky László szurdoki udvarházában. A zsibói ütközet napján ő vendégelte meg II. Rákóczi Ferencet és tábornokait is, ugyancsak Szurdokon és mint Vass Tamás krónikáiról följegyezi, *noha tizenhét fogás volt, mindig egészen új veretű aranytányért tettek ő nagysága, a fejedelem elé.*

Divat volt a középkorban, hogy az urak a csizmaszár mellett, ezüstös tokban viselték gyöngyösnyelű evőeszközeiket.

A vőlegénynek a menyasszony - mint most szivartárcát, régi festéssel ellátott pikolócsészét vagy sétatálcát ad - rendszeren egy ilyen pár evőeszközt adott.

Mennél drágább és fényesebb volt ez, annál jobban dicsérték a menyasszonyt.

Igy Thurzó Anna, Balassa Menyhértnek, a későbbi árulónak, aki hol Zápolya, hol Izabella pártjára állt, olyan evőeszköz-tokot adott, mely csupa valódi gyönggyel volt hímezve és fogantyúján gyémánttal és rubinnal kirakva a Balassa és Thurzó kettős címer.

Ugyancsak ennek a Thurzó Annának tizenkét személyre való tiszta fehér selyem ágyneműje volt, amelyre *nyitott selyemszállal* és arannyal voltak jelenetek fölvarrva a Balassa- és Thurzó-család multjából.

Ilyen szőnyege volt a Vay-családnak is, amelyre az a jelenet volt kihímezve, midőn egy újszülött kis Vay-leányt maga Mária-Terézia császárné és királyné tart keresztvízre. Az uralkodóné háta mögött Pálffy testőrkapitány és Regulusz tábornok álltak. A kézihímzés remeke volt ez a szőnyeg, házasság útján a zeykfalvi Zeyk-család birtokába került és a nagy-enyedi tűzvész alkalmával elpusztult.

Előkelő nemes leányok közül a sóvári Soós, Esze és Dancs nemzetségéből származott család leányai kaptak dús kelengyét és följegyezi egy Kún László idejéből maradt okirat, hogy *Eszenyi Magda*, - még akkor nem vált Esze és Dancs nemzetsége ketté s nem vették föl a Soós nevet - 1312-ben, *negyvenkét font ezüstöt és tíz aranygyűrűt, azonkívül tizenegy darab kösöntyűt vigyen urához.*

Később mindinkább több, több ruhaneműt kaptak az előkelő magyar lányok, így ki van tüntetve a benyói és urbanói gróf Benyovszky-család irataiban, hogy Draskovich Ágnes grófnő, Benyovszky Zsigmond gróf neje, már e század első felében *huszonnégy viselő köntöst kapott.*

Voltak ezek között, az *új módos* ruhák mellett, még ősi szabású díszöltönyök, velencei bársonyból készült violaszín mente, *filigrános* gombokkal, skófiummal kivarrott igazi csipke-kötények, és úgy bársony, mint *anglia*-posztóból varrott szoknyák.

Iványi Fekete Erzsébet, akit *Rákóczy vitéz brigadérosa*, *Kuruc Vay Ádám lóháton vitt vala el a füleki várból*, praefekta-fiúsított leány lévén, *tizennégy való rázsaszoknyát* kapott hozományba.

Ugyancsak Vay Ádám második felesége, Zay Anna, *aranyat, ezüstöt és testi ruhákat* kapott kelengyéül.

A *családi szoknya* általában nagy szerepet játszott a régi magyar kelengyékben.

Dédanyáról szállt unokáról unokára s volt olyan család, amelynek öt-hat női nemzedéke egy és ugyanabban a szoknyában állt vőlegényével az oltár előtt.

Remek egy ilyen szoknyát csináltatott Grassalkovich Antal personalis a leányának, mikor Beleznay János nőül vette. A szoknyán hét sorban brüsszeli csipke volt rakva. Mária-Teréziának kedvelt hívének, Beleznay Jánosnak, aki 1741-ben Pestmegyében legjobban buzgólkodott

a királynő védelmére gyűjtött csapatok szervezésében, ez alkalommal gyűrűt is küldött, hogy adja menyasszonyának.

A királyné több gyűrűt is rendelt akkor egy bécsi ötvösnél, többek közt egy hős tábornokának egyet, a melyen halálfej volt, az ellenségen nyert győzelmei emlékéül.

Tévedésből ezt a gyűrűt küldték a pestmegyei pilisi kastélyba Beleznay Jánosnak, a neki szánt csókolódó galambokkal ékítettet pedig a tábornoknak.

Beleznay ezt a nagy készülődés és sietségben csak akkor vette észre, mikor már az oltár előtt állt, s kénytelen volt a halálfejes gyűrűt ráhúzni menyasszonya ujjára.

A babona ettől a gyűrűtől származtatja a Beleznay-család későbbi rettenetes tragédiáját.

A családi szoknyának különben ősisége képezte fő becsét. Mentől régibb volt, annál nagyobb volt az értéke, s egy-egy ilyen szoknyára, nemzedékről nemzedékre egész vagyont varrattak föl őseink.

Különösen híres volt a XV. és XVI. században kapivári Kapy-család *erdélyi ágának* a családi szoknyája. Ez a szoknya megszín *karassia* posztóból való volt, és annyira telve rakva gyönggyel, arannyal és drágakövekkel, hogy a Kapy-lányok csak éppen az oltár elé álltak benne, aztán levetették, mert leülni nem lehetett benne, oly keménynyé tette az arany, se járni, mert nagyon nehéz volt.

Ezt a szoknyát, akkori szakértők egyik Kapy-leány *parafernumában*, 100,000 vert arany forintra becsülték.

Kapy György leánya volt az utolsó, a ki viselte, aztán szétfejtették s a kincseken megosztozott a család.

A jelen század elején értékes családi szoknyája volt még a Ragályi-családnak.

Mikor Ragályi Tamásnak elsőszülött leánya, Szeréna meghalt, a szoknyát huga, Albin elfejtette és később, mikor Lossonczy Károly borsodmegyei földbirtokos neje lett, két karszéket húzatott be vele, amely máig megvan a család birtokában.

Kazinczy Zsófia, gróf Vay Ábrahámné fejedelmi szép ékszerein és ruháin öt leánya osztozott.

Az ezüst és aranyneeműt még abban az időben is *ezüst és aranymarhának* nevezték, s mikor az ötvenes években Vay Ábrahám is meghalt, a német rendszer hivatalnokai néhai Kazinczy Zsófia hagyatékát is fölvéve, az *ezüst- és aranymarhát Plecherne Ochsen*-nak fordították, a minthogy ma is olvasható a hagyatéki leltár másolatában.

A ruhákat már leányai nem hordták, de paplanoknak alakították, egy remek, ezüsttel átszőtt szoknyából pedig egyik fiu-unokájának van máig gyönyörű díszmagyar atillája.

A családi szoknyák miatt nem ritkán nagy familiáris veszekedések és osztályos pörök támadtak.

A sárosmegyei szájhagyomány három előkelő felsőmagyarországi család nevének eredetét egy ilyen szoknyapörből magyarázza.

A mese így szól:

Volt a ködös hajdankorban egy szépséges, drágakövekkel kirakott szoknya. Ezen a szoknyán három levente akart osztozni, mert lány nem volt már a családban. Nem bírtak azonban dülőre jönni, mire az egyik kést fogott és széjjelvágta a szoknyát. Aki elvágta s így az *ősi just* többfelé *herdálta* szét, abból lett a Hedry-család feje, a másik levente, aki a legnagyobb részt *kapta*, alapította a Kapy-családot, a harmadik pedig, akinek a szoknyából csak két aranypánt jutott és e miatt nagyon *bánkódott*, lett a Bánó-familia ősapja.

A Bánók ugyan, mint a néphit tartja, a két aranyos pánthoz csakhamar csináltattak szoknyát, és tény, hogy a század elején még megvolt a Bánók családi szoknyája, amelyet 1816-ban, mint menyasszony, Bánó Amália viselt utoljára.

Ma, sok minden egyébbel, a lányok örökösödési joga is megváltozott Magyarországon s többnyire minden családban úgy a földbirtok, mint az ékszerek és egyéb ingóságokban, egyenlően osztozkodnak mind a két nembeli örökösök, kivéve a hitbizományokat, a melyre nézve a régi rend máig is fennáll.

RÉGI MAGYAR ÁLARCOS MULATSÁG.

Mint sok más szokása a pogány korszaknak, a farsang is így származott át a keresztény világba.

Az álarcosmenetek, álarcosbálok tulajdonképpen nem egyebek, mint utánpótlásai a római *Saturnáliák*-nak és emiatt a középkorban nálunk is sok ellenséges indulattal voltak irántuk. Különösen nagy ellensége volt a farsangi dévajkodásoknak Kassa város magistratusa, amit a reformáció korából fennmaradt következő jegyzőkönyv örökít meg:

„A bötsületes és Nemes Község nagy fájdalommal érti azt, hogy éjjel egy Némelyek mezitelen karddal járnak, farsangolnak, csillaggal járnak, sőt még az Asszony-Állatok is éjjel farsangolnak, férfiruhába öltöztetve, mezitelen karddal járnak, melly Dologért az Ur Istennek haragja száll reánk, ha elszenvetjük.”

A múlt század közepén és a vége felé azonban már sokkal jobb indulattal voltak ősünk az „álarcos” multságok irányában.

Mária Terézia idejében, 1765-69 táján különösen fényes reduttokat tartottak a pozsonyi főurak s mint egy régi följegyzés mondja:

„A’ nagy, városi *Freyball* alkalmatosságával minden uri Rendenlétvők maskarába valának öltöztetve” s utána teszi, hogy „Még olyan komoly és nagy tekintetű Uraságok, mint Wlassics és Kempelen udvari kamarai tanácsosok is Maskarát vevének föl, még pedig sárga selyem chinai Ruházatot.”

Az ország akkori kormányzójának, Sász-Tescheni Albert hercegnek a neje, Krisztina főhercegnő is nagyon kedvelte az álarcos multságokat és a városi reduttok alkalmával férjével együtt akárhányszor dominóban jelent meg.

Egyízben Grassalkovich Antal, a magyar királyi kamara előlölője adott igen nagy álarcos multságot pozsonyi palotájában.

Szebbnél-szebb jelmezekben jelentek meg az urak és különösen fölött az egyik gróf Illés-házy, aki mint *Bouillon Gottfried*, vert aranyból való páncélban, gyémántokkal kirakott tollbokrétás sisakban jelent meg.

Rendkívül érdekes egy régi *maskara-bál* programja, ami fogalmat nyújt nekünk róla, hogy mulatott száz esztendővel ezelőtt Erdély arisztokráciája.

A program mint kulturtörténeti emlék is érdekes s hiteles szövege itt következik:

„BEVEZETÉS.

A’ Cassánál nehogy a’ pénzt ellopják, ül az egész kolosvári Magistratus, de mivel minden Ember Maskarában van, ők is fölöltöztek a Culm-Hegyi Haramiáknak. A Bálházat decorálta: Gróff Bethlen Lajos, azon Pappendékliből, melyeket Gróff Bánffy Dienes maga tsirizelt.

Fő Szakáts-Mester: Gróff Lázár Pista.

Kukták: B. Bornemissza Pál és Jós’i, Gerendi Kemény Farkas, Gárdonfalvi Apór Pál.

A’ Marhahust adgya: G. Teleki János; Madarakat és friss bárányokat: B. Wesselényi Farkas; Vadhust: Rettegi Bethlen Jós’ef. Mont lisztet fánkának még pedig Aradit: Horváth Dániel.

Fő-Kelner Mester: Sándor Pista, Székely Jankó, egyik Kezében *Pluttret*, és fején egy Átalag.

Vice-Kelnerek: Kés'márky, Cseh Péter, Vinkler. A' Cancellárius Ur, hogy ha többekre is lenne szükség, rendelni fog ilyeneket.

Futkosó Gazda: Teleki Feri.

Futkosó Gazd'asszony: Des'őfiné, a' két magyar Hazában.

A' mint az ember a' Bálba bé megyen látszik Erdélynek Tzimere a' Sas, *köröm és orr nélkül*, a' nap és hold totális fogyatkozásban, a' szászok hét vára pityókából kirakva, írók vajjal egybe ragasztva és az egész Tzimer *a' kétfejű Sasnak farka alá bé Tsipve*.

A' Reduttnak közepén egy fekete Postament, mellyen *Kukuj* tzigán' trombitál és hirdeti az 1727-ben kiadott *Báli Regulákat*. A' jó rendet feltartó *lassárius*, Kendeffy Ádám, *a' ki a könyökével tsinálja mindenfelé a jó Rendet*. A' fő tisztaságra ügyelők és Tsinosgató rendtartók: *Néhai* Kemény Simon, G. Wass Miklós és G. Wass György. A' Lichtputzer: B. Bánffy Ádám, Kémén'seprőnek felöltözködve.

A' Redutt egyik szegletében egy szégyen kő, mellyen a' sarkantyú, magyar köntös és Tántz, példának vagynak kitéve. A' más szegletben Erdélynek három Génusai: *Vanitas, Miseria, Discordia*."

Ha a programot figyelmesen végigolvassuk, látjuk, hogy az egyszersmind szatira Erdély akkori társadalmi és politikai viszonyaira, amelyekkel behatóan megismerkedhetünk Cserei és Apor memoirjaiban.

Az álarcos multságokat ugyancsak a század végén s jelen századunk elején Pesten és Budán is nagyon kedvelték.

Az akkori vivőrök előtt különösen ösmert hely volt a *hatvani kapun* túl lévő *schwartz Redut*, ahová a helyőrség mulatni szerető tisztjei, a jurátosok, meg a timár és mészáros céh ifju tagjai jártak.

Féktelen, vad tivornyák voltak itt napirenden s a multság hajnal felé rendesen véres verekedéssel végződött.

A budai országház álarcos báljaira ellenben az akkori társaság eliteje járt s akárhányszor megfordult ezekben a termekben Sándor nádor is, szót váltva a szereplő asszonyokkal, Beleznay generálisnéval, Ürményinéval és gróf Gyulaynéval.

Itt szórakoztak a nádori gárda deli tagjaitól körülrajongva Pest és Buda szép leányai, köztük a csodálatosan szép Hirgeist Nina, egyik fiatal *jakobinus* nővére, később Prónay Simonné.

A huszas és harmincas években még mindig nagy divatban voltak a budai álarcos bálók.

Különösen szellemes hírben álltak, amikor a *budai játékszín* idejében, a magyar színészek és színésznők gyakran eljártak oda.

1834 január havában így emlékezik egy akkori bálozó: „A' Theatrumban *Régi szerelem és új esztendei ajándék* került színre. Onnan siettünk a *Maska-bálba*. Sok theatristák is voltak ott és *Raststund* alatt ugyan champagneztünk a szép Parázsónéval. A mindig komoly, jeles „actor”, *Fáncsy* ur is leüle asztalunkhoz és nevetett Fáy András mókáin.”

Könnyű volt ide eljutni a budaiaknak, de annál nehezebb a szegény pestieknek, akik valóban életüket tették kockára egy-egy ilyen álarcos vigalomért.

Hogy mi volt akkor Pestről Budára átmenni, halvány fogalmat nyújt egy előkelő ifju levele, aki nővérenek következőleg ír erről:

„- Minden áron a budai *Masken-ballba* akartunk menni, de süvöltve dult az éjszaki szél, mintegy diadallal csapkodván a fölzavart Duna hullámain s Buda és Pest égő lámpái, mint

ragyogó asszonyi homlokdisz ezernyi fénypontokkal csillámlottak a két városnak egymással szemközt néző pesti épületein; végre révész-ladikunk megtelve a budai bálba menő pestiekkel, recsegve megindult s azonnal a küzdő habok labdájává lőn. A metsző szél ellen köpenyeinkbe burkolva magunkat, szívszakadva vágódtunk a budai partra...”

Divatosak voltak a budai *Fácán* álarcos báljai is, amíg a pesti oldalon a *Hét választó fejedelem*, meg a városi Redut álarcos báljai.

Érdekes a kor történetére a következő följegyzés: „1834 január 28. A „Fácánhoz” nevezett csinos teremben tartatott álarcos multság nagyon élénk volt. A *hangászkar* Bentheim katonai ezredtől a divatozó galoppokat zengedezte. Különös figyelmet érdemlenek három álarcosok, a szép nemből diszes keleti öltözeteikre nézve, s két hölgy, mivel *magyarul beszéltek*. A be-menet ára 40 kr. ezüstben fizetődött.”

Említésre méltó, hogy az akkori álarcos bálokon az előkelő közönség is táncolt, de csupán keringőt és ügető táncokat. Magyar nótákat játszott ugyan *Raststund* alatt Bunkó János híres cigánybandája, de a csárdás még akkor nem volt divatban. Ellenben egynémely ifju, különösen a szép táncáról híres *Kostyál* Dániel talpig magyarba öltözve, eljárt szünóra alatt egy-egy daliás toborzót.

A waltzerről egy helyen következőképen történik említés: „Lanner legdivatosabb *Frohsinn*-keringőjét játszván a *hangászkar*, könnyű zephirként csúsztatott újdívatu *kettős lépéseivel* az ügyes táncos.”

Később a Privorszky-féle *Flóra* álarcos bálók jöttek nagy divatba és még mindig teljes báli díszben lehetett ott látni a pesti előkelő társaságot.

Csak később, a negyvenes évek felé kezdték veszíteni az álarcos bálók úgy szellemességüket, mint előkelőségüket is.

Erről is emlékezik egy későbbi bálozó:

„Sajnálatos, hogy a *Reduttok*-ba a férfiak felső kaputban, sőt veres pongyola sapkában is mutatkoznak. A teremben pipáznak, úgy, hogy az orrcsavaró füstben majdnem megfulladnak a hölgyek, de még a jobb ízlésű emberek is, az uralkodó tónusról nem is szólván.”

Izléstelen harlekinek, szemérmetlen debardörök foglalták el mindinkább a tért s ma már valóban olyan zagyva közönsége van a budapesti álarcosbáloknak és olyan szellemtelenek, hogy az egész redut ásítani látszik az unalomtól.

Nemsokára ott leszünk, mint a néhai jó peleskei nótárius vidám kalauza, Baczur Gazsi, aki az ötöt aposztrofáló maszk stereotip mondására: „Ösmerlek!” durcásan felelt meg:

- No akkor nem is vagy tisztességes persona!

Még a jótékony-ság szolgálatában működő álarcos bálók is elvesztették régi prestige-üket s az egyesületi asszonyok akkor hozzák a legnagyobb áldozatot a jótékony-ság oltárán, ha ott megjelennek.

TÉRÍTÉSEK MÁRIA TERÉZIA IDEJÉBEN.

A *vasas ládában* azok között a pecsétetes írások, családi levelek közt turkáltam ma, amik a szép *asszonykirály* idejéből maradtak meg.

Van ott egynéhány privátus levél Erdődy Gábor egri püspöktől is, aki Rákóczy egyik marsalljának a fiát biztatja, hogy „*csak térjen vissza az egyedül üdvözítő hit kebelébe* és elfelejtetnek atyja tévelygései, a kuruckodás stb. ...”

Az *idegenben való bujdosást* megunt magyar nemes úr meghallgatta Erdődy édesgetéseit, hazatért Danckából, nyomban fölvéve a katolikus vallást is. *Anyánk* Mária Terézia szavának állt. Visszaadta elkobzott javait, még meg is szerezte egy-két faluval. Később nagy hivatalos tisztséget kapott, egyik fiának a királynő maga lett a keresztanyja s ezt a Theresianumban föl is neveltette.

Még érdekesebb egy másik katholizálás története. Az illető egy *gárdista-dolmányért* hagyta ott apái vallását, jóllehet csak tizenhatesztendős gyerek volt akkoron felső-kubini Meskó Sámuel.

Az Árpádoktól máig, ha végiglapozzuk históriánkat, látjuk, hogy a magyar sohasem tagadta meg egészen keleti voltát. Amennyire egyszerű volt háztartásában, annyira szerette a fényűzést testi ruházatában. Ezzel a faktorial is számolt Mária Terézia, amikor a nemes-testőrző sereget fölállította. Gimb, gomb, zsinórozás szörnyen imponált a gárdista-aspiránsoknak. A kongregációk alkalmatosságával csak úgy ostromolták a nemes urak a vármegyét, hogy fiaikat ajánlják a gárdához.

Meskó Sámuelnek is egyedüli vágya volt a cifra katonák közé bejuthatni. Kora még nem engedte a fölvételt, de a bécsi udvarral összeköttetésben lévő atyafiak révén már puhatolóztak a jövőt illetőleg.

Ki nem mondták, hogy *csak* katolikus vallásu nemes léphet a seregbe, így Meskó Sámuel protestáns volta nem képezett akadályt.

De tulajdonképpen a gárda intézménye is, éppen úgy, mint az udvar, melegágya volt a térítésnek, amit eléggé látunk Bessenyei György példájából.

A Meskó-család vagyonos, előkelő család volt, s így a királynő örvendő vette tudomásul, hogy egyik tagja gárdista szeretne lenni. Apróra kitudta a körülményeket s oda hatott, hogy Sámuel nemsokára Bécsbe adták nevelésbe.

A daliás, nyájas külsejű, művelt ifjut nemsokára az udvar körébe is bevonták s *pácba* vették.

Elvitték a katolikus templomokba, hallgattatták vele régi híres mesterek egyházi zenéjét, majd jezsuiták által szerkesztett vakbuzgó, de bizony az igazi vallással semmi közösséget nem tartó munkákat csempészték íróasztalára.

Meskó megnézte a szép templomokat, a muzsikát is meghallgatta, de úgy vélekedett, hogy „az isten háza nem komédia-ház, amelynek cifrának kelletik lenni; meg, hogy a nagy abajgástól nem is tud úgy imádkozni, mint mikor otthon, a rekt'ram *nyújtja* csak: *Mint a szép hives patakra... A jezsuita atyák munkáit el sem olvasván...*”

Így ez írás.

Egyszer aztán az ifju Meskó Sámuel, maga Mária Terézia rendelte kegyes színe elébe.

Csupa selyem bársony, arany és drágakőtől csillogott minden, úgy hogy a nógrádi nemes úrfi szeme bizony megkáprázott egy kicsit.

De minden selyemnél, bársonynál, arany és drágakőnél jobban elkápráztatta az a remek, bíborszínű gárdista-dolmány, amely oda volt terítve egy magashátú, fehér selyemfotel hátára.

Anyánk nyájasan, szívesen szólt az ifju magyarhoz. Nagy uralkodói talentumok lakoztak a fejedelmi asszonyban - úgy játszott az emberi kedély húrjain, akár a mester a hárfán.

- Kezedben tartod jövődet, - mondotta nyájas leereszkedéssel. Aztán megmagyarázta az ifjúnak, hogy elengedi a még hiányzó három esztendőt. Azonnal felöltözködik a skarlát dolmányba és a tiszti kinevezés kész okmánya alá csak oda kell még írni: *Mária Theresia Imp. Rex.*

A fiu arca lázban égett, remegő kezét sóváran nyújtotta a dolmány felé.

Egy pillanat, egy szó - és övé lehet s vele egy boldog, dicsőséges jövő. Csak azt kell mondaní, hogy hát ő nem bánja, a csillagosvégű templom helyett azután majd a keresztes végűbe jár imádkozni.

Gyerek volt Meskó Sámuel, - időt sem nagyon engedtek neki. A gárdista-dolmány skarlát színe teljesen megvakította - ráállt a hitcserére.

Ám ha figyelmesebb vizsgálat alá vesszük Mária Terézia korát, látjuk, hogy aki oda került, az udvar levegőjében vagy elidegenedett saját hazájától, vagy pápistává lett, s vörös fonálként húzódik át ez időbeli törzsökös családfáinkon a familia egynémely tagjának apotatasága.

Bethlen Gábor udvari kancellár, Kray Pál és Hadik András, a világhírű hadvezérek, Szirmay László, Teleky Mihály, a család mai katolikus ágának megalapítója. Baranyi Miklós szepetmvir, meg annyi mások mind ebben a korban tértek át a római egyház kebelébe.

Politikai okok, ambíciók vezették őket. Nyert ügye volt Mária Terézia uralkodása alatt mindazoknak, akik pápisták voltak, vagy azzá lettek s eléggé ismeretes Ziethen porosz generális híres magyar huszárezredének története.

Aki bátran síkra mert volna szállni elnyomott hitfelei mellett, meg sem kockáztatva az udvar kegyét, az olyan államférfiu fehér holló számba ment akkor.

Örök emlékezetet érdemel Teleky József gróf, aki annyi szikrázó elmével, annyi elszántsággal lépett sorompóba egyháza érdekeiért, hogy már-már elveszti vala uralkodónője kegyét, ha az okos Mária Terézia be nem látja, hogy egy olyan államférfiut, aki egyháza mellett, hazája és királynője érdekeit is szíven viseli, nem szabad elejteni.

Bár ezeknek a történeteit részben le sem írták, részben meg is semmisítették, mégis rábukkantak itt-ott *erőszakos* térítések nyomaira. Ilyen a Dunamelléki ev. ref. egyház levéltárában a Bánffy Ágnes grófnő esetéről szóló följegyzés:

1786 junius 17-én rendelet ment a királyi kabinetből Bécsből Bajthay Antal báró erdélyi püspökhöz, hogy gróf Bánffy Ágnes, Dénes leányát kérje el édesanyjától és vitesse egy pozsonyi róm. kat. intézetbe - a leírás után a ma is álló Notre Dame-ok zárdája. - Az írásban az is áll, hogy arra az esetre, ha *önként* nem adnák oda, gróf Hadik András erdélyi katonai főparancsnok adjon katonaságot.

A püspök Bethlen Miklós gróftól feleségestől, egy kormányiszéki hivatalnok és 175 huszár kíséretében küldte Mező-Örményesre.

Barcsay Ágnes - Bánffy Ágnes édesanyja, értesülvén a közelgő támadásról, menekülni próbált. Azonban erőszakkal visszahurcolták a kastélyba, s ott nyújtották át neki báró Bajthay püspök levelét. A levélben az állt, hogy leányát, a királynő rendeletére, adja ki, mert neveltetése ezentúl az udvar gondja leend. A grófnő azonban a *királyi parancs* felmutatását kérte, kijelentve, hogy inkább *ezer darabra hagyja vágatni a leányt*, mintsem *csak* a püspök levelére kiadja. Bethlen Miklós ezt tenni vonakodott, ellenben egy iratot tett Bánffyné elé, hogy írná

alá. Az írásban arra kötelezte volna magát a grófné, hogy leányát kiadja Bécsnek, s jogorvoslásért nem folyamodik a királynőhöz.

Bánffyné az iratot kikapta Bethlen kezéből, aztán egy sarokba dobta, mire Bethlen dühösen ordított rá:

- *Mingyárt más parancsot fogok előmutatni...* Azután a katonatisztekkel együtt kiment a szobából.

Bánffyné élve az alkalommal, leányával és nőcselédeivel elrejtőzött. De alig történt ez meg, huszárok rohantak a kastélyba, letépték a kárpitokat, fölforgatták, összetörték a butorokat, az ágyakat pedig kardokkal szurkálták. Végre rábukkant az egyik tiszt a rejtékhelyre, s karddal támadt a védtelen hölgyekre. Kitépte a leányt anyja karjaiból, de erre a grófné egy kést ragadva föl, megsebesítette a tisztet. Hasztalan volt azonban minden ellentállás. A gyöngé nőket lefegyverezték s Bethlen Miklósnak az udvaron várakozó hintójába erőszakkal bedobták a leányt, azután lóra kaptak a tisztek s elvágattak a püspök kocsija után.

LUCA NAPJÁN.

A babona éppen olyan régi keletű, mint az emberiség maga. Megtaláljuk az ó-korban éppen mint mostanság és a história is mutatja, hogy Julius Caesartól kezdve I. Napoleonig a legnagyobb férfiak sem voltak mentek hatásától.

Ugy, amint bizonyos egyének személyiségéhez kötik a boszorkányos tulajdonságokat, úgy vannak a babonának is különösen hathatós napjai.

Ilyen Bálint napja február 14-én, melyről már a szegény örült Ophelia is mond egy bús dalt Shakespeare tragédiájában:

- - *Ma szent Bálint napja van...*

Aztán András, november 30-án; a szerelmi babonák par excellence napja, karácsony éjszakája és mindenekfelett *Luca* - az ominózus december 13-ika.

Faluhelyen ezen a napon kezdik a Luca székét faragni, melynek, hagyományos alakja az ősrégi időktől fogva varázserejűnek tartott *pentagram*, vagyis boszorkányszög.

A Luca székéről azt tartja a nép, hogy, ha naponként egy kicsit faragva rajta, éppen karácsony estéjére készül el vele, úgy az éjféli mise alatt ráállva, meglátja a helység összes boszorkányait.

Régebbi időkben a kincskeresőknek is nevezetes napja volt Luca. Ezen a napon a felvetődő láng okvetlenül megmutatta a keresztúton elásott pénzt.

Az alchymistáknak is jeles napja volt december 13-ika. Azt tartották róla, hogy ha kísérleteik egész esztendőn át sem vezettek eredményre, ezen a napon okvetlenül célt érnek.

Hogy már a biblikus korban is tettek ezzel a mesterséggel kísérleteket, mutatja az, hogy egy-némely régi írás *Prophetissa Máriát*, Mózes nővérét mondja feltalálójának.

Európába a spanyolországi arab egyetemek révén jutott el az alchymia, és a középkor egyik leghíresebb alchymistája Albertus Magnus = Albrecht, bollstadti püspök volt.

Lullus Raimundus is nevezetes és róla mondja a rege, hogy Eduárd angol királynak *hatmillió aranyat csinált*.

Ezek az aranyak az úgynevezett *rosenobelek* lettek volna, amelyeknek egyik oldalára rózsa, a másikra pedig: *Jesus autem transibat per medium eorum* felírás volt vésvé.

Az ó- és középkor alchymistái majdnem kivétel nélkül ábrándos rajongók voltak, de már a XV. századból egy hirhedt világcsaló emléke is maradt ránk.

Le Cor volt ez a szélhámos, aki VII. Károly francia király udvarában élt, s az aranycsinálás örve alatt a jó aranyakat sikkasztotta el, és helyükbe hamis aranypénzt csempészett a kincstárba. Ugyancsak egy alchymista, Sendivogius Mihály, II. Keresztély szász választó fejedelmet tette bolonddá és lopta meg.

Ócska pergamenek leírásából tudjuk meg, hogy az aranycsinálás mesterségével nemcsak egyesek, de társulatok is foglalkoztak. Ezek között leghíresebb volt a *Rosenkreutzerek* - rosicrutianus-ok - 1378-ban alakult szövetsége, sokkal később pedig, már a múlt században: a nürnbergi *Buccinatorok*.

A régebbi időkből magyar alchymistákról alig van adatunk. Egy 1763-1800-ban íródott erdélyi krónika emlékezik Transszilvaniai Jánosról, aki aranycsinálással foglalkozott, és a

szepesmegyei *Lapis refugii* kolostor összes vagyonát elkísérletezte. Némely történetíró szerint Czilley Borbála is próbálkozott aranycsinálással.

A XVIII. században, kivált második felében és a vége felé azonban nálunk is számos alchymista akadt és éppen olyan mánia volt az aranycsinálás titkát kutatni, mint a spiritizmusét.

Közülük különösen kitűnt Gömöri Dávid orvos, akinek kísérleteiről csodákat beszéltek kortársai.

Annyira ment már a múlt század vége felé az aranycsinálás mániája, hogy sem a józan ész logikája, sem Mária Terézia császárnő és királynőnek 1768-ban „az aranycsinálás mestersége ellen” kiadott szigorú rendszabálya nem bírt annak gátat vetni. A legkomolyabb, legtudósabb embereket megragadta ez a szenvedély, és számtalan ur-i kastélyban tökéletes műhelyek voltak felállítva. Így híres volt Semsén Semsey Béniamin kitűnően felszerelt alchymiai laboratóriuma, aki még le is festette magát az aranycsinálás nagy munkája közben, amint ezt egy a semsei kastélyban máig őrzött kép mutatja.

Ugyancsak a múlt században élt erdélyi származású Born Ignác lovag is alchymista hírből állt.

Az aranycsinálás titkát már akkor kezdte kutatni Born, mikor 1770-ben a prágai bányászati és pénzverő hivatalnak volt az elnöke; még jobban nekiadta magát azonban az alchymianak, mikor 1776-ban Mária Terézia Bécsbe hívta és rábízta a cs. kir. természetrajzi gyűjtemény rendezését.

Leghívebb *adeptusai* lettek itt *Báróczy Sándor* a gárdista író és *Vay Miklós* generális.

Erről az alchymista szövetségről Kazinczy Ferenc is több ízben emlékezik, s egy Ráday Gedeonhoz intézett levelében így ír róla:

„- - Born Ignác Udv. Consiliarius, egész Európában elhíresedett az amalgamálás és egyéb kémiai manipulációkról, most is próbálgatja tsinálni az aranyat. Báróczy a’ leglelkesebb adeptusa meg Vay Miklós. Utóbbi Párisban és Londonban kémiai letzkéket is véve és Born azzal tisztelte meg, hogy némelly kémiai processzeiben társává választotta.”

Báróczy annyira belemélyedt az aranycsinálás titkának kutatásába, hogy francia nyelven egy alchymiai tárgyú munkát is írt; de ennek kiadását a cenzura eltiltotta.

Amint ma a spiritizista seance-ok, akkor az aranycsinálási próbák voltak divatban a szalonokban. Bécsben, a későbbi fiúmei kormányzó, előbb referendárius Pászthornyánál, sokszor mulattak ezen, és mint egy kezeim közt levő régi napló mondja:

„Teleky Sámuel vice-Cancellarius neje, született Bethlen Gróf Asszony által adatott gálaebéden, egy pitzi arany golyóbisotkska járt kézről-kézre, melyet egyike aranycsinálással foglalkozó Iffju Gavallérunk anfführolt...”

II. József császár is egyre hallván beszélni az alchymista kísérletekről, kíváncsi lett rájuk.

Clary hercegné szalonjában ment végbe a *próba*, de balul üthetett ki, mert egyik szemtanú éppen aznap kelt levelében a következőket írja:

„...ugyan tsunya mód felsültek az aranycsinálók, és a’ Császár még engem is kinevete, miért, hogy a’ Miklós ötsém is benne van a *Bundba*’...”

Míg azonban a nagy tudású Born és Vay Miklós tisztán tudományos célból és inkább üres óráikban, szórakozásból üzték az alchymiót, Báróczy minden idejét annak szentelte.

Kazinczy egy ízben meg is kérdezte tőle: miért oly fanatikus híve az aranycsinálás hiábavaló mesterségének, mire egyik levelében ezeket válaszolta:

„- - Gyógyító kezek alatt lévén egyszer mint ifju, orvosom vágyást gerjeszte bennem azon homálytszerető tudomány megtanulására, mely értzeket nemesít, 's tanítványainak azt igéri, hogy háromszáz esztendőkre fogja kinyújtani életeknek napjait, sőt ha haláluk után testek összeapríttatik 's nem tudom, mely lévben tartatik, őket újólag életre hozza.”

Mint Kazinczy megjegyzi, Báróczy annyira félt a haláltól, hogy társaságában tilos volt a halál nevét említeni s így hihető, hogy fenti vallomása szerint is ez a nagy félelem vetette az alchymia karjaiba.

Egyízben, a bécsi Szent István-templomhoz közel lévő Binz nevű antiquáriushoz sétáltak be a Gárda-palotából, ahol Báróczy lakott. Míg Kazinczy a klasszikusok közt válogatott, Báróczy addig teosophiai munkákat keresett, meg régi alchymista följegyzéseket. Turkálva, kezébe akadt egy, a XVI-ik században élt sarlatánnak, a Magyarországon, nevezetesen Besztercebányán is megfordult Teophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheimnak egy aranycsinálási receptje. Mohón olvasta és alig várta, hogy a szelid, barátjának minden bogara iránt türelmes és elnéző Kazinczyval közölje.

A csodahatásának mondott recipében az állt, hogy az aranycsinálás okvetlen sikerül, ha az illető adeptus *december 13-án, Luca napjának éjszakáján* pont éjfélt tizenkét órakor kezd a munkába. Előtte való napon csak kenyeret szabad enni, rá tiszta vizet inni, és a test minden gyönyöreitől szigoruan tartózkodni.

Az evést illetőleg csak az aggasztotta Baróczyt, hogy miképpen fogja titkolhatni a bőjtöt, miután, mint Kazinczy írja: „Szállásának egyik szobájában minden este terítve vala egy asztal hideg sülttel 's honni itallal megrakva, hogy a' *Theaterből* kijövő *Gárdok* itt leljenek frissülést 's erszényeiket kiméljék 's a' hol Báróczy maga is velük mulata és falatoza...”

Mint ugyancsak Kazinczytól tudjuk, a dolog mégis sikerült valahogy.

Amikor eljött a titokzatos babonákkal teljes Lucanap, Báróczy azt mondá vendégeinek, hogy rosszul érzi magát és sem egy falatot nem evett, sem egy kortyot nem ivott kenyéren és vízen kívül.

Aztán nyakába vette fekete *keriet*-jét és lement az utcára, mert az is benne volt abban a titkos recipében, hogy éjjel előtt csak egy negyedórával szabad födél alá menni.

Sötét, komor éjszaka volt, de Báróczy mitsem törődött vele. Egész lelkét eltöltötte, hogy végre annyi esztendő meddő kísérletezése után sikerülni fog a dolog. Pont háromnegyed tizenkettőkor ment föl szállására és amikor a közeli templom órája lassu rezgéssel verte el az éjfélt, akkor fogott munkához.

De bizony hiába volt a csodahatásu recept, hiába Lucának babonákkal teljes éjszakája. A jó óbester úr éppen úgy nem jutott a remélt kincshez, mint nem jut az az együgyű pór, aki ilyenkor a keresztúton föllobbanó lidérccláng csaloéka világa után indul.

Igaz ugyan, hogy pár nap múlva mutogatott Kazinczynak: *egy almányi-nagyságu sárga-réznél egyebet, mely felől holtáig azt állította, hogy az ólom volt, s hogy Luca éjszakáján csinálta, de adeptkedéseivel ő egyebet nem igen nyert.* Így írja a széphalmi nyelvújító.

Halála előtt rövid idővel, amely 1809-ben, éppen karácsony szombatján következett be, még egyszer írt Kazinczynak s levelében fölkérte, mondaná meg Vay generálisnak, hogy szépen kéreti azokat az alchymiai följegyzéseket, amelyeket a néhai Borntól kaptak, s amelynek ő - Báróczy - a másolatát elvesztette:

„...Ezer meg ezer Idvezléseket az én Vaymhoz 's ennek tiszteletes nőjéhez, Adelsheim Johannához és hű Tsókomat nagy reményű férjfimagzatjainak” - végzi levelét Báróczy, akit életének utolsó napjaiban sem hagyott békében az aranycsinálás titkának szorgalmatos kutatása.

Különben is az alchimista-mánia csak akkor ért véget, amidőn Lavoisier az elemek vegyülésének titkát földerítette. Ettől kezdve a hermetikus tudomány mindinkább divatját multa s ma már senki sem foglalkozik vele többé.

Régi, megfakult írások, régi levelek, naplók őrzik még rejtelseit, de bizony mostanság nem igen akadna komoly ember, aki étlen-szomjan lesné Luca napjának éjszakáját, s teljes hittel állna neki az aranycsinálásnak, mint néhai való jó Báróczy Sándor uram, a magyar nemes testőrző sereg nyalka óbesteré.

A HAJDANI BUDAI REDUT.

Hajdan nagyon híresek voltak a budai „redutbálok” és szívesen jártak át oda dédapáink mulatni.

Pedig nagy föladat volt ám ez a régi világban. Állóhidról még csak nem is álmodtak, villamosról még kevésbé, úgy, hogy a bálozók az átkelésnél akárhányszor életüket tették kockára.

Nevezetes volt már a régi redut arról is, hogy a híres 1790-92-iki *Diétát* ott tartották meg s a magyar nyelv és a magyar színművészet emeléséről ott mondták az első lelkes beszédeket a *Statusok*.

De a legfényesebb napjai talán mégis a nádori udvar idejében voltak a budai redutnak.

1800 február 1-én a redut nagy szálájában hódoltak Alexandra Pawlowna orosz nagyhercegnőnek, József nádor ifju nejének, akihez Szerdahelyi Gábor püspök intézte az első beszédet.

Ennél a hódolásnál leírhatatlan fényt fejtettek ki: Beleznay Sámuel vice-palatinus, nagyszigeti Szily József Judex Curiae, Tihanyi Tamás és még többen.

Február 15-én és 18-án is pompás két bál zajlott le a budai redutban, mind a kettő az ujonnan összekelt nádori párt tiszteletére.

Erről így szól egy éppen száz esztendő előtt kelt tudósítás:

„A’ Nádor Ispányné Ő Fő-Hertzege tiszteletére gazdag és fényes éjjeli mulatságot adott a’ Budai és Pesti Nemesség. A’ redut-szálájában a’ Fő-Hertzegei Pár számára magas ülőhely készülődött, mellyről igen alkalmasan lehetett látni a vigadozó és válogatott álortzás öltözetekben tisztelkedő gyülekezetet. Különös tiszteletet tettek kiváltképpen tizenhét pár *tsinos Maskarák*, akik közül a’ Dámák vad népek módjára, de nagy illendőséggel voltak öltözve ’s kezekben egy-egy ágat tartottak. A’ Férjfiak lengyel köntösökben öltöztek föl, s az álortzás Párok a’ *Waldmädchen* nevezetű tántzos játék módjára tettek erányos fogásokat.”

Annak a kornak az izléséhez híven, mitológikus tabló következett azután és a *kilenc múzsa* járult a csodaszép palatinusné és férje elé:

Thalia szólalt meg először:

„Ur és asszony!

Az istenekhez olly Hir-adással érkezett *Maja* fia, hogy *Hymen*, ha valaha, most ugyan egy igen szép szövetséget kötött.”

Thalia után Clio mondotta:

„Apollo intett a maga sugáros fejével és mi tüstént odahagytuk az Olympust, hogy inneple-nénk ezt a szövetséget.”

A múzsák aztán mély tisztelettel följajánlották ajándékaikat. Magyar, francia, latin, orosz és német nyelven írt versezetek voltak ezek, sárga-, zöld-, kék-, rózs- és violaszínű papirosra nyomtatva.

A *múzsák tiszteletét* Schedius Lajos, a’ *pesti Universitáson Aesthetikát tanító Professor* szerzette, akit különösen Teleki Lászlóné Róth Johanna úrasszony ajánlott a nádori pár figyelmébe. A verseket Virág Benedek s néhány dilettáns *poétás-ember* írta.

Virág Benedeknek

Kél a' szerentsés Hajnal, örüllyetek!
Arany hajának fűrtjei fénylenek
'S a hosszas Éj sűrű homályát
El veri győzedelem világa -

kezdetű verse később a „*Magyar Minerva*”-ban is megjelent.

Még fényesebb volt a február 18-ikán Pestmegye Rendei által adott bál.

Egy egykoru tudósítás következőleg emlékezik erről a nevezetes mulatságról.

„Mind fel gyülekeztek a' Fő-Uraságok a' ragyogó fényességű Szálába. A' Pest Vármegyei Nemesség közül 16 Pár Személlyek régi német Nemes Vitéz Férjfiak 's Vitéz Asszonyok módjára öltözködve, lándzsákkal és tziperes paizsokkal. Az emelkedett helyen ülő Palatinusnéhoz járultak, aztán négy Énekesek énekléshez fogtak, elénekelvén a' „*Schlangenfest von Zagora*” nevezetű Énekes-játékból az így kezdődő Dalt:

Was helfen Zepter, Reich -
und Krone!

Később tizenkét nyalka Forma-ruhás Nemes Ifjak verbunkost jártak, és magános remeket is adtak a' magyar tántzból. Tizenkét órákor gazdag vatsora volt. Pest Vármegye Rendei állították ki és az asztaloknál Gosztunyi fő-Bíró volt a' gazda.”

A tízes és húszas években is látogatottak voltak még a budai redut-bálok.

Hogy mennyi veszélylyel járt azonban az átkelés, mutatja egy 1834-ből való, kezemben levő napló, amely a január 30-iki budai redut-bálról emlékezik.

„- - süvöltve dult este az éjszaki szél, mintegy diadallal csapkodván a fölzavart Duna hullámain. S Buda és Pest éji lámpái, mint ragyogó asszonyi homlokdisz, ezernyi fénypontokként csillámlottak a két városnak egymásnak szemközt néző parti épületein; végre révészladikunk megtelve budai bálba menő pestiekkal, recsegeve megindult, s azonnal a küzdő habok lapdjává lőn. A metsző szél ellen *felleghajtóinkba* burkolva magunkat, szivszakadva vágódtunk ki a budai partra.”

Aztán elmondja, hogy az épület tág udvara fényt lövelt, a nagy lépcsőkön magyar gránátosok, vereshajtókás egyenruháikban, *tornyosodott* szőrös süvegeikkel álltak őrt. A terem zsúfolva volt krisztinavárosi sugár, szőke és rácvárosi zömök, barna szépekkel, amíg a vár a haute volé-t szolgáltatva. *Lanner* keringőit játszották leginkább és különösen divatos volt a *Frohsinn*-keringő. Nagyszerű mulatságot rendezett február 12-én a dúsgazdag *Kraker* Fridrik budai patricius, aki az egész redutot kibérelte és a farsang zárójául majdnem az egész város intelligenciáját megvendégelte.

HUSVÉT A TÁBLABÍRÓI VILÁGBAN.

Ünnepi hangulat környékez és amíg elnézem a cukrászok kirakatában hivalkodó piros tojásokat, régi gyermekkori husvétok jutnak eszembe.

Nagyszombaton volt rendesen a kalácssütés, ami az öreganyám személyes felügyelete alatt ment végbe. A mákot rendesen Czirkosné törte, nagyanyámnak a kedvenc *bébillér*-je, a kemencét pedig senki úgy nem tudta inyére fűteni, mint a hosszú Samu.

Amikor a zsidók husvétja összeesett a mienkkel, olyankor tömérdek pászkát is hoztak ajándékba. Mi mindig jó barátságot tartottunk velök és nem esett rossz szó közöttünk. Legszebb, a fehér gyolcsnál is fehérebb volt a Goldnerné pászkája. Ő már maga is földesasszony volt, megadta a módját. Ezt rendesen kávéba ette a nagyanyám, a többiből meg én majszoltam egész nap, várván, hogy kisül a kalács.

De micsoda remek példányok is voltak azok, amikor barna-pirosan, tiszta papirosra helyezve kitették őket hűlni a nagy, üveges folyosóra. Kis galamb, meg nyulacska is volt köztük, olyan vidám, hosszú fülecskével, hogy csupa mulatság volt őket nézni.

Az ünnep első napján aztán tisztára fölsöpörték az udvart, a férficselédek magukra vették az ünneplő *mándlit*, a leányok - akármilyen hüvös volt is - a fehéres *vizitkét* és kergette őket a nagyanyám a templomba.

Mintha most is hallanám, hogy harangoz be a ferdeszáju Hende Ambrus és látom a padok közt magas alakját az öreg tiszteletes úrnak, amint palástját karjára vetve lépeget föl a fehérre meszelt, egyszerű katedrába és kezdi minden cikornya nélkül, hogy: „*A mi segedelmünk jőjjön el az Úrtól...*”

Hát még minők voltak azok a sátoros ünnepek, amelyek a nagymama leánykorában estek, amiket ő minden ünnepi alkalommal emlegetett.

Azokban az időkben volt az, amikor még nem volt annyi társadalmi érintkezési pont, mint napjainkban s különösen a vidéken lakó nemesség volt meglehetősen elszigetelve.

Természetes, hogy minden alkalmat megragadtak mulatságos összejövetelek tartására és ebből származott a Magyarországot oly tipikussá tett titulus bibendi.

Olyan formán voltak vele, mint a baranyai paraszt, aki úgymond: Kendert tilóltunk: bál, szapultunk: bál, nagy takarítás volt: bál - és így tovább.

Több idejük is volt a mulatásra, eszem-iszomra azoknak a lassabban élő embereknek és a patriarkális tajtékpipa mellett nem siettek úgy dédapáink, mint a századvég ideges gyermekei, a századvég szimbolumával, a pillanat alatt elfüstölgő cigarettával szájukban.

Lakodalmak, névnapok mind hét országra szóló nagy dáridóval jártak és három-négy vármegye fiatalsága adott egymásnak olyankor találkozót.

Természetesen az egyházi ünnepeket is jobban megülték, mint napjainkban, mert egy-egy ilyen ünnep is kiváló alkalmat adott a murizásra.

Nagyban megülték a húsvétot Bónis Sámuel szabolcsmegyei alispán házánál, aki a huszas évek derekán messze földön híres nyílt házat tartott.

Bónis Sámuel úgy maga, mint neje vargyasi Dániel Borbála, rendkívül kiterjedt rokonsággal bírtak s a Bónis-háznál tartatni szokott Sámuel- és Borbála-napok az egész országból gyűjtöttek vendéget Nagyfaluba.

Derék, természetes épület volt a Bónisék nagyfalui kúriája, őszinte, becsületes, kőből rakott tömör falakkal, az ablakokat pedig vasrózsákkal ellátott, kiülő rácsok díszítették.

Az ablakok mögött dupla muskátli, rezeda és mályva illatozott, de minden virágnál ékeesebb volt *Zsanét kisasszony*, az alispán tizenöt esztendő unokahuga, akiért még a messze Biharból is eljöttek a gavallérok.

A háziúr fiai, Samu és Barnabás, már jurátusok voltak és a híres Kövy uramat hallgatva Sárospatakon, ilyen sátoros ünnepek alatt kerültek csak haza.

Rendesen még néhány pajtást is hoztak magukkal és kocsi kocsi után kanyarodott be a kúria *kapu nélkül* való udvarára.

Soldos Feri, Jászai Pali meg Patay Jancsi voltak a legkedvesebb cimborák. És eljött Bernáth Gazsi, aki úgy kapaszkodott föl vendégnek valamelyik úrfi kocsijára és aki már akkor kedvence volt férfinak, asszonynak egyaránt.

Mert Gazsi nélkülözhetetlen volt úri rokonfamiáknál ilyen ünnepi alkalmakkor.

Ő köszöntötte föl versben a ház urát, ő rajzolta a legszebb himzési mintákat a kisasszonyoknak és senki sem tudott az emlékkönyvekbe ékeesebben pingálni egy *legyet*, meg egy *nefelejsbokrot*, a két rajzolat közé pedig ritka szép írásával oda kanyarította a *boldog* szót.

A huszas évek naiv kisasszonyai azt úgy olvasták, hogy: *Légy boldog és el ne felejts...* amint olvashatjuk mi is nagyanyáink gonddal örzött „*Stambuch*”-jában.

Jászai Pali meg arról volt híres, hogy messze földön senki sem tud úgy *hímes tojást* vakarni, mint ő.

Mert akkor nem volt ám még bársonyos tojás, selymes tojás, majolikatojás, szivarozó és bicikliző husvéti nyulacska. Ha a gavallér *tüllel* bekötött üvegbutykosából rózsavízzel végigöntötte imádottja arcocskáját, a hölgy szemérmes pirulással, otthon bőrszönygyel meg álkörmőssel megfestett piros tojást adott a szeladonnak. A tojásra rendesen átnyilazott szívet, vagy sírhantra boruló szomorú fűzfát vakartak. Ezt nagyon szerették szentimentális kedélyű leányok, akik a kerti barackfák árnyában Kisfaludy uram *Gyula szerelmé*-t és Dugonics *Etelká*-ját olvasgatták.

Jászai Pali mester volt a hímestojás vakarásban és ékes, allegorikus rajzokban egész szerelmi regényeket rávakart egy-egy ilyen tojásra. Némelyiken verses ajánlás is volt, így a házi-kisasszonynak egy különösen szépen festett tojásra a következőket vakarta föl:

A 'rény légyen vezéred
Az élet utjain,
'S nem merülendesz el soha
A' veszély habjain.

Különben abban az időben a legkomolyabb emberek is följánlottak ilyen verses husvéti tojásokat és egy alkalommal maga Kövy, a tudós professzor is adott egy ilyet Vay Lilának, amelyre a következő sorokat karcolta:

Nézz tükörbe, ott egy rózsza -
De a rózsza virágánál
Sokkal szebb az originál...

A husvéti ünnepek második napján rendesen nagy bált adtak Bónisék.

Napokkal előbb súroltak, takarítottak, szabtak, varrtak és az alispán valamelyik patvaristájával jó előre megüzentette Bokának Debrecenbe, hogy sehova ne igyekezzen husvételre, mert Nagyfaluban bál lesz.

Évről-évre tudta ezt Boka, el sem igérkezett volna máshová a félvilágért sem husvétra, de azért mégis megtartotta a tempót és mindig megvárta, hogy a tekintetes alispán úr tudtára adassa.

A konyhában hetekkel előre készült a sok mindenféle jó és a sütemény és a tortafélék készítésére a híres miskolci olasz cukrász két segéde tanította a fehér népséget.

A levelen sültet, meg a dorongos fánkot az óriási nyílt tűzhelyen Dobóné vezetése alatt négy-négy béresasszony nyújtotta, illetve forgatta és a sok törő meg vágó szerszámmal csináltak a szolgálok olyan lármát, hogy ha ma hallja valaki, okvetlenül wagneristáknak tartja őket.

Dobóné, Szabolcs vármegyének akkor leghíresebb főzőasszonya pedig a drága *marcafánkot* csinálta, közben a *sárga csizmás Miska* régi inzurekcionális nótát dúdolva, amely régi leányságára emlékeztette.

A tánctermet is „stand”-ba hozta a morva kertész és fenyőgalyakkal díszítették a kopár, meszelt falakat, amelyekre itt-ott apró deszkadarabokat szegeztek. A deszkadarabok szépen be voltak vonva piros, fehér meg zöld *tűlángleval* és aranyfüstös papirba burkolt, kivájt krumplikba, otthon mártott faggyugyertyák meredeztek.

A táncterem maga nem volt más, mint a Bónisék óriási *granáriumja*, amely padlózva volt és ötszáz ember fért el benne, úgy, hogy ebben tartották rendszeren a nagy, restoracionális ebédeket is.

A cigányok számára deszkából készült pódiumot hevenyésztek a granárium egyik sarkába, a másik rész pedig el volt rekesztve, nagy, fehér mull „*firhangok*”-kal - ha esetleg valamelyik hölgy toalettjén kell majd igazítani.

Az ünnep tulajdonképpen már szerdán kezdődött, mert ekkor jöttek meg a jurátusok Patakról.

Mudrány Pepi pedig, a szomszéd rakamazi birtokos leánya, már napokkal előre ott szorgoskodott a varrósztal körül, segítve Zsánét kisasszonynak.

A jurátusok aztán hoztak új nótákat meg verseket, amelyek mind naivak voltak.

Husvét első napján az alispán egész háza népével templomba ment, délután pedig, miután az ebéd összeért a vacsorával, az öreg urak meghányták-vetették a pozsonyi *diétán* történeteket, az asszonyok beszéltek főzésről, házi dolgokról, a fiatalság pedig ki a kertbe és játszott ártatlan társasjátékokat, mint voltak a „kint, a bárány, bent a farkas”, a „Lengyelországi László király” és a „kútba estem”.

A *kútba estem*-nél meg kellett mondani, ki húzza ki és hány ölre esett az illető.

Az öl egy csók volt. Ahány öl mélyen esett be a kihúzandó, annyi csókot adott neki az, aki kihúzta.

A régi világban majdnem minden nemes kisasszonynak megvolt a maga vőlegénye, aki miután hazakerült a patváriáról, vagy megyei tisztviselő lett ad honores, vagy beült *ősi joggal* az ősi birtokba és elvette a választottat.

Potyára nem igen huzatta ki magát egy magyar leány se a kútból.

Azon a *régi Magyarországon* azok a *régi* nemes urak és leányok nagyon komolyan vették a szerelmet, az adott szó szentségét.

A flirtnek híre sem volt, a francia dekadens poétákat nem olvasták és nem lesték mohón a pikáns darabok premierjét.

A *Theatrumba* lelkesedni és tanulni jártak és évek mulva is emlegették, micsoda szépen énekelt Déryné a *Béla futása*-ban, amikor Miskolcon Reviczky Ádámot installálták főispánnak.

Mint Bóniséknál, olyanformán folyt le a husvét minden kúriában és még kedden este is javába szólt a hegedű és járták a nagy mazurt, az akkori idők kedves táncát.

Pesten és Budán, ahol a huszas meg a harmincas években jobbadára purgerek laktak, szinte vígan voltak az ünnep tiszteletére.

Leghíresebb volt a husvét másodnapján a gellérthegyi búcsú. Aki csak bírta magát, Budára ment ezen a napon. Harmincezer ember is tanyázott itt a *csillagvizsgáló*-torony aljában, mind megannyi tarisznyából ebédelve.

Korcsmának híre sem volt a kopasz, árnyéktalan helyen és a bort csobolyókban, nagy fáradtsággal szállították föl maguk a kirándulók, kalácsot, pecsenyét óriási kosarakban vitt föl a *mutter* és - ha iparosé volt a család - a szatyor cipelésének tisztsége mindig a legfiatalabb inasgyerekre maradt.

Zenei élvezetekben nem volt hiány. Temérdek verklis, vak gitáros, rác tamburás ment föl a hegyre a búcsú alkalmatosságával, de a legkedveltebb mégis a sváb trombitások voltak.

Ezeknek a muzsikája mellett táncolták legjobb izün a *lángaus*-t, amelyekben néha a dikasztériumok nyalka hivatalnok urai is megforgatták a ferencvárosi *maderli*-kat.

Szellemi élvezetből vajmi kevés jutott hatvan-hetven esztendőnek előtte. A mai Gizella-téren létezett nagy német színház volt majdnem az egyedüli műzsatemplom. A huszas évek vége felé Raymond *A paraszt mint milliomos* című darabja csinált telt házakat és ez volt többnyire az ünnepi darab is.

Amikor kicsillagosodott az ég és a gavallérok százgalléru, à la Kaunitz-köpönyegjükben igyekeztek vacsorázni a *Hét választó* felé, halkán zendült ajkukon az *Iffúság* egyik ismert kupléja.

Vége lett aztán akkor is husvét szép ünnepének, hogy beléveszve a szürke hétköznapiakba, csupán emlékezete maradjon meg.

RÉGI SZÁZADFORDULÓK.

A német császár kimondotta, hogy az új század kezdődjék az Úrnak 1900-ik esztendőjében. Példáját követte az ősz főpap Rómában, aki szintén elrendelte, hogy a ránk következő újév napján kezdődjék az új seculum.

De amíg az a két hatalmas szózat el nem hangzott, addig eleget folyt a vitatkozás: 1900-ban vagy 1901-ben kezdődjék-e hát a XX. század. És még most is vannak, akik csökönyösen ragaszkodnak az utóbbihoz.

Semmi új sincs a nap alatt. Már Piso annaleseiben megtaláljuk, hogy „*az emberek nem tudják, mikor van vége egy századnak.*” Ez pedig Krisztus születése előtt 159 évvel iratott.

Nevezetes egy 1600-ból maradt emlékérem, amelyre ezt vészték: „*Csodák-csodája, ezerhat-százban nem tudják az emberek, melyik században élnek.*”

A mult század utolsó esztendejében pedig a németországi Weimarban valósággal két ellenséges tábor keletkezett, amelyik elkeseredetten harcolt 1800 január 1-ső, illetve 1801 január 1-ső mellett. Göthe és Schiller, a két nagy német költő is az 1800-asokhoz tartoztak és éppen azért sajátyszerű, hogy Schiller mégis 1801 januárius elsején írott levelében kívánt minden jót az *új századra* kiadójának, a híres Cottának.

A Bécsben megjelenő, magyar nyelven nyomtatott lapok is foglalkoztak a század kezdetének fontos kérdésével. Így a Decsy Sámuel és Pántzél Dániel *Magyar Kurir*-ja 1799 december végén megjelent utolsó *árkusában* a következőket írja:

„A’ jövő 1880 esztendő eleivel kezdődik az új század, vagy az 1801-edikivel? Ezt a kérdést sokan kezdték mostanában forgatni ’s fejtegetni. Hogy 1801 lesz a 19-dik század kezdő esztendeje, illy rövideden mutatta meg Stadei Prédikátor Beckstein:” „Ha fel veszünk egy tizedet: nem a’ 9-ik, de a’ 10-dik szám által telyesedik az. Nem egytől fogva 9-ig, hanem 1-től fogva 10-ig bérekesztve kell számlálni, hogy telyék ki egy tized: 11-től huszig van a másik tized: következésképpen nem az 1800-al, hanem 1801-el kezdünk mi új Seculumot.” Pántzél a saját véleményét azonban nem fűzi hozzá, s tekintettel az akkori háborus időkre, így végzi az árkust: Boldog és szerentsés új esztendőt és hasznos ’s ditsőséges békességet kívánok a’ két Magyar Hazának.

Az 1800 január 3-án, vagyis „kis karátsony havának 3-dik napján” kelt árkust következőleg vezeti be a *Magyar Kurir*:

„Valyon ez a’ bé-állott 1800-dik esztendő az új Század-nak, t. i. a’ 19-diknek kezdője-é, vagy pedig a’ 18-dik Seculumnak bé-fejező esztendője? Minthogy ez a’ kérdés nagyon fenforgóvá leve, a’ mint említettük már a’ mult Póstán is, tehát Kotzebue egy kis Teátrumi játék írására vett abból alkalmatosságot s munkáját „Uj Század”-nak (Das neue Jahrhundert) nevezte. Ez a’ darab az 1799-dik esztendőnek utolsó, és az 1800-diknak első estvéjén el is játszódott már itt, ’s mellyben a’ Teatristák szint úgy vetélkednek egymással az említett kérdésről, valamint a’ nagy Teátrumon, a’ világ Piatzán jádzó Emberek. Bizonyos azonban, hogy az 1800-dik Esztendő még a 18-dik Századhoz tartozik, minthogy valamint minden más számlálható tárgyakat az egy számon kezdünk el számlálni: úgy tehát a 19-dik Század számlálásainál is úgy kell kezdeni...”

Az „*Elegyes Tudósítások*”-ban azt is megemlíti a „Magyar Kurir”, hogy az *ujévi gratulációra* a gárdát Eszterházy Miklós vezette - de a gratulációban *semmi új Seculumról említés nem tétetett.*

Révay Miklós, a tudós költő is foglalkozott az új század kérdésével. Mutatja ezt egy 1800 december 5-én kelt, és Paitner Mihályhoz intézett levele, amely máig megvan a Benedek-rendiek pannonhalmi levéltárában.

Révay így magyarázgatja a század kezdetét:

„Nemde egyszáz Forint Százzal teljesedik?
És még a Századik hozzá nem tévődik,
Nem lesz az Száz Forint! Szintig végső napján
E' századnak leszünk a' Század határján.”

Felelet:

„Olvass vissza Százat, az első forintig
Rák módra hátrálván egész az elsőig:
Nemde nem lesz az száz, első Forint nélkül?
Mert ez, mint utolsó, szintén bele kerül?
Amint ott tsumóba kötvén Száz Forintot,
Mindenik egyaránt teszi a' Századot,
Akárt egytől kezdvén, olvasod a' Százig,
Akár száztól kezdvén, olvasod elsőig;
Ugy már első napja Század esztendőnek,
Valóságos száma új Század üdőnek!
Azért első napja Januáriusnak,
Első napja is volt az, ujult Századnak,
Melly nélkül az Új Száz Soha Száz nem lenne
S utolsó napjával a' Század nem telne.”

Magánkörökben, mulatságokon, levelekben is beszéd vita tárgya volt 1799-ben: 1800-e vagy 1801 a kezdődő század?

Felsőbüki Nagy József személyes 1799 Karácsony-havában nagy ülést hívott egybe, megbeszélni, hogyan fogadják az ifjú palatinust, aki éppen 1800 elején hozta haza első feleségét, Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnőt.

Kecskemét, Kőrös és Cegléd városok deputátusai is eljöttek, s a leendő pestmegyei diszbandérium vezetője, Károlyi József gróf, nagy ebédet adott a nemes uraknak.

Ezen az ebéden Cegléd küldötte, Szabó főszolgabíró úgy összeszólalkozott egyik banderista-jelölttel, hogy lemenve a grófi palotából, „*majdnem beszakajtották egymásnak a fejét.*”

A két nemes úr csak azon veszett össze, hogy Szabó 1800-ra, a másik pedig 1801-re mondotta a század kezdetét.

Hogy a nádor januárus elsejére még nem érkezett Budára, a várlakban a szokásos gratuláció elmaradt.

De mint egy egykori följegyzés mondja, az ürményi országbírónál tisztelkedők közül többen tettek szót: „új századról.”

Több pesti és budai vendéglős is óriási murival ülte meg 1799-nek a Sylvesterét, valamint a híres *Kemnitzer-kávéház* is a Dunaparton.

A kávéház előtt *szurok-koszorúk* égtek, bent zászlókkal, aranyos, ezüstös papirossal volt minden ékesítve s a törzsvendégek 1799 Sylvester estétől 1800 január 1-sejéig mindent ingyen kaptak.

Nagy mulatság volt a váci-utcai „Hétválasztó-fejedelem”-nél is. Pont éjfélkor egy *türlánglé-*ból és színes papirosból formált Fortuna jelent meg a billiard felett, kezében szalaggal, melyen nagy, aranyos betűkkel ragyogott ki:

PROSIT NEUJAHR!

!!1800!!

Német volt a jó kívánsága, német a mulatsága még a száz esztendő előtti Pestnek. Sylvester estéjén muzsikások is jártak az utcákon, azok a zajos, lármás zenekarok, melyeket egészen a huszas évekig *török muzsikának* neveztek nálunk, meg hárfás leányok, akik ugyancsak német nótákat, szentimentális románcokat, vagy hajmeresztő balladákat énekeltek. Abban az időben még nem karácsonykor, de újévkor volt divat ajándékot adni. A fiatal emberek ismerős kis-asszonyoknak többnyire *román*-okat, emlékkönyveket, Almanachokat vittek.

Divatos volt 1800-ban a bécsi „*Kalender der Liebe*”. Valamint ajándékozták nagyon a *Lichtschirm*-eket, ugynevezett árnyéktartókat. *Löschenkohl*, aki efféle portékát árult, egyik hirdetésében a következőt tette közzé: „A’ legujabb mesterséges tántzokból való játékok, hogy ekképen az is a’ ki valamelly musica szerszámon jádzik, követhesse a’ teatrumon tántzoló férfi és asszony személyeket. Ebben olly fiók-ládátskák is vagynak készítve, a’ mellyekbe a’ kalendáriumot, és egyéb új Esztendői Ajándékokat be lehet tenni.” Hogy pedig a szilveszteri puncs divatozott 1799-ben is, az árjegyzék következő *punktum*-ja mutatja. „Olyatén talpatlan poharak, a’ mellyekből régi szokás szerint Hazánk szerentséjéért és kedves barátnéink Egészségéért ihatunk.”

Talán már a b. u. é. k. is kezdett már kísérteni, mert Löschenkohl így végezi hirdetését: „Visita-Biléták, külömb-külob-féle Áruak.”...

FŐURI VADÁSZAT BETLÉREN.

Fényes vadásztársaságot lát magánál évről-évre Andrassy Géza gróf, gömörmegyei betléri kastélyában, amely ez idő szerint az ország egyik legszebb főuri otthona.

A kétemeletes kastély kimagaslik a vidék fölött és a főbejárat oldalán ágyúk állnak, amelyek Bebek Györgynek nevét és címerét viselik, 1547-iki évszámmal. Azok közül az ágyúk közül valók, melyek nagy szerepet játszottak a Rákóczi-féle szabadságharcban, s egy kórikus félreértést is idéztek elő az ötvenes években.

Albrecht királyi herceg, mint az ország kormányzója szemlét tartott a felvidéki megyék fölött és elment Gömörbe is. A rozsnyói *Bezirkerek* mentől nagyobb fényt akarva kifejteni, a kormányzó fogadtatása alkalmából, megszólaltatták a híres Bebek-féle csatakióyókat is. Az ágyúk olyan pokoli lármával dörögtek, hogy a királyi herceg meglepetten kérdezte a Bezirks-Vorstandtól:

- Hát még most sincsenek leigázva a gömöri lázadók?

Megmagyarázta aztán a Bezirker Albrecht királyi hercegnek, hogy ezek az ágyúk Andrassy grófok híres ágyúi, amelyek csak nem régen kaptak passierscheint Bécsből. Később Andrassy Manó gróf, tréfából leányai nevére keresztelte el az ágyúkat. Utoljára a nyolcvanas években szólalt meg öblös hangjuk, mikor Milán szerb király volt Andrassy Manó gróf vadász-vendége. Nagy kedvteléssel nézte, hogy sütik el tüzesített vasostorral a bronzkolosszusokat.

Történelmi emlékek különben nincsenek a modern fényvel és pompával berendezett termekben, ahol a család dicső multját, Serédy Zsófia, a híres szép Csáky Valpurga, Szápáry Etelka és még régebbi ősanyák és ősök arcásai juttatják eszünkbe.

Itt van Andrassy István, a *Nagyságos fejedelem* híve, akinek II. Rákóczi Ferenc, mikor el kellett hagynia a hazát, emlékebe hagyta a kardját, citromfából faragott sétatálcáját, de még azt a drága szőnyegét is, melyet egyik szép Szirmayné hímezett.

Ott van Andrassy József, korának egyik legszebb embere, a művészetek és az irodalom lelkes pártfogója, Andrassy Leopold, aki Voltaire eszméitől áthatva, sohasem járt ugyan templomba, de azért nagyon sok jót tett és a rozsnyói ferencrendi barátokat is részesítette adományában. Igazi példányképe volt a mult század végén élt *aufklärístának*, aki a vallás külsőségeire nem adott, de annál inkább szem előtt tartotta az igazán humanitárius cselekedetek gyakorlását. A kiváló férfiú 1824-ben halt meg, kikötve azt, hogy ne kriptába, hanem az anyaföldbe temessék. Utolsó óhaja teljesült is, és teste ott pihen a betléri parkban, egy általa ültetett remek fenyves-ligetben, ahol sírját egy koporsó alaku vörösmárványkő jelzi, végakarataához híven, minden fölírás nélkül.

Rendkívül érdekes még Betlén a kastélytól délkeletre eső bosnyák kávéház, melyet Andrassy Gyula, a lángeszű külügyminiszter utasítása szerint, az okkupáció után építettek. Alakja különleges és eredeti, teljesen megfelelő azoknak a régi, mohamedán kávéházaknak, aminőket ma már csak Bosznia belsejében találunk. Terraszáról nagyon messzire el lehet látni, északi falazatába pedig sírkövek vannak illesztve.

Az épület belsejében két nagy terem van. Mikor még Andrassy Manó és Gyula grófok éltek, a vendégeknek itt valódi török kávé főzött egy böbugyogóju, komoly szemöldökű bosnyák legény, most azonban inkább muzeumszerű benyomást tesz a két terem, mert telve van kínai és japáni tárgyakkal, buddhista bálványokkal és pogány templomi edényekkel.

A betléri vadászat kedvelt mulatsága volt a feledhetetlen nagy államférfinak, Andrassy grófnak. Kitartó vadász volt, de akárhányszor fegyver nélkül, csak bottal kezében indult neki és egész kedvteléssel járta be a gyönyörű vidék vadregényes erdőit és rengeteget.

Egy ilyen alkalommal csak útközben vette észre, hogy nem hozott botot. Kivett hát lodenzekéje zsebéből görbenyelű kertészkést és egy jókora, görcsös ágat levágva, pompás botot faragott magának. Maurer dr. kísérte éppen, Andrassy Manó grófnak régi kedves és bizalmas embere. Mikor visszaértek a betléri kastélyba, odaadta Gyula gróf a botot Maurernek.

- Ki tudja, lát-e többet, vagy soha, tegye el emlékül doktorkám!

Akkor történt ez, mikor Andrassy Gyula már nagyon beteges volt és csakugyan nem is látta többé a doktor, aki ezt a botját még jobban őrzi, mint ritka szép szivargyűjteményét, ami pedig valóságos unikum.

Vadászatok után az estéket mindig kedélyes társalgás fűszerezte, még Manó gróf idejében is. A kandalló pattogó tűzénél keresetlen és mégis oly lebilincselő modorában mondott el érdekesnél-érdekesebb epizódokat eseményekkel dús életéből Andrassy Gyula és azonfelül bő anyagot szolgáltatott a társalgásra a vadászkalandok.

Rendesen nagyokat nevettek annak a rovására, aki ügyetlenül, vagy éppen gyáván viselkedett a rőtbundájú mackóval szemben. Az ilyeneket kiverselték és karikatúrát rajzoltak rólok. Egyik vadásztársa ebédlőjében most is függ egy nagy, nyulat ábrázoló kép, amelynek feje egy máig is élő főúr arcvonásait mutatja. A derék úr, egy a kálvária-hegy alatt tartott cserkészlet alkalmával úgy megijedt a medvétől, hogy nemcsak a puskája esett ki a kezéből, de állítólag még a kalapját is lekapta és *jó napot* köszönt a mackónak.

Az Andrassyknál különben valóságos öröklött hajlam a karikatúrarajzolás. Már Manó gróf atyja, Andrassy Károly is ösmeretes volt erről a tulajdonságáról s Betlérien, Andrassy Géza gróf hálósobájában látható a híres liberális főúr torzképe, amely a hajdani gömörmegyei *pecsovicso*k-at ábrázolja megkapó közvetlenséggel. Manó gróf karikatúrái igazi remekművek voltak, de ügyesen rajzol torzképet Géza gróf is. Kivált vadászatok alkalmával nyílik bő tere fürge ónjának, számos jelenetet megörökít ilyenkor, - de talán egyik legsikerültebb karikatúrája mégis az, amely Andrassy Gyula grófot, a *Ducit* ábrázolja, amint rozsnjó képviselő-jelölt korában, hálóingben áll ágya előtt, s a nagy külügyérnek hisztorikumma lett kézmozdulatával, egyik kezével fejbúbjához nyúl, a másikban pedig egy rőf hosszú papírról olvas; az aláírás: *Duci programbeszédet tanul*.

Nagy divatban van vadászatok után a *vitézi torna* is. Ez nem áll egyébből, minthogy az urak more patrio neki gyürkőznek és birkóznak egymással. Az a boldog ilyenkor, aki a másikat földhöz teremtheti, még pedig olyan istenigazában, hogy néha a selyeming is ott marad a főúri Robinettik kezében.

Természetes, hogy ezeket a dolgokat már a hálósobákba vonulva és inkább csak a legényemberek teszik, de jól esik róluk megemlékezni, mert éppen ez a Betlérien divatos virtuskodás mutatja, mennyire magyarok minden ízükben az Andrassyak.

Erényeiben, szokásaiban, de talán még jelentéktelen hibáiban is, - minő a hirtelen harag, a túlságos egyenesség - egészen magyar e főúri család minden tagja. Magyaros az élet, magyarosok a szokások a betléri kastélyban, amelyet régi, ódon formájából, aminő volt még Andrassy Leopold gróf idejében, Manó gróf átalakított és hozott mostani fényére.

Andrassy Manó grófról számtalan józú adoma van elterjedve. Ha a vándort a feledhetetlenül szép Gömörmegyébe, az Andrassy grófok vendégszerető betléri otthonába vezeti jó sorsa, van mit hallgatnia azokból és mindegyik külön és egyenkint mutatja, hogy micsoda őstípus volt Manó gróf. Az adomák tengeréből csak úgy tollhegyre veszek itt kettőt, amelyek közül az

első talán a legjellemzőbb. Andrassy Manó gróf igazi puritán természet volt. Sohasem kapkodott külső fény, rendjel vagy eféle kitüntetés után. Neje - nőknél érthető és könnyen megbocsátható gyöngeségtől - már inkább örült az ilyesminek és többször bízta férjét, hogy tegyen lépést a valóságos belső titkos tanácsosi rangért, amivel a *kegyelmes* cím jár.

Manó grófnak egy fél szó is elég lett volna: Gyula öcsce akkor mindenható volt az udvarnál és *fent* szinte lesték, hogy mivel szerezhetnének neki mentől több örömet.

De Andrassy Manó még csak hallani sem akart ilyesmiről. Hogy, hogy nem történt a dolog, egy szép napon mégis megkapta a valóságos belső titkos tanácsosi kinevezést. Barátai, tisztelői, alkalmazottai egyre-másra gratuláltak, úgy, hogy az ilyen ceremóniákat egyáltalában nem kedvelő gróf már kezdte is unni a dolgot.

Hogy megszabaduljon a sok beszédől, amelyet különösen nem szenvedhetett, hazament szétnézni Betlérre. Amint megérkezett és lakosztályában egy kissé összeszedte magát, hát egyszerre csak alázatos lábsurolásokat, tiszteletteljes köhécselést hall ajtaja előtt, kis vártatva pedig szerény kopogást.

- *Bujj be*, - kiáltott ki Andrassy Manó mérgesen, mert már boszantotta, hogy még itt sem hagyják békébe.

Nyílik az ajtó és élén a majordomuszsza, megjelen az egész kastélybeli cselédség. A majordomusz, kezében egy irtózatoss bokrétával, nagyot köszörülve torkán, imígyen kezdé:

- Nagyméltóságú gróf, kegyelmes urunk... Tovább azonban nem folytathatta a *valóságos belső titkos tanácsos úrnak* szánt gratulációt, mert Manó villámcsapásszerű hirtelenséggel vágva az asztalra, olyat mondott, hogy a majordomusz ijedtében elejtette a bokrétát, a háttérben szorongó komornák, kulcsárnék és kézileányok meg irtózatoss sivalkodással úgy elszaladtak, mintha csak söprűvel kergették volna őket.

A második anekdota szerint Manó gróf egyízben úgy érkezett a vasuti állomásra, hogy nem sürgönyözött kocsíért. Szakadt az eső. Irmagul sem volt fuvaros a pályaházban, csak egy ócska vasat, vagy mit szállító rossz fakó szekér egy girhes lóval támaszkodott inkább, mint állt a kerítés mellett.

A szegényes jármű mellett egy zsidó állt, hosszú kabátban, halántékai körül gyaluforgácszerű fürtökkel. Andrassy Manó odament a szegényes alkalmatossághoz s aztán megkérdezte a gazdáját, mennyiért vinné el a kastélyba.

Jó messze volt az állomástól, öt forintot kért a zsidó és Andrassy, aki nem akart az esőben ácsorogni, nem is alkudozott vele.

Útközben aztán a kocsis meg a vendég elkezdtek beszélgetni. A zsidó megkérdezte, hogy vajjon üzleti dologba megy-e a *kegyelmes úrhoz*.

Manó gróft nagyon mulattatta, hogy fuvarosa nem ösmeri és ráhagyva a dolgot, kíváncsiságot színelve, kérdezte, milyen ember is hát üzletben az az Andrassy Manó?

- Ó! - bizonykodott a zsidó - pompásan érti az üzletet! Azt ugyan be nem csapja senki, mert száz zsidón meg örményen is túltesz!

A Betlérén tanyázó vadásztársaság többnyire a *Szádvár* és környékén fekvő erdőségekben vadászik, de kedvelt kiránduló hely *Szulova* is, amely vadásztanya a Rozsnyóról Iglóra vezető állami útnak a baloldalán, a *Pozsálló* hegylánc folytatását képező hegyen van.

A vadászkastély valóságos kis tündérlak, amely a magányos vadonban meglep japáni házakra emlékeztető tetőzetével, folyosóival, faragványaival. A déli oldalnak üvegfa van, amelyen át szabadon látható a szálaspennel borított hegyoldal. A szobák oly kényelemmel vannak

berendezve, hogy még Ottó királyi herceget is meglepték, aki több ízben volt Andrássy Géza vadászvendége.

A híres gömöri vadászatok most is fényesen sikerülnek és a társaság kitűnően érzi magát. Ez különben nem is lehet másként oly szíves házigazda, mint Andrássy Géza s olyan úrasszony mellett, mint aminő Andrássy grófné, született Kaunitz Eleonóra.

Dada grófné, amint családi körben híjják, tökéletesen magyar asszonynya változott át, amióta Gömörben él. Nemcsak beszél, de olvas is magyarul, úgy, hogy nipekkel telt íróasztalán mindig van egy csomó új magyar könyv, folyóirat és nagyon érdeklődik a hazai irodalom iránt.

A régi gömöri vadászatok fényre és díszre sem változtak és Andrássy Manó vendégszerető hajlamait öröklött fia, Géza gróf alatt is méltó maradt a betléri kastély régi hírnevéhez.

„POSONI LEVELEK.”

A felsőszudi 'Semberyek családi bibliothekájában sok érdekes levél akad.

Leginkább figyelmet érdemlők azok, amelyek világosságot vetnek a mult század végének, meg ennek a század elejének a társadalmi és politikai életére.

Utóbbi rubrikában többnyire önkéntes adóztatásokról van szó. Nevezetesen erről különösen az inszurrekcionális esztendők, amidőn a magyar diétai nemesség *hadi segedelemre* pénzt, bort, zabot, szénát stb. ajánlott.

Az ajánlások révén aztán a megyékben minden földesúr és özvegy nemesasszony kapott ilyen adakozásra hívó fölszólítást, amelyben a főispán „*különös Bizodalmu Drága Tábla Biró*” úrnak titulálta a nyakas magyart.

Néha magánlevelek is mentek, - de aztán a *megajánlást* minden nemes úr aláírta, valamint a nemesi jogokkal fölrüházott özvegyek is.

Igaz, hogy ősi szokás szerint néha huzakodtak a fizetéssel. Erre mutat egy négyrét hajtott, szürkés-kék papíron írt magánlevél, amelyben a *hivatalos közeg* előbb udvarias gavallériával privatim szutyongatja a késedelmes fizetőt.

A levél nemes garamszeghi Géczy György *meghagyatott özvegyének*, nándori Bene Eszternek szól eképen:

Különös Bizodalmu Tekintetes Asszony!

A' mostani Insurrectionalis kölcségre Hont Vármegye Felvetése szerint Tettes Asszony-ra esne in florini 46×45 mellyeket hogy mentül előbb ad Cassam Insurrectionalem Nagy-Stráczinba Csemiczky Boldizsár Generalis-Perceptorhoz beküldeni méltóztasson, bizodalmasan és hivatalosan kérem. Többiben pedig Uri Gratiajába ajánlott maradok

Tettes Asszonynak

Pálfalva 13-a aprili 1797.

Alázatos Szolgája

Beniczky Márton m. p.
Feő sz. Biró.

A század elején már Bene Eszter úrasszonyom fiának, Géczy Eleknek irkálják a leveleket, aki úgy látszik az újabb, 1809-iki inszurrekció alkalmával tett *ajánlások*-at fogadta el.

Géczy Elek uram úgy látszik katonát is állított, amire következő sorok vallanak:

Telljes Bizodalmu Drága Tettes Ur!

Csupán ithon nem létem hátrálta ezen Tettes Ur részéről felkelő katonának Romhányba való által küldését, kit is azon fogva egész Készséggel küldöm mostanában által, mint-hogy hallom, hogy a' Tettes Ur Emberei közül sokan kihallván, Szolgálatot tegyen a' Tettes Uraságnál, mivel pedig ugyis három Esztendőre fogattatott általam felkelőnek az Uraság részére, méltóztassék iránta úgy végezni, a' mint tetszik, én úgy vélem, legjobb lesz eőt Szolgálatban megtartani, *mint hogy az Jövendőkről semmi bizonyosat nem itélhetünk*, véle pedig úgy hozván magával a környülállás, *hasonló Szükségünket* könnyen ki pótolhatjuk.

A' lóval hasonlóképen méltóztasson parancsolni, mert ha itt maradna, bizonyosan kára lenne az a' Tettes Urnak, mivel itt' Sirákon abrak nincsen.

A' Tettes Ur Kegyességéből ígért meszetért mikor lehessen küldeni, tudósítását alázatosan kikérem. Egyébként midőn Hitvessem is a Tettes Urat alázatosan tisztelné, magamat tapasztalt szivességébe ajánlom, 's vagyok a' Tettes Urnak

alázatos szolgája
Gyürky János.

Gyürky (falu) 12-a Febr. 810.

Utána mindjárt a devalvatio keserves esztendejéből következik egy tót nyelvű plakát, amely közigazgatásilag is érdekes, mert felső megyéinkben ma is vannak tótnyelvű hirüladások.

Aláírása: 1811 mart. 15. *Beniczky* Lajossa prwnjho Sl. Zwolenske stolice notariusssa.

1812-ben már vége van a hadizajnak.

Egy kissé közművelődésre, filantróp intézetek fölállítására is kezd gondolni a nemzet és Buócz Sándor *pénztári beszédő* aláírással találunk egy ívet, amelyben „*A nemzeti Nyelv Pallérozására és a' nemzeti múzeumra*” kérnek adományokat.

Géczy nemcsak maga adakozott, de gyámfiái, Prónay Ferenc és István nevében is nagyobb summákat küldött.

Különben is litterátus ember volt Géczy Elek. Irodalmat, tudományokat nemcsak kedvelő, de egy kicsit művelő is. Aféle úr, aminőt ma a társaságban *litterary gentleman*-nek szokás nevezni.

Erre vall a sok füzetes, különféle nyelvű folyóirat meg hirlap, amelyeket javasolt. Csupa széljegyzet, aláhúzott sorokkal van teli a francia *le Courier du Bas-Rhin* a *L'Abeille du Nord*, meg a német *Halleische Litteratur-Zeitung*.

Mindjárt egy évre praenumerált az olvasásban nagy kedvét lelő úr, amelyről egyik kötegben pontosan meg is van Bebéssy Ferenc, rétsági postamesternek a *nyugtatója*, 28 forint. C. m. szól, ez volt egy esztendei sallárium az ujságnak; a nyugtató pedig szól: *Herrn Alexy Géczy, zu Romhány gehörig den 31 X-bris 1803*.

A „*Magyar Kurir*” szépen egymásra fektetve, nem igen látszik, hogy sokat forgatták volna. Okát egy vörös plajbászszal írott jegyzet magyarázza: „*A jámbor Redactor tsak formozai meg eféle távol Helységekbul való Informatiókat ad*. A magunk Cirkumstentziáiról nem olvasható semmi. *A' cenztura a valót nem hagyja meg*, az Ertzt hertzegek Parádézásait pedig posoni levelekből tuggyuk.”

A *posoni levelek*-ből tudtak meg akkor jóformán mindent a nemes magyar urak. Pozsonyban tartották a *Diétá*-t, s azon mindenkinek volt atyafisága, komája, jó barátja, aki magánlevélben a dolgok valódi folyását írta meg az otthonvalóknak.

Egy ilyen nagyon érdekes magánlevél a következő:

Poson, 25-a Septembris 1811.

Kedves Barátom!

Szives örömmel vettem leveledet: irigyelném sorsodat, ha a' te boldogságodat magaménak nem tartanám.

Hogy bennünket távol lévő Senetorius Barátink Catokint ne bíráljanak, szükséges helyzetetésünket egészen tudni.

Az Udvarnak állapottyát tudod, ha még értésedre nem esett, azt tészem hozzá, hogy a' 810-i Dta. 20 Febr. költ Illiriai Parantsolat Originálissa a' mi Dt. 20 febr. 1811-nek,

midőn 15-a Marty az egész Monarchiában össze számoltattak a' fő' s fisc. gyám Cassái, 50,000.000 frt találtatott benne - szinte annyi a' mennyi egy holnapi Költségre kívántatott, az ötszöröztetett, sok okokból elmaradtak azonban, és a' nagy mérték szerént szaporodott Költségek mindennapi szükségét szereztek.

Az országnak Instructioi tellyesek Panaszokkal, Tanács nélkül szűkölködnek. A' papi Rend titkos Athlétája az új Systemának, mert tuggya hogy a' Minister csak Hitelt és Kupicidiumot kíván - radicalis Curáról gondolkodik.

A' Fő Rende Tábláján Ministerré megért már a' Palatinus, aggott s kevés befolyással bír az Ország Fő bírāja. Hibázik husz Fő-Ispány, Privatus Mágnás alig van itt husz, ide számolván a' vig Ifjúságot, az Excellentia a' zászlós Urakon kívül, Illésházy, Balogh, Podmaniczky, Barkóczy né jeles erővel tündöklök Klobusiczky és Majláth, most jelen nem lévő Csáky Emánuel és Vétsey Személyt játszá.

A' Statusok Táblája Atzél Ostora után örvend bölt és liberális Praesese alatt. Vay megifjodott erővel kemény Catoként megyen, közönséges tisztelettel és Bámulással környékezeten. Dessewffy Józsefnek máshol vagy más helyen kellett volna születni. Szent-Királyi egy jó barátomnak kevés idő múlva Hellyt ad. Péchy érett Elmével viszi a' haza 's maga javát. Balogh János, Máriássy régi Pályafutásaikat folytatják. Lukács hallgat, P'rényi kételkedik, Lónyay Gábort senki sem tudja fölvaltani! Negyvenhárom új Követekből Personalisnak fia és Kajdacsy jó Reménységet adnak.

Eddig nem sokra mentünk; az utolsó Resolutióval meg nem elégedvén, ide zárt izenet-tel, a' Representatiót elkészítettük - de a' Palatinus egy Privata Conferentiára meghívta a Vármegyék követjeit 's oda vitte a' Dolgot, hogy Intermediatioja által eszközöljük a következő törvényt: Ad tollendam S. S. et oo. sollicitudinem mattas clementissime declarare dignetur quod eodem, nec earta eam rejusto valore carentem permutationem poecuniam in circulationem pinet, - sed nec unquam cusus umque similis moneta acceptionem Regni Illirici Incolis imperare tato minus illam devalvare dignatibur - ez egy igen jeles Tanács volt, örömd telt volna benne.

Most tehát az Intermedationak következését várjuk. Az Intermedationak Sikerit is ide rekesztve, már veszed a kegyelmes Resolutioba.

Nem akarunk egészen meggyógyulni; ezen sokan kapni fognak, s így el fogunk mindnyájan veszni. Most már bús szívvel hozzá fogunk a *Királyi Előadások* első Ponttyainak s meritoria pertractatiojához.

Az Erdélyi Dieta, hogy az új Systhemába részt vehessen, sietve Deputatust küldött a' Bétsi Deputatioba!

Colloredo olmtüzi Érsek meghallván, Rudolf Hertzeg ezen Beneficiumot a' Haza javára fordítani esedezett, a' Magyar püspököknek nagy Épülésükre. - Mi vége legyen ezen Ország Gyűlésének, bajos elhatározni, nagy a patriótizmus, melly radicalis Orvoslást venne, de minden lépés egy botlás.

Hiv barátod
BLajos.

Nyolcvanegy esztendő telt el azóta, mióta jó *Baloghy* Lajos ezeket a szépen gömbölyödő betűket vetegette. A *posoni Diéta* intim dolgairól úgy írván haza Hontvármegyébe, a hogy ezt a *Magyar Kurir* szerkesztői tenni nem merték.

Érdekes világot vet a majdnem száz év előtti politikai viszonyokra.

KARÁCSONY TISZÁÉKNÁL.

Ünnepe volt Biharmegyének, de különösen Nagyváradnak.

A mult századból való familiáris levelekkel, melyekben sok minden foglaltatik régi nagyváradi eseményekről, régi Tiszák szerepléséről. Érdekes mindjárt a Berzeviczy Gergely levele, aki mint Vay István patvaristája 1872-ben Ürményi József főispán beiktatására érkezett oda, s egyik levelében így emlékezik meg a szép körösparti városról:

„Az installatio igen nagy pompával menne véghez. Bandériumoknak, Mágnásoknak és más idegen Uraságoknak száma igen nagy volt. Minthogy az Installationak napja éppen Antal napjára esett: Gróff Károlyi tractát és bált adott vendégeinek. Ritkán látni egy helyen annyi Szépségeket, mind asszonyi Személyek, mind Férjfiak közt, mint Váradon. A' tántzot ritka ügyességgel *az iffu Tisza István* vezette, azon jeles nemes urnak a fia, a' ki tsak nem régiben nyerte vissza a' modéni hertzeg által birtokolt nagy tsaládi vagyont. Ez a' Bál is mutatta külömben, hogy az Országnak első Vármegyéihez méltán lehet hasonlítani Bihart, nem tsak a politicára, Qualificatoria és Luxusra nézve, de a közönséges jó Rendelésekre, Határozatoknak jóságára és Productumoknak számára is. A' vármegyében ugy mint a Városban, ugy látom a Tisza, Beöthy, Ugray és nevezetesen a Rhédey tsaládok vagynak elől...”

Száz esztendeje mult már annak, hogy jóféle diósgyőri papirosra vetegette betűit Berzeviczy Gergely nyalka ifju patvarista, de amit az akkori Bihar vármegyéről meg Váradról írt, az körülbelül a mai Biharországra is ráillik, mert az onnan elszármazott Rhédeyeket, meg az 1810-ben Ugray Istvánnal kihalt Ugray családot leszámítva, most is elől vannak ott a Tiszák, meg a Beöthyek.

A város társaságos életében talán a legnagyobb szerepet játszotta II. Tisza László, aki gróf Teleki Lajos főkörmányszéki tanácsos leányát, Katalint véve nőül, rokonságba jutott úgy a magyarországi, mint az erdélyi arisztokráciával.

Egy kisebbfajta német fejedelem udvara semmi ahhoz a fényhez, pompához, ami Tisza Lászlónál volt. Az üzletekben, a piacon a kereskedők és kofák már örvendeztek, ha meglátták a Rhédeyék, meg a Tiszáék szakácsát. Tudták, hogy ezeknek mindenből a java kell és ha egy, vagy más cikkből kevés van, annyira egymásra licitálnak, hogy jó vásárt csapnak rajtuk.

A vásárlási-tornában mindig a Rhédey szakácsa lett a győztes, mert a Tiszáékénak megmondták, hogy:

- Több nap, mint kolbász...

Bölcs és igaz mondás, aminek az lett az eredménye, hogy mig a Rhédeyek elpusztultak, egyre nagyobb lett hirre, fényre és vagyonra a Tisza-ház.

Nagyon családiasan, nagyon patriarkálisan ünnepelték meg a sátorosünnepeket; kivált a karácsonyt - igaz, hogy minden külső cifraság nélkül, egyszerű puritán módra, mint igaz kálvinistákhoz illik.

Az ünnep előtt már két-három nappal gördültek be a kapun az óriási párnazsákokkal, utiládákkal megpakolt, Schneckenfederre járó batárok és hozták Erdélyből báró Bruckenthal Mihálynét, meg Toroczky Pálnét, akik eljöttek atyafi-látogatni, meg ünnepelni Tiszáékhoz.

Így volt ez az Úrnak 1810-ik esztendejében is, amikor nagyban készülődtek az ünnepre. Különösen a gyermekek.

Bár akkor meg nem volt divatban Magyarországon a karácsonyfa, a titokzatos meglepetések, most mégis valami nagy meglepetésre készültek a gyermekek.

A tizenhároméves Lotti nevelőnője ugyanis egy igen szép, tanulságos színdarabot tanított be nekik, amelyben egy irgalmas szívű kis herceg jót tesz a szegény napszámos-gyermekekkel.

Franciául tanulták és a család trónörökösének, *Lajoskának*, aki különben lángeszű gyermek volt, csak a nevével volt baja. A kis herceget ugyanis *Artertirkom Verbermensi Mermáni Lilili*-nek nevezte el a meseíró szeszélye. A favágó-fiúcskát Beöthy László, a híres alispán személyesítette, a herceg anyját Tisza Lotti, a tündéreket pedig Tisza Máli és Mina, és a pici, alig ötéves Teleki Juli, József grófnak a leánykája.

A színdarab után aztán Lotti fogja zongora- és énekbeli előhaladását bemutatni és elénekel egy szép nagy áriát a divatos daljáték: Inkle és Járíkóból.

Régi, havas, zuzmarás karácsonyok voltak azok, olyanok, amilyenekről a poéta énekelte: *Itt van a zuzos december...*

A házak ereszén jégcsapok függtek és az óriási zöld meg barna cserépkályhákban emberderékvastagságu hasábok égtek.

Az ablakok alatt fölzendült az ének és a Debrecenből hazakerült diákok rákezdték a kántálást.

Krisztus Urunknak áldott születésén - amint illet, legelőbb a legnagyobb pátronus, Tisza László háza előtt zendítvén meg a harmóniát.

Mikor aztán rákondították a hetet, a legidősebb gyermek, a Lottika, szépen meginvitálta a szülőket és a rokoni kört, hogy kegyeskednének megnézni azt a kis *vigasságos és tanulságos játékdarabot*, amivel ők kívánják ma szórakoztatni a vendégkoszorút.

Még Kocsi Patkó János, a híres direktor sem beszélt ékebben, mikor abonement-okat járt gyűjteni.

Az előadás is ment ám, mint a karikacsapás.

Még a pici Mina, meg a Máli, a tündérek sem hibáztak el egyetlen egy szót sem - akik elmondták, hogy ma karácsony van, s hogy ők egy igen gazdag hercegfiúval fognak jót cselekedtetni.

A kis herceg, Lajoska (Tisza Kálmán édesapja) rövid piros selyemnadrágban, aranyos fehér frakkban igazán olyan volt, mint egy kis herceg, és mikor megtalálta az erdőben fázlódó szegény fiúcskát, az előírás szerint, aranyos dióval, almával és tallérokka rakta tele zsebeit.

A darab végén előjön a hercegnő is, a kis paraszt gyerek fölébred, a tündérek pedig a háttérben valami halk melódiát énekelnek.

Ez alatt a jelenet alatt hálálkodik aztán a megajándékozott fiú, kérdezve jótevőjének a nevét, aki szolgálatába fogadja és magát megnevezve szól:

- Je suis le prince Artertirkom Verbermensi Mermáni Lilili...

Ettől a pillanattól rettegett minden próbánál Tisza Lajos, és most is érezte, hogy elszorul a hangja és mereven szegezte tekintetét Szilágyi Antalnak, az Alvintzy-regiment vitéz hadnagyának a csillámló gombjaira.

Már a favágó gyermek éppen elmondta hálálkodó szövegét, s kérdezte:

- Ki légyen az én jótevőm?

Lajos úrfi azt gondolva, hogy a török ellen küzd, mint valamelyik őse, bátran nekivágott:

- *Je suis...* és mondta a karakán nevet - elérve odáig, hogy Mermáni...

Itt megakadt és desperátusan nézett körül különösen a szoba egyik oldalába, ahol valami kulisszaszerű spanyolfal árnyékában a francia kisasszony ült, mellette a kis Reviczky Friderik, aki valami magnéziumfénnyel a kellő világítási effektusokat csinálta.

De a mademoiselle nem vette észre esdő tekintetét, Frideriket pedig nagyon is elfoglalta a magnézium, melynek most teljes fénnyel kellett a tündéreket bevonni.

- Mermáni - ismételte még egyszer Lajos, mikor egyszerre csak valaki meghúzza a frakkját és odasúgja: *Lilili...*

Abban a pillanatban utána mondta, s csak mikor túl volt a veszedelmes néven, pillantott hátra - de már senkit se látott, a tündérek énekeltek, s egy alábocsátkozó bőség szarvából virágokat hintettek a jószívű hercegre.

A pártfogást megköszönve Lotti, éppen úgy, mint ahogy ezt az *Apolló* termében játszó színészekről látta, a kurtinát pótló függönyt elébe húzták a színnek.

A nagyok és kicsinyek külön nekiláttak aztán a karácsonyi vacsorának, amelynél nem volt szabad hiányoznia az óriási tálban gőzölgő mákos bubájkának.

A gyermekek természetesen a színelőadásról beszéltek, bókolva egymásnak, de csipkedve is egymást, ahol lehetett.

- Lajos ugyancsak elakadt volna, ha Juli nincs, - kottyantotta ki hirtelenében a pici Mina.

A ház trónörököse, aki maga sem tudta, hogy azt a nagy sikert kinek köszönje, csodálkozva nézett nővére:

- Úgy ám, mert mikor te abba a cifra névbe megakadtál, Juli egyszerre csak otthagyt, bennünket, a *többi tündérek*, odaosont hozzád és a füledbe súgta a név végét, melyet hirtelenében én mondtam meg neki. - A gyermekek tapsoltak és Beöthy László úgy vélte, hogy Lajoskának most nagyon meg kell jutalmazni a két tündért.

- Ez meg is lesz - mondá Lajoska nagykomolyan, de nem most, hanem később. Aztán, az adakozás nem lévén éppen természete, megint utána tette:

- De nem ma, hanem később. Minának majd szerzek jó férjet, Julit pedig magam veszem feleségül!

Hogy aztán Wilhelmina nővérenek ő kereste-e ki valóban férjül báró Luzsénszky Pált - arról nem tud a *nagymama meséje*, de azt, hogy borosjenői Tisza Lajos széki gróf Teleki Juliannát vette nőül, azt mindenki megláthatja a Tiszák családfáján.

A *kis tündért* személyesítő Teleki Julianna egész életén át jó szelleme maradt Tisza Lajosnak és családjának, s ez a honleányi és női erényekben gazdag, ritka nemeslelkű úrasszony volt Tisza Kálmán édesanyja.

ÖRKÉNY NAGYASSZONYA.

- Az örkényi lőtér története. -

Nagyon sok bennem a *lokálpatriotizmus*.

Kimondhatatlanul szeretem azt a homokbuckás, egyáltalában nem szép vidéket, kerek nyárfaterdőivel, itt-ott elszórt fehérfa tanyáival, a tarackos mezőt, amelyet a hegyvidékek selymes füve helyett a királydinnye szúrós tüskéje borít és a búza- és kukoricaföldeket szegő garádokat, sűrűn benőve a licium bokraival - azt a vidéket, ahol vidám, gondtalan gyermekéveimet töltöttem, ahol az első ifjuság bohó, édes ábrándjait álmodtam át.

Kedves nekem az én falum, a széles *nagyutcával*, kétoldalt beültetve lombos ákácokkal, ahol estenden mindenki kiül a kapuja elébe és elveti-hányja a világ sorsát, míg a *Gudricza* kovácsműhelyéből tompán hangzik a serény legények kalapácsolása és messze világít a szenelő vörös lángja, a csillagtalan, sötét éjszakába.

Mintha most is látnám az *egyház* csinos, apró házikóit, amerre a szegényebb emberek laknak és amelynek útja odavezet a faluvégi szőlőskertekbe, meg a *cigányvárost*, ahol a Tera jó szóért, meg egy kis *avasért* veti a kártyát lányoknak, legényeknek és biztosra megmondja, mikor melyik leány várhat levelet, a messze Bosnyákországban katonáskodó szeretőjétől.

Szeretem és vágyva vágyik oda a lelkem vissza, abba a nagy, ódon kőházba, ahol valamikor *otthon* voltam, amelynek minden zuga olyan kedves, olyan drága nekem...

*

Mi türés-tagadás, nincs az én dédelgetett vidékemnek semmi különös nevezetessége, még a vasútja is csak afféle vicinális, amely megáll a kukoricaföld mentén, ha valamelyik tarisznyás atyafi fölkíváncsozik és olyan meggondoltan halad, hogy Budapesttől a végállomásig bátran ki lehet olvasni egy Ohnet-féle kétkötetes regényt.

Aztán meg ez a *vicinális* sem valami régi ám - csak afféle új vívmány, öt-hatéves, annakelőtte, akinek lova nem volt, az majd úgy járt, mint a József császár székelye kívánta, hogy t. i. „járjon gyalog Gagynak határaiban” - és ha el akart jutni Budapestről, be kellett járni a „*koronát*”, meg „*az két bakokhol*” címzett soroksári-úti vendéglőket, ahová a csíjjás szekerek szálltak, ezek aztán egypár, Ócsán fizetendő, liter bor fejében fölvtették és ha délutáni háromkor kiindultunk a vámtól, az első kakaskukorikolásra megérkeztek a *Zoltán úr* gőzmalma alá.

Egészen új kényelmi eszköz ez a vicinális nálunk és valódi ünnepszámba ment, mikor az első gőzmozdony megállt a *csárda* felé vezető út szélén épült őrháznál.

Az örkényi lőtérrel, illetve keletkezéséről akarok én néhány szót elmondani, hogy mégis ki-
elégítsem az én helyi hazafiságomat és dokumentáljam, hogy csak azért is van nevezetessége az én vidékemnek.

A hetvenes évek elején a belga bank tulajdona volt az örkényi uradalom és víg életet folytattak a tisztek, ha nem jött ki Pali, a híres dabasi cigány, zongorázott a jegyző, aki akkor senki más nem volt, mint Csatári Zsiga, a későbbi híres demagóg és képviselő, az élclapok állandó sünje, és tánc és vigasság volt majdnem minden este.

Azonban a belga bank eladta az uradalmat és Várady budapesti előkelő ügyvéd vette meg, aki oda is költözött nejével és kis leánykájával.

Várady jeles ügyvéd volt, de a gazdászathoz egyáltalán nem értett; rossz esztendő is következett egymást, amelyek még silányabb termést adtak az örkényi sívó homokok, úgy, hogy az

Örkényre tőkével jött Váradynak nemcsak készpénze fogyott el, de a birtokra fölvelt adósság is nőttön nőtt, elannyira, hogy az ügyvéd nem bírván kilábolni bajaiból, öngyilkossá lett.

Az óriási uradalom a rengeteg adóssággal neje nyakán maradt, aki a nagy csapás után néhány hétig teljesen tanácstalanul állt a hajótörés közepette. De csak néhány hétig...

Váradyné-Csurgay Fanny, aki leánykorában Hildegarde főhercegnő kamarájánál volt alkalmazva, olyan anyagból volt alkotva, mint a Rozgonyi Ceciliák, a Bebek Zsófiák, akik harcolni képesek férjeik helyett - így vette ő is föl a nagy, nehéz harcot az élettel.

Fiatal, gyönyörű szép asszony volt, nagy, sötét szemekkel, olajszín-teint-el, melyet lehellet-szerű pir árnyalt és olyan termettel, melyre ráillett volna a bibor. Olyan alak, amelyet Mária Terézia-alaknak szokás nevezni.

És ez a szép, ragyogó fiatal asszony eltemette magát a homoksivatag közepébe, maga vette kezébe ügyei vezetését, és fáradságot nem kímélve, eltökélte, hogy tisztázza Örkényt és meg-menti egyetlen leánya számára atyja örökét.

Férfi összeroskadt volna ebben a munkában - és ez a páratlan energiája, ritka asszony el nem csüggedt.

Hajnalban, még csak szürkült az ég alja, mikor már kint volt a mezőn, és éjjel, lóra pattanva, akárhányszor körüljárta dohányföldeit, övében revolverrel, feje fekete kendővel bekötve - hogy úgy tűnt föl, mint a régi betyárvilág valami ideálisan szép női képviselője.

Láttam előtte öles embereket reszketni és mindig Jókai „Szerelem bolondjai” című regényé-
nek Világossy Ilonája jutott eszembe, aki a nádasi pusztá vad férficseléseit megfélekezzi és még föl is pofozza, ha nem engedelmeskednek másként.

Éjjelt nappallá tett Váradyné, de mégis nehezen fogyott a teher, nem volt még mindig jövede-
lem.

Ekkor egy zseniális eszméje támadt ennek a csodálatos gondolkozásu asszonynak és régi összeköttetései révén, audienciára ment Bécsbe Albrecht főherceghez.

Elment egyszer, kétszer, háromszor, tízszer - de el nem csüggedt, járt hatalmasoknál ajtóról ajtóra, végre egyszer örömtől sugárzó arccal jött haza és mosolyogva mondta el jó ismerősei-
nek, hogy most már minden rendben van.

És valóban úgy is volt.

Váradyné az Örkényi uradalom *Vendel* nevű részét eladta a kincstárnak, amely a posza homo-
kot lőtérnek vette meg.

Rövid időre kijöttek a műszaki tisztek, traszirozták a gyakorlótér, a faluban is kaszárnya épült, kázinó, tiszti lakások és csakhamar föllendül az egész vidék ipara és kereskedelme.

A katonaság, tisztek és legénység rendkívül sokat fogyasztottak s nem kellett már a termé-
keket Pestre, Kecskemétre vinni piacra, mint annakelőtte.

A lőtér létesítése aztán a vasutat vont maga után, és a konzorcium összehozásában is nagy érdeme van Váradynénak, aki a habozók aggodalmait eloszlatta, azoknak pedig, akiknek ügyis régen kedvük volt a vasúthoz, még nagyobb kedvet csinált.

A kiváló érdemekben gazdag asszony, a páratlan anya nem élvezhette sokáig fáradsága gyü-
mölcseit és néhány év előtt, rövid pár napi szenvedés után meghalt, megérve, hogy Örkény tisztán ment át leánya kezébe s hogy a pangó vidék nagy lépést tett a haladás, a művelődés felé.

VAY MIKLÓS.

Az ünnepek jótévő falusi csöndességben teltek el. Édesanyám a pesti krisztkindli-ben gyönyörködött, én meg élveztem a sok jóféle hazait - foszlós kalács, gyöngyös hurka, mézes-mákos tészta meg töpörtyűs pogácsa képében. A mult századbéli alabástrom óra halkan ketyegett, a konziliárius arcképe pedig szinte mosolyogni látszott a falon, a ráomló decemberi verőfényben.

A boldog falusi nyugalomban aztán kiélveztem most a kontemplálást meg az olvasást is - és végigolvastam Vay Miklós naplójegyzeteit, melyeket Borsodmegye arany pennájú volt notáriusa: Lévay József látott el szép előbeszéddel.

Sok érdekes dolgot följegyzett hosszú élete alatt Vay Miklós, a generális fia, akiről már gyermekkorában megjövendölte Scheverlay, pataki professzor uram, hogy „Nemének dísze, családjának fényessége és egyházának oszlopa lészen.” - Az 1848-49-iki szabadságharc napjairól, abból az időből, mikor mint fogoly ült Theresienstadtban, majd a Thun-féle pátensről, mikor a protestáns egyház elkeseredett harcot vívott a bécsi kormányval.

Mialatt a komoly, küzdelmes idők leírásában lapoztam, néhány adoma jutott eszembe a nagy államférfiúról, amelyet úgy őrzöttek meg a szájhagyomány, meg a családi följegyzések.

*

Egy alkalommal valami vendégművésznő énekelt éppen a Nemzeti Színházban - akkor még dráma és opera nem váltak külön, - zsufolva volt a nézőtér. Vay Miklós, aki rendesen a kaszinó-erkélyen foglalt helyet, egy fölvonásközben bement egy kicsit beszélgetni rokona, Pallavicini örgrófné páholyába.

Az örgrófnénak már másik vendége is volt, egy francia herceg, akinek sietett Vayt bemutatni.

Vay Miklós, bár akkor már túljárt az ötödik X-en, oly rendkívül szép ember volt, hogy a francia főúr a szó teljes értelmében rajtafelejtette a tekintetét, mint valami szobrászati remeken szokás, s csak lassan indult meg a társalgás.

Kisvártatva nyílik újra a páholyajtó és belép Vay Alajos, szintén egyike a legszebb embereknek. Ezt is bemutatta az örgrófné, s ezt is megbámulta a francia.

Harmadszor is félrelebbent a bársony portiére, Pallavicini örgrófné egy fivére, ugyancsak Vay, ugyancsak igen szép ember lépett be.

Ez már csak annyiban különbözött a két előbbitől, hogy míg azok szálalak voltak, mint a hun regék daliái, ez en miniature volt, olyan, mint egy XVIII. századbeli trianoni gavallér.

A francia már nem állta tovább:

- Superbe, superbe - mondogatta egyre-másra, aztán megkérdezte a grófnét, hogy micsoda Istentől megáldott család ez, hogy olyan bámulatosan szép minden tagja.

A grófné már felelni akart, mikor újra lábcoszogás, köhintés hallatszott a páholy előtt.

Egy pillanat - és Vay Miklós öcsese, Vay Lajos dugta be a fejét, nagy mosolyogva.

A generális második fia pedig egy nagy eszű ember, gyémánttisztaságu karakter, áldott jó szív volt, de bizony elkésett onnan, ahol a szépséget osztogatták.

Pallavicininé kétségbeesett, most mindjárt vége a familia hírnevének!

Kapta tehát magát, odaszaladt a páholyajtóhoz és erőnek erejével kituszkolta Vay Lajost.

- Geh nur, geh... suttogta fülébe, sőt be is csapta az orra előtt a páholyajtót. A szelid, jó Vay Lajos nagyon megbosszankodott és előadás után kérdőre vonta Pallavicini örgrófot neje furcsa viselkedéseért. Pallavicini pedig jóízűeket nevetett.

- Hát tudod - magyarázta aztán - bent voltak Miklós, Lojzi, meg a Lackó, híres szép emberek mind. Egy francia vendégünk meg egyre lelkesedett, hogy hát minden Vay ilyen szép, a feleségemet ez szörnyen mulattatta és nem akarta elrontani a hatást. - tudod, a *familia hírneve kívánta így*.

És a derék Vay Lajos megbékült, mint ahogy egész életében előtérben hagyta bátyját, pedig lelki és észbeli tulajdonai őt is a legmagasabb állásokra kvalifikálták.

*

Vay Miklós kancellárságának idejében történt, hogy Gyürky Pálné Bécsben töltötte a telet. Két rokonleányka is volt vele, akik közül az egyik közeli atyafiságban állt a kancellárral.

Gyürkynének a komornája rendesen elkísérte a leánykákat, ha ezek vásárolni mentek, s az üzletekben, előszeretettel szőtte beszédjében, hogy az egyik kisasszony:

- Die Nichte der ungarischen Hofkanzlers...

A komorna szavai már valóságos szállóigévé váltak és a csodaszép szőke lánykát a bécsi szalonokban nem is nevezték másként, mint: Die Nichte des Hofkanzlers...

Egyszerre aztán leköszönt Vay és helyette Forgách Antal lett a kancellár, véletlenül Gyürkyné másik védencének, Forgách Eliznek a nagybátyja.

A szőke szépség alig várta, hogy valami üzletbe menjenek, s mikor egyik grabeni parfümériában javában válogatta Eliz grófnő az illatszereket, mint nem régen még a komorna ő rá, most nagy grandezzával ő mutatott gróf Forgách unokahugára, mondván:

- Die Nichte des Hofkanzlers - heute mir, morgen Dir!

Vay Miklósnak is fülébe jutott ez a mondás, és mikor legközelebb összejött Forgách gróffal, így variálta neki a végét:

- Hodie mihi, cras tibi...

És valóban pünkösdi királyság volt mindakettőjük kancellársága.

*

Oszlopa a helvéciai hitnek - mint Scheverlay uram jósolta - valóban egyik támasza volt egyházának Vay Miklós. Szinte bigót kálvinista, ha egy olyan nagy szellemnek, mint az övé, lehetett ilyen emberi gyöngesége.

Nagyon öreg volt már a koronaőrző, Magyarország galambfehér zászlósura, mikor egyszer csak hallja, hogy egyik rokona áttér a katolikus vallásra.

Mélyen elszomorodott, mert különösen szerette a szép, szellemes asszonyt, és újévre mindig meglepte híres tokaji borából egy ládikával. Mikor aztán újra eljött az újév, eszébe jutott az egykor oly kedves rokon, meg a tokaji bor és egymásután olvasgatta el a levélkéket, melyekben hálálkodik a szép asszony, hogy gyenge egészségének jót tett a golopi nektár.

Vay Miklós sóhajtvá tolta el magától a levélkéket, aztán összehuzva szemöldökét, komoran jelentette ki:

- Nem, nem küldök neki többé. Gyógyítsa meg ezentúl a - szentelt víz!

Ilyen ember volt Vay Miklós, a generális fia, aki mindent magyarnak és kálvinistának szeretett volna látni, Kazinczy Ferencsel tartván a nationalismus punctumában.

A ROFFI GYEREKEK KARÁCSONYESTÉJE.

Manapság már ünnep sincs talán. Lázás, ideges gyorsasággal élnek az emberek. Mulatnak is, zajosan, angol és francia mintára talán, de igazán békés, igazán vidám ünnepet ülni, nem ér rá most senki sem. Régi sátoros ünnepek emléke csendül föl lelkem mélyén, mintha Boccherini egy édes menuettója zengene lágyan.

Látok ócskadivatu intérieuröket, oroszláncörmös lábú karosszékekkel. Az almáriom tetején, számlapjával két alabástrom oszlop közt, ketyeg valami öreg óra, a kopottas színű, halványtónusu tapéták páváit, báránycímek pedig mintha megelevenednének. Megelevenednek és velük régi gyermekkori impressziók, régen porrá vált egyének, régen nem látott játszópajtások - régi ünnepek története.

Köztük a szegény *Kemény Dani* esete. A nagyanyám minden karácsonykor elmesélte. Szinte fejből tudtuk már. Először akkor mondta volt el, mikor megkérdeztük, miért van a *roffi gyerekek* karácsonyfája Szilveszter-estéjén.

Szörnyen szerettük a *roffi gyerekeket*, talán legkedvesebb kis rokonaink voltak. Pedig nem is a legközelebbi atyafiságban állottunk velük. Édesapámnak másodfokú unokahuga volt csak az anyjuk.

De azért a legrajongóbb testvéri szeretet sem lehet nagyobb, mint volt a mi szeretetünk a *roffi gyerekek*hez.

Idősebb volt már a nagyja nálunk és mint megtestesült eszményképekre, úgy néztünk rájuk. Biriért egyenesen a máglyára léptem volna és Elemér helyett, aki debreceni diák volt akkor-tájt, kész lettem volna az összes görög leckét megtanulni, amit karácsonyi vakációra adtak föl neki, noha jómagam még a magyar betűhöz sem sokat konyítottam akkor.

De ha nem is jutottunk el karácsonyra mindig a tiszamenti falucskába, hetekkel előre készítettük a meglepetéseket.

Nagyanyám, édesanyám, a háznál mindenki lázasan pakkolt a *roffi gyerekek*nek. Rémitő szarkalábakkal, a lehető legvirágosabb papiroson, négyoldalas levelet írtam Birinek. A végén csak a tiszteletek egy teljes oldalt tettek ki. Úgy; mert a rokonságon kívül még Duka Andrást, az öreg szakácsot, Murányi Miklóst, a hajdut és az Erzsi szobalányt is köszöntöttem benne.

A nagy lázas pakkolást, készülődést egyszer nagyanyám azzal szakította meg, hogy engedjük már a cselédeket egy kicsit a *mi* karácsonyunkkal is foglalkozni.

- A *roffiaknál* úgyis csak Szilveszterkor jön a krisztkindli.

Nem nyugodtam meg, míg alkonyat táján - ilyenkor mesélt legszívesebben a nagymama - oda nem settenkedtem melléje.

Az öblös, barna fotelban ült, közel az ablakhoz. A vékonylábu, fekete ébenfaasztalra már éppen letette a régi jó *Szikszyt*, mert a mindjobban leszálló adventi estében nem látta többé a „*Körösztén Tanítás*” kopottas betűit.

Nem szerettem soha a *kertelést*. In medias res, kezdettem most is a szót. Persze, hogy akkor ezt még nem tudtam diákul kifejezni.

- Miért is jön hát Roffon Szilveszterkor a *Krisztkindli*?

Sora volt annak.

A *roffi* gyerekek édesanyja Erdélyországból származott. A gyerőmonostori Kemények híres familiájából, amely annyi hőst, államférfiút, tudóst és író adott hazánkknak.

Mínta most is látnám a rózsás, cic-matériából való pamlagon ülni, a *Lina néni* szobájában.

Ez volt a kedvenc hely. Sem az ebédlőben, sem a szalonban - amelyet ő igaz magyar úri egyszerűséggel mindig csak *nappali*-nak mondott, - nem szeretett úgy lenni, mint *Lina néni* szobájában.

Mindig a pamlag közepén ült. A pamlag előtt asztal állt. Becsületes, régi módon horgolt terítővel letakarva. A terítőn apró nipppek, albumok. Akkor még nem volt divat japángyékényekre, a falra főszegezni ismerőseinket, sem pedig szecesszionista módon kígyónak meg gyíknak fotografálni le az asszonyi állatokat. Apró képek voltak. Befértek a bársonyos kötésű, elefántcsonttal díszített kis-kvartalaku albumba. Az asztal mellett - a két végén - egy-egy fotel áll, azokon meg a nagyanyám és *Lina néni* foglaltak helyet.

Kötöttek mind a hárman. Örökké kötöttek és örökre *fuszekliket*. Hol gyapjúból, hol meg finom cérnából. Gyermekkoromban azt hittem, hogy az atyafiság minden férfitagját ők látják el harisnyával. Nem volt még akkor Várady, aki tetőtől talpig felöltözteti a modern gentlemant.

Mínta most is látnám, ahogy fentebb mondtam. A régi erdélyi fejedelmi udvarokban találtak ilyen igazi magyar szépségek. Race, típus rajta minden. A halvány rózsaszínnel átlehelt barnás arcból, a hollófekete haj, a mandolavágású szem, melyre selyemernyőként borultak a hosszú pillák. Csak rá kellett volna adni Kemény János fejedelemné rása szoknyáját, skófiúmmal kivarrott puruszlikját, ott állt volna a XVII. századbeli, erdélyországi nagyszony. Karácsony táján néha aztán letették egy-egy pillanatra a kötést. Ilyenkor *komissióztak*.

Az én nagyanyám rendesen Pestre járt. Ő rá bíztak mindent. Csak a napokban találtam egy olyan régi, elsárgult cédulát, amelyre *Lina néni* ráírta a listát: Elemérnek: toilette-szekrényke. A doktor bácsinak karosszék - és így tovább.

Lina néni nem tartozott vérszerint az atyafisághoz. De lelke, egész lénye úgy odanőtt a házhoz, a családhoz, hogy fölért száz vérszerinti rokonnal.

A hajdani magyar úri családokban mindeben volt egy-egy ilyen *Lina néni*. Ha másképpen nevezték is. Valóságos fogalom volt már az.

A XVII. századból maradt meg ez a szokás. Akkor még nem voltak nevelőintézetek s a család leányainak a nevelését, az *öreg asszonyok* vezették.

Nevüket nem koruktól kapták ezek a nők, s éppen úgy, mint ma a nevelőnő, nem tartozik a cselédséghez. Afféle mindenese voltak, az úrnők bizalmasai, segédei, ápolói és szórakoztatói, ők vezették be a serdülő lányokat a háztartás titkaiba, tőlük tanulták a társadalmi érintkezés formáit, sőt az ízléses öltözködést is. A szülők után ezekhez az *öreg asszonyokhoz* vonzódtak leginkább a gyermekek és ez örökségül szállt át a *Lina nénikre*.

Ezek is, mint a régi várúrnők *öreg asszony*-ai, többnyire elszegényült özvegy nemes asszonyok, nemes kisasszonyok voltak. Így a fenti *Lina néni* is, akinek csak nemrégiben találtam a borsodvármegyei nemesi összeírás 1754-55-iki lajstromában őseit, nemes Csuka Imrét és Jánost.

Lina néni ápolta a gyereket, ha beteg volt. *Lina néni* segített mindenben, ha meglepte a házat a temérdek vendég, *Lina néni* kormányozta bölcsen az éléstárt, a pincét, ő járt szüreteltetni Maklárra, és ő húzta meg a Bőkény Jancsi fülét, ha az Elemér ponnya, a *Dalajtár* időben nem kapott abrakot.

De ez régen volt. Az én gyermekkoromban Elemér már kényes, angol paripán lovagolt és *Lina néni* büszkén nézett utána, ha elvágatni látta.

Mert *Lina néni* csupa szív volt. A jóság, a szeretet maga, ki akárhogy módolta is ki, karácsonyra mindenkit meglepett valami ajándékkal.

Készült is rá mindig, hetekkel előre fundálva, ki minek örül majd legjobban.

Akkor is úgy készült, mikor egyszer *Erdei*-ből sokan jöttek atyafilátogatóba. Köztük volt a Dani is, a ház úrnőjének legénysorban lévő testvére.

Szép, fekete legény volt a Dani, határozott vonásokkal, éles nézésű szemmel. Szélen mellén megfeszült az akkori divatos atilla-dolmány.

Mintha egy kicsit szomorú lett volna. De hát azokban az esztendőkből örömeztetésre nem is volt valami nagy oka magyar embernek. A család nagyban készült karácsony estére. Az idősebbeknek illett *udvarolni*, ahogy erdélyiesen a honeur-csinálást mondják, a Dani szomorúságával nem érték rá sokat foglalkozni.

A dámák elkérdezték, hogy van a *szüle-anyja*, aki csak sehogy sem mozdul ki már Nagy-Enyedről. Meg mit csinálnak Kamaráson, Csombordon, és hogy olyan jótermésű volt-e az idén a rizlingi, mint tavaly.

Éppen az ezer apró cifrasággal, színes papiroslánccal, aranyalma, aranyos dióval teleakasztott fát akarták meggyújtani, mikor valami éles csattanás, utána meg egy nagyobb, tompa zuhanás hangzott.

Valami fagyos, hideg áramlat is szállt át a szobán. Vagy csak úgy érezték ezt, akik ott álltak a színes fácska előtt, mint ösztönszerűleg megérezünk néha valami nagy bánatot, veszedelmet.

- Talán egy nyitva felejtett ablak csapódott be, vagy lent az alsó-házban járnak a cselédek, - jegyezte meg az egyik vendég.

Lina néni hirtelen fölkapott egy gyertyatartót és futott ki a szűk, homályosan világított oldal-folyosóra.

Halotthalványan, reszketve, mint a nyárfalevél jött már a konyha felől az egyik cseléd és el-elcsukló hangon suttopta:

- Jaj... valami szörnyűség. - Az az *erdei* vendég úrfi, a báró úr agyonlőtte magát...

Nem mondhatta tovább. Lina néni szájára tapasztotta a kezét.

Maga sem tudta, mit tegyen, gondolkozni sem tudott az első pillanatban. Annyit érzett csupán, hogy a gyermekeknek örömet, a karácsonyfa-gyújtás áhítatos pillanatát nem szabad a rémítő hírrel megzavarni.

Majd *azután*. Azután! - hiszen akkor is elég borzasztó lesz a lesújtó hír.

Nemcsak nemes, nagy szívek, de valóságos heroinák is a *Lina nénik* döntő pillanatban.

Bár könnyei elementáris erővel törtek elő, arca sápadt volt, uralkodott érzelmein, egész idegrendszerén.

Falun nincs *entreprise*. Karácsony éjszakáján még az utolsó mesterember is mulat. A halott pedig nem maradhat ott, félkönyökére dőlve az asztalnál, ahogy magára emelte a gyilkos fegyvert. Lina néni maga rendezett el mindent szépen. Úgy ment vissza csak a vigadozók, az örvendő gyermekek közé, mialatt éppen fölhangzott a kántálók éneke:

Mennyből az angyal
Földre le szállott...

Igen. A szép fehér angyal, a halál, amely meggyógyítja az olyan szomorúságot is, amelyet az emberek nem vesznek észre, talán meg sem értenek. Az a szép fehér angyal szállt oda és elvitte magával a szegény Dani beteg lelkét karácsonynak éjszakáján.

- *Dani rosszul van - Daninak a feje fáj.* - Mondogatta egyre a jó *Lina néni*, mikor már mindenki kérdezősködött az ifju után. Leégtek a karácsonyfa gyertyái, fölhordták a pompás vacsorát, elkezdett dióra kártyázni az ifju népség - de csak nem került elő Dani úrfi.

Nem - soha többé. Szerelmi bánat, vagy az elveszett hazát sirató igazi honfi szív adta-e Kemény Dánielnek kezébe a haláltadó csövet, ki tudná azt megmondani.

Hanem ettől a szomorú karácsonyestétől fogva mindig Szilveszterkor gyújtották meg a *roffi* *gyerekek* karácsonyfáját.

A kert tamariska-bokrait könnyedén belepte a hó. A téli alkonyat félhomálya szürkés köddel takar be mindent. Állok az ablaknál s mintha a homályból, a ködből régen eltemetett, elfelejtett alakok suhannának elő, s mesélnének régi víg, meg szomorú karácsonyestékről. Gyermek-kori pajtásokról, gondtalan boldog idők reményei, álmai szétfoszlott illúzióiról, amikről úgy lehet gondolkodni, míg zendül az ének:

Mennyből az angyal
Földre le szállott...